

بانگ نامی

داستانهای مثنوی مولوی

بانگ

محمد علی جمال زاده

ادبیات و فنون

بانگ نای

بمخاب محمد علی جمال زاده

۳	...
۳۵	۷۳

۰۱۰

استادان شکر

پانک نامی

(داستانهای مشوی مولوی)

با انتخاب

محمد علی جمال زاده

بامقدمه

بدیع الزمان فروزانفر

استاد دانشگاه تهران

از انتشارات انجمن کتاب

فهرست

۵۴	تمثیل	۹	مقدمه بقلم آقای بدیع الزمان فروزانفر
۵۴	تمثیل	۱۳	دیباچه
۵۵	حکایت آمدن آشنائی بدیدن یوسف		دفتر نخست
۵۶	حکایت کر و بیمار	۱	حکایت پادشاه و کنیزک
۵۷	حکایت رومیان و چینیان	۷	حکایت بقال و طوطی
۵۸	حکایت لقمان و خواجه	۸	حکایت پادشاه یهود و نصرانیان
۵۹	حکایت حریق	۱۵	حکایت پادشاه یهود و کودک ترسائی
۶۰	حکایت اخلاص عمل	۱۷	حکایت خلیفه و لیلی
۶۱	حکایت پیغمبر و رکابدار حضرت امیر	۱۷	تمثیل صیاد و سایه مرغ
	دفتر دوم	۱۷	حکایت استاد و شاگرد احوال
۶۵	حکایت بازی خیال	۱۸	تمثیل حضرت هود و شیبان راعی
۶۵	حکایت دزد و مارگیر	۱۸	حکایت نخجیران و شیر
۶۶	حکایت حضرت عیسی و ابله	۲۵	تمثیل خر و خار
۶۷	حکایت صوفی و خادم	۲۶	حکایت فرار از مرگ
۶۹	حکایت خسرویه و کودک حلوا فروش	۲۷	تمثیل مگس کشتیبان
۷۱	حکایت روستائی و شیر	۲۷	حکایت هدهد و حضرت سلیمان
۷۲	حکایت خر برفت	۲۹	حکایت رسول روم و عمر
۷۴	حکایت مفلس و کرد	۳۰	حکایت بازرگان و طوطی
۷۷	حکایت در اگر نتوان نشست	۳۴	حکایت پیرچنگی
۷۷	حکایت کشتن مادر	۳۷	حکایت عایشه و حضرت پیغمبر
۷۸	حکایت پادشاه و دوغلام	۳۸	تمثیل معنای بهار
۸۰	تمثیل اختلاف بین باطن و ظاهر	۳۸	حکایت ستون حنانه
۸۱	حکایت فلسفی وضعف حکمت	۳۹	حکایت سنگ سخنگو
۸۱	حکایت مناجات شبان	۴۰	تمثیل دو فرشته
۸۴	حکایت خفته و مار	۴۰	حکایت تحفه اعرابی
۸۵	حکایت مهر خرس	۴۹	حکایت نحوی و کشتیبان
۸۷	حکایت سودای عذاب	۵۰	حکایت شیر بی دم و سر و اشکم
۸۹	حکایت عیادت از حق!	۵۱	حکایت کرک و روباه و شیر
۸۹	حکایت باز و جغد	۵۳	حکایت منی و توئی

۱۱۷	حکایت جام انگبین	۹۱	حکایت تشنه آرزومند
۱۱۹	حکایت شعیب	۹۱	حکایت مرد و کاشتن درخت خار
۱۱۹	حکایت شتر و موش	۹۲	حکایت یاران ذوالنون
۱۲۰	حکایت درویش متهم	۹۴	حکایت لقمان حق شناس
۱۲۱	حکایت حد وسط	۹۵	حکایت شاه و شیخ
۱۲۳	حکایت سجده جنین	۹۶	حکایت کور دو گانه
۱۲۳	حکایت هر کس بقدر فهم خویش	۹۶	حکایت عقل گوساله پرست
۱۲۴	حکایت درخت علم	۹۷	حکایت جالینوس
۱۲۵	حکایت انگور	۹۸	حکایت قدر مشترک
۱۲۶	حکایت اوس و خزرج	۹۸	تمثیل کمال گلستان
۱۲۶	حکایت حاجیان و کرامت زاهد دفتر سوم	۹۸	حکایت افسون باغبان
۱۳۱	حکایت بوی فیل	۱۰۱	حکایت حج عارفان
۱۳۲	حکایت بلال	۱۰۲	حکایت روزن دل
۱۳۳	حکایت دعای غیر	۱۰۲	حکایت نکاح دلفک با فاحشه
۱۳۳	حکایت لبیک نهان	۱۰۲	حکایت نی سوار دیوانه!
۱۳۴	حکایت روستائی و شهری	۱۰۴	تمثیل سگ و کور
۱۴۰	حکایت طاوس علیین	۱۰۴	حکایت محاسب و مست
۱۴۱	تمثیل	۱۰۵	حکایت ابلیس و معاویه
۱۴۱	حکایت اهل سبا	۱۰۷	حکایت آفت قضاوت
۱۴۵	حکایت کور و کر و برهنه	۱۰۷	حکایت نشان پای دزد
۱۴۶	تمثیل صومعه عیسی	۱۰۸	حکایت مسجد ساختن منافقان
۱۴۷	حکایت باز و بط	۱۱۱	تمثیل نشانی ازغیب
۱۴۷	حکایت مجنون و سگ	۱۱۲	حکایت چار هندو
۱۴۸	حکایت مایه چربی سبیل	۱۱۲	حکایت غزان
۱۴۹	حکایت کشته شهوت	۱۱۳	حکایت مرض پیری
۱۵۰	حکایت فرعون و حضرت موسی	۱۱۳	حکایت جوحی
۱۵۵	حکایت مارگیر و اژدها	۱۱۴	حکایت ترس بیجا
۱۵۷	حکایت سحر و معجزه	۱۱۵	حکایت تیرانداز و سوار
۱۶۶	حکایت پیل درخانه تاریک	۱۱۵	حکایت اعرابی و حکیم
		۱۱۷	حکایت ابراهیم ادهم

۲۰۴	حکایت بهترین شهرها	۱۶۷	حکایت درخت و میوه خام
۲۰۴	حکایت مسجد مهمان کش	۱۶۸	حکایت موی سفید
۲۰۶	حکایت عشق بر حیات	۱۶۸	حکایت سیلی زدن مردی بمراد دیگر
۲۰۶	حکایت زدن برای تربیت	۱۶۸	حکایت عاشق حال
۲۰۶	حکایت شیطان و قریش	۱۶۹	حکایت روزی بر رنج
۲۰۷	تمثیل جوشیدن نخود در دیگ	۱۷۵	حکایت معلم نادان و شاگردان مکار
۲۰۸	حکایت رمیدن کره اسب از خوردن آب	۱۷۹	حکایت زاهد پیمان شکن
۲۰۸	حکایت خنده رسول	۱۸۰	حکایت زرگر دورانندیش
۲۱۰	حکایت پشه و باد	۱۸۱	حکایت استر و شتر
۲۱۱	حکایت وصال غیر منتظر	۱۸۱	حکایت چشم دل
	دفتر چهارم	۱۸۲	حکایت قرآن خواندن شیخ نابینا
۲۱۵	حکایت دعای واعظ	۱۸۳	حکایت صبر لقمان
۲۱۵	تمثیل مؤمن حکم خاریشت را دارد	۱۸۴	حکایت بهلول و صاحب دل
۲۱۶	حکایت خشم خدا	۱۸۵	حکایت دقوفی و کراماتش
۲۱۶	حکایت زن صوفی بایگانه	۱۸۸	حکایت گریختن عیسی از احمق
۲۱۷	حکایت دباغ و بازار عطاران	۱۹۰	حکایت مکر خر گوشان باییلان
۲۱۹	حکایت حفظ حق	۱۹۰	حکایت طعنه زدن قوم به حضرت نوح
۲۱۹	حکایت مسجد اقصی	۱۹۱	حکایت دزد دهل نواز
۲۲۱	حکایت منبر رفتن عثمان	۱۹۱	تمثیل دام حرص
۲۲۲	حکایت سلیمان و بلقیس	۱۹۲	حکایت نذر کردن سگان
۲۲۴	حکایت کرامات شیخ عبدالله مغربی	۱۹۲	حکایت عشق صوفی بر سفره تپی
۲۲۵	حکایت عطار و گل خوار	۱۹۳	حکایت امیر و غلام
۲۲۵	حکایت درویش و مشایخ	۱۹۴	حکایت مندیل در آتش
۲۲۷	حکایت هجرت ابراهیم ادهم	۱۹۴	حکایت حضرت رسول و کاروان عرب
۲۲۸	حکایت مرد تشنه و آب	۱۹۷	حکایت شیر خواره ناطق
۲۲۸	حکایت کم شدن پیغمبر در کودکی	۱۹۷	حکایت مار در موزه
۲۳۱	حکایت سگ و کدا	۱۹۸	حکایت زبان حیوانات
۲۳۲	حکایت شاعر و شاه	۲۰۰	حکایت زنی که فرزندش نمی زیست
۲۳۳	حکایت صوفی و گلستان	۲۰۱	حکایت آمدن حمزه بجنک بدون زره
۲۳۴	حکایت جواب ابلهان	۲۰۲	حکایت وکیل صدر جهان

۲۷۰	حکایت محبت عرب	۲۳۵	حکایت دزد و فقیه
۲۷۱	حکایت عدوی جان	۲۳۶	حکایت مداح و ممدوح
۲۷۲	تمثیل آکل و مأکول	۲۳۷	حکایت مژده بایزید
۲۷۲	حکایت آهو در طویلۀ خران	۲۳۹	حکایت باد و حضرت سلیمان
۲۷۴	تمثیل خواب دیدن عزیز مصر	۲۴۰	حکایت مشورت با دشمن
۲۷۴	حکایت بوبکر سبزواری	۲۴۰	حکایت پیر عقل
۲۷۵	تمثیل شهوت پرست	۲۴۱	حکایت بیخودی بایزید
۲۷۵	حکایت گفتگوی شیطان با پروردگار	۲۴۲	حکایت صیادان و ماهیان
۲۷۶	تمثیل مهتاب بجای کرباس	۲۴۳	حکایت عمارت در ویرانی است
۲۷۷	تمثیل کسی که سبد نان بر سر دارد	۲۴۴	حکایت سوراخ دعا
۲۷۷	حکایت مدعی پیغمبری	۲۴۴	حکایت مرغ و ضیاد
۲۷۸	حکایت عاشق پاکباز	۲۴۶	حکایت طفل بر سر ناودان
۲۷۹	حکایت کربیه در نماز	۲۴۶	تمثیل باز در دست پیر فرتوت
۲۸۰	حکایت تقلید گریه	۲۴۷	حکایت امیران عرب و رسول خدا
۲۸۰	تمثیل طوطی و آینه	۲۴۸	حکایت سنی و فلسفی
۲۸۱	حکایت لاف جاهلان	۲۵۰	حکایت حق تعالی و حضرت موسی
۲۸۱	حکایت حسادت اهل ضروان	۲۵۰	حکایت پادشاه و ندیم
۲۸۲	حکایت خلقت آدم	۲۵۲	حکایت جبرئیل و حضرت ابراهیم
۲۸۵	حکایت رفع بلا	۲۵۲	حکایت پرسش موسی از پروردگار
۲۸۵	تمثیل طعام خدا	۲۵۳	حکایت شاهزاده و عجزوزه
۲۸۶	حکایت ای کاش مرگ در جهان نبود	۲۵۶	حکایت زاهد و قحطی
۲۸۶	حکایت گنجینه ایاز	۲۵۷	تمثیل مصلحت جفای پدر
۲۸۸	حکایت مجنون یا لیلی	۲۵۸	حکایت فرزندان عزیز
۲۸۹	حکایت فنا در دوست	۲۵۸	حکایت استر و اشتر
۲۸۹	حکایت توبه نصح	۲۵۹	حکایت قبطی و سبطی
۲۹۲	حکایت شیر و خر و روباه	۲۶۱	حکایت اسکندر و کوه قاف
۲۹۶	حکایت خر سقا و اسبان شاهی	۲۶۲	حکایت جبرئیل و حضرت رسول
۲۹۷	حکایت امتحان توکل	۲۶۳	حکایت مورچگان و صفحه مکتوب
۲۹۸	تمثیل شتر و حمام		دفتر پنجم
۲۹۸	حکایت ترس از بی تمیزان	۲۶۷	حکایت غذای ایمان

۳۲۹	حکایت دزدحیله گر	۲۹۹	حکایت شیخ محمد سررزی
۳۲۹	حکایت مرغ و صیاد	۳۰۲	تمثیل نان جوین یا حلوا
۳۳۱	حکایت دزد و کاروان	۳۰۲	حکایت مرید بی توکل
۳۳۱	تمثیل این کربه و آن کربه	۳۰۳	حکایت گاو حریص
۳۳۲	حکایت عاشقی که خوابش برد	۳۰۴	حکایت جویای انسان
۳۳۲	حکایت امیر ترك و مطرب	۳۰۵	حکایت پوزه بند و سوسه
۳۳۳	حکایت روز عاشورا در حلب	۳۰۶	حکایت دزد و شحنة
۳۳۴	تمثیل لرزش مور بردانه	۳۰۶	تمثیل درمعنی جبر و اختیار
۳۳۵	حکایت گدا و خانه خالی	۳۰۷	حکایت میوه دزد و صاحب باغ
۳۳۵	حکایت بلال حبشی	۳۰۷	حکایت رسم بندگی
۳۳۸	حکایت هلال و حضرت رسول	۳۰۸	حکایت زهر و غسل
۳۴۰	تمثیل مدح چوپان	۳۰۸	حکایت گوشت و کربه
	تمثیل شخصی که اسبی از امیر	۳۰۹	حکایت ایمان بایزید
۳۴۰	درخواست نمود	۳۰۹	حکایت مؤذن زشت آواز
۳۴۱	حکایت افزایش یقین	۳۱۱	حکایت زاهد سبو شکن
۳۴۱	حکایت پیرزن و سرخاب	۳۱۴	حکایت ضیاء بلخ و تاج الاسلام
۳۴۲	حکایت درویش و خواجه کیلانی	۳۱۵	حکایت شطرنج باختن دلفک با شاه
۳۴۳	حکایت سائل و صاحبخانه	۳۱۵	حکایت علاج هجر
۳۴۳	حکایت طبیب و بیمار	۳۱۶	حکایت مهمان و زن خداوند خانه
۳۴۶	حکایت سلطان محمود و غلام	۳۱۷	تمثیل تن آدمی
۳۴۷	حکایت ترك و خیاط	۳۱۸	حکایت بغزا رفتن صوفی
۳۵۰	حکایت مرد و زن	۳۱۹	حکایت بانگک طبل غازیان
۳۵۰	حکایت ماجرای زن با شوهر	۳۲۰	حکایت مجاهد جانباز
۳۵۱	تمثیل ریش کشیش	۳۲۱	حکایت شکنجه نفس
۳۵۱	حکایت فقیر روزی طلب	۳۲۱	حکایت حق و باطل
۳۵۴	حکایت شیخ خرقانی و مرید	۳۲۲	حکایت قیمت گوهر
۳۵۶	حکایت معجزه هود		دفتر ششم
۳۵۷	حکایت مسلم و یهود و ترسا	۳۲۷	حکایت سر و دم مرغ
۳۵۹	حکایت شتر و گاو و قوچ	۳۲۷	حکایت صاحبخانه و دزد
۳۶۰	حکایت پادشاه و مرد افتاده	۳۲۸	حکایت حسد بردن امیران بر ایاز

۳۸۲	حکایت پادشاه و فقیه	۳۶۰	حکایت ملک نرمد و دلفک
۳۸۳	حکایت امرؤ القیس و زنان عرب	۳۶۳	حکایت موش و چغز و زاغ
۳۸۴	تمثیل مار و صید	۳۶۵	حکایت سیلی نقد
۳۸۴	تمثیل تمساح و مرغکان	۳۶۵	حکایت شاه و دزدان شبگرد
۳۸۵	تمثیل روباه و زاغ	۳۶۷	حکایت گوهر شبچراغ
۳۸۵	حکایت گنج در خانه	۳۶۷	حکایت رفتن عبدالغوث نزد پریان
۳۸۸	تمثیل درویش و مرد نادان	۳۶۸	حکایت مرد مقروض
۳۸۸	حکایت قاضی و زن جوحی	۳۷۱	حکایت یک سواره
۳۹۱	حکایت نمرود	۳۷۲	حکایت عمر نامی درکاشان
۳۹۳	حکایت میراث بیشتر از آن کاهلتر	۳۷۲	حکایت کوسفند کربخته
۳۹۴	تمثیل وسیله شناختن مردم	۳۷۳	حکایت خوارزمشاه و علاقه مفراط و اباسی
۳۹۴	تمثیل مادر و بچه	۳۷۵	حکایت دژ هوش ربا
		۳۸۰	حکایت صدر جهان در بخارا

بقلم استاد بدیع الزمان فروزانفر
استاد تاریخ ادبیات فارسی در دانشگاه تهران
رئیس دانشکده علوم معقول و منقول

مقدمه

اکنون که بر آهنگ سفرم و روزگار اقامتم تنگ در آمده و مجال تقریر و تحریر هر چه کمتر شده و با اصطلاح معروف دست درغبان و پای در رکابم، ورقی چند از تلخیص مانندی که دانشمند سخن گستر و نویسنده سحر آفرین چابک دست آقای سید محمد علی جمال زاده که آفتاب وار در شرق و غرب شهرت بسزادارند، از مثنوی شریف نموده اند بدستم رسید، مشتمل بر مقدمه‌یی محققانه در تعریف و تجلیل روش مولانا از لحاظ نظم حکایات و آوردن تمثیلات که یکی از مزایای بسیار مهم سخن پرداززی و شاعری وی و مایه اصلی بیان مطالب و اسرار تصوف و رموز اخلاق و توحید است نزد عامه صوفیان در آثار منظوم و منثور خود.

هر چند سعادت دیدار این دانشمند بنام برایم کمتر میسر شده و جز یکی دو بار بفیض صحبتش نائل نیامده‌ام، ولی همواره شیفته آثار دلفریب و سحر بیان و لطف گفتارش بوده‌ام و وصف حسن خلق و کرم نفس وی را از دوستان بزرگوار خود شنیده‌ام و ازینرو آرزو داشتم که مجالی فسیح و وقتی کافی می‌داشتم و حقی که او را بر زبان فارسی و ادبیات نوین است بشرح باز می‌گفتم؛ خاصه اکنون که در عشق مولانا و دل بستگی با آثار جاویدان وی همقدم و هم خرقه شده‌ام و از یک پیمان‌ه مست و بیک دلبر دل از دست داده‌ام؛ اما «نه بر آرزو رفت چرخ بلند» و «تجری الریاح بما لا تشتهی السفن».

گرچه عاجز آمد این عقل از بیان عاجزانه جنبشی بایسد در آن هر کس که با ادبیات فارسی آشنایی دارد و بخصوص کتب اکابر این فن را از قبیل فردوسی و سعدی و سنایی و مولانا جلال الدین و نظامی گنجوی بقصد فهم خواننده و خواسته

باشد که بغورو کنه آن افکار بلند و ژرف برسد، بیگمان بدین نکته پی برده است که ادراک اندیشه آن بزرگان و حل اسرار سخنشان مستلزم دقت و تعمق بسیار و احاطه بر انواع علوم و اطلاعاتی است که مبنای تفکر و پایه شاعری آنان بوده و کسب آن مایه از معارف اسلامی امروز بسبب گرفتاری های گوناگون که دامن گیر نوع بشر است و هم از جهت آموختن علوم که ضروری زندگانی عهد است باسانی دست نمی دهد و در نتیجه علاقه جوانان که روزگار مجال و فرصت بیشتر را از ایشان می گیرد نسبت به آثار پیشینیان روی در کمی و کاستی دارد و ادیبان خردمند و هواخواهان شعر و ادبیات باید در این باره بهتر بیندیشند و تاوقت هست و فرصت بدست است بشرح و تفسیر آثار استادان گذشته بزبانی هرچه ساده تر و بیانی هرچه روشن تر بپردازند و از هر یک بر حسب ذوق و بارعایت مذاق نو آمدگان و دانش اندوزان خلاصه های متنوع ترتیب دهند و فی المثل نموداری از حکایات و قصص و انتخابی از امثال کوتاه و تک بیتها و یا قطعه های دوبیتی و نکات اخلاقی و مسائل اجتماعی و هرچه مایحتاج حیات روزانه مردم است مدون کنند و بی غلط و زیبا بطبع رسانند و اگر مقتضی باشد بتصویرهای دلکش و رنگین آرایش دهند تا شعر و ادب فارسی جزو ضروریات زندگی روزمره مردم شود و از خطر زوال مصون ماند و یقین است که همین امر باعث آن خواهد بود که عده بی از جوانان بانوق و صاحب دل در پی تحقیق و مطالعه آن کتب بر آیند و عمر عزیز در این راه صرف کنند و سرانجام بپایه محققان عالی مقام جهان برسند و هیچ شك نیست که مثنوی شریف بجهاتی که آقای جمالزاده در مقدمه این تلخیص مرقوم فرموده اند و داد معنی داده از کتبی است که خلاصه های مختلف از آن ترتیب توان داد و از آن جمله حکایات و قصص مثنوی است که قدرت تصرف و وسعت نظر و نیروی ابتکار و تیغ و استنتاج مولانا را نشان میدهد و قالبی است که وی معانی ژرف و نکته های دقیق را بدان وسیله مصور و مجسم میکند، ولی از جهت آنکه مولانا از هر یک از

اجزاء حکایت غالباً نتیجه جدا گانه می گیرد و گاه بمناسبت مطلب تازه متوجه قصه و مثل دیگر میشود و بحثهای نو پیش می آرد، تصور مجموع حکایت برای خواننده آنگاه میسر است که حوصله را ازدست ندهد و با تأمل و درنگ پیش رود تا مولانا با سر سخن آید و حکایت را تمام کند.

اما اکنون باهتمام جناب آقای جمال زاده این عقده گشوده شده است و حکایات و قصص مثنوی که مانند جواهر پراکنده در فضای وسیع مینمود یکجا مجتمع شده و این صنعتگر ماهر زیرک دل جادووش آن لالی گریزان بی قرار را در صورت عقدی زیبا ساخته و پرداخته و برودوش روزگار را بدان آرایشی هرچه تمامتر داده است. چه بسیار بجا و دلپسند خواهد بود اگر آقای جمال زاده همین روش را در سائر ابواب مثنوی شریف از اخلاق و موعظت و مسائل روانشناسی و اجتماعی و جز آن نیز معمول فرمایند و عاشقان مولانا را سرگرمی تازه بخشند و راه شناسایی وی را بر روی نسل جوان باز کنند. این تمنی پذیرفته و این آرزو برآورده باد.

طهران ۷ اردیبهشت ۱۳۳۷ هجری شمسی
فروزانفر

بشنو ازنی چون حکایت می کند
وز جدایی‌ها شکایت می کند

دیباچه

قصه های هثنوی

سبک و شیوه قصه سرائی مولوی در مثنوی در واقع همان طرز و اسلوب معمولی « کلیله و دمنه » و تاحدی « هزار و یک شب » است، یعنی بدنبال هر حکایت اصلی حکایات فرعی چند در میان آورده میشود و بیشتر قصه‌ها درختی را بخاطر می آورد که از تنه آن شاخه های متعددی بوجود آمده باشد. مولوی بمناسبت مبحث و مقالی قصه‌ای را شروع میفرماید و علاوه بر آنکه مطالب و مضامین آن قصه و حتی گاهی الفاظ و کلمات آن مبدأ و منشأ تحقیقات حکمتی و افادات عرفانی دور و درازی میگردد که چه بسا از آیات و احادیث و اخبار و سخنان بزرگان معرفت کمک می گیرد، بتدریج همان حکایت اصلی که گوئی آستن است جابجا حکایتها و تمثیلهای فرعی دیگری میزاید و چه بسا این داستانهای فرعی نیز خود دارای شاخه های تحقیقی و عرفانی میگردد چنانکه گاهی اینهمه درخت و نهال و شاخ و برگ بصورت جنگل انبوهی در می آید که اگر رونده بی تجربه و بی سابقه‌ای در آن گرفتار آید، سرگردان خواهد ماند؛ بخصوص که رایحه گفتار مولانا و لطف و زیبائی مطالب و مضامین نیز دامنگیر شده دامن از کف میبرد.

لابد ملاحظه کرده‌اید که وقتی قطره بارانی در بر که ای بیفتد دایره بسیار کوچکی ایجاد میکند که مدام بزرگتر میگردد و آن نگاه قطرات دیگری در آن دایره میافتد و هر قطره دایره کوچکتري در داخل آن دایره اصلی بوجود می آورد و اینهمه دواير درهم افتاده چنان بچرخ و جنبش می آیند که دیگر چشم از تشخیص دایره اصلی عاجز میماند. سبک قصه سرائی مولوی در مثنوی هم چه بسا همین دواير را

بخاطر می آورد؛ یعنی دامنهٔ داستانسرای و تحقیقات و تقریرات و شواهد و اشارات و کنایات بقدری وسعت مییابد که شخص تا با تجربهٔ کافی و تمرین متمادی مسلح نباشد و سابقهٔ آشنائی با طرز تحریر و تدوین مؤلف بزرگوار نداشته باشد، ممکن است رشتهٔ مطلب و داستان یکسره از دستش بیرون برود.

البته مولوی خود نیز متوجه این کیفیات بوده و چنانکه گوئی میترسیده که مبدا جوش و خروش عنان اختیار از کفش بیرون ببرد، از فوران ذهن و هیجان ضمیر خودداری داشته است و سعی مینموده که حتی المقدور مطلب و گفتار بدرزا نکشد و با عباراتی از قبیل: «این سخن پایان ندارد هوشدار» و یا «باز بهنامیروم از راه راست - باز گرد ای خواجه راه ما کجاست» یا «بس فواید هست غیر این ولیک - از درازی خائفم ای یار نیک» یا «این سخن پایان ندارد ای پسر» یا «زآنکه پایانی ندارد این کلام» یا این سخن را نیست پایان ای عمو» یا «این ندارد آخر از آغاز گو» در صدد برمی آمده که مطلب را کوتاه بیاورد یا با اصطلاح لب مطلب را درز بگیرد. گاهی نیز بصراحت اقرار مینماید که عنان سخن از چنگش بیرون رفته است و میگوید:

نیست امکان وا کشیدن این لگام گر چه زین ره تنگ می آیند عام
یا در قصهٔ خرس و اژدها:

سوی خرس و اژدها گردیم باز زآنکه طولی دارد اضمار و مجاز
و در جای دیگر چنانکه گوئی زبان بعدر خواهی گشوده میفرماید:

تا نگوئی مر مرا بسیار گو من ز صد یک گویم و آن هم چو مو
باید دانست که گاه تنها عبارتی، حتی گاه کلمه و لفظی در ضمن حکایت و بیان کافی است که مولوی را از راه خود بگرداند و بمقال دیگر بکشاند؛ چنانکه مثلاً در ضمن قصهٔ ۱ «اصحابِ ضروان»^۲ از دو کلمهٔ «کوش کن» در بیت «کوش کن

۱- تمام اشارات در طی این مقدمه مربوط است به «مثنوی» چاپ علاءالدوله، تهران، ۱۲۹۹ هجری

۲- دفتر سوم صفحهٔ ۲۰۴

اکنون حدیث خواجه را - گوش ده چون شد و چون دید او جزا « بیدرنک گریز بگوش زده و بتحقیقات و بیانات عرفانی در باب گوش و لزوم پاک‌داشتن گوش از غفلت و مطالب دیگری مربوط بگوش و گوش دادن پرداخته است که با این مصراع شروع میشود: «گوش را اکنون زغفلت پاک کن» .

همچنین در حکایت «گرفتار شدن باز میان جعدان در ویرانه»^۱ همینکه باز میگوید «مالک الملکم نیم من طبله خوار - طبل بازم میزند شه از کنار» بمناسبت همین کلمه طبل بیست و پنج بیت تحقیقات عرفانی آمده که با این بیت شروع میگردد: طبل باز من ندای ارجعی / حق گواه من برغم مدعی
و همچنین در قصه «حسد بردن چشم بر آن بنده خاص (ایاز)»^۲ بمناسبت کلمات طاق و طرم در این بیت: «این معانی راست آن چرخ نهم - بی همه طاق و طرم، طاق و طرم» سی و یک بیت بیانات حکیمانه آورده که با این بیت آغاز میگردد: «خلق را طاق و طرم عاریتی است - امر را طاق و طرم ماهیتی است» و امثال و نظایر این کیفیت در مثنوی بسیار است .

از این گذشته در مثنوی قصه‌هایی موجود است که در دفتری از دفترهای ششگانه شروع میشود و در دفتر دیگری پایان مییابد، یا آنکه در جاهای بسیار دوری بدان اشاره میشود و گاهی نیز گذشته از آنکه قصه‌هایی پراکنده و قطعه قطعه است و هر یک از قطعات درجائی آمده و بیانات مفصل و مشروحی آن قطعه‌ها را از هم دور ساخته است، گاهی پاره‌ای از این قطعه‌ها عنوانهای تازه‌ای بغیر از عنوان اصلی حکایت پیدا میکند، چنانکه مثلاً قصه «فرعون و موسی» که با «دعوت کردن فرعون الوهیت را» در دفتر سوم صفحه ۲۱۱ شروع میشود، قدم بقدم با عناوین مختلف پیش میرود و سرانجام در دفتر چهارم «تمامی حدیث موسی» در صفحه ۳۹۸ پایان مییابد؛ یعنی تمام قصه در ۱۸۷

صفحه آمده است .

ولی باید دانست که گاهی هم برعکس مولوی قصه‌ای را بیک نفس تمام میکند و از آن جمله است مثلاً «حکایت مارگیری که ازدهای افسرده را مرده پنداشت و در رسنها پیچیده به بغداد آورد» که تمام داستان در ۹۴ بیت آمده است .

همانطور که در بالا بدان اشاره‌ای رفت، خود مولوی هم متوجه این نکات بوده و مکرر در صدد اصلاح این کیفیت برآمده است، چنانکه مثلاً در «قصه فریفتن روستائی شهری را و دعوت کردن او را بلا به و الحاح»^۱ پس از آنکه قصه‌های فرعی چندی را از قبیل قصه اهل سبا و قصه «جمع آمدن اهل آفت هر صباحی در صومعه عیسی» آورده ناگهان خود میگوید:

شد ز حد این ، باز گرد ای یار گرد روستائی خواجه را بین خانه برد
 قصه اهل سبا يك گوشه نه آن بگو که خواجه چون آمد بده
 و آن‌گاه دنباله قصه اصلی رامی آورد. گاهی نیز از فحوای کلام چنان برمی‌آید که عنان اختیار از دست گوینده بیرون میرفته است؛ مثلاً در آنجائی که میفرماید:

این همی دانم ولی مستی من میکشاید بی مراد من دهن^۲
 گاهی نیز گذشته از آنکه يك معنی را بدو صورت می‌آورد (چنانکه شاید بتوان احتمال داد که یکی از آن دو از آن او نباشد) مثلاً در وصف ابراهیم ادهم اول میگوید: «ترك كرد ملك هفت اقليم را - میزند بردلق سوزن چون گدا» و همانند باز میفرماید: «ملك هفت اقليم ضایع میکند - چون گدا بردلق سوزن میزند» یا در جای دیگر اول فرموده: «خواب دیدم خواجه بیدار را - آن سپرده جان بی دیدار را» آن‌گاه میافزاید: «خواجه را دیدم بخواب ای بوالعلا - آن سپرده جان براه کبریا».

از تکرار معنی و مضمون نیز روگردان نیست . هر چند بسیاری از تکرارها

لطف تغزلی دارد؛ مثلاً پس از آوردن این بیت «آن یکی خورشید علیین بود- وان یکی
گرگی که بر سر گین تند» دوازده بیت آورده که تقریباً همین معنی را میرساند و
همچنین پس از این بیت «وربگفتی مه بر آمد بنگریدا- ور بگفتی سبز شد آن شاخ
بید» شانزده بار کلمات «وربگفتی» را در اول دوم مصراع هشت بیتی که بعد می آید تکرار
نموده است که دوبیت اول آن از این قرار است:

ور بگفتی آبها خوش میطپند وربگفتی خوش همی سوزد سپند
و باز پس از این بیت:

گر مرا ساغر کند ساغر شوم ور مرا خنجر کند در تن جهم
دوازده بار همین معنی تکرار شده است و همچنین پس از:

آن که کف را دید سر گویان بود وانکه دریا دیند او حیران بود
هشت مرتبه این مطلب بمضامین مختلف مکرر گردیده است و پس از این بیت:
خواب تو بیداری است ای ذونظر کان بیداری عیانتش اثر
شش بیت دیگر برای بیان همین معنی آمده است، و با این بیت:

از محبت تلخها شیرین شود از محبت مسها زرین شود
در یازده بیتی که بدنبال می آید بیست و یک بار کلمات «از محبت» با همان مضمون بیت
اول آمده است. حتی پس از این بیت «بریکی قند است و بردیگر چو زهر- بریکی
لطف است و بردیگر چو قهر» و باز بیست و شش بار دیگر با آوردن کلمات «بریکی
چنین است و بریکی چنان» مکرر گردیده است و امثال این نوع مضامین مکرر در
مثنوی بسیار است. چیزی که هست اگر احياناً این قبیل تکرارها که شاید در نظر ما
مردم این دوره که باشیوه چیز نویسی فرنگیها خواهی نخواهی کم و بیش قدری آشنا
شده ایم، سنگین بیاید و زیاد دلپسند نباشد، در مورد شخصی چون مولوی که مانند
ویکتور هوگو که گفته است «من کلاه انقلابی بر سر قاموس کلمات زبان فرانسه

گذاشته‌ام» با شهامت تمام و بی اعتنائی و بزرگواری کامل پشت پا بتکلفات و قواعد مبتذل لفظی زده و فرموده است :

لفظ چون و کر است و معنی طایر است جسم جوی و روح آب سایر است
یا

گر حقیقت کثر بود معنیست راست آن کثری لفظ مقبول خداست
ور بود معنی کثر و لفظت نکو آن نکوئی لفظ نرزد یک تسو
یا

لفظ کایند بی دل و جان بر زبان همچو سبزه تون بود ای دوستان
هم ز دورش بنگر و اندر گذر خوردن و بو را نشاید ای پسر
یا در باره همین تکرار که میگوید :

بر ملسولان این مکرر کردن است نزد من عمر مکرر کردن است
شمع از برق مکرر بر شود خاک از تاب مکرر زر شود
از تکرار ابا و امتناعی نداشته و جای هیچگونه ایرادی نمیتواند باشد، بلکه همین تکرارها را نشانه جوش و خروش باطنی او باید دانست و علامت دامن از دست رفتگی آن بزرگوار باید شمرد، چنانکه درجائی در بیان لذتی که از همین تکرار گوئی نصیبش بوده میفرماید :

بارها گفتیم این را ای حسن می نگردم از بیانش سیر من
و همانسان که امروز در زمینه تبلیغات و تلقینات به نیرو و تأثیر تکرار معتقدند، او نیز گاهی تکرار را برای رسوخ دادن معانی در خاطر مستمعین خود لازم و ضروری می‌شمرده است.

ولی با وجود این تکرارها و «قند مکرر» که شاید بزعم عده‌ای اطناب و اطاله کلام آید، خود او هم باز می‌ترسیده است که مبادا حق معنی را چنانکه دلخواهش

بوده ادا نکرده باشد؛ چنانکه مثلاً در يك مورد فرموده :

بس مثال و شرح خواهد این کلام لیک ترسم تا نلغزد فهم عام
و در جای دیگر میفرماید :

قطع و وصل او نیامد در مقال چیز ناقص گفته شد بهر مثال
و امثال این قبیل اشارات در مثنوی بسیار است .

در مثنوی گاهی اشاره بمطالب و قصه‌هایی میشود که در سابق آمده است ، ولی
پیدا کردن آن همیشه کار آسانی نیست ؛ چنانکه مثلاً در دفتر چهارم صفحه ۳۵ در
حکایت « مثل قانع شدن آدمی بدنیا ... » که با این بیت آغاز میگردد :
آن سگی در کو ، گدایی کور دید حمله می آورد و دلش میدرید
مولوی میفرماید :

گفته ایم این را ولی بار دگر شد مکرر بهر تأکید نظر
که خواننده ممکن است بزودی سابقه حکایت را پیدا نکند و همچنین در آخر دفتر
ششم آنجائی که میفرماید :

ذکر استثناء و جزم مصلتوی گفته شد در ابتدای مثنوی^۱
یا وقتی در اواخر دفتر سوم میگوید « گر تو خواهی باقی این گفتگو - ای اخی
در دفتر چارم بجو^۲ شاید خواننده نتواند با سانی مطالب را پیدا نماید و البته شروع
کردن قصه‌ای در دفتری و بیابان رساندن آن در دفتر دیگر زیاد مطبوع طبع هر خواننده‌ای
نخواهد بود .

گاهی نیز بندرت اتفاق میافتد که عنوان حکایت ، مناسبت تامی با متن آن
ندارد ، چنانکه مثلاً در دفتر چهارم (صفحات ۳۳۹ و ۳۴۰) قصه‌ای که عنوانش « باز -
گردانیدن سلیمان علیه السلام رسولان بلقیس را با آن هدیه ها که آورده بودند سوی

بلقیس و دعوت سلیمان ایشان را بایمان و ترك بت پرستی كردن « اگر ازبیت اول:
باز گردید ای رسولان خجل زر شما را، دل بما آرید دل
بگذریم که تاحدی دعوتی را میرساند، در مابقی حکایت ذکر می آید دعوت بایمان و ترك
بت پرستی كردن در میان نیست .

گاهی نیز بندرت اختلالهای مختصری در پاره ای از مطالب در حکایات دیده
میشود. مثلاً در «قصه آن مرغ که وصیت کرد که بر گذشته پشیمانی مخور و در تدارك
وقت اندیش و بر رفته غم مخور»^۱ از سه پندی که مرغ برای خلاصی خود باید بدهد پند
اول را وقتی داد که هنوز در دست صیاد بود، و مولوی میفرماید:

آنچه بردست است این است آن سخن که محالی را از کس باور مکن
ولی قدری پائین تر وقتی مرغ رهائی یافته و اشاره به پندهای خود میکند میگوید:
وان دوم پندت بگفتم کز ضلال هیچ تو باور مکن قول محال
و این قول دوم با قول اول مخالف بنظر می آید:

بعضی از قصه ها (ولی باز بندرت) ناتمام بنظر می آید، چنانکه مثلاً قصه حلیمه که
حضرت رسول را در کعبه گم کرده بود و عاقبت عبدالمطلب از محل حضرت خبر داد.^۲
مطلب ظاهراً تا اندازه ای ناتمام بنظر می آید، مگر آنکه این ابیات را پایان حکایت
بشماریم:

هاتفش گفتا مخور غم کاین زمان با تو زان شاه جهان بدهم نشان
در فلان وادی است زیر آن درخت پس روان شد زود پیر نیسکبخت
در رکاب او امیران قریش زانکه جدش بود ز اعیان قریش
در صورتی که خواننده مایل است بداند که آیا عاقبت راهنمایی هاتف غیبی درست
بوده یا نه و عبدالمطلب و همراهانش حضرت را بچه حالی یافتند.

گاهی بعضی از قصه‌ها مطول بنظر میرسد و چنان گمان میرود که ممکن بود کوتاه‌تر باشد، چنانکه مثلاً در «قصه بیدار کردن ابلیس معاویه را که وقت نماز بیگانه شد»^۱ وقتی معاویه را بیدار میکند، معاویه میپرسد که تو دشمن طاعت و عبادتی، چه داعی داری که مرا بیدار میکنی. شیطان در جواب میگوید که اگر نماز تو فوت میشد از ندامت آه و فغان میکردی و «آن تأسف آن فغان و آن نیاز- در گذشته از دود زگر و نماز». برای بیان چنین حکایت مختصری درمنوی ۱۸۰ بیت آمده که بنظر ممکن است اطناب ممل باشد؛ چیزی که هست خود مولوی که واقعاً راز دان است، جواب این ایراد و فضولی را درجائی که درستایش خموشی سخن میراند میدهد،^۲ آنجائی که اول میفرماید:

خامشی بحر است و گفتن همچو جو بحر میجوید ترا، جو را مچو
و سپس در لزوم اطاعت از دلیل و مراد میفرماید:

گر بفرماید بگو، بر گوی خوش لیک اندک گو، دراز اندر مکش
ور بفرماید که اندر کش دراز همچنان شرمین بگو با امر ساز...
چونکه کومه میکنم من از رشد او بصد نوعم بگفتن می کشد
گاهی نیز قصه بقدری باختصار و ایجاز گفته شده که واقعاً شایسته تحسین است
و قصه بصورت تمثیل درمی آید و در اینجابر ای مثال بچند نمونه قناعت می رود؛ یکی این
قصه است که تنها در يك بیت پیاپیان میرسد^۳:

مرغکی اندر شکار کرم بود گربه فرصت یافت او را در ربود
یا این قصه دیگر که در دو بیت تمام میشود:
آن یکی پرسید اشتر را که هی از کجا می آیی ای اقبال پی؟

۱ - دفتر دوم صفحه ۱۶۲ تا ۱۶۷ ۲ - دفتر چهارم صفحه ۳۷۷ و صفحه ۳۷۸

۳ - دفتر پنجم صفحه ۴۴۷

گفت از حمام گرم کوی تو گفت خود پیداست از زانو تو
 و همچنین این قصه‌ای که بصورت سؤال و جواب تنها در دوبیت آمده و بحقیقت
 شاهکاری تمام است.^۱

گفت معشوقی بعاشق کای فتی تو بغربت دیده ای بس شهرها
 پس کدامین شهر از آنها خوشتر است گفت آن شهری که در وی دلبر است
 مولوی مقداری از قصه‌های خود را از قصه سرایان و شعرا و عرفای دیگر گرفته
 است. چنانکه خود او مکرر به سنائی (حکیم غزنوی) و عطار و بکتاب «کلیله و دمنه»
 اشاره فرموده است. قصه ایاز و پوستین و کلاه در کتاب «مصباح الهدایه» نیز مذکور
 است و از آنجائیکه دانشمند ارجمند آقای بدیع الزمان فروزانفر در باب مآخذ و
 منابع قصص مثنوی کتاب بسیار نفیس جداگانه‌ای تألیف فرموده‌اند، در اینجا بیش از
 این گفتن لزومی ندارد.

مولوی در زمینه خوشمزگی و شوخی و مزاح و لطیفه و ظرافت یعنی آنچه
 فرنگیها آنرا بلفظ «هومور» تعبیر میکنند، دست بلندی داشته است و نمونه‌های
 زیادی از آن میتوان در «مثنوی» بدست آورد و در اینجا محض نمونه باشاره بدو
 حکایت قناعت میرود، یکی «قصه فروختن صوفیان بهیمه صوفی مسافر را جهت سفره
 و سماع»^۲ که داستان «خر برفت و خر برفت و خر برفت» آن معروف است و دیگری
 در حکایت «ملامت کردن مردمان شخصی را که مادر را بتهمت بکشت»^۳ که وقتی
 بجوانی که مادر خود را بجرم کشتن از طریق عفت کشته بود گفتند چرا مردی را نکشتی
 که با مادرت بی‌عفتی کرده بود، جواب را در دوسه کلمه داد: «گفت پس هر روز مردی
 را کشم؟»

مثنوی قلزم بیکرانی است با امواج بسیار و جزو مد های بشمار که

۱ - دفتر سوم صفحه ۲۹۳ ۲ - دفتر دوم صفحه ۱۱۶ ۳ - دفتر دوم صفحه ۱۲۲

بهر موجی هزاران در شهوار برون ریزد ز نقل و نص اخبار
 هزاران موج خیزد هر دم از وی نگردد قطره ای هر گز کم از وی
 هر غواصی بفراخور وسع و قدرت خود از آن گوهری بدست می آورد و هر جوینده
 و طالبی از استغراق در آن گنج گرانبهایی می اندوزد. عمر دراز و همت بسیار و فهم
 و دانش و بینش و حوصله و عشق و فراست فراوان لازم است تا بتوان چنانکه شایسته
 چنین شاهکار عظیمی است بذخایر و جواهر ظاهری و باطنی آن پی برد و حاصل و
 نتیجه تحقیق و تعمق و کاوش و تأمل را برشته تحریر در آورده در معرض استفاده عوام
 و خواص خودی و بیگانه قرار داد.

من ذره بيمقدار که از همان ساعتی که داستانسرای روزگار قصه عمرم را با
 سرآغاز «یکی بود یکی نبود» شروع کرد، گوئی سرنوشتم را باقصه سرائی سرشته اند
 بمصداق :

آب جیحون را اگر نتوان کشید هم بقدر تشنگی بتوان چشید
 تنها کاری که از دستم ساخته بود گردآوری قصه های مثنوی بود و امیدوار باید
 بود که جوانان دانشمند و باذوق ما دامن همت بکمر زده رفته رفته این کتاب بزرگ
 را کاملاً حلاجی کنند؛ یعنی گذشته از کارهایی که تا کنون بدست خودی و بیگانه بعمل
 آمده است کارهای کردنی دیگر را بعهدہ بشناسند.

جائی که شخص شخصی چون حکیم سنائی درباب قصه سرائی خود میفرماید
 ما قصه هارا گرد آوردیم و همت و معرفت ما ازین بیشتر میدانی نداشت.

عجب نبود که از قرآن نصیبت نیست جز حرفی که از خورشید جز گرمی نبیند چشم نایبنا
 معلوم است که چون من آدم تهیدستی تنها درکار بهم پیوستن قصه های پراکنده و توتبوی
 مثنوی که از دست هر کودک خامی ساخته است حق هیچگونه مباحاتی ندارم.

در باب زندگی مولانا و سوانح حیات او اکنون کتب و مقالات سودمند در دست
است^۱ اما اگر دسترسی نباشد میتوان بقول خود وی در بیان ماجرای زندگی
اکتفا کرد، آنجا که گوید:

حاصل عمرم سه سخن بیش نیست خام بدم، پخته شدم، سوختم

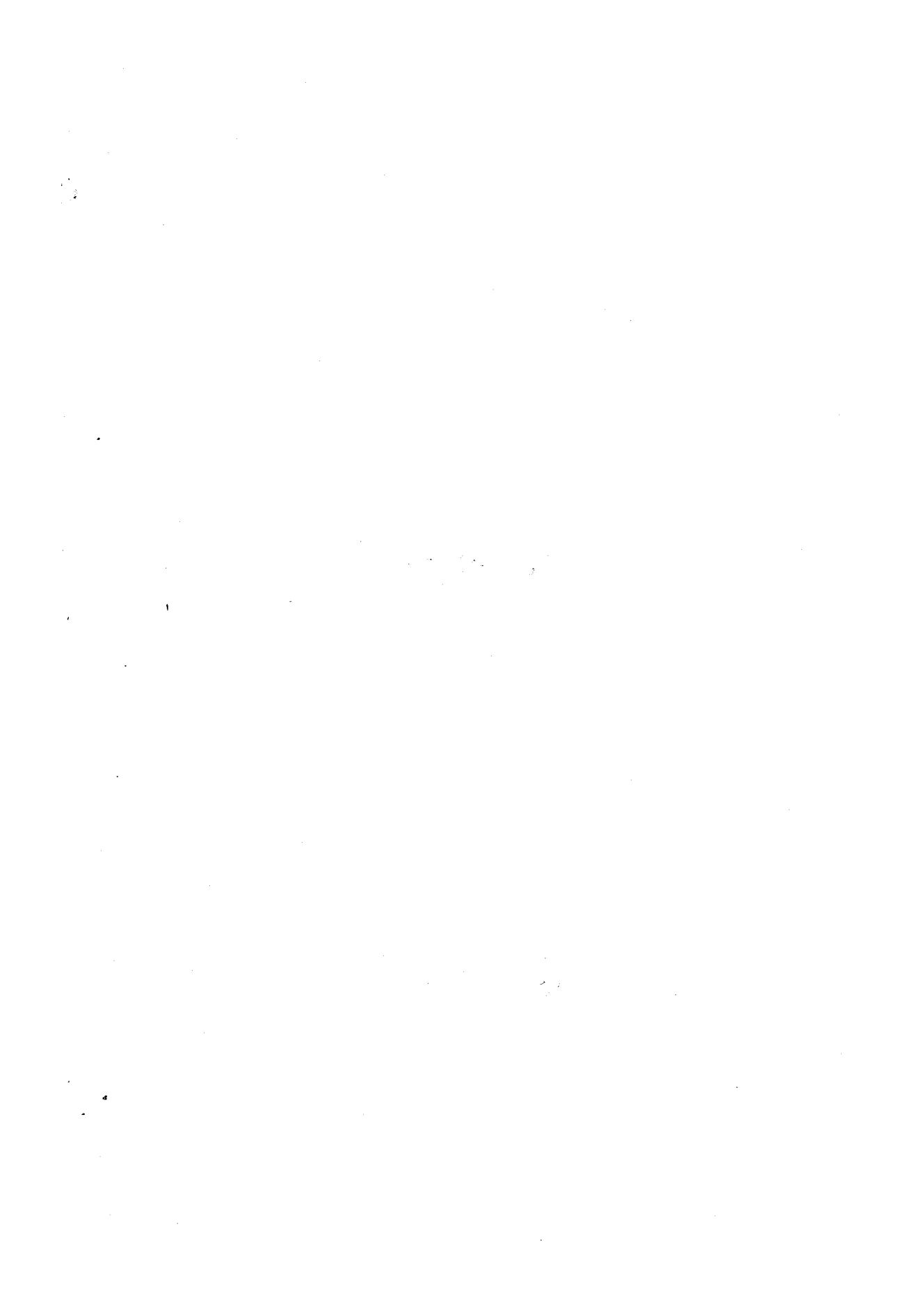
ژنو مهر ماه ۱۳۳۵

سید محمدعلی جمال زاده

۱- بخصوص میتوان به رساله در تحقیق احوال زندگی مولانا جلال‌الدین محمد، تهران، ۱۳۱۵
اثر بسیار نفیس استاد فاضل آقای بدیع الزمان فروزانفر که از بدایع آثار قرن ما در ترجمه حال
بزرگان شعر و ادب و عرفان است رجوع نمود. همچنین مقاله بسیار ممتع و جامع استاد و ادیب دانشمند
آقای جلال‌الدین همائی بر مقدمه مصباح الهدایه عزالدین محمود کاشانی متوفی در سال ۷۳۵ هجری که الحق
از روی کمال فطانت و بصیرت نوشته شده، دیده شود.

دفتر نخست

هر تمام به آید می شناسد راده سوز در سوزن تا در دستگیر عاقل در لعل میورد . در عین سها هم در
تا نزل حکایت از سها به کتور در سبب از سها است را سال کرد است است را فرشته
آفر همه نفس ابد است

مقرر در روز سیر در لعل است - در سها هم کمال

حکایت ۱

پادشاه و کنیزک

خود حقیقت نقد حال ماست آن
مُلك دنيا بودش وهم ملك دين
با خواص خویش از بهر شکار
ناگهان در دام عشق او صید گشت
شد غلام آن کنیزک ^{لعل} جان شاه
داد مال و آن کنیزک را خرید
آن کنیزک از قضا بیمار شد
گفت جان هر دو در دست شماس
دردمند و خسته ام ، درمانم اوست
برد گنج در و ^{مرجان} مرا
فهم گرد آریم و انبازی کنیم
هر الم را در کف ما مرهمی است
پس خدا بنمودشان عجز بشر
گشت رنج افزون و حاجت ناروا
چشم شاه از اشک خون چون جوی شد
روغن بادام خشکی می نمود

بشنوید ای دوستان این داستان
بود شاهي ^{در} در زمانی پیش از این
اتفاقاً شاه شد روزی سوار
بهر صیدی میشدی بر کوه و دشت
يك کنیزک دید شه در شاهراه
مرغ جانش در قفس چون می طپید
چون خرید او را و بر خوردار شد
شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست
جان من سهل است جانِ جانم اوست
هر که درمان کرد مر جان مرا
جمله گفتندش که جانبازی کنیم
هر یکی از ما مسیح عالمی است
« گر خدا خواهد » نگفتند از بطر ^{بهر}
هر چه کردند از علاج و از دوا
آن کنیزک از مرض چون موی شد
از قضا سرکنگبین صفرا فزود

سوزش چشم و دل پردرد و غم
از طیبیان ریخت یکسر آبرو

سستی دل شد فزون و خواب کم
شربت و ادویه و اسباب او

ساز
شربت

پا برهنه جانب مسجد دوید
سجده گاه از اشک شه پر آب شد
خوش زبان بگشود در مدح و ثنا
من چه گویم چون تو میدانی نهان
پیش لطف عام تو باشد هدر
اندر آمد بحر بخشایش بجوش
دید در خواب آنکه پیری رونمود
گر غریبی آیدت فردا ز ماست
صادقش دان کوامین و صادق است
وز مزاجش قدرت حق را بین

شه چو عجز آن طیبیان را بدید
رفت در مسجد سوی محراب شد
چون بخویش آمد ز غرقاب فنا
کای کمینه بخششت ملک جهان
حال ما و این طیبیان سربسر
چون بر آورد از میان جان خروش
در میان گریه خوابش در ربود
گفت ای شه مرده! حاجاتت رواست
چونکه آید او حکیم حاذق است
در علاجش سحر مطلق را بین

آفتاب از شرق اخترسوز شد
تا بینند آنچه بنمودند سر
آفتابی در میان سایه‌ای
نیست بود و هست بر شکل خیال
در رخ مهمان همی آمد پدید
از سر و پایش همی میتافت نور
پیش آن مهمان غیب خویش رفت
همچو عشق اندر درگ و جانش گرفت

چون رسید آن وعده گاه و روز شد
بود اندر منظره شه منتظر
دید شخصی کاملی پرمایه‌ای
میرسید از دور مانند هلال
آن خیالی را که شه در خواب دید
آن ولی حق چو پیداشد ز دور
شه بجای حاجبان در پیش رفت
دست بگرفت و کنارانش گرفت

س
ند
مرد
نت
پول
هست
درست
هست
پیش
ز

دست و پیشانی‌ش بوسیدن گرفت
 پرس پرسان میکشیدش تا بصدر
 چون گذشت آن مجلس و خوان کرم
 قصه رنجور و رنجوری بخواند
 رنگ روی و نبض و قاروره بدید
 گفت هر دارو که ایشان کرده اند
 دید رنج و کشف شد بروی نهفت
 رنجش از سودا و از صفرا نبود
 دید از زاریش کو زار دل است
 عاشقی پیدا است از زاری دل
 علت عاشق زعلتها جداست
 هر چه گویم عشق را شرح و بیان
 گرچه تفسیر زبان روشن گراست
 چون قلم اندر نوشتن می‌شتافت

چون حکیم از این سخن آگاه شد
 گفت ای شه خلوتی کن خانه را
 کس ندارد گوش در دهلیزها
 خانه خالی کرد شاه و شد برون
 خانه خالی ماند و یک دیار نی
 نرم نرمك گفت شهر تو کجاست؟

وز مقام و راه پرسیدن گرفت
 گفت گنجی یافتم آخر بصبر
 دست او بگرفت و برد اندر حرم
 بعد از آن در پیش رنجورش نشاند
 هم علا ماتش هم اسبابش شنید
 آن عمارت نیست، ویران کرده اند
 لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت
 بوی هر هیزم پدید آید زدود
 تن خوش است و او گرفتار دل است
 نیست بیماری رچو بیماری دل
 عشق ^{میرزا} اصطرلاب اسرار خداست
 چون به عشق آیم خجل باشم از آن
 لیک عشق بی زبان روشن تر است
 چون به عشق آمد قلم بر خود شکافت

وز درون همداستان شاه شد
 دور کن هم خویش و هم بیگانه را
 تا بیرسم از کنیزك چیزها
 تا بیرسد از کنیزك او فسون
 جز طیب و جز همان بیمار نی
 که علاج اهل هر شهری جداست

کنیزك پادشاه

م. م. م. م.

م. م. م. م.

ع. م. م. م.

م. م. م. م.

م. م. م. م.

ع. م. م. م.

خویشی و پیوستگی با چیست؟
 باز می پرسید از جور فلك
 پای خود را بر سر زانو نهد
 و ر نیابد میکند با لب ترش
 خار در دل چون بود؟ واده جواب
 دست می زد جا بجا می آزمود
 باز می پرسید حال دوستان
 از مقام و خواجگان و شهرتاش
 سوی نبض و جستنش میداشت هوش
 او بود مقصود جانش در جهان
 بعد از آن شهر دگر را نام برد
 در کدامین شهر بودستی تو پیش؟
 رنگ روی و نبض او دیگر نگشت
 باز گفت از جای و از نان و نمك
 فی رگش جنبید و فی رخ گشت زرد
 تا پرسید از سمرقند چو قند
 آب از چشمش روان شد همچو جوی
 خواجه ای زرگر در آن شهرم خرید
 چون بگفت این ز آتش غم بر فروخت
 کز سمرقندی زرگر فرود شد^{چهارم}
 اصل آن درد و بلا را باز یافت

و ندر آن شهر از قرابت کیست؟
 دست بر نبضش نهاد و يك بيك
 چون کسی را خار در پایش خلد
 و ز سر سوزن همی جوید سرش
 خار در پا شد چنین دشوار یاب
 آن حکیم خار چین استاد بود
 زان کنیزك بر طریق داستان
 با حکیم او قصه ها می گفت فاش
 سوی قصه گفتنش میداشت گوش
 تا که نبض از نام کی گردد جهان^{بهمبر}
 دوستان شهر او را بر شمرد
 گفت چون بیرون شدی از شهر خویش
 نام شهری گفت و زان هم در گذشت
 خواجگان و شهرها را يك بيك
 شهر شهر و خانه خانه قصه کرد
 نبض او بر حال خود بد بی گزند
 آه سردی بر کشید آن ماه روی
 گفت بازرگانم آنجا آورید^۲
 در بر خود داشت شش ماه و فروخت .
 نبض جست و روی سرخش زرد شد
 چون زرنجور آن حکیم این را زیافت

گفت کوی او کدام است و گذر ؟
گفت آنکه آن حکیم با صواب
گفت دانستم که رنجت چیست زود
شاد باش و فادغ و ایمن که من
من غم تو می خورم تو غم مخور
هان وهان این راز را با کس مگوی
چونکه اسرار ت نهان در دل شود
گفت پیغمبر که هر که سر نهفت
دانه ها چون در زمین پنهان شود
زر و نقره گر نبودندی نهان
وعده ها و لطفهای آن حکیم

او «سر پیل» گفت و «کوی غاتفر»^۱
آن کنیزك را که رستی از عذاب
در علاجت سحرها خواهم نمود
آن کنم با تو که باران با چمن
بر تو من مشفق ترم از صد پدر
گرچه شاه از تو کند بس جستجوی
آن مرادت زودتر حاصل شود
زود گردد با مراد خویش جفت
سر آن سر سبزی بستان شود
پرورش کی یافتندی زیر کان ؟
کرد آن رنجور را ایمن ز بیم

* * *

بعد از آن برخاست عزم شاه کرد
شاه گفت اکنون بگو تدبیر چیست
گفت تدبیر آن بود کان مرد را
مرد زرگرا بخوان از شهر دور
چون ببیند سیم و زر آن بینوا
چونکه سلطان از حکیم آن را شنید
گفت فرمان ترا فرمان کنم
پس فرستاد آن طرف يك دورسول
تا سمرقند آمدند آن دو امیر
کای لطیف استاد کامل معرفت

شاه را زان شمه ای آگاه کرد
در چنین غم موجب تأخیر چیست
حاضر آریم از پی این درد را
با زر و خلعت بده او را غرور^۲
بهر زر گردد ز خان و مان جدا
پند او را از دل و از جان گزید
هر چه گوئی آنچه کن، آن کنم
حازقان و کافیان بس عدول^۳
پیش آن زرگر ز شاهنشاه بشیر
فایش اندر شهرها از تو صفت

اختیارت کرده زیرا مهتری
 چون بیائی خاص باشی و ندیم
 غره شد، از شهر و فرزندان برید
 بی خبر کان شاه قصد جانش کرد
 خونبهای خویش را خلعت شناخت
 اندر آوردش پیش شه طیب
 تپا بسوزد بر سر شمع طراز^۱
 مخزن زر را بدو تسلیم کرد
 از سوار^۲ و طوق و خلخال و کمر
 کانیچنان در بزم شاهنشده سزد
 بیخبر زین حالت و این کارزار
 آن کنیزک را بدین خواجه بده
 آب وصلش دفع این آتش شود
 جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را
 تا بصحت آمد آن دختر تمام

* * *

تا بخورد و پیش دختر میگداخت
 اندک اندک در دل او سرد شد
 عشق نبود عاقبت ننگی بود
 دشمن جان وی آمد روی او^۳
 ای بسا شه را بکشته فر^۴ او

نک^۱ فلان شه از برای زرگری
 اینک این خلعت بگیروز^۲ و سیم
 مرد مال و خلعت بسیار دید
 اندر آمدشادمان در راه مرد
 اسب تازی بر نشست و شاد تاخت
 چون رسید از راه آن مرد غریب
 پیش شاهنشاه بردش خوش به ناز
 شاه دید او را بسی تعظیم کرد^۳
 پس بفرمودش که بر سازد ز زر
 هم ز انواع اوانی^۴ بسی عدد
 زر گرفت آن مرد و شد مشغول کار
 پس حکیمش گفت ای سلطان مه
 تا کنیزک در وصالش خوش شود
 شه بدو بخشید آن مه روی را
 مدت شش ماه میراندند کام

بعد از آن از بهر او شربت بساخت
 چونکه زشت و ناخوش و رخ زرد شد
 عشقهای کز پی رنگی بود
 خون دوید از چشم همچون جوی او
 دشمن طاوس آمد پر^۵ او

۳- بزرگ و گرامی داشت

۲- شهری بوده در ترکستان که زاناش بحسن مشهور بوده اند

۱- اینک

۶- چهره آن مرد دشمن خود او گشت

۵- ظروف

۴- دستبند

گفت من آن آهوم کز ناف من
ای من آن پیلی که زخم پیلبان
بر منست امروز، و فردا بر وی است
این جهان کوهست و فعل ما ندا
این بگفت و رفت دردم زیر خاک
ریخت آن صیاد خون صاف من
ریخت خونم از برای استخوان
خون چون من کس چنین ضایع کی است؟
سوی ما آید نداها را صدا
آن کنیزك شد زرنج و درد پاک

* * *

کشتن آن مرد بر دست حکیم
او نکشتش از برای طبع شاه
شاه آن خون از پی شهوت نکرد
آن گل سرخ است، تو خویش مخوان
اینی پسی امید بود و نی ز بیم
تا نیامد امر والهام از اله
تو رها کن بد گمانی و نبرد
جام عقلست این، تو مجنونش مخوان

حکایت ۲

بقال و طوطی

زینست
بقال
طوطی

بود بقالی و او را طوطی
بر دکان بودی نگهبان دکان
در خطاب آدمی ناطق بسدی
خواجه روزی سوی خانه رفته بود
گربه ای برجست ناگه بر دکان
جست از صدر دکان سوئی گریخت
از سوی خانه بیامد خواجه اش
دید پر روغن دکان و جاش چرب
روزك چندی سخن کوتاه کرد
خوش نواوسبز و گویا طوطی
نکته گفتی با همه سوداگران
در نوای طوطیان حازق بدی
بر دکان طوطی نگهبانی نمود
بهر موشی، طوطيك از بیم جان
شیشه های روغن بادام ریخت
بر دکان بنشست فارغ خواجه اش
بر سرش زد گشت طوطی کل^۱ ز ضرب
مرد بقال از ندامت آه کرد

ریش برمیکنند و میگفت ای دریغ
 دست من بشکسته بودی آن زمان
 هدیه ها میداد هر درویش را
 بعد سه روز و سه شب حیران و زار
 با هزاران غصه و غم گشته جفت
 مینمود این مرغ را هر گون شکفت
 دمبدم میگفت از هر در سخن
 بر امید آنکه مرغ آید بگفت
 ناگهانی جولقی ای^۱ میگذشت
 طوطی اندر گفت آمد در زمان
 از چه ای کلبا کلان آمیختی
 از قیاسش خنده آمد خلق را
 کار پاکان را قیاس از خود مگیر

کافتاب نعمتم شد زیر میغ^۱
 چون زدم من بر سر آن خوش زبان
 تا بیابد نطق مرغ خویش را
 بر دکان بنشسته بد نومید وار
 کای عجب این مرغ کی آید بگفت
 وز تعجب لب بدنندان میگرفت
 تا که باشد کاندرا آید در سخن
 چشم او را با صور میکرد جفت
 با سری بی مو چو پشت طاس و پشت
 بانگ بر درویش زد که هی فلان
 تو مگر از شیشه روغن ریختی
 کو چو خود پنداشت صاحب دل را
 گرچه باشد در نوشتن شیر شیر

حکایت ۳

پادشاه یهود و نصرانیان^۲

بود شاهی در جهودان ظلم ساز
 عهد عیسی بود و نوبت آن او
 شاه احوال کرد در راه خدا
 شاه از حقد جهودانه چنان
 صد هزاران مؤمن و مظلوم کشت

دشمن عیسی و نصرانی گداز
 جان موسی او و موسی جان او
 آن دو دمساز^۴ خدائی را جدا
 کشت احوال کالامان یارب امان
 که پناهم دین موسی را و پشت

۴- عیسی و موسی را

۱- ابر ۲- زنده پوش ۳- مسیحیان

شاه وزیری داشت رهزن عشوه ده
 گفت ترسایان پناه جان^۱ کنند
 با ملک گفت ای شاه اسرار جو
 کم کش ایشان را که کشتن سودنیست
 شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست
 تا نماند در جهان نصرانی
 گفتش ای شاه گوش و دستم را ببر
 بعد از آن در زیر دار آور مرا
 بر منادی گاه کن این کار تو
 آنکهم از خود بران تا راه دور
 چون شوند آن قوم از من دین پذیر
 در میانشان فتنه و شور افکنم
 آنچه خواهم کرد با نصرانیان
 چون شمارندم امین و رازدان
 وز حیل بفریبم ایشان را همه
 تا بدست خویش خون خسویشتن
 پس بگویم من بسر نصرانیم
 شاه واقف گشت از ایسمان من
 خواستم تا دین ز شاه پنهان کنم
 شاه بسویی برد از اسرار من
 گفت: گفت تو چو درنان سوزن است

کاو بر آب از مکر برستی گره
 دین خود را از ملک پنهان کنند
 کم کش ایشان را و دست از خون بشو
 دین ندارد بوی، مشک و عود نیست
 چاره این مکر و این تزویر چیست؟
 نی هویدا دین و نه پنهانی
 بینی ام بشکاف و لب از حکم^۲ مر
 تا بخواهد یک شفاعت گر مرا
 بر سر راهی که باشد چارسو
 تا در اندازم در ایشان صد فتور
 کار ایشان سر بسر شوریده گیر
 کاهنان^۳ خیره شوند اندر فتم
 آن نمی آید کنون اندر بیان
 دام دیگرگون نهم در راهشان
 و اندر ایشان افکنم صد دمدمه
 بر زمین ریزند، کوتاه شد سخن
 ای خدای راز دان می دانیم
 وز تعصب کرد قصد جان من
 آنچه دین اوست ظاهر آن کنم
 متهم شد پیش شاه گفتار من
 از دل من تا دل تو روزن است

حال دیدم کی نیوشم^۱ قال تو
 او جهودانسه بکردی پیاره ام
 صد هزاران منتش بر جان نهم
 واقفم بر علم و دینش نیک نیک
 در میان جاهلان گورد هلاک
 گشته ایم این دین حق را رهنما
 تا بزَنار این میان را بسته ایم
 بشنوید اسرار کیش او به جان
 اسر نهندم جمله جویند اهتدا^۲

* * *

از دلش اندیشه را کلی ببرد
 خلق حیران مانده زان راز نهفت
 تا که واقف شد ز حالش مرد و زن
 کرد در دعوت شروع او بعد از آن
 میشدند اندر غم او اشکبار
 از حسد می خیزد اینها سر بس
 اندک اندک جمع شد در کوی او
 سر انگلیون و زَنار و نماز
 دائماً ز افعال و اقوال مسیح
 لیک در باطن صفیر و دام بود
 خود چه باشد قوت تقلید عام
 نایب عیسیش می پنداشتند

۴- بانگ مرغ

من از آن روزن بدیدم حال تو
 گر نبودی جان عیسی چاره ام
 بهر عیسی جان سپارم سر دهم
 جان درینغم نیست از عیسی ولیک
 حیف می آید مرا کان دین پاک
 شکر یزدان را و عیسی را که ما
 از جهود و از جهودان رسته ایم
 دور دور عیسی است ای مردمان
 چون شمارندم امیر و مقتدا

چون وزیر آن مکررا بر شه شمرد
 کرد با وی شاه آن کاری که گفت
 کرد رسوایش میان انجمن
 راند او را جانب نصرانیان
 چون چنین دیدند ترسایانش زار
 حال عالم این چنین است ای پسر
 صد هزاران مرد ترسا سوی او
 او بیان می کرد با ایشان براز
 او بیان می کرد با ایشان فصیح
 او بظاهر واعظ احکام بود
 دل بسو دادند ترسایان تمام
 در درون سینه مهرش کاشتند

۱- بشنوم ۲- راهنمایی ۳- انجیل

لذتی می دید و تلخی جفت او شد وزیر اتباع عیسی را پنهان پیش امر و نهی او می مرد خلق شاه را پنهان بدو آرام ها تا دهد چون خاك ایشان را بیاد وقت آمد زود کن فارغ دلیم زین غم آزاد کن گروقت هست کافکنم در کار عیسی فتنه ها حاکمانشان ده امیر و دو امیر بنده گشته میر خود را از طمع گشته بنده آن وزیر بد نشان اقتدای جمله بر رفتار او جان بدادی گر بدو گفتمی که میر فتنه ای انگیخت از مکر و دها^۲ نقش هر طومار دیگر مسلکی این خلاف آن زیبایان تا بسر رکن توبه کرده و شرط رجوع اندر این ره مخلصی جز جود نیست شرك باشد از تو با معبود تو در غم و راحت همه مکر است و دام پور نه اندیشه تو کل^۱ تهمت است بهر کردن نیست شرح عجز ماست

هر که صاحب نوق بود از گفت او مدت شش سال در هجران شاه دین و دل را کل بدو بسپرد خلق در میان شاه و او پیغام ها آخر الامر از برای آن مراد پیش او بنوشت شه ای مقبلم^۱ ز انتظارم دیده و دل بر ره است گفت اینک اندر آن کارم شها^۴ قوم عیسی را بد اندر دار و گیر^۴ هر فریقی مر امیری را تبع^۲ این ده و آن دو امیر و قومشان اعتماد جمله بر گفتار او پیش او در وقت وساعت هر امیر چون زبون کرد آن جهودك جمله را ساخت طوماری بنام هر یکی حکم های هر یکی نوع دگر در یکی راه ریاضت را و جوع در یکی گفته ریاضت سود نیست در یکی گفته که جوع وجود تو جز تو کل جز که تسلیم تمام در یکی گفته که واجب خدمت است^۴ در یکی گفته که امر و نهی هاست

تا که عجز خود ببینیم اندر آن
 در یکی گفته که عجز خود مبین
 قدرت خود بین که این قدرت ازوست
 در یکی گفته که این دو در گذر
 زین نمط زین نوع ده طومار و دو
 چون وزیر ماکر^۱ بد اعتقاد
 مکر دیگر آن وزیر از خود بیست
 در میدان در فکند از شوق سوز
 خلق دیوانه شدند از شوق او
 لابه و زاری همی کردند و او
 گفته ایشان بی تو ما را نیست نور
 از سر اکرام و از بهر خدا
 ما چو طفلانیم و ما را دایه تو
 گفت جانم از محبان دور نیست
 آن امیران در شفاعت آمدند
 کاین چه بدبختی است ما را ای کریم
 تو بهانه میکنی و ما ز درد
 ما بگفتار خوشتر خو کرده ایم
 الله الله این جفا باما مکن
 میدهد دل مر تو را کاین بیدلان
 جمله در خشکی چو ماهی میطپند
 ای که چون تو در زمانه نیست کس

قدرت حق را بدانیم آن زمان
 کفر نعمت کردن است این عجزهین
 قدرت خود نعمت او دان که هوست
 بت بود هر چه بگنجد در نظر
 بر نوشت آن دین عیسی را عدو
 دین عیسی را بدل کرد از فساد
 وعظ را بگذاشت در خلوت نشست
 بود در خلوت چهل پنجاه روز
 از فراق حال و قال و ذوق او
 از ریاضت گشته در خلوت دوتو^۲
 بی عصاکش چون بود احوال کور؟
 بیش از این ما را مکن از خود جدا
 بر سر ما گستران آن سایه تو
 لیک بیرون آمدن دستور^۳ نیست
 و آن مریدان در ضراعت^۴ آمدند
 از دل و دین مانده ما بی تویتم
 میزنیم از سوز دل دمه‌های سرد
 ما ز شیر حکمت تو خورده ایم
 لطف کن امروز را فردا مکن
 بی تو کردند آخر از بی حاصلان
 آب را بگشا ز جو بردار بند
 الله الله خلق را فریاد رس

۱- مکرکننده، نیرنگ ساز ۲- خمیده، دوتا

۳- اجازه، فرمان ۴- زاری و گریه

وعظ و گفتار زبان و گوش جو
 بند حس از چشم خود بیرون کنید
 این فریب و ایسن جفا با ما مگو
 مرحمت کن همچنین تا انتها
 درد ما را هم دوا دانسته ای
 بر ضعیفان قدر قوت کار نه
 طفل مسکین را از آن نان مرده گیر
 پند را در جان و در دل ره کنید
 زانکه مشغولم باحوال درون
 گفت ما چون گفته اغیار نیست
 آه آهست از میان جان روان
 کای مریدان از من این معلوم باد
 کز همه یاران و خویشان باش فرد
 وز وجود خویش هم خلوت گزین
 بعد از این با گفتگویم کار نیست
 رخت بر چهارم فلک بر برده ام
 می نسوزم در عناو و در عطب^۲
 بر فراز آسمان چارمین

گفت های ای سخرگان گفتگو
 پنبه اندر گوش حس دون کنید
 جمله گفتند ای حکیم رخنه جو
 چون پذیرفتی تو ما را ز ابتدا
 ضعف و عجز و فقر ما دانسته ای
 چار پارا قدر طاقت بار نه
 طفل را گر نان دهی بر جای شیر
 گفت حجت های خود کوتاه کنید
 من نخواهم شد از این خلوت برون
 جمله گفتند ای وزیر انکار نیست
 اشک دیده است از فراق تو دوان
 آن وزیر از اندرون آواز داد
 گر مرا عیسی چنین پیغام کرد
 روی بر دیوار کن تنها نشین
 بعد از این دستوری گفتار نیست
 الوداع ای دوستان من مرده ام
 تا بزیر چرخ ناری چون حطب^۱
 پهلولوی عیسی نشینم بعد از این

* * *

يك ييك تنها بهر يك حرف راند
 نأب حق و خلیفه من توئی
 کرد عیسی جمله را اشباع^۲ تو

وانگهانی آن امیران را بخواند
 گفت هر يك را بدین عیسوی
 وان امیران دگر اتباع تو

یا بکش یا خود همی دارش اسیر
تا بمیرم این ریاست را مجو
دعوی شاهی و استیلا مکن
يك بياك برخوان تو برامت فصیح
نیست نایب جز تو در دین خدا
هر چه آنرا گفت این را گفت نیز
هر یکی ضد دگر بود المراد
همچو شکل حرفها یا تا الف
پیش از این کردیم این ضد را بیان
خویش کشت واز وجود خود برست

هر امیری کو کشد گردن بگیر
ليك تا من زنده ام این را مگو
تا بمیرم من تو این پیدا مکن
اینك این طومار و احکام مسیح
هر امیری را چنین گفت او جدا
هر یکی را کرد اندر سر^۱ عزیز
هر یکی را، او یکی طومار داد
جملگی طومارها بد مختلف
حکم این طومار ضد حکم آن
بعد از آن چل روز دیگر در بیست

* * *

بر سر گورش قیامتگاه شد
موکنان جامه دران در شور او
از عرب وز ترك وز رومی و کرد
درد او دیدند درمان جای ریش
کرده خون را از دو چشم خود رهی
هم شهان و هم کسان و هم مهان
از امیران کیست بر جایش نشان
تا که کار ما از او گردد تمام
دست بر دامان و دست او دهیم
چاره نبود بر مقامش از چراغ
بوی گل را از که جوئیم از گلاب

چونکه خلق از مرگ او آگاه شد
خلق چندان جمع شد بر گور او
کان عدد را هم خدا داند شمرد
خاك او کردند بر سرهای خویش
آن خلایق بر سر گورش مهی^۲
جمله از درد فراقش در فغان
بعد ماهی خلق گفتند ای مهان
تا بجای او شناسیمش امام
سر همه بر اختیار او نهیم
چونکه شد خورشید و ما را کرد داغ
چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب

پیش آن قوم وفا اندیش رفت
 نایب عیسی منم اندر زمن
 کاین نیابت بعد از او آن من است
 دعوی او در خلافت بد همین
 تا بر آمد هر دورا خشم وجود
 بر کشیده تیغهای آبدار
 درهم افتادند چون پیلان مست
 تیغها را بر کشیدند آن زمان
 تا ز سرهای بریده پشته شد
 کوه کوه اندر هوا زین گرد خاست
 آفت سرهای ایشان گشته بود

یک امیری زان امیران پیش رفت
 گفت اینک نایب آن مرد من
 اینک این طومار برهان من است
 آن امیر دیگر آمد از کمین
 از بغل او نیز طوماری نمود
 آن امیران دگر یک یک قطار
 هریکی را تیغ و طوماری بدست
 هر امیری داشت خیل بیکران
 صد هزاران مرد ترسا کشته شد
 خون روان شده همچوسیل از چپ و راست
 تخمهای فتنه ها کو کشته بود

حکایت ۴

پادشاه جهود و گودک ترسائی

در هلاک قوم عیسی رونمود
 این شه دیگر قدم بر وی نهاد
 پهلوی آتش بتی بر پای کرد
 ورنیارد در دل آتش نشست
 پیش آن بت و آتش اندر شعله بود
 ورنه در آتش بسوزی بی سخن
 سجده آن بت نکرد آن موقنه
 زن بترسید و دل از ایمان بکنند

یک شه دیگر ز نسل آن جهود
 سنت بد کز شه اول بنزاد
 آن جهود سگ بین چه رأی کرد
 کانکه این بت را سجود آرد برست
 یک زنی با طفل آورد آن جهود
 گفت ای زن پیش این بت سجده کن
 بود آن زن پاک دین و مؤمنه
 طفل ازو بستد در آتش درفکند

خواست تا او سجده آرد پیش بت
 اندر آ مادر که من اینجا خوشم
 مادرش انداخت خود را اندر او
 اندر آمد مادر آن طفل خرد
 مادرش هم زان نسق گفتن گرفت
 بانگ میزد در میان آن گروه
 نعره میزد خلق را کای مردمان
 خلق خود را بعد از آن بی خویشتن
 آن یهودی شد سیه روی و خجل
 آنکه میدرید جامه خلق چست
 رو به آتش کرد شه کی تسند خو
 چون نمی سوزی چه شد خاصیت
 چشم بند است این عجب یا هوش بند
 گفت آتش من همانم ، آتشم
 این عجایب دید آن شاه جهود
 ناصحان گفتند از حد مگذران
 بگذر از کشتن ، مکن این فعل بد
 ناصحان را دست بست و بند کرد
 بانگ آمد کار چون این جا رسید
 بعد از آن آتش چهل گز بر فروخت
 اصل ایشان بود ز آتش ز ابتدا
 آتشی بودند مؤمن سوز و بس

بانگ زد آن طفل کانی لم امت^۱
 گر چه در صورت میان آتشم
 دست او بگرفت طفل از مهر خو
 اندر آتش گوی دولت را ببرد
 در وصف لطف حق سفتن گرفت
 پرهمی شد جان خلقان^۲ از شکوه^۳
 اندر آتش بنگرید این بوستان
 میفکنند اندر آتش مرد وزن
 شد پشیمان زین سبب بیمار دل
 شد دریده آن او زایشان درست
 آن جهان سوز طبیعی خوت کو
 یا ز بخت مادگر شد نیستت
 چون نسوزد آتش افروز بلند؟
 اندر آ - تا تو به بینی تابشم
 جز که طنز و جز که انکارش نبود
 مرکب استیزه را چندان مران
 بعد از این آتش مزن بر جان خود
 ظلم را پیوند در پیوند کرد
 پای دار ای سگ که قهر ما رسید
 حلقه گشت و آن جهودان را بسوخت
 سوی اصل خویش رفتند انتها
 سوخت خود را آتش ایشان چو خس

۱- من نمرده ام ۲- مردم ۳- ترس، هبیت

حکایت ۵

خلیفه و لیلی

گفت لیلی را خلیفه کان توئی
از دگر خوبان تو افزون نیستی
دیده مجنون اگر بودی تو را
با خودی تو لیک مجنون بی خوداست
هر که بیدار است او در خواب تر
کز تو مجنون شد پریشان و غوی^۱
گفت خامش چون تو مجنون نیستی
هر دو عالم بی خطر بودی تو را
در طریق عشق بیداری بد است
هست بیداریش از خوابش بتر

تمثیل ۱

صیاد و سایه مرغ

مرغ بر بالا پیران و سایه اش
ابلهی صیاد آن سایه شود
بی خبر کان عکس آن مرغ هواست
تیر اندازد به سوی سایه او
ترکش عمرش تهی شد عمر رفت
میدود بر خاک و پیران مرغ وش
میدود چندان که بی مایه شود
بی خبر که عکس آن سایه کجاست
ترکش خالی شود بی گفتگو
از دویدن در شکار سایه تفت

حکایت ۶

استاد و شاگرد احوال^۲

گفت استاد احوالی را کاندر آ
چون درون خانه احوال رفت زود
گفت احوال زان دو شیشه تا کدام
پیش تو آرم؟ بکن شرحی تمام
پیش برون آر از وثاق^۲ آن شیشه را
شیشه پیش چشم او دو می نمود

۱- گمراه ۱- دویین، لوج ۲- اطلاق

گفت استاد آن دو شیشه نیست، رو
گفت ای اُستا مرا طعنه مزین
چون یکی بشکست هر دوشد ز چشم
شیشه یک بود و بچشمش دو نمود
خشم و شهوت مرد را احوال کند
چون غرض آمد هنر پوشیده شد

احوالی بگذار و افزون بین مشو
گفت اُستا زان دو یک را بر شکن
مرد احوال گردد از میلان^۱ و خشم
چون شکست آن شیشه را دیگر نبود
ز استقامت روح را مبدا کند
صد حجاب از دل به سوی دیده شد

تمثیل ۲

حضرت هود و شیبان راعی^۲

هود کرد مؤمنان خطی کشید
هر که بیرون بود زان خط جمله را
همچنین شیبان راعی می کشید
چون به جمعه می شد او وقت نماز
هیچ گرگی در نرفتی اندر آن
باد حرص گرگ و باد گوسپند
همچنین باد اجل با دوستان
آتش شهوت نسوزد اهل دین

نرم می شد باد کانبجا می رسید
پاره پاره می شکست اندر هوا
گرد بر گرد رمه خطی پدید
تا نیارد گرگ آنجا ترکتاز
گوسپندی هم نگشتی زان نشان
دایرهٔ مورد خدا را بود بسند
نرم و خوش همچون نسیم بوستان
یاغیان را برده تا قعر زمین

سیرت

حکایت ۷

نخجیران و شیر

بودشان با شیر دائم کشمش
آن چرا بر جمله ناخوش گشته بود

طایفهٔ نخجیر^۳ در وادی خوش
بس که آن شیر از کمین در میر بود

۳- جانورانی که شکار می شوند

۲- شیبان - شیبان راعی یکی از عرفاست

۱- خواهش و هوس

نعماد سیرت
ز طایفهٔ نخجیران
در وادی خوش
بس که آن شیر از کمین در میر بود

حيله کردند آمدند ایشان به شیر
 جز وظیفه در پی صیدی میا
 گفت آری گر وفا بینم نه مکر
 من هلاک فعل و قول مردم
 نفس هر دم از درونم در کمین
 جمله گفتند ای حکیم با خبر
 در حذر شوریدن شور و شر است
 با قضا پنجه مزنی ای تند و تیز
 گفت آری گر توکل رهبر است
 گفت پیغمبر به آواز بلند
 رو توکل کن تو با کسب ای عمود
 قوم گفتندش که کسب از ضعف خلق
 نیست کسبی از توکل خوبتر
 بس گریزند از بلا سوی بلا
 آنکه او از آسمان باران دهد
 گفت شیر آری ولی رب العباد
 پایه پایه رفت باید سوی بام
 خواجه چون بیل بدست بینه داد
 دست همچون بیل اشارتهای اوست
 جبر تو خفتن بود در ره مخسب
 هان مخسب ای جبری بی اعتبار

۱ - چون قدر آید حذر باطل شود

آینا برنگم نگرید

مطلب مردم بیان کن

مطلب مردم جبر

کز وظیفه ما ترا داریم سیر
 تا نگردد تلخ بر ما این گیاه
 مکرها بس دیده ام از زید و بکر
 من گزیده زخم مار و کژدمم
 از همه مردم بتر از مکر و کین
 الحذر دع لیس یعنی عن قدر

رو توکل کن توکل بهتر است

تا نگیرد هم قضا با تو ستیز

این سبب هم سنت پیغمبر است

با توکل زانوی اشتر بیند

جهد میکن کسب میکن مو بمو

لقمه تزویر دان بر قدر حلق

چیست از تسلیم خود محبوب تر؟

بس جهند از مار سوی ازدها

هم تواند کوه به رحمت نان دهد

نردبانی پیش پای ما نهاد

هست جبری بودن این جاطمع خام

بی زبان معلوم شد او را مراد

آخر اندکیشی عبارتهای اوست

تا نبینی آن درودرگه مخسب

جز به زیر آن درخت میوه دار

سیر برنگم نگرید

لعمیر

مطلب مردم

مطلب مردم

مطلب مردم

مطلب مردم

عراق

حما سن در کربلا

بر سر خفته بریزد نقل و زاد
 کشت کن پس تکیه بر جبار کن
 کان حریضان که سبها کاشتند
 پس چرا محروم ماندند از زمین؟^۱
 همچو اژدها^۲ گشاده صد دهان
 که زُبن بر کنده شد زان مکر کوه
 ماند کار و حکم‌های کردگار
 جهد های انبیاء و مؤمنین
 آنچه دیدند از جفا و گرم و سرد
 کز جواب، آن جبریان گشتند سیر
 جبر را بگذاشتند و قیل و قال
 کاندرا این بیعت^۴ نیفتد در زیان
 حاجتش نبود تقاضای دگر
 سوی مبعی^۵، ایمن از شیر ژیان
 اوفتاده در میان جمله جوش
 هر کسی در خون هر یک میشدی
 تا بیاید قرعه ای اندر میان
 بی سخن شیر ژیان را لقمه است
 قرعه آمد سر به سر را اختیار
 سوی آن شیر او دویدی همچو یوز
 بانگ زد خرگوش آخر چند جور؟

تا که شاخ افشان کند هر لحظه باد
 گر توکل میکنی در کار کن
 جمله با وی بانگها برداشتند
 صد هزار اندر هزار از مرد وزن
 صد هزاران قرن ز آغاز جهان
 مکرها کردند آن دانا گروه
 جمله افتادند از تدبیر و کار
 شیر گفت آری ولیکن هم ببین
 حق تعالی جهدشان را راست کرد
 زین نمط^۲ بسیار برهان گفت شیر
 روبه و آهو و خرگوش و شغال
 عهد ها کردند با شیر ژیان
 لقمه هر روزش بیاید بی جگر
 عهد چون بستند و رفتند آن زمان
 جمع بنشستند آنجا آن وحوش
 هر کسی تدبیر و رای می زدی
 عاقبت شد اتفاق جمله شان
 قرعه بر هر کاوفتد آن طعمه است
 هم بر این کردند آن جمله قرار
 قرعه بر هر کاوفتادی روز روز
 چون به خرگوش آمد این ساغر به دور

نفس را
 غمگین از دلش

۵- چراگاه

۴- عهد و پیمان

۳- نوع

۲- اژدها

۱- زمان

قوم گفتندش که چندین گاه ما تو مجو بد نامی ما ای عنود^۱ گفت ای یاران مرا مهلت دهید تا امان یابد به مکرم جانتان قوم گفتندش که ای خر، گوش دار همین چه لاف است اینکه از تو بهتران گفت ای یاران حقم الهام داد آن چه حق آموخت مرزنبور را بعد از آن گفتند ای خر گوش چست ای که با شیری تو در پیچیده ای مشورت ادراک و هشیاری دهد گفت هر رازی نشاید باز گفت از صفا گر دم زنی با آینه در بیان این سه کم جنبان لب کاین سه را خصم است بسیار و عدو حاصل^۲ آن خر گوش راز خود نگفت با وحوش از نیک و بد نگشاد راز ساعتی تأخیر کرد اندر شدن^۴ زان سبب کاندردن و اماند دیر گفت من کفتم که عهد آن خسان دمدمه ایشان مرا از خر فکند

جان فدا کردیم در عهد و وفا تا نرنجد شیر، رو تو زود زود تا به مکرم از بلا ایمن شوید مانند این میراث فرزندانستان خویش را اندازه خر گوش دار در نسیاوردند اندر خاطر آن مر ضعیفی را قوی رایی فتاد آن نباشد شیر را و گور را در میان نه آنچه در ادراک تست باز گو رایی که اندیشیده ای عقل ها مر عقل را یاری دهد جفت طاق آید گهی، که طاق جفت راز^۳ را بد تسیره گردد زود با ما آینه مست راز^۳ از زهاب^۳ و از زهاب^۳ و از زهاب^۳ و از زهاب^۳ در کمینت ایستد چون داند او مکر اندیشید با خود طاق و جفت سر خود با جان خود میراند باز بعد از آن شد پیش شیر پنجه زن خاک را می کند و می غرید شیر خام باشد، خام و سست و نارسان چند بفرید مرا این دهر چند

۱- کینه جو، وستیزه جو ۲- اشاره بکلام علی ابن ابی طالب که استر زهباک و مذهبک ۳- باری، خلاصه ۴- رفتن

سید

چون نه‌پس بیند نه‌پیش از احمقیش
 ✕ کز ره گوشم عدو بر بست چشم
 تیغ چوبینشان تنم را خسته کرد
 بانگ دیوان است و غولان آن همه
 دید کان خر گوش می آید ز دور
 خشمگین و تند و تیز و ترش‌رو
 وز دلیری رفع هر ریت^۳ بود
 بانگ بر زد شیر: های ای ناخلف
 من که گوش پیل تر مالیده ام
 امر ما را افکند اندر زمین؟
 گر دهد عفو خداوندیت دست
 تو خداوندی و شاهی، من رهی^۴؟
 این زمان آیند در پیش شهان؟
 عذر احمق را نمی باید شنید
 عذر نادان زهر دانش کش بود
 ✕ من نه خر گوشم که در گوشم نهی!
 عذر استم دیده‌ای^۵ را گوش دار
 گمرهی را تو مران از راه خود
 هر خسی را بر سر و رو مینهد
 از کرم دریا نگردد بیش و کم
 بار فیق خود سوی شاه آمدم

سخت درماند امیر سست ریش^۱
 شیر میگفت از سرتیزی و خشم
 ✕ مکرهای جبریانم بسته کرد
 زین سپس می نشنوم آن دمدمه^۲
 شیر اندر آتش و در خشم و شور
 می دود بی دهشت و گستاخ او
 ✕ از شکسته آمدن تهمت بود
 چون رسید او پیشتر نزدیک صف
 من که گلاوان را ز هم بندیده ام
 نیم خرگوشی که باشد کوچنین
 گفت خرگوش الامان عذریم هست
 باز گویم چون تو دستوری دهی
 ✕ گفت چه عذر ای قصور ابلهان
 مرغ بی وقتی سرت باید بریید
 عذر احمق بدتر از جرمش بود
 عذرت ای خرگوش از دانش تپی
 گفت ای شه، ناکسی را کس شمار
 ✕ خاصه از بهر زکوة جاه خود
 بحر کاو آبی بهر جو میدهد
 کم نخواهد گشت دریا زین کرم
 من بوقت چاشت در راه آمدم

باز رهدم

رس بر سر

ما بر سر دست
 تا زار زار

مگر زین
 تا

۱- بی کفایت ۲- مکر و افسون ۳- تهمت و شک ۴- غلام و بنده ۵- ستم دیده

جفت و همره کرده بودند آن نفر^۱
 قصد هر دو همره آینه کرد
 خواجه تاشان^۲ که آن در گهیم
 پیش من تو یاد هر ناکس میار
 اگر تو با یارت بگردید از برم
 روی شه بینم برم از تو خبر
 ورنه قربانی تو اندر کیش من
 یار من بستد مرا بگذاشت فرد
 هم بلطف و هم بخوبی هم بتن
 زشته آیمان^۳ ما بگسسته شد
 هین بیا و دفع آن بی باک کن
 پیشرو شوگر همیگوئی تو راست
 و دروغ است این سزای تو دهم
 تا برد او را بسوی دام خویش
 چاه میغ^۴ را دام جاننش کرده بود
 اینت خرگوشی چو آبی زیر گاه!
 طرفه خرگوشی که شیری می ربود!
 دام دان گرچه ز دانه گویدت
 پرغضب، پر کینه و بدخواه شد
 ناگهان پا واکشید از پیش شیر
 کز ره آن خرگوش ماند و پاکشید

با من از بهر تو خرگوش دگر
 شیری اندر راه قصد بنده کرد
 گفتمش ما بنده شاهنشهم
 گفت شاهنش که باشد؟ شرم دار
 هم ترا و هم شهت را بر درم
 گفتمش بگذار تا بار دگر
 گفت همره را گرو نه پیش من
 لابه کردیمش بسی سودی نکرد
 یارم از زفتی^۵ سه چندان بد که من
 بعد ازین زان شیر این ره بسته شد
 گر وظیفه بایدت، ره پاک کن
 گفت بسم الله بیا تا او کجاست
 تا سزای او و صد چون او دهم
 اندر آمد چون قلاووزی به پیش
 سوی چاهی کلو نشان کرده بود
 میشدند آن هر دوتا نزدیک چاه
 دام مکر او کمند شیر بود
 دشمن ارچه دوستانه گویدت
 شیر با خرگوش چون همراه شد
 بود پیشاپیش خرگوش دلیر
 چونکه نزد چاه آمد شیر، دید

۲- فریبی و بزرگی ۴- جمع یمین : سوگند

۱- گروه و جماعت ۲- همقطاران کوچک
 ۳- پیشرو سپاه ۴- بفتح میم، عمیق

پای را واپس مکش پیش اندر آ
 جان من لرزید و دل از جای رفت
 زاندرون خود میدهد رنگم خبر
 این سبب گو خاص ، کاینستم غرض
 اندر این قلعه ز آفات ایمن است
 بر گرفتش از ره و بیراه برد
 تو بین کان شیر درچه حاضر است
 تو مگر اندر بر خویشم کشی
 چشم بگشایم به چه در ' بنگرم
 در پناه شیر تاچه میدوید
 اندر آب از شیر او در تافت تاب^۲
 شکل شیری ، در برش خر گوش زفت
 مر ورا بگذاشت و ندر چه جهید
 زانکه ظلمش در سرش آینه بود
 این چنین گفتند جمله عالمان
 از برای خویش دامی می تنی
 غلغل افتد در سپاه آسمان
 خویش را نشناخت آن دم از عدو
 لاجرم بر خویش شمشیری کشید
 خوی تو باشد در ایشان ای فلان
 از نفاق و ظلم و بد مستی^۳ تو

۳- تاریک

گفت پا واپس کشیدی تو چرا ؟
 گفت کو پایم ؟ که دست و پای رفت
 رنگ و رویم را نمی بینی چو زر ؟
 شیر گفتش تو ز اسباب مرض
 گفت آن شیر اندر این چه ساکن است
 یار من بستد زمن ، در چاه برد
 گفت پیش آ زخم او را قاهر است
 گفت من سوزیده ام زان آتشی
 تا به پشت تو من ای کان کرم
 چونکه شیر اندر بر خویشش کشید
 چونکه درچه بنگریدند اندر آب
 شیر عکس خویش دید از آب ، تفت
 چونکه خصم خویش را در آب دید
 در فتاد اندر چهی کو کننده بود
 چاه مظلم^۲ گشت ظلم ظالمان
 ای که تو از ظلم چاهی میکنی
 گر ضعیفی در زمین خواهد امان
 شیر خود را دید درچه وز غلیو
 عکس خود را او عدو خویش دید
 ای بسی ظلمی که بینی در کسان
 اندر ایشان تافته هستی^۳ تو

۱- در چاه ۲- عکس آن هردو آفتاب افتاد

در کان
 است

سردر جهان

کم از کم
 است

باید در
 است

آن توئی وان زخم بر خود میزنی
در خود آن بد را نمی بینی عیان
پیش چشمت داشتی شیشه کبود
بر خود آن ساعت تو لعنت میکنی
ورنه دشمن بودی خود را بجان
زان سبب عالم کبودت می نمود

چونکه خر گوش از رهائی شاد گشت
شیر را چون دید درچه کشته زار
دست میزد چون رهید از دست مرگ
جمع گشتند آن زمان جمله وحوش
حلقه کردند، او چو شمعی در میان
تو فرشته آسمانی یا پیری
باز گو تا قصه درمانها شود
باز گو آن قصه کان شادی فزاست
گفت تأیید خدا بود ای مهان
قوتم بخشید و دل را نور داد
سوی نخجیران روان شد تا بدشت
چرخ میزد شادمان تا مرغزار
سبز و رقصان در هوا چون شاخ و برگ
شاد و خندان و ز طرب در ذوق و جوش
سجده کردندش همه صحرائیان
نی، تو عزرائیل شیران نری؟
باز گو تا مرهم جانها شود
روح ما را قوت و دل را جانفزاست
ورنه خر گوشی که باشد در جهان؟
نور دل مردست و پسا را زور داد

نمیل ۳

خر و خار

عاج

کس بزیر دم خر خاری نهد
بر جهد آن خار محکمتر زند
خر ز بهر دفع خار از سوز و درد
آن لگد کی دفع خار او کند
خر نداند دفع آن بر میجهد
عاقلی باید که خاری بر کند
جفته می انداخت صد جا زخم کرد
حاذقی باید که بر مرکز تند

جمع کردی

در باره رفته

تعارف از آنکه در محله اراک دراز

حکایت ۸

فرار از مرگ

۴

ساده مردی چاشتگاهی در رسید
رویش از غم زرد و هر دو لب کبود
گفت عزرائیل درمن این چنین
گفت هین اکنون چه میخواهی بخواه
تا مرا زینجا بهندستان برد
باد را فرمود تا او را شتاب
روز دیگر وقت دیوان لقا
کان مسلمان را بخشم از چه سبب
ای عجب این کرده باشی بهر آن
گفت من از خشم کسی کردم نظر؟
که مرا فرمود حق کامروز هان
دیدمش اینجا و بس حیران شدم
از عجب گفتم گر او را صد پراست
چون بامر حق بهندستان شدم
تو همه کار جهان را همچنین
از که بگریزیم، از خود؟ ای محال!

درسرا عدل سلیمانی دوید
پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود؟
یک نظر انداخت، پر از خشم و کین
گفت فرما باد را ای جان پناه:
بو که^۱ بنده کان طرف شد جان برد
برد سوی خاک هندستان بر آب
شه سلیمان گفت عزرائیل را
بنگریدی باز گو ای پیک رب
تا شود آواره او از خان و مان؟
از تعجب دیدمش در رهگذر:
جان او را تو بهندستان ستان!
در تفکر رفته سرگردان شدم
زو بهندستان شدن دور ایدر^۲ است
دیدمش آنجا و جانش بستدم
کن قیاس و چشم بگشا و ببین
از که بر بایم، از حق؟ ای وبال!

۱- شاید که ۲- دیدار و ملاقات ۳- اینجا
تفاقم رسیده در حدیثی در حدیثی در حدیثی در حدیثی
تعبیر و تفهیم در حدیثی در حدیثی در حدیثی در حدیثی

پس سرست...
 ۲۷ حکایت هدهد و حضرت سلیمان

مستور...
 تمثيل ۴
 مگس کشتيان

کو همی پنداشت خود را هست کس
 ذره ای خود را شمرده آفتاب
 گفته من عنقای^۱ و قسم بی گمان
 همچو کشتیان همی افراشت سر
 مدتی در فکر آن می مانده ام
 مرد کشیان و اهل و رأی زن
 می نمودش اینقدر بیرون زحد
 آن نظر که بیند آنرا راست کو؟
 و هم او بول خر و تصویر خس

ماند احوالت بدان طرفه مگس
 از خودی سرمست گشته بی شراب
 وصف بازان را شنیده در زمان
 آن مگس بر برگ کاه و بول خر
 گفت من کشتی و دریا خوانده ام
 اینک این دریا و این کشتی و من
 بر سر دریا همی راند او عمد^۲
 بود بی حد آن چمین^۳ نسبت بدو
 صاحب تاویل باطل چون مگس

حکایت ۹
 هدهد و حضرت سلیمان
 هم زبان برز...

جمله مرغانش بخدمت آمدند
 پیش او يك يك بجان بشنافتند
 مرد با نا محرمان چون بندگی است
 ای بسا دوترک چون بیگانگان
 همدلی از همزبانی بهتر است
 از هنر و ز دانش و از کار خود

چون سلیمان را سرا پرده زدند
 همزبان و محرم خود یافتند
 همزبانی خویشی و بیوندی است
 ای بسا هندو و ترک همزبان
 پس زبان محرمی خود دیگر است
 جمله مرغان هر یکی اسرار خود

۱- در لغت بمعنای گردن دراز و در اصطلاح مرغ عظیم و افسانه ای است
 ۲- چو بهای بهم بسته که

با آن از دریا گذرند ۳- بول
 در زمین (از زمین)

از برای عرضه خود را می ستود
 وان بیان صنعت و اندیشه اش
 باز گویم ، گفت کوتاه بهتر است
 گفت من آنکه که باشم اوج پر
 من به بینم آب در قعر زمین
 از چه می جوشد زخاکی یا ز سنگ
 در سفر میدار این آگاه را
 در بیابانهای بی آب ای شفیق
 تا کنی تو آب پیدا بهر ما
 با سلیمان گفت: کو کز گفت و بد
 خاصه خود لاف دروغین و محال
 چون ندیدی زیر مشتی خاک دام؟
 چون شدی اندر قفس ناکام او؟
 کز تو در اول قدح این درد کجاست
 پیش من لافی زنی آنکه دروغ
 قول دشمن مشنو از بهر خدا
 نك نهادم سر ، ببر از گردنم
 گر هزاران عقل دارد کافر است
 گر نیوشد چشم عقلم را قضا
 مه سیه گردد ، بگیرد آفتاب

با سلیمان يك بيك وا می نمود
 نوبت هد هد رسید و پیشه اش
 گفت ای شه يك هنر کان کهتر است
 گفت بر گو تا کدام است آن هنر
 بنگرم از اوج با چشم یقین
 تا کجایست و چه عمقش ، چهرنگ
 ای سلیمان بهر لشکر گاه را
 پس سلیمان گفت شو ما را رفیق
 همراه ما باشی و هم پیشوا
 زاغ چون بشنود آمد در حسد
 از ادب نبود به پیش شه مقال
 گر مر اورا این نظر بودی مدام
 چون گرفتار آمدی در دام او
 پس سلیمان گفت ای هدهد رواست؟
 چون نمائی مستی ای خورده تو دروغ؟
 گفت ای شه بر من عور گدا
 گر بیطلان است دعوی گردنم
 زاغ کلو حکم خدا را منکر است
 من ببینم دام را اندر هوا
 چون قضا آید شود دانش به خواب

بهر اریه اوج
 آریه است

ای شفیق
 حاصل کن

این کشته بود
 می

ای شفیق
 حاصل کن

عمر در کعبه را دید و در آنجا رسید
رسول روم را دید و در آنجا رسید
رسول روم را دید و در آنجا رسید
رسول روم را دید و در آنجا رسید

بر عمر آمد ز قیصر يك رسول
گفت كو قصر خلیفه ای چشم؟
قوم گفتندش كه او را قصر نیست
گر چه از میری ورا آوازه ایست
ای برادر چون به بینی قصر او؟
چشم دل از مو و علت پاك آر
چون رسول روم این الفاظ تر
دیده را بر جستن عمر گماشت
هر طرف اندر پی آن مرد كار
کین چنین مردی بود اندر جهان
جست او را تاش چون بنده بود
دید اعرابی زنی او را دخیل^۱
زیر خرما بن زخلفان او جدا
آمد او آنجا و از دور ایستاد
هیبتی زان خفته آمد بر رسول
مهر و هیبت هست ضد یکدگر
گفت با خود من شهان را دیده ام
از شهانم هیبت و ترسی نبود
رفته ام در بیشه شیر و پلنگ

رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم

در مدینه از بیابان نغول لزر را بر آن کرد
تا من اسب و رخت را آنجا کشم
هر عمر را قصر جان روشنی است
همچو درویشان مر او را کازها بست^۲
چونکه در چشم دلت رسته است مو
وانگهان دیدار قصرش چشم دار
در سماع آورد، شد مشتاق تر
رخت را و اسب را ضایع گذاشت
میشدی پرسیان او دیوانه وار
وز جهان مانند جان باشد نهان
لاجرم جوینده یابنده بود
گفت نك عمر بزیر آن نخیل
زیر سایه خفته بین سایه خدا
مر عمر را دید و در لزره فتاد
حالتی خوش کرد بر جانش نزول
این دوزد را دید جمع اندر جگر
پیش سلطانان مه بگزیده ام
هیبت این مرد هوشم در ربود
روی من زیشان نگردانید رنگ

رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم
رسول روم

۱- دور و دراز ۲- آلونك، منزل چوبین ۳- بیگانه ۴- درخت خرما

رسول روم را دید و در آنجا رسید
رسول روم را دید و در آنجا رسید
رسول روم را دید و در آنجا رسید
رسول روم را دید و در آنجا رسید

تاریخ... در هندستان... از اقصای هندستان... در وقت که...

سوی هندستان شدن آغاز کرد
گفت بهر تو چه آرم گوی زود
جمله را وعده بداد آن نیک مرد
کارمت از خطه هندوستان
چون به بینی کن ز حال ما بیان
از قضای آسمان در حبس ماست
وز شما چاره، ره ارشاد خواست
جان دهم اینجا بمیرم در فراق؟
که شما بر سبزه، گاهی بر درخت؟
من در این حبس و شما در بوستان؟
یک صبوحی در میان مرغزار
خاصه کان لیلی و آن مجنون بود
من قدحها می خورم از خون خود
گر همی خواهی که بدهی داد من
چونکه خوردی جرعه ای بر خاک ریز
وعده های آن لب چون قند کو؟
که کسی کاو محرم مرغان بود
کورساند سوی جنس از وی سلام
در بیابان طوطی چندی بدید
آن سلام و آن امانت باز داد
اوقات و مرد و بگسستش نفس

چونکه بازرگان سفر را ساز کرد
هر غلام و هر کنیزی را ز جود
هر یکی از وی مرادی خواست کرد
گفت طوطی را چه خواهی ارمغان
گفتش آن طوطی که آنجا طوطیان
کان فلان طوطی که مشتاق شماست
بر شما کرد او سلام و دادخواست
گفت می شاید که من در اشتیاق
این روا باشد که من در بند سخت
این چنین باشد و فای دوستان
یاد آرید ای مهان زین مرغ زار
ایاد یاران یار را میمون بود
ای حریفان بابت موزون خود
یک قدح می نوش کن بر یاد مین و
یا بیاد این قتاده خاک بیز
ای عجب آن عهد و آن سوگند کو؟
قصه طوطی جان زین سان بود
مرد بازرگان پذیرفت آن پیام
چونکه تا اقصای هندستان رسید
مرکب استانید و پس آواز داد
طوطی زان طوطیان لرزید و پس

در وقت که... از اقصای هندستان... در وقت که...

۱- نگه داشت

در وقت که... از اقصای هندستان... در وقت که... (Handwritten notes and corrections at the bottom of the page)

گفت رفتم در هلاك جانور
این مگر دو جسم بود و روح يك
سوختم بیچاره را از گفت خام

شد پشیمان خواجه از گفت خبر
این مگر خویش است با آن طوطيك
این چرا کردم چرا دادم پیام؟

* * *

باز آمد سوی منزل شاد کام
هر كنيزك را بیخشید او نشان
آنچه دیدی آنچه گفتمی باز گو
دست خود حایان و انگشتان گزان
بردم از بسی دانشی و از نشاف
چيست آن کاین خشم و غم را مقتضی است
با گروه طوطیان همتای تو
زهره اش بدرید و لرزید و بمرد
ليك چون گفتم پشیمانی چه سود
همچو تیری دان که جست آن از کمان
هم بلرزید و فتاد و گشت سرد
بر جهید و زد کله را بر زمین
خواجه بر جست و گریبان بردرید
هین چه بود این چرا گشتی چنین؟
ای دریغا همدم و همراز من
راح و روح و روضه و ریحان من
کی دگر مشغول آن مرغان شدی؟

کرد بازرگان تجارت را تمام
هر غلامی را بیاورد ارمغان
گفت طوطی ارمغان بنده کو؟
گفت نی من پشیمانم از آن
که چرا پیغام خامی از گزاف
گفت ای خواجه پشیمانی ز چیست؟
گفت گفتم آن شکایتهای تو
آن یکی طوطی ز دردت بوی برد
من پشیمان گشتم، این گفتمی چه بود؟
نکته ای کان جست ناگه از زبان
چون شنید آن مرغ کان طوطی چه کرد
خواجه دیدش چون فتاده همچنین
چون بدین رنج و بدین حالش بدید
گفت: ای طوطی خوب خوش حنین
ای دریغا مرغ خوش آواز من
ای دریغا مرغ خوش الحان من
گر سلیمان را چنین مرغی بدی

آرزوی درجه اول
رسان

بیداشی
نویسنده
تاریخ
محل

ای دریغا مرغ کارزان^۱ یافتم
 ای دریغا صبح ظلمت سوز من
 ای دریغا مرغ خوش آواز من
 خواجه اندر آتش و درد و حنین^۱
 بعد از آتش از قفس بیرون فکند
 طوطی مرده چنین پرواز کرد
 خواجه حیران گشت اندر کار مرغ
 روی بالا کرد و گفت ای عندلیب
 او چه کرد آنجا که تو آموختی
 ساختی مکرری و ما را سوختی
 گفت طوطی کاو بفعلم^۲ پند داد
 زانکه آواز ترا در بند کرد
 یعنی ای مطرب شده با عام و خاص^۳
 دانه باشی مرغکانت بر چند
 دانه پنهان کن بکلی^۴ دام شو
 هر که داد او حسن خود را بر مزاد^۳
 چشم^۵ ها و خشم ها و رشک ها
 یک دو پندش داد طوطی پر مذاق

زود روی از روی او بر تافتم
 ای دریغا ز نور روز افروز من
 در زمانتها پریده تا آغاز من
 صد پراکنده همی گفت این چنین
 طوطیک پرید تا شاخ بلند
 کافتاب از چرخ^۶ ترکی^۷ آواز کرد
 بی خبر ناگه بدید اسرار مرغ
 از بیان حال خودمان ده نصیب
 چشم ما از مکر خود بر دوختی
 سوختی ما را و خود افروختی
 که رها کن لطف و آواز و وداد^۸
 خویشتن مرده پی این پند کرد
 مرده شو چون من که تایابی خلاص
 غنچه باشی کودکانت بر کنند
 غنچه پنهان کن گیاه بام شو
 صد قضای بد سوی او رو نهاد
 بر سرش ریزد چو آب از مشک ها
 بعد از آن گفتش سلام ، الفراق ...

☆☆☆

پنداره سینه زانار معصوم عام مجرد

ع (در بیان امر)

زاد ۱۰۰۰

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

ع (در بیان امر)

آن زمان حق بر عمر خوابی گماشت
 در عجب افتاد کاین معهود نیست
 سر نهاد و خواب بردش ، خواب دید
 آن ندائی کاصل هر بانگ و نواست
 بانگ آمد مر عمر را کای عمر
 بنده ای داریم خاص و محترم
 ای عمر بر چه ، ز بیت المال عام
 پیش او بر ، کای تو ما را اختیار
 این قدر از بهر ابریشم بها
 پس عمر زان هیبت آواز جست
 سوی گورستان عمر بنهاد رو
 گرد گورستان روان شد او بسی
 گفت این نبود دگر باره دویسد
 گفت حق فرموده ما را بنده ایست
 پیر چنگی کی بود خاص خدا
 بار دیگر گرد گورستان بگشت
 چون یقین گشتش ، که غیر پیر نیست
 آمد و با صد ادب آنجا نشست
 مر عمر را دید و ماند اندر شگفت
 لاگفت در باطن خدایا از تو داد
 چون نظر اندر رخ آن پیر کرد

تا که خویش از خواب توانست داشت
 این ز غیب افتاد ، بی مقصود نیست
 کآمدش از حق ندا ، جانش شنید
 خود ندا آنست و این باقی صداست
 بنده ما را ز حاجت باز خر
 سوی گورستان ، تو رنجه کن قدم
 هفت صد دینار در کف نه تمام
 این قدر بستان ، کنون معذور دار
 خرج کن چون خرج شد اینجا بیا
 تامیان را بهر آن خدمت بیست
 در بغل همیان ^{در آن} در جستجو
 غیر آن پیر او ندید آنجا کسی
 مانده گشت و غیر آن پیر او ندید
 صافی و شایسته و زینده ایست
 حبذا ای سر پنهان حبذا
 همچو آن شیر شکاری گرد دشت
 گفت در ظلمت دل روشن بسی است
 بر عمر عطسه فتاد و پیر جست
 عزم رفتن کرد و لرزیدن گرفت
 محتسب بر پیر کی چنگی فتاد
 دید او را شرمسار و روی زرد

پس عمر گفتش مترس از من مرَم
 چند یزدان مدحت خوی تو کرد
 پیش من بنشین و مهجوری مساز
 حق سلامت می کند می پرسدت
 نیک قراضه چند ابریشم بهها
 پیر لرزان گشت چون این را شنید
 بانگ می زد کای خدای بی نظیر
 چون بسی بگریست از حد رفت درد
 گفت ای بوده حجابیم از اله
 ای بخورده خون من هفتاد سال
 ای خدای با عطای با وفا
 داد عمری حق که هر روزی از او
 خرج کردم عمر خود را دم بدم
 آه کز یاد ره^۱ و پرده^۲ عراق
 وای کز تری زیر افکند^۳ خرد
 وای کز آواز این بیست و چهار^۴
 همچنین در گریه و در ناله او
 پس عمر گفتش که این زاری^۵ تو
 بعد از آن او را از آن حالت براند
 راه فانی گشته راهی دیگر است

۱- مخفف راه بمعنی آهنگ ۲- نام دو پرده از مقام های موسیقی ۳- بیست و چهار مقام موسیقی

روزه هر روزه از زردان گشتن مفت است
 سه روز هر روز در کما زردان روزه است

ای خبر هات از خبرده بی خبر
کی کنی توبه ازین توبه؟ بگو
چون که فاروق ^۱ آینه اسرار شد
همچو جان بی گریه و بی خنده شد
حیرتی آمد درونش آن زمان
جست و جوئی از ورای جست و جو

توبه تو از گناه تو بتر
ای تو از حال گذشته توبه جو
جان پیر از اندرون بیدار شد
جانش رفت و جان دیگر زنده شد
که برون شد از زمین و آسمان
من نمی دانم تو می دانی بگو ...

از شمشیر بر تن کز زاری بگریه باران
درد عفت است در آرزوی دلش لب است ناز
ص پیغمبر ص مرگ نیست است در سینه آن ابریه وقت در

حکایت ۱۳

عایشه و حضرت پیغمبر

مصطفی روزی به گورستان برفت
خاک را در گور او آکنده کرد
چون ز گورستان پیمبر باز گشت
چشم صدیقه چو بر رویش فقاد
بر عمامه و روی او و موی او
گفت پیغمبر چه می جوئی شتاب؟
جامه هایت می بجویم در طلب
گفت چه بر سر کشیدی از آزار
گفت بهر آن نمود ای پاک جیب
نیست آن باران ازین ابر شما
غیب را ابری و آبی دیگرست
گفت صدیقه که ای زبده وجود

با جنازه مردی از باران برفت
زیر خاک آن دانه اش را زنده کرد
سوی صدیقه شد و همراه گشت
پیش آمد دست بر وی مینهاد
بر گریبان و بر و بازوی او
گفت باران آمد امروز از سحاب
تر نمی بینم ز باران ای عجب!
گفت کردم آن ردای تو خمار
چشم پاکت را خدا باران غیب
هست ابری دیگر و دیگر سما
آسمان و آفتابی دیگرست ...
حکمت باران امروزین چه بود؟

این ز بارانهای رحمت بود یا
گفت این از بهر تسکین غمست
گر بر آن آتش بمانندی آدمی

بهر تهدیدست و عدل کبریا ؟
کز مصیبت بر نژاد آدمست
بس خرابی در فتادی و کمی

تمثیل ۵

معنای بهار

گفت پیغمبر ز سرمای بهار
زانکه با جان شما آن می کند
در بهاران جامه از تن بر کنید
لیک بگریزید از آن سرد خزان
راویان این را بظاهر برده اند
بی خبر بودند از جان آن گروه
آن خزان نزد خدا نفس و هواست
گفته های اولیا نرم و درشت
گرم و سردش نو بهار زندگیت

تن میپوشانید یاران زینهار
کان بهاران با درختان میکند
تن برهنه جانب گلشن روید
کان کند کو کرد با باغ و رزان
هم بر آن صورت قناعت کرده اند
کوه را دیده ، ندیده کان به کوه
عقل و جان عین بهارست و بقاست
تن میپوشان ، زانکه دینت راست پشت
مایه صدق و یقین و بندگیت

حکایت ۱۴

ستون حنانه

استن حنانه از هجر رسول
گفت پیغمبر چه خواهی ای ستون ؟
از فراق تو مرا چون سوخت جان

نال می زد همچو ارباب عقول
گفت جانم از فراق گشت خون
چون نسالم بی تو ای جان جهان ؟

۱- ستون ۲- نام ستونی است که قبل از ساختن منبر ، حضرت رسول (ص) پشت بر آن می نهاد و خطبه میخواند . وقتی که منبر ساختند و پیغمبر بر منبر بالا رفت ، آن ستون از دوری پیغمبر بنای ناله گذاشت . و از اینرو آن ستون را حنانه (ناله گر) خوانده اند .

اول درسته از بهار درختان
در آنم زمان در سال خزان
کنار گلشن روید
گفته اند
دینت راست پشت
گفته اند
ناله گر

مَسْنَدَت من بودم از من تاختی
 پس رسولش گفت کای نیکو درخت
 گفت میخواهی ترا نخلی کنند
 یا در آن عالم ترا سروی کند
 گفت آن خواهم که دائم شد بقاش
 آن ستون را دفن کرد اندر زمین

بسر سر منبر تو مسند ساختی
 ای شده با سر تو همراز بخت
 شرقی و غربی ز تو میوه چنند؟
 تا تر و تازه بمانی تا ابد
 بشنوی غافل، کم از چوبی مباش
 تا چو مردم حشر گردد پوم دین

حکایت ۱۵

سنگ سخنگو

سنگها اندر کف بوجهل بود
 گر رسولی، چیست در مشتم نهان؟
 گفت چون خواهی بگویم کان چه است
 گفت بوجهل: آن دوم نادر ترست
 گفت: شش پاره حجر در دست تست
 در میان مشت او هر پاره سنگ
 لا اله کف و الا الله گفت
 چون شنید از سنگها بوجهل این
 چون بدید آن معجزه بوجهل، تفت

گفت ای احمد بگو این چیست زود
 چون خبر داری ز راز آسمان
 یا بگویند آنکه ما حقیم و راست؟
 گفت: آری حق از آن قادر ترست
 بشنو از هر یک تو تسبیحی درست
 در شهادت گفتن آمد بی درنگ
 گوهر «احمد رسول الله» سفت
 زد ز خشم آن سنگها را بر زمین
 گشت درخشم و بسوی خانه رفت

ره گرفت و رفت از پیش رسول
 معجزه او دید و شد بد بخت زفت
 خاک بر فرقی که بُد کور و لعین
 چشم او ابلیس آمد خاک بین

۱- میخواهی من بگویم چه در مشتم تست یا خود آنها بگویند ما چیستیم؟

۲- پست، فرومایه

تمثیل ۶

دو فرشته

۴

دو فرشته خوش منادی میکنند
هر درمشان را عوض ده صد هزار
تومده الا زیان اندر زیان
جان دهی از بهر حق، جانت دهند
کی کند از فضل الهت پایمال
لیک اندر مزرعه باشد بهی

گفت پیغمبر که دائم بهر پند
کای خدایا منفقان را سیر دار
ای خدایا ممسکن را در جهان
نان دهی از بهر حق، نانت دهند
گر نماند از جود در دست تو مال
هر که کارد، گردد انبارش تهی
وانکه در انبار ماند و صرفه کرد

اشپش و موش و حوادثهاش خورد
حکایت ۱۱ در مکتب عالم عباسی در دست

تخفیه اعرابی

قصه زین نفس زده
قصه زین نفس زده

کرده حاتم را غلام جود خویش
فقر و حاجت از میان برداشته
داد او از قاف تا قاف آمده
مظهر بخشایش وهاب بود
سوی جودش قافله بر قافله
رفته در عالم بجود آوازه اش
مانده از جود و سخایش در عجب
زنده گشته هم عرب زوهم عجم

یک خلیفه بود در ایام پیش
رایت اکرام و داد افراشته
بهر گوهر بخشش صاف آمده
در جهان خاک ابر و آب بود
از عطایش بحر و کان در زلزله
قبله حاجت در و دروازه اش
هم عجم هم روم و هم ترک و عرب
آب حیوان بود و دریای کرم

میرزا اعرابی

سوی آسیا

اندر ایام چنین سلطان داد
 يك شب اعرابی زنی مرشوی را
 کاین همه فقر و جفاها میکشیم
 نانماننی، نان خورشمان درد و رشک
 جامه ما روز تاب آفتاب
 قرص مه را قرص نان پنداشته
 ننگ درویشان ز درویشی ما
 خویش و بیگانه شده از ما رمان
 گر بخواهم از کسی يك مشت ننگ^۱
 ناگه از روزی در آید میهمان
 لیک مهمان گر در آید بی ثبوت
 بهر این گفتند دانایان بفن:
 شوی گفتش چند جوئی دخل و کشت؟
 عاقل اندر بیش و نقصان ننگرد
 اندر این عالم هزاران جانور
 جفت مائی، جفت باید هم صفت
 جفت باید بر مثال همسنگر
 گریکی کفش از دو تنگ آید به پا
 جفت دریک خردو آن دیگر بزرگ؟
 راست نساید بر شتر جفت جوال

بشنو اکنون داستانی باگشاد^۱
 گفت و از حد برد گفت و گوی را
 جمله عالم درخوشی، ما ناخوشیم
 کوزه مان نه، آسمان از دیده اشک
 شب نهالین^۲ و لحاف از ماهتاب
 دست سوی آسمان برداشته
 روز و شب از روزی اندیشی^۳ ما
 بر مثال سامری از مردمان
 مر مرا گوید خمش کن، مرگ و جسک^۴
 شرمساریها بریم از وی بجان
 دان که کفش میهمان سازیم قوت!
 میهمان محسنان باید شدن
 خود چه ماند از عمر؟ افزونتر گذشت
 زانکه هر دو همچو سیلی بگذرد
 میزید خوش عیش بی زیر و زبر^۵ در
 تا بر آید کارها با مصلحت
 در دو جفت کفش و موزه^۶ درنگر
 هر دو جفتش کار نباید مر ترا
 جفت شیر بیشه دیدی هیچ گرگ؟
 آن یکی خالی و آن يك مال مال^۷

۱- خوشی ۲- تشک، بستر ۳- عدس ۴- رنج و بلا ۵- کفش ساقه بلند ۶- مالامال، پر

تو چرا سوی شناعت^۱ میروی
 زین نسق میگفت بازن تا به روز
 من فسون^۲ تو نخواهم خورد بیش^۳
 رو، سخن از کبر و از نخوت مگو
 کار و حال خود بین و شرم دار
 دور کن از دل که تا یابی نجات
 روز سرد و برف، وانگه جامه تر!
 از قناعتها تو نام آموختی
 گنج را تو وا نمیدانی زرنج؟
 تو مزین لاف، ای غم ورنج روان^۴
 جفت انصافم، نیم جفت دغیل
 چون نی اشکم تهی درنالش^۵
 تانگویم آنچه دررگهای تست
 مر من کم عقل را چون دیده ای؟
 آن نه عقل است آن که مارو کژدم است
 مکر عقل تو زما کوتاه باد...
 خواند برشوی جوان طومارها
 مستمع شد، بعد از آن بین تاچه گفت
 فقر فخر آمد^۶، مرا طعنه مزین
 کل^۷ بود او کز کله سازد پناه

من روم سوی قناعت دل قوی
 مرد قناع از سر اخلاص و سوز
 زن بر اوزد بانگ کای ناموس^۱ کیش
 ترهات از دعوی و دعوت مجو
 چند حرف طمطراق و کار و بار
 نخوت و دعوی و کبر و ترهات
 کبر زشت و از گدایان زشت تر
 از قناعت کسی تو جان افروختی؟
 گفت پیغمبر، قناعت چیست؟ گنج
 این قناعت نیست جز گنج روان
 تو مخوانم جفت کمتر زن بغل
 باسگان از استخوان درچالشی^۲
 سوی من منکر بخواری سست سست
 عقل خود را از من افزون دیده ای
 چونکه عقل تو عقیل^۳ مردم است
 خصم ظلم و مکر تو الله باد
 زن ازین گونه خشن گفتارها
 مرد چون این طعنه ها از زن شنفت
 گفت: ای زن، تو زنی یا بوالحزن؟
 مال و زر سر را بود همچون کلاه

زین نسق
 میگفت

گنج
 روان

فقر
 فخر آمد

۱- زشتی ۲- حیل و تزویر ۳- دیگر
 ۴- پای بند ۵- فقر فخر من است «کلام حضرت رسول
 ۶- ک- چل ۷- ناله

آنکه زلف و جعد رعنا باشدش
 وقت عرضه کردن آن برده فروش
 و بر بود عیبی برهنه کی کند؟
 گوید این شرمنده است از نیک و بد
 خواجه در عیب است غرقه تا بگوش
 کار درویشی و رای فهم تست
 زانکه درویشی و رای کارهاست
 بلکه درویشان و رای ملک و مال
 حق تعالی عادل است و عادلان
 آن یکی را نعمت و کالا دهند
 حاشا لله طمع من از خلق نیست
 از سر امرودین بینی چنان
 چون تو بر گردی و سرگشته شوی
 دید احمد را ابوجهل و بگفت
 گفت احمد مرورا که راستی
 دید صدیقش بگفت ای آفتاب
 گفت احمد راست گفتی ای عزیز
 حاضران گفتند ای شه هردورا
 گفت من آینه ام مصقول^۱ دست
 هر که را آینه باشد پیش رو
 ای زن ارطماع می بینی مرا

فره

ص

قائز

چون کلاهش رفت خوشتر آیدش
 بر کند از بنده جامه عیب پوش
 بل بجامه خدعه ای باوی کند
 از برهنه کردن او از تو رمد!
 خواجه را مالست و مالش عیب پوش
 سوی درویشان بمنگر سست سست
 دمبدم از حق مرایشان را عطاست
 روزی دارند ژرف از نوال الجلال
 کی کنند استمگری بر بی دلان؟
 وین دگر را بر سر آتش نهند
 از قناعت در دل من عالمی است
 زان فرود آ تا نماند این گمان
 خانه را گردنده بینی، آن توی
 زشت نقشی از بنی هاشم شکفت
 راست گفتی گرچه کار افزاستی
 نی ز شرقی نی ز غربی، خوش بتاب
 ای رمیده تو ز دنیای نه چیز عالم خاک
 راستگو گفتی دو ضد گورا، چرا؟
 ترک و هندو درمن آن بیند که هست
 زشت و خوب خویش را بیند در او
 زین تحری^۲ زنانه برتر آ

سازنده

عالم خاک

زانکه در فقر است نور ذوالجلال
تا زجانم شرح دل پیدا شدی
بی کشنده خوش نمیگردد روان
واعظ ارمرده بود گوینده شد
روزی تو چون نباشد چون کنم؟
ور نمیگوئی، بترك من بگو
زخمها بر جان بی خویشم مزین
که همین دم ترك خان ومان كنم

صبر کن با فقر و بگذار این ملال
ای دریغا مر ترا گنجا^۱ بدی
این سخن شیراست در پستان جان
مستمع چون تشنه و جوینده شد
گر جهان را پر در مکنون^۲ کنم
ترك جنگ و سرزنش ای زن بگو
بر سر این ریشها نیشم مزین
گر خمش گردی، و گرنه آن کنم

رد، مرد

گشت گریان، گریه خود دام زن است
از تو من امید دیگر داشتم
حکم و فرمان جملگی فرمان تست
بهر خویشم نیست آن، بهر تو است
من نمیخواهم که باشی بینوا
پیش حکمت از سر و جان آدمم
پیش تو گستاخ مرکب تاختم
میکشم پیش تو گردن را بزن
هر چه خواهی کن، ولیکن این مکن
ای که خلقت به ز صد من انگبین
در میانه گریه بر وی اوفتاد
از حنینش مرد را دل شد ز جای

زن چو دید او را که تند و توسن^۲ است
گفت از تو کی چنین پنداشتم؟
جسم و جان و هر چه هستم^۳ آن تست
گر ز درویشی^۴ دلم از صبر خست
تو مرا در درد ها بودی دوا
کفر گفتم، نك^۵ بایمان آدمم
خوی شاهانه ترا نشاختم
می نهم پیش تو شمشیر و کفن
از فراق تلخ میگوئی سخن
رحم کن، پنهان ز خود، ای خشمگین
زین نسق^۶ میگفت با لطف و گشاد^۷
گریه چون از حد گذشت وهای های

بیم در زوار
بر سر گشاد
من

۱- گنجایش و ظرفیت ۲- سرکش ۳- دارم ۴- بینوایی ۵- اینک
۶- روش ۷- خوشی

رستگار

چون شوی چون پیش تو گریان شود؟
چونکه آید در نیاز او چون بود؟
عذر ما چبُود چو او در عذر خاست
هست در فرمان اسپر زال خویش!
کلمینی یا حمیرا میزدی^۱
باطناً مغلوب و زن را طالبی
غالب آید سخت و بر صاحبان
زانکه ایشان تند و بس خیره روند^۲
زانکه حیوانیست غالب بر نهاد
خشم و شهوت وصف حیوانی بود
خالقست آن گوئیا مخلوق نیست

لهم

کز عوانی ساعت مردن عوان^۳!
تا نداند عقل ما پا را ز سر
پرده بدریده گریبان میدرد
گر بدم کافر مسلمان میشوم
عذر من بپذیر و بشنو این سخن
چونکه عذر آرد مسلمان میشود

آن مثال نفس خود می‌دان و عقل

آنکه از کبرش دلت لرزان بود
آنکه از نازش دل و جان خون بود
آنکه در جور و جفایش دام ماست
رستم زال ار بود وز حمزه همیشه^۴
آنکه عالم بنده گفتش بدی
ظاهراً بر زن چو آب ار^۵ غالبی
گفت پیغمبر که زن بر عاقلان
باز بر زن جاهلان غالب شوند
کم بودشان رقت و لطف و وداد
مهر و رقت وصف انسانی بود
پرتو حقست آن معشوق نیست

سپهر
حق

مرد از آن گفته پشیمان شد چنان
چون قضا آید فرو پوشد بصر
چون قضا بگذشت خود را میخورد
مرد گفت ای زن پشیمان میشوم
من گنهگار توام رحمی بکن
کافر پیر ار پشیمان میشود

ماجرای مرد و زن افتاد نقل

۱- زن ۲- اشاره باینکه حضرت رسول بعایشه می‌گفت « بامن حرف بزن ای سرخ روی کوچک »

۳- اگر ۴- « انهن یغلبن العاقل و یغلبهن الجاهل » (زنان بر مرد عاقل غالب و از نادان مغلوب

میشوند .) از سخنان حضرت رسول . ۵- مأمور دیوانی

و
نام پدر

گاه خاکی گاه جوید سروری
در دماغش جز غم الله نیست
صورت قصه شنو اکنون تمام
خلق عالم باطل و عاقل بُدی
صورت روزه و نمازت نیستی
نیست اندر دوستی الا صور
بسر محبت های مضمراً در خفا
بسر محبت های سرّ ای ارجمند
تا نشان باشد بر آنچه مضمراست ...

نفس همچون زن پی چاره گری
عقل خود زین فکرها آگاه نیست
گرچه سرّ قصه این دانه است و دام
گر بیان معنوی کافی شدی
گر محبت فکرت و معنیستی
هدیه های دوستان با همدگر
تا گواهی داده باشد هدیه ها
زانکه احسانهای ظاهر شاهدند
حاصل ، افعال برونی دیگر است

* * *

زانکه آنجا می ندارد این سخن
حکم داری تیغ برکش از غلاف
ور بد و نیک آید آنرا ننگرم
یا بحیلت کشف سرّ میکنی ؟
کافرید از خاک آدم را صفی ^{مهر}
که امتحانی نیست این گفت و نه لاف
حقّ آن کس که بدو دارم رجوع را
عالمی زو روشنائسی یافته است
شهر بغداد است از وی چون بهار
سوی هر ادبار تا کی میروی ؟
بی بهانه سوی او من چون روم ؟

باز گو از ماجرای مرد و زن
مرد گفت اکنون گذشتم از خلاف
هرچه گوئی مرا ترا فرمان برم
گفت زن آهنگ برم میکنی
گفت والله عالم السرّ الخفی^۲
حقّ آن کف ، حقّ آن دریای صاف
از سر مهر و صفا است و خضوع
گفت زن : نك آفتابی تافته است
نائب رحمان خلیفه کردگار
گر پیوندی بدان شه ، شه شوی
گفت من شه را پذیرا چون شوم ؟

۴- اینک

۳- یعنی قسم بخدا

۲- بخداوند دانای راز پنهان سوگند

۱- پنهان
۵- بدبختی

رسمت

پاك برخیزند از مجهود^۱ خویش
 ملکت و سرماییه و اسباب تو
 هدیه ساز و پیش شاهنشاه شو
 در مفازه^۲ هیچ به زین آب نیست
 این چنین آبش نباشد نادرست
 پاك بیند باشدش شه مشتری
 هست جاری دجله همچون شکر
 پسر ز کشتیها و شست^۳ ماهیان
 هین که این هدیه است ما را سودمند
 تا گشاید شه به هدیه روزه را
 هیچ آبی اینچنین راواق^۴ نیست
 دائماً پر علّتند^۵ و نیم کور
 در سفر شد، میکشیدش روز و شب
 هم کشیدش از بیابان تا بشهر
 ربّ سلّم^۶ ورد کرده در نماز
 یارب این گوهر بدان دریا رسان
 وز غم مرد و گران باری او
 برد تا دارالخلافه بی درنگ
 اهل حاجت گستریده دامها
 یافتند زان در عطا و خلعتی

گفت زن صدق آن بود کز بود خویش
 آب باران است ما را در سبو
 این سبوی آب را بردار و رو
 گو که ما را غیر از این اسباب نیست
 گر خزانه اش پسر زرو و گوهرست
 تا چو هدیه پیش سلطانش بری
 زن نمیدانست کانجا برگذر
 در میان شهر چون دریا روان
 مرد گفت آری سبورا سر بیند
 در نمود در دوز تو این کوزه را
 کاین چنین اندر همه آفاق نیست
 زان که ایشان ز آبهای تلخ و شور
 پس سبو برداشت آن مرد عرب
 بر سبولرزان بد از آفات دهر
 زن مصلی^۶ باز کرده از نیاز
 که نگهدار آب ما را از خسان
 از دعا های زن و زاری او
 سالم از دزدان و از آسیب سنگ
 دید در گاهی پسر از انعامها
 دم بدم هر سبوی صاحب حاجتی

دام در دریا

۱- استطاعت و قدرت ۲- بیابان ۳- دام ماهی گیری ۴- صافی و گوارایی ۵- مریض
 ۶- جانماز ۷- خداوند، سلامت بدار

دید قومی در نظر آراسته
 خاص و عامه از سلیمان تا به مور
 بانگ میآمد که ای طالب ییا
 جود می جوید گدایان و ضعاف^۱
 روی خوبان ز آینه زیبا شود
 پس نقیبان^۲ پیش اعرابی شدند
 حاجت او فهمشان شد بی مقال
 پس بدو گفتند یا وجه^۳ العرب
 گفت: وجهم^۴ گر مرا وجهی دهید!
 من غریب از بیابان آمدم
 تا بدینجا بهر دینار آمدم
 بهر نان شخصی سوی نانوا دویید
 با نقیبان حال خود را آن عرب
 آن سبگوی آب را در پیش داشت
 گفت این هدیه بر آن سلطان برید
 آب شیرین و سبوی سبز و نو
 خنده میآمد نقیبان را از آن
 ز آنکه لطف شاه خوب با خبر
 خوی شاهان در رعیت جا کند

قوم دیگر منتظر برخاسته
 زنده گشته چون جهان از نفخ صور
 جود محتاج گدایان چون گدا
 همچو خوبان کاینه جویند صاف
 روی احسان از گدا پیدا شود
 بس گلاب لطف بر رویش زدند
 کار ایشان بد عطا پیش از سؤال
 از کجائی؟ چونی از راه و تعب؟
 بی وجوهم چون پس پشتم^۵ نهید
 بر امید لطف سلطان آمدم
 چون رسیدم مست دیدار آمدم
 داد جان چون حسن نانوا را بدید
 چون بگفت او، دید هنگام طلب
 اینخدمت را در آن حضرت بکاشت
 سائل شه را ز حاجت و آخرید
 ز آب بارانی که جمع آید به گو^۶
 لیک پذیرفتند آنرا همچو جان
 کرده بود اندر همه ارکان اثر
 چرخ اخضر خاک را خضرا کند^۷

* * *

آن سبوی آب دانشهای ماست وان خلیفه دجله علم خداست

۱ - ناتوانان ۲ - مهران و کارداران ۳ - پیشوا و بزرگ قوم ۴ - کودال
 ۵ - یعنی آسمان سبز خاک را هم مانند خود سبزی کند (بوسیله باران)
 ۶ - آب بارانی که جمع آید به گو

در صفت سبوی بزرگ است
 بعضی ریزشش را (صفت) میگویند

گفت نی، از من تو سباحی^۲ مجو
زانکه کشتی غرق در گردابه‌است
گر تو محوی، بی خطر در آب ران
ور بود زنده، ز دریا کنی رهد؟
بحر اسرار ت نه‌د بر فرق سر
تا شما را نحو محو آموختیم

هیچ دانی آشنا^۱ کردن؟ بگو
گفت کل عمرت ای نحوی فناست
محو می‌باید نه نحو اینجا، بدان
آب دریا مرده را بر سر نه‌د
چون بمردی تو ز اوصاف بشر
مبرد نحوی را از آن در دوختیم

حکایت ۱۸

شیر بی دم و سر و اشکم

راه بر سر کوه
در آب ران

عنوان: مندی، نای، نای
معنی: دریا، دریا، دریا
نادر است: سر زنده، دریا
دری: سر در سر

در طریق و عادت قزوینیان
میزندند از صورت شیر و پلنگ
از سر سوزن کبودیها زنند^۳
که کبودم زن بکن شیرینی
گفت بر زن صورت شیر ژیان
جهد کن رنگ کبودی سیر زن
گفت بر شانه گهم زن این رقم
با چنین شیر ژیان در عزم جزم
درد آن در شانه گه مسکن گرفت
مر مرا کشتی، چه صورت میزنی؟
گفت از چه عضو کردی ابتدا؟
گفت دم بگذار ای دو دیده‌ام

این حکایت بشنو از صاحب بیان
بر تن و دست و کتفها بی درنگ
بر چنان صورت پیایی بی‌گزند
سوی دلاکی بشد قزوینی
گفت چه صورت زنم ای پهلوان؟
طالع‌م شیر است نقش شیر زن
گفت بر چه موضعت صورت زنم؟
تا شود پشتم قوی در رزم و بزم
چونکه او سوزن فرو بردن گرفت
پهلوان در ناله آمد کای سنی^۴
گفت آخر شیر فرمودی^۵ مرا
گفت از دمگاه آغازیده‌ام

هم سر در راه
در دست
با بر کس
و سینه در راه
تا به سر

۱- شنا ۲- شناگری ۳- کبودی زدن یعنی خال کوبیدن ۴- شروع کرد ۵- بزرگ ۶- دستور دانی

شیر بی دم باش گو، ای شیر ساز
 جانب دیگر گرفت آن شخص زخم
 بانگ زد او کاین چه اندام است ازو
 گفت تا گوشش نباشد ای همام
 جانب دیگر خلش آغاز کرد
 کاین سوم جانب چه اندام است نیز؟
 گفت تا اشکم نباشد شیر را
 درد افزون گشت، کم زن زخمها
 خیره شد دلاک و بس حیران بماند
 بر زمین زد سوزن آن دم اوستاد
 شیر بی دم و سر و اشکم که دید؟
 چون نداری طاقت سوزن زدن

که دلم سستی گرفت از زخم گاز
 بی محابا بی مواسابی زرحم
 گفت این گوش است ای مرد نکو
 گوش را بگذار و کوته کن کلام
 باز قزوینی فغانی ساز کرد
 گفت این است اشکم شیر ای عزیز
 چه شکم باید نگار سیر را
 اشکم چه شیر را بهر خدا؟
 تا به دیر انگشت بر دندان بماند
 گفت در عالم کسی را این فتاد؟
 این چنین شیری خدا کی آفرید؟

سیر از دیر...

از چنین شیر ژبان پس دم مزین
 اصل داستان در سر این داستان

حکایت ۱۹
 سیر از دیر سیر بر طرفت و روباه و شیر

شیر و گرگ و روبه‌نی بهر شکار
 هر سه با هم اندر آن صحرای ژرف
 گرچه زایشان شیر نر را ننگ بود
 چون که رفتند آن جماعت سوی کوه
 گاو کوهی و بز و خرگوش زفت
 چون ز که در بیشه آوردندشان
 گرگ و روبه را طمع بود اندر آن

رفته بودند از طلب در کوهسار
 صیدها گیرند بسیار و شگرف
 لیک کرد اکرام و همراهی نمود
 در رکاب شیر با فر و شکوه
 یافتند و کار ایشان پیش رفت
 کشته و مجروح و اندر خون کشان
 که رود قسمت بعدل خسروان

از این داستان در سر این داستان
 سیر از دیر...

شیر دانست آن طمعها را سند
 او بداند هرچه اندیشه ضمیر
 دل ز اندیشه بدی در پیش او
 وا نگفت و داشت آن دم پاسشان
 مر شما را ای خسیسان گدا
 از تبسمهای شیر ایمن مباحش
 معدلت را نوکن ای گرگ کهن
 تا پدید آید که توجه گوهری
 آن بزرگ و تو بزرگ وزفت و چست
 روبها! خر گوش بستان بی غلط
 چون که من باشم تو گوئی ما و تو؟
 پیش چون من شیر بی مثل و تدبیر
 پیشش آمد پنجه زد او را درید
 در سیاست پوستش از سر کشید
 اینچنین جان را بیاید زار مرد
 فرض آمد مر ترا گردن زدن
 تا نماید دو سری و امتیاز
 گفت این را بخش کن از بهر خود
 چاشت خوردت باشد ای شاه امین
 یخنی باشد شه فیروز را
 شبچره این شاه بنا لطف و کرم

عکس طمع هر دوشان بر شیر زد
 هر که باشد شیر اسرار و امیر
 هین نگه دار ای دل اندیشه خو
 شیر چون دانست آن وسواسشان
 لیک با خود گفت بنمایم سزا
 شیر با این فکر میزد خنده فاش
 گفت شیر ای گرگ این را بخش کن
 نایب من باش در قسمت گری
 گفت ای شه گاو وحشی بخش تست
 بز مرا که بز میانه است و وسط
 شیر گفت ای گرگ، چون گفتی؟ بگو
 گرگ خود چه سگ بود کو خویش دید؟
 گفت پیش آ ای خری کو خود بدید
 چون ندیدش مغز و تدبیر رشید
 گفت چون دید منت از خود نبرد
 چون نبودی فانی اندر پیش من
 گرگ را بر کند سر آن سر فراز
 بعد از آن رو شیر با روباه کرد
 سجده کرد و گفت کاین گاو سمین
 وین بز از بهر میانه روز را
 واندگر خر گوش بهر شام هم

گفت ای روبه تو عدل افروختی
از کجا آموختی این، ای بزرگ
گفت چون در عشق ما گشتی گرو
چون گرفتی عبرت از گرگ دنی
عاقل آن باشد که عبرت گیرد از
روبه آندم بر زبان صد شکر راند
گر مرا اول بفرمودی که تو
پس سپاس او را که ما را در جهان

این چنین قسمت ز که آموختی؟
گفت ای شاه جهان، از حال گرگ!
هر سه را بر گیر و بستان و برو
پس تو روبه نیستی شیر منی
مرگ یاران و بلای محترز
که مرا شیر از پس آن گرگ خواند
بخش کن اینرا، که بردی جان ازو؟

دست

پس پیدا از پس پیشینیان
درست، هیچ غم درک
در راه، مثل دشمنان
بیخ لاله در عین آسودگی

حکایت ۲۰

هنی و توئی

آن یکی آمد در یاری بزد
گفت من، گفتش برو هنگام نیست
خام را جز آتش هجر و فراق
چون توئی، تو هنوز از تو نرفت
رفت آن مسکین و سالی در سفر
پخته گشت آن سوخته پس باز گشت
حلقه زد بر در بصد ترس و ادب
بانگ زد یارش که بر در کیست آن؟
گفت اکنون چون منی، ای من، درآ
چون یکی باشد همه نبود توئی

گفت یارش کیستی ای معتمد
بر چنین خوانی مقام خام نیست
که یزد؟ که وارهاند از نفاق؟
سوختن باید ترا در نار تفت
در فراق یار سوزید از شرر
باز گرد خانه انباز گشت
تا بنجهد بی ادب لفظی ز لب
گفت بر درهم توئی ای دلستان!
نیست گنجائی دو من در یک سرا
هم منی بر خیزد آنجا هم توئی

نیست
را
سرا

گسل

گفت یارش کاندرا آ ای جمله من نی مخالف چون گل و خار چمن

تمثیل ۷

مفسر حسن

من زجان مردم، به جانان میزیم
 حق مرا شد سمع و ادراک و بصر
 پیش این دم هر که دم زد کافر اوست
 بی ادب چون گرگ بگشاید دهان
 پیش شیر ابله بود کو شد دلیر ..
 چون توانم کرد این سر را پدید؟
 مُلک مُلک اوست، ملک او را دهید
 شیر و صید شیر خود آن شماس
 بی نیازست او ز نغز و مغز و پوست

گفت نوح ای سرکشان، من من نیم
 چون بمردم از حواس بوالبشر
 چونکه من، من نیستم، این دم ز هوست
 هر که او در پیش این شیر نهان
 زخم یابد همچو گرگ از دست شیر
 قوتم بشکست چون اینجا رسید
 جمله «ما» و «من» به پیش او نهید
 چون فقیر آئید اندر راه راست
 ز آنکه او پاکست و سبحان وصف اوست

تمثیل ۸

مفسر سمارت
 مفسر رسی

این شنیده باشی از یادت بود:
 زانکه دل پهلوی چپ باشد به بند
 زانکه علم خط و ثبت این دست راست
 کاینه جانند و ز آئینه به اند
 تا پذیرد آینه دل نقش بکر
 سیقل جان آمد و تقوی القلوب

پادشاهان را چنین عادت بود
 دست چپ شان پهلوانان ایستند
 مشرف و اهل قلم بر دست راست
 صوفیان را پیش رو موضع دهند
 سینه صیقلها زده در ذکر و فکر
 عاشق آئینه باشد روی خوب

۱ - اشاره بدستان « گزک و روباه و شیر » .

کامل
 خط

نیست تخمی کاندرا این انبار نیست
غیر حسن تو که آن را یار نیست
لایق آن دیدم که من آئینه ای
پیش تو آرم چو نور سینه ای
تا بینی روی خوب خود در آن
ای تو چون خورشید شمع آسمان
آینه آوردست ای روشنی

حکایت ۲۲

گر و بیمار

که ترا رنجور شد همایه ای
من چه دریابم ز گفت آن جوان
لیک باید رفت آنجا ، نیست بد
من قیاسی گیرم آنرا از خرد
او بخواهد گفت : نیکم یا خوشم
او بگوید : شرتی یا ماش با
از طبیبان پیش تو ؟ گوید : فلان .
چون که او آید شود کارت نکو
هر کجا شد^۲ می شود حاجت روا
عکس آن واقع شد ای آزاد مرد :
بر سر او خوش همی مالید دست
شداز آن رنجور پر آزار و نکر^۴
کر قیاسی کردو آن کثر آمده است
گفت نوشت باد ! افزون گشت قهر

آن کری را گفت افزون مایه ای
گفت با خود کر که با گوش گران
خاصه رنجور و ضعیف آواز شد
چون بینم کان لبش جنبان شود
چون بگویم : چونی ای محنت کشم؟
من بگویم : شکر چه خوردی ابا؟
من بگویم : صبح، نوشت ، کیست آن
من بگویم : بس مبارک پاست او
پای او را آزمودستیم ما
این جوابات قیاسی راست کرد
کر در آمد پیش رنجور و نشست
گفت چونی؟ گفت مردم . گفت شکر!
کاین چه شکر است؟ این عدوی ما بدهست
بعد از آن گفتش چه خوردی؟ گفت زهر

بعد از آن گفت از طبیبان کیست او
گفت عزرائیل می آید، برو
این زمان از نزد او آیسم برت
کر برون آمد بگفت او شادمان
خود گمانش از کری معکوس بود
گفت رنجور، این عدوی جان ماست
چون عیادت بهر دل آرامی است
تا ببیند دشمن خود را نزار

بس کسان کایشان عبادت‌ها کنند
خود حقیقت معصیت باشد خفی
همچو آن کر کو همی پنداشته است
از قیاسی که بکرد آن کر گزین

که همی آید بچاره پیش تو ؟
گفت پایش بس مبارك، شاد شو
گفتم او را تا که گردد غم خورت
شکر کش^۱ کردم مراعات این زمان!
این زیان محض را پنداشت سود
ماندناستیم کو کان جفاست
این عیادت نیست، دشمن کامی است
تا بگیرد خاطر زشتش قرار

خبر را که...

دل به رضوان و ثواب آن نهند
بس کدر کانرا تو پنداری صفی^۲
که نکوئی کرد و آن خود بد بده است

صحبت^۳ ده ساله باطل شد بدین

در روز...

در روز...

حکایت ۲۳

رومیان و چینیان

چینیان گفتند ما نقاش تر
گفت سلطان: امتحان خواهم درین
چینیان گفتند خدمت‌ها کنیم
اهل چین و روم در بحث آمدند
چینیان گفتند يك خانه بما

۱ - که او را ۲ - صاف ۳ - دوستی

رومیان گفتند مارا کرو فر
کز شما خود کیست دردعوی گزین
رومیان گفتند در حکمت تسنیم
رومیان در علم واقف تر بدند
خاص بسپارید و يك آن شما

در روز...

نام...

بود دو خانه مقابل در ^{بینه} در
 چینیان صد رنگ از شه خواستند
 هر صباحی از خزانه رنگها
 رومیان گفتند نه نقش و نه رنگ
 در فرو بستند و صیقل میزدند
 از دو صد رنگی به بیرنگی رهی است
 هر چه اندر ابر ضو^۱ بینی و تاب

آن یکی چینی ستند، رومی دگر
 پس خزانه باز کرد آن ارجمند
 چینیان را راتبه^۱ بود و عطا
 در خور آید کار را جز دفع رنگ
 همچو گردون صافی و ساده شدند
 رنگ چون ابراست و بی رنگی مهی است
 آن ز اختر دان و ماه و آفتاب

چینیان چون از عمل فارغ شدند
 شه در آمد، دید آنجا نقشها
 بعد از آن آمد بسوی رومیان
 عکس آن تصویر و آن کردارها
 هر چه اینجا بود آنجا به نمود

از پی شادی دهل ها می زدند
 میربود آن عقل ها و فهم ها
 پرده را بالا کشیدند از میان
 زد بر این صافی شده دیوارها
 دیده را از دیده ^{حرف} خانه می ربود

آن صفای آینه وصف دلست

صورت بی منتها را قابلیت ...
 در باره ...
 حکایت ۲۲

لقمان و خواجه زکریا

بود لقمان پیش خواجه خویشان
 می فرستاد او غلامان را بباغ
 بود لقمان در غلامان چون طفیل
 آن غلامان میوه های جمع را

در میان بند گانش خوار تن^۲
 تا که میوه آیدش بهر فراغ
 پر معانی، تیره صورت، همچو لیل
 خوش بخوردند از نهیب طمع را

۱ - مقرری ۲ - روشنائی ۳ - فروتن

صفتی که در آن عالم
 با آن نماند که در آن عالم
 در آن عالم نماند که در آن عالم

حکایت ۲۲
 لقمان و خواجه زکریا
 در باره ...
 ۱۱

خواجه را گفتند: لقمان خورد آن
چون تفحص کرد لقمان از سبب
گفت لقمان: سیدا، پیش خدا
امتحان را کار فرمای کیا^۱
امتحان کن جمله ما را ای کریم
بعد از آن ما را بصرای کلان
آنکهان بنگر تو بد کردار را

* * *

خواجه بر لقمان ترش گشت و گران
در عتاب خواجه اش بگشاد لب
بنده خائن نباشد مرتجا^۱
شربت گرم آب ده بهر نما
سیرمان در ده تو از آب حمیم^۲
تو سواره مای پیاده بر دوان
صنع های کشف اسرار را

گشت خواجه ساقی از آب حمیم
بعد از آن میرانشان در دشت ها
قی در افتادند ایشان از عنا^۳
چونکه لقمان را در آمد قی زناف

* * *

پس چه باشد حکمت رب الوجود؟

حکمت لقمان چو تانده این نمود

در باره زردی در (۲) ماه ۱۳۶۵
در باره زردی (۲) ماه ۱۳۶۵

حکایت ۲۵
حزقی

در (۲) ماه ۱۳۶۵

همچو چوب خشک میخورد او حجر
تا زد اندر پر مرغ و لانه ها
آب می ترسید از آن و می شگفت
بر سر آتش کسان هوشمند
می رسید او را مدد از صنع رب

آتشی افتاد در عهد عمر
در فتاد اندر بنا و خانه ها
نیم شهر از شعله ها آتش گرفت
مشک های آب و سر که می زدند
آتش از استیزه افزودی لهب^۴

۴ - رنج - ۵ - تواند

۱ - امیدوار - ۲ - بزرگ - ۳ - آب گرم

کآتش مامی نمیرد هیچ از آب
شعله ای از آتش بخل شماس
بخل بگذارید اگر آن منید
ماسخی و اهل فتوت بوده ایم
از برای حق دری نگشاده اید
تر برای ترس و تقوی و نیاز

خلق آمد جانب عمّرشتاب^۱
گفت این آتش ز آیات خداست
آب بگذارید و نان قسمت کنید
خلق گفتندش که در بگشوده ایم
گفت نان بر رسم و عادت داده اید
بهر فخر و بهر بوش^۲ و بهر ناز

حکایت ۲۶

اخلاص عمل

شیر حق را دان منزله از دغل
زود شمشیری بر آورد و شتافت
افتخار هر نبی^۳ و هر ولی
سجده آرد پیش او در سجده گاه
کرد او اندر غزایش کاهلی
از نمودن عفو و رحم بی محل
از چه افکندی مرا بگذاشتی؟
تا شدی تو سست در اشکار^۴ من؟
تا چنان برقی نمود و باز جست؟
آزدها را دست دادن راه کیست؟
بنده^۵ حقم نه مأمور تنم
فعل من بر دین من باشد گوا
زنده گردانم نه کشته در قتال

از علی آموز اخلاص عمل
در غزا^۳ بر پهلوانی دست یافت
او خدو^۴ انداخت بر روی علی
او خدو انداخت بر روئی که ماه
در زمان انداخت شمشیر آن علی
گشت حیران آن مبارز زین عمل
گفت بر من تیغ تیز افراشتی
آن چه دیدی بهتر از پیکار من
آن چه دیدی تو چنین خشمش نشست
در محل قهر این رحمت ز چیست
گفت من تیغ از پی حق می زنم
شیر حقم نیستم شیر هوا
من چو تیغم پر گهر های وصال

۱- شتاب
۲- بوش
۳- غزای
۴- اشکار
۵- بنده

۱- شتابان ۲- کروفر و خود نمایی ۳- جنگ ۴- آب دهن ۵- شکار

گفت امیر المؤمنین با آن جوان
چون خدو انداختی بر روی من
نیم بهر حق شد و نیمی هوا^۱
کبر این بشنید و نوری شد پدید
تیغ حلم از تیغ آهن تیز تر
که بهنگام نبرد ای پهلوان
نفس جنبید و تسبه شد خوی من
شرکت اندر کار حق نبود روا
در دل او تا که ز تارش^۲ برسد
بل ز صد لشکر ظفر انگیز تر

حکایت ۲۷

پیغمبر و رکابدار حضرت امیر علیه السلام

گفت پیغمبر بگوش چاکرم^۲
کرد آگه آن رسول از وحی دوست
او همی گوید بکش پیشین مرا
من همی گویم چو مرگ من ز تست
او همی افتد به پیشم ای کریم
تا نیاید از من این انجام بد
من همی گویم برو جف القلم^۴
هیچ بغضی نیست در جانم ز تو
آلت حقی تو ، غافل دست حق
باز آمد کای علی زودم بکش
من حالالت می کنم ، خونم بریز
گفتم از هر زره ای خونی شود
يك سر مو از تو نتواند برید
ليك بی غم شو شفیع تو منم

کو^۱ ببرد روزی ز گردن این سرم
که هلاکم عاقبت بر دست اوست
تا نیاید از من این منکر خطا
با قضا من چون توانم حيله جست ؟
مر مرا کن از برای حق دو نیم
تا نسوزد جان من بر جان خود
زین قلم بس سرنگون گردد علم
زانکه این را من نمی دانم ز تو
چون زخم بر آلت حق طعن و دق ؟
تا نبینم آن دم و وقت ترش
تا نبیند چشم من آن رستخیز
خنجر اندر کف بقصد تو بود
چون قلم بر تو چنین خطی کشید
خواجه روحم نه مملوك تنم

۲ - سخن از زبان حضرت امیر المؤمنین

۱ - میل و هوس
۲ - کمر بند مخصوص زرتشتیان
۳ - آنچه مقدر است تغییر نپذیرد.
۴ - علی است.

دفتر دوم

باکف نای
سینه
سینه با برادر
۲۰

۶۶
رستم عمارت
سرساز

حکایت ۲۰
حضرت عیسی و ابله

استخوانها دید در گوئی عمیق
که بدان^۱ تو مرده زنده میکنی
استخوانها را بدان با جان^۲ کنم
لایق انفاس و گفتار تو نیست
وز فرشته در روش چالاک تر
هم تو بر خوان نام را بر استخوان
میل این ابله در این گفتار چیست؟
خار روئیدن جزای کشت اوست
جز که^۳ استیزه^۴ نمیداند طریق
بخل می پندارد او از گمراهی
از برای التماس آن جوان
صورت آن استخوان را زنده کرد
پنجه بر زد کرد نقشش را تباه
همچو جوزی^۵ کاندرا او مغزی نبود
گفت زانرو که تو زو آشوقتی^۶
گفت در قسمت نبودم^۷ رزق خورد

گشت با عیسی یکی ابله رفیق
گفت ای همراه ، نام آن سنی^۱
مر مرا آموز تا احسان کنم
گفت خامش کن که این کار تو نیست
کان نفس خواهد ز باران پاکتر
گفت اگر من نیستم اسرار خوان
گفت عیسی: یارب^۲ این اسرار چیست؟
گفت حق^۳: ادبار گر ادبار جوست
طالب ادب است چونکه عیسی دید کان ابله رفیق
پند را از ابلهی
خواند عیسی نام حق^۴ بر استخوان
حکم یزدان از پی انجام مرد
از میان بر جست يك شیر سیاه
کله اش بر کند و مغزش ریخت زود
گفت عیسی چون شتابش^۵ کوفتی؟
گفت عیسی چون نخوردی خون مرد؟

بشک - رفیع
طالب ادب است چونکه عیسی دید کان ابله رفیق
پند را از ابلهی
خواند عیسی نام حق بر استخوان
حکم یزدان از پی انجام مرد
از میان بر جست يك شیر سیاه
کله اش بر کند و مغزش ریخت زود
گفت عیسی چون شتابش کوفتی؟
گفت عیسی چون نخوردی خون مرد؟

۱- با آن ۲- جان دار ۳- بجز
۴- آشفتن ۵- نبود مرا

حکایت صوفی و خادم

با بس زریه افزار از بارستان هر روز

حکایت ۲۱

صوفی و خادم

با بری ز کار از حدیث

۱۷
تاریخ لغت در لغت و لغت در لغت
مکتبتهای عمده در روز و روز در لغت
دوم بخورده که در لغت و لغت در لغت
هر روز در لغت و لغت در لغت

تا شبی در خانقاهی شد قنق اوردند از بیرون
او بصدر صقه با یاران نشست. باب - نکات
چونکه در وجد و طرب آخر رسید دست داد
از بهیمه یاد آورد آن زمان لغت
راست کن بهر بهیمه گاه و جویهای باغ
از قدیم این کارها کار من است با من
کان خرك پير است و دندانهاش سست و دانه

از من آموزند این ترتیبا
داروی منبل^۲ بنه بر روی ریش^۱
جنس تو مهمانم آمد صد هزار
هست مهمان جان ما و خویش ما
گفت لاحول، از توام بگرفت شرم
گفت لاحول، این سخن کوتاه کن
گر بود تر، ریز بر روی خاك خشك
با رسول اهل کمتر گو سخن
گفت لاحول، ای پدر شرمی بدار
تا ز غلطیدن نیفتد او بیند
بهر خر چندین مرو اندر جوال

صوفی می گشت در دور افق
يك بهیمه^۱ داشت در آخر بیست
حلقه آن صوفیان مستفید
خوان بیاورند بهر میهمان
گفت خادم را که در آخر برو
گفت لاحول، این چه افزون گفتن است؟
گفت تر کن آن جوش را از نخست
گفت لاحول، این چه میگوئی مها؟
گفت پالانش فرو نه پیش پیش
گفت لاحول، آخر این حکمت گذار
جمله راضی رفته اند از پیش ما
گفت آبش ده ولیکن شیر گرم
گفت اندر جو تو کمتر گاه کن
گفت جایش را بروب از سنگ و پشك^۲
گفت لاحول، ای پدر لاحول کن
گفت بستان شانه پشت خر بخار
گفت دم افسار را کوتاه بیند
گفت لاحول، ای پدر چندین منال

۱- مهمان ۲- چاربا ۳- دوائی است برای التیام جراحت. ۴- زخم ۵- سرکین

مردک به سوز

این خرد
بیراست
لین سه
باز

گفت بر پشتش فکن^۱ جل زود تر
گفت لاحول، ای پدر چندین مگو
من ز تو استا^۲ ترم در فن^۳ خود
لایق هر میهمان خدمت کنم
خادم این گفت و میان بر بست چست
رفت و از آخور نکیرد او هیچ یاد
رفت خادم جانب^۴ او باش چند
صوفی از ره مانده بود و شد دراز
کان خرش در چنگ گر گهی مانده بود
گفت لاحول، این چه مای^۵ خوئیاست؟
باز میدید آن خرش در راهرو
گونه گون میدید ناخوش واقعه
گفت چاره چیست؟ یاران خسته اند
باز میگفت ای عجب کان خادمک
من نکردم باوی الا^۶ لطف ولین^۷
صوفی اندر وسوسه وان خر چنان
آن خر مسکین میان خاک و سنگ
گشته از ره جمله شب بی علف
آنچه آن خر دید از رنج و عذاب
نال میگرد از فراق گاه و جو
همچنین در محنت و در درد و سوز

زانکه شب سرماست ای کان گهر
استخوان در شیر نبود تو مجو
میهمان آید مرا از نیک و بد
من ز خدمت چون گل و چون سوسنم
گفت رفتم گاه و جو آرم نخست
خواب خر گوشی بدان صوفی فتاد
کرد بر اندرز صوفی ریشخند
خوابها میدید با چشم فراز^۸؛
پاره ها از پشت و رانش میر بود
ای عجب آن خادم مشفق کیجاست!
که بچاهی میفتاد و گه به گو^۹
فاتحه میخواند با « القارعه »^{۱۰}
رفته اند و جمله درها بسته اند
نی که با ما گشت هم نان و نمک؟
او چرا با من کند برعکس کین؟
که چنان با داد جزای دشمنان
کثر شده پالان دریده پالهنک
گاه در جان کندن و گه در تلف
مرغ خاک کی بیند اندر سیل آب
مستمند از اشتیاق گاه و جو
نالها میگرد از شب تا بروز

۱- استاد ۲- باز ۳- گودال ۴- نام یکی از سوره های قرآن ۵- نرمی و ملایمت

در همه این کتب
از نام او یاد شده است

درباره آنکه در زمان نادر قزلباش
 مسوولان از فرانس هرگز است در یک

روز شد خادم بیامد بامداد
 خر فروشانه^۱ دو سه زخمش بزد
 خر جهنده گشت از تیزی نیش
 چونکه صوفی بر نشست و شد روان
 هر زمانش خالق بر میداشتند
 آن یکی گوشش همی پیچید سخت
 وان دگر در نعل او می جست سنگ
 باز میگفتند ای شیخ این ز چیست؟
 گفت آن خر کوبشب «لاحول» خورد
 چونکه قوت خربشب «لاحول» بود

زود پالان^۲ جست و بر پشتش نهاد
 کرد با خر آنچه با سنگ میسزد
 کو زبان تا خر بگوید حال خویش؟
 رو در افتادن گرفت او هر زمان
 جمله رنجورش همی پنداشتند
 وان دگر در زیر کلمش جست لخت
 وان دگر در چشم او میدید رنگ
 دی نمیگفتی که شکر، این خر قوی است؟
 جز بدین شیوه نباشد ره نورد

شب مسیح^۳ بود و روز اندر سجود
 اصل در بیان در سال قزوین
 در قرن ۵ عمر ابراهیم شریک
 شیخ احمد خضرویه و کودک حلوا فروش

درباره آنکه
 مسیح در سن ۲۲

بود شیخی دائماً او وامدار
 ده هزاران وام کردی از مهان^۴
 هم بسوا^۵م او خانقاهی ساخته
 احمد خضرویه بودی نام او
 شیخ وامی سالها این کار کرد
 چونکه عمر شیخ در آخر رسید
 وام داران گرد او بنشسته جمع
 وام داران گشته نومید و ترش

از جوانمردی که بود آن نامدار
 خرج کردی بر فقیران جهان
 خان و مان و خانقه در باخته
 خدمت عشاق بودی کام او
 می سئد میداد همچون پایمرد
 در وجود خود نشان مرگ دید
 شیخ در خود خوش گدازان همچو شمع
 درد دلها یار شد با درد شش

۱- مانند خر فروشان

۲- تسیح گوی

۳- بزرگان

شیخ گفت این بد گمانان را نگر
 کودکی حلوا ز بیرون بانگک زد
 شیخ اشارت کرد خادم را بسر
 تا غریمان^۱ چونکه آن حلوا خوردند
 در زمان خادم برون آمد ز در
 گفت او را کاین همه حلوا بچند؟
 گفت نی از صوفیان افزون مجو
 او طبق بنهاد اندر پیش شیخ
 کرد اشارت با غریمان کاین نوال^۲
 بهر فرمان جملگی حلقه زدند
 چون طبق خالی شد آن کودک ستد
 شیخ گفتا از کجا آرم درم؟
 کودک از غم زد طبق را بر زمین
 ناله میکرد و فغان وهای های
 کاشکی من گرد گلخن^۳ گشتمی
 صوفیان^۴ طلبه خوار^۱ لقمه جو
 از غریو کودک آنجا خیر و شر^۵
 پیش شیخ آمد که ای شیخ درشت
 گر بر استا روم دست تهی

غریبان
ت فریاد

نیست حق را چار صد دینار زر؟
 لاف حلوا بر امید دانگک زد
 که برو آن جمله حلوا را بخر
 يك زماني تلخ در من ننگرند
 تا خرد آن جمله حلوا را به زر
 گفت کودک نیم دینار است و اند
 نیم دینارت دهم، دیگر مگو
 تو بیین اسرار سرانندیش شیخ
 نك^۳ تبرک خوش خورید این راحلال
 خوش همی خوردند حلوا همچو قند
 گفت دینارم بده ای پر خرد
 وام دارم، میروم سوی عدم
 ناله و گریه بر آورد و حنین^۴
 کای مرا بشکسته بودی هر دو پای
 بر در این خانقد نگذشتمی
 سگدلان همچو گربه روی شو
 گرد آمد گشت بر کودک حشر^۵
 تو یقین دان که مرا استاد کشت
 او مرا بکشد، اجازت میدهی؟

۵- سوختدان حمام

۴- ناله

۳- اینک

۲- غذا، خوراک

۱- طلبکاران
۶- پرخور، اکول

گاو را میجست شب آن کنجکاو
پشت و پهلو، گاه بالا گاه زیر
زهره اش بدریدی و دل خون شدی
کاو در این شب گاو می پنداردم

روستائی شد در آخور سوی گاو
دست می مالید بر اعضای شیر
گفت شیر: ار روشنی افزون شدی
این چنین گستاخ زان می خاردم

سراج بیخ درین آسرا در آن
سرس از آن سر فرود بر سر
استرگ در عبدالعلی حسن در آن

حکایت ۲۴

«خور برفت»
مال صوفیان
مهر کب خود برد و در آخور کشید

صوفیی در خانقاه از ره رسید
آبکش داد و علف از دست خویش
صوفیان درویش بودند و فقیر
ای توانگر تو که سیری هین مخند
از سر تقصیر آن صوفسی رمه
کز ضرورت هست مُرداری مباح
هم در آن دم آن خُرك بفروختند
ولوله افتاد اندر خانقاه
چند از این صبر و از این سه روزه چند؟
ما هم از خلقیم، جان داریم ما
وان مسافر نیز از راه دراز
صوفیانش يك يك بنواختند

نی چو آن صوفی که ما گفتیم پیش
کاد فقر آن یعنی کفر آبییر
بسر کزنی آن فقیر دردمند
خر فروشی در گرفتند آن همه
بس فسادی کز ضرورت شد صلاح
لوت آوردند و شمع افروختند
کامشبان لوت و سماع است و وله
چند از این زنبیل و این در یوزه چند؟
دولت امشب میهمان داریم ما
خسته بود و دید آن اقبال و ناز
نرد خدمتهاش خوش می باختند

۱- در داستان صوفی و خادم ۲- فقر بکفر انجامد ۳- گروه صوفیان ۴- خوراک
۵- بیخودی و حیرانی و سرگشتگی ۶- روزه سه روزه پشت هم ۷- گدالی

در...
در...

آن یکی پایش همی مالید و دست
وان یکی افشاند گرد از رخت او
گفت : - چون میدیدم میلان نشان به وی -
لوت خوردند و سماع آغاز کرد
دود مطبخ گرد آن پا کوفتن
گاه دست افشان قدم میکوفتند
دیر یابد صوفی آز از روز گسار
چون سماع آمد ز اول تا کران
« خر برفت و خر برفت » آغاز کرد
زین حرارت پای کوبان تا سحر
از ره تقلید آن صوفی همین
چون گذشت آن جوش و نوش و آن سماع
خانقه خالی شد و صوفی بماند
رخت از حجره بسرون آورد او
تا رسد در مهرهان او میشتافت
گفت : آن خادم بآبش برده است
خادم آمد ، گفت صوفی : خر کجاست ؟
گفت من خر را بتو بسپردام
بحث با توجیه کن ، حجت بسیار
از تو خواهم آنچه من دادم بتو
ور نه ای از سر کشی راضی باین

وان یکی پرسیدش از جای نشست
وان یکی بوسید دستش را و رو
« گر طرب امشب نخواهم کرد ، کی ؟ »
خانقه تا سقف شد پر دود و گرد
ز اشتیاق و وجد جان آشوفتن
که بسجده صفه را میروفتند
زان سبب صوفی بود بسیار خوار
مطرب آغازید یسک ضرب گران
زین حرارت جمله را انباز کرد
کف زنان « خر رفت و خر رفت » ای پسر
« خر برفت » آغاز کرد اندر حنین
روز گشت و جمله گفتند الوداع
گرد از رخت آن مسافر میفشاند
تا به خر بر بندد آن همراه جو
رفت و در آخور خر خود را نیافت
زانکه آب او دوش کمتر خورده است
گفت خادم : ریش بین ! جنگی بخاست
من ترا بر خر مو گدل کرده ام
آنچه من بسپردمت واپس سپار
باز ده آنچه فرستادم بتو
نك من وتسو خانه قضاي دین

۴- ریش دراز را تماشا کن. ۵- موجه و قابل قبول

۱- تمایل ۲- شريك ۳- آواز ۶- اینك

از باره سرز
در آرزوی او

سرون - صوفی

سرا - سرای

دسال - دسال

سرای - سرای

گفت : من مغلوب بودم، صوفیان
 تو جگر بندی میان گریگان
 در میان صد گرسنه گرده ای
 گفت : گیرم از تو ظلماً بستند
 تو نیائی و نگوئی مر مرا
 تا خراز هر که بود من و اخرم
 صد تدارك بود چون حاضر بُدند
 من کرا گیرم ؟ کرا قاضی برم ؟
 چون نیائی و نگوئی ای غریب
 گفت والله آمدم من بارها
 تو همی گفتی که خسر رفت ای پسر
 باز میگشتم که او خود واقف است
 گفت : آنرا جمله میگفتند خوش
 مر مرا تقلیدشان بر باد داد
 زانکه صوفی را طمع بردش ز راه
 طمع لوت و طمع آن ذوق و سماع

دلیل

حمله آوردند و بودم بیم جان
 اندر اندازی و جوئی زان نشان ؟
 پیش صد سگ گربه پزمرده ای
 قاصد جان من مسکین شدند
 که خرت را میرند ای بینوا ؟
 ورنه توزیعی کنند ایشان زرم
 این زمان هر يك به اقلیمی شدند
 این قضا خود از تو آمد بر سرم
 پیش آمد این چنین ظلمی مهیب ؟
 تا ترا واقف کنم زین کارها
 از همه گویند گان با ذوق تر !
 زین قضا راضی است ، مرد عارف است
 مر مرا هم ذوق آمد گفتنش
 که دو صد لعنت بر این تقلید باد
 مانند در خسران و کارش شد تباه

مانع آمد عقل او را از اطلاع

در صفت رابع عبدالعلی

معارف الوفا ابن عربی
 دست از طمع نگاهدار

حکایت ۳۵

مفلس و گورد

سینه

+ بود شخصی مفلسی بی خان و مان
 لقمه زندانیان خوردی گزاف

مانده در زندان و بند بی امان
 بر دل خلق از طمع چون کوه قاف

۱- بود مرا (داشتم) ۲- بدل و جگر و شش ۳- کرده نان ۴- با زور و ستم
 لقمه از میان من و سگها ۵- سگها ۶- سگها ۷- سگها ۸- سگها ۹- سگها ۱۰- سگها
 خوردند از سینه من ۱۱- سینه من ۱۲- سینه من ۱۳- سینه من ۱۴- سینه من
 بی کرمی سینه من ۱۵- سینه من ۱۶- سینه من ۱۷- سینه من ۱۸- سینه من

کرد بر روح آن

جمله اهل محکمه گفتند ما
 هر کرا پرسید قاضی حال او
 گفت قاضی کشا بگردانید فاش
 کو بکو او را منادیهها کنند
 هیچکس نسیه بنفروشد بدو
 هر که دعوی آردش اینجا به فن
 پیش من افلاس او ثابت شدست
 حاضر آوردند چون فتنه فروخت^۲
 کرد بیچاره بسی فریاد کرد
 اشترش بردند از هنگام چاشت
 بر شتر بنشست آن قحط گران
 سو بسو و کو بکو می ناختند
 پیش هر حمام و هر بازار گه
 ده منادی گر بلند آوازیان
 جملگان آوازها برداشته
 بینوائی، بد ادائی، بی وفا
 مفلس است این و ندارد هیچ چیز
 ظاهر و باطن ندارد حبه‌ای
 هان وهان با او حریفی کم کنید
 ور به حکم آرید این پشمرده را

چهارم ساخت

در لای

رتابه نفس

هم بر ادبار و بر افلاش گوا
 گفت : مولا، دست از این مفلس بشو
 گرد شهر او مفلس است و بس قلاش^۱
 طبل افلاش بهر جا بر زند
 قرض ندهد هیچکس او را تسو^۲
 بیش زندانش نخواهم کرد من
 نقد و کالا نیستش چیزی بدست
 اشتر کردی که هیزم می فروخت
 هم موگل را بدانگی شاد کرد
 تا شب، و افغان او سودی نداشت
 صاحب اشتر پسی اشتر دوان
 تا همه شهرش عیان شناختند
 کرد مردم جمله در شکلش نگه
 ترک و کرد و رومیان و تازیان
 کاینهمه تخم جفاها کاشته
 نان ربائی، زر گدائی، بیحیا
 قرض ندهد کس مرا و را پیشیز!
 مفلسی، قلبی، دغائی، دبه‌ای^۳
 چونکه گاو آرد گره محکم کنید
 من نخواهم کرد زندان مرده را

۱- که او را ۲- چهارجو، یعنی بسیار اندک و ناچیز ۳- روشن شد ۴- جارچی

۵- نادرست و دغل ۶- دوستی و هم صحبتی
 به (لا) لیلاد میاد و بر تا به ای می آید
 بیل لاکر تک به

در یاد حکامه رویتانما میروند

جمع شرح

کرد گفتش منزلم دور است و دیر لیمه؟ دکانه اولی
جو رها کردم کم از اخراج گاه
هوش تو کو؟ نیست اندر خانه کس
رفت و تو نشنیده ای بد واقعه

مفلس است و مفلس است این قاتبان
ببر نزد، کو؟ از طمع پر بود پر!

معنی دیرت را ۴۲
بیل ناروانی از زرش
دینها که مثل بام
بی لاده است

چون شبانه از شتر آمد بزیر
بر نشستی اشترم را از پیگاه
گفت تا اکنون چه می کردیم، پس
طبل افلاسم بچرخ سابعه
تا کلوخ و سنگ بشنید این بیان
تا شب بگفتند و در صاحب شتر
دینهای سابقه ندارد

حکایت ۲۶

در آفرینان نشست

از آفرینان نشست
از آن روز که آمد
از آن روز که آمد

دوستی بردش سوی خانه خراب
پهلوی من مر ترا مسکن شدی
در میانه داشتنی حجره دگر
هم بیاسودی اگر بودیت جا
لیک ای جان در آفرینان نشست!

آن غریبی خانه میجست از شتاب
گفت او این را اگر سقفی بُدی
هم عیال تو بیاسودی اگر
ور رسیدی میهمان روزی ترا
گفت آری پهلوی یاران به است

مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است
مخبر از دستمان تو را در شتر است

آن یکی از خشم مادر را بکشت
آن یکی گفتش که از بد گوهری
هی تو مادر را چرا کشتی بگو
هیچکس کشته است مادر ای عنود؟

هم به زخم خنجر و هم زخم مشت
یاد ناوردی تو حق مادری
او چه کرد آخر بتو ای زشت خو
می نگویی کوچه کرد آخر چه بود؟

۱- صبح زود ۲- هفتم ۳- زیرا که او

مقصود از مادر
نفس او را
کشتن
صفا
کشتن
صفا

گفت: کاری کرد کان عارِ وی است
 متهم شد با یکی، زان کشتمش
 گفت آن کس را بکش ای محشتم
 کشتم او را رستم از خونهای خلق
 نفس تست آن مادر بد خاصیت
 هین بکش او را که بهر آن دنی

کشتمش کان خاک ستارِ وی است
 غرق خون در خاک گور آغشتمش
 گفت پس هر روز مردی را کشم!
 نای او برم به است از نای خلق
 که فساد او است در هر ناحیت
 هر دمی قصدِ عزیزی میکنی

۱۳. نغز سوره (زینب) حکایت ۲۸ پادشاه و دو غلام
 در روزی که پادشاه را خبر رسید که در راه است
 از آنکه پادشاه را خبر رسید که در راه است

پادشاهی دو غلام ارزان خرید
 یافتش زیرک دل و شیرین جواب
 بی تأمل او سخن گفتی چنان
 آن غلامک را چو دید اهل ذکا
 چون بیامد آن دوم در پیش شاه
 گر چه شه ناخوش شد از گفتار او
 گفت با این شکل و این گنده دهان
 تا علاج آن دهان تو کنیم
 نو گلیمی سوختن
 با همه، بنشین دو سه دستان^۲ بگو
 آن ذکئی را پس فرستاد او بکار
 دگر را گفت خه زیر کی

با یکی زان دو سخن گفت و شنید
 از لب شگر چه زاید؟ شگراب
 کنز پس پانصد تأمل دیگران
 آن دگر را کرد اشارت که بیا
 بود آن گنده دهان دندان سیاه
 جست و جوئی کرد هم از اسرار او
 دور بنشین، لیک زان سو تر مران
 تو مریض و ما طیب پر فنیم
 نیست لایق از تو دیده دوختن
 تا بینم صورت عقلمت نکو
 سوی حمامی که رو خود را بخار
 صد غلامی در حقیقت، نی یکی

۱- پوشاننده ۲- با اینهمه ۳- داستان

۴. ...
 ...
 ...

برنگ درم

* * *

سوی خویشش خواند آن شاه و همام
تا از این دیگر شود او باخبر
بعد از آن گفت ای چو ماه اندر ظلم^۱
که همی گوید برای تو فلان
دیدنت ملک جهان ارزیدی^۲
کز برای من بگفت آن دین تباه
کاشکارا تو دوائی ، خفیه درد^۳
در زمان دریای خشمش جوش کرد
تا که موج هجو او از حد گذشت
همچو سگ در قحط بس^۴ که خوار بود
دست بر لب زد شهنشاهش که بس
از تو جان گنده است وز یارت دهان
تا امیر او باشد و مأمور تو

چون ز گرمابه بیامد آن غلام
پس سوی کاری فرستاد آن دگر
پیش بنشاندش بصد لطف و کرم
ای دریغا گر نبودی در تو آن
شاد گشتی هر که رویت دیدی^۱
گفت رمزی زان بگو ای پادشاه
گفت اول وصف دو رویت کرد
خبث یارش را چو از شه گوش کرد
کف بر آورد آن غلام و سرخ گشت
کوز اول دم که با من یار بود
دلی رنگ کینک چون دمام کرد هجوش چون جرس
برس رنگ بر کس گفت دانستم ترا از وی بدان
پس نشین ای گنده جان از دور تو
بهر این گفتند اکابر در جهان

راحة الانسان في حفظ اللسان
ما لم يراى در ستان من

تمثیل ۹

اختلاف بین باطن و ظاهر

از سلیمان چند حرفی با بیان کرد
وز حقارت ننگرید اندر رسول
حس چو کفی دید و دل درش دید

— هد هدی نامه بیاورد و نشان
خواند او آن نکته های باشمول
چشم هدهد دید و جان عنقاش دید

۴ - در ظاهر دوائی و در نهان درد هستی.

۱ - تاریکیها ۲ - میدید ۳ - می ارزید
۵ - آسودگی آدمی در حفظ زبان است .

بمعنی

خاک زن بر دیده حس بین خویش

دیده حس دشمن عقل است و کیش

حکایت ۲۹

فلسفی و ضعف حکمت

لا اله الا الله

صاحب کمال

مقریسی میخواند از روی کتاب

آب را در غورها پنهان کنم

چشمه ها را خشک و خشکستان کنم

آب را در چشمه کی آرد دگر

جز من بی مثل با فضل و خطر

فلسفی منطقی مستهان

میگذشت از سوی مکتب آن زمان

چونکه بشنید آیت او از ناپسند

گفت آریم آب را ما با کلند

ما بزخم بیل و تیزی تبر

آب را آریم از پستی زبر

شب بخت و دید او یک شیر مرد

زد طیانچه هر دو چشمش کور کرد

گفت زین دو چشمه چشم ای شقی

با تبر نوری بر آرد صدقی

روز برجست و دو چشم کور دید

نور فائض از دو چشمش ناپدید

زانکه حکمت همچو ناقه ضاله است

همچو دلان شهان را داله است

حکایت ۴۰

مناجات شبان

۱. عتد العزم

۲. روح نوح البرکات

۳. عین الوجود

۴. عتد العزم

دید موسی یک شبانی را براه

کو همی گفت ای گزیننده اله

تو کجائی تا شوم من چاکرت

چارقت دوزم کنم شانه سرت

جامه ات شویم شیشهای کشم

شیر پیشت آورم ای محتشم

۱ - قرآن خوان

۲ - اشاره به آیه قرآن است که می فرماید اگر آب فرورد که باز خواهد آورد.

۳ - عظم

۴ - فرومایه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

در وقت استغاثه

من نکردم امر تا سودی کنم
 ما برون را ننگریم و قال را
 یازم در پام تشری از عشق در جان بر فروز
 موسیا آداب دانان دیگرند
 در درون کعبه رسم قبله نیست
 ملت عشق از همه دینها جداست
 لعل را گر مهر نبود باک نیست
 خانه

بلکه تا بر بندگان جودی کنم
 ما درون را بنگریم و حال را
 سر بسر فکر و عبارت را بسوز
 سوخته جان و روانان دیگرند
 چه غم از غواص را پاچیله نیست
 عاشقان را ملت و مذهب خداست
 عشق در دریای غم غمناک نیست

بعد از آن در سر موسی حق نهفت
 بر دل موسی سخنها ریختند
 بعد ازین گر شرح گویم ابلهی است
 و بر بگویم عقلها را بر کند
 چونکه موسی این عتاب از حق شنید
 بر نشان پای آن سرگشته راند
 عاقبت دریافت او را و بدید
 هیچ آدابی و ترتیبی مجو
 کفر تو دین است و دینت نور جان
 بگفت ای موسی از آن بگذشته ام
 من ز سدره منتهی بگذشته ام
 کس تا از بانه بر زدی اسیم بگشت
 آک
 چنت حال من اکنون برون از گفتن است
 بگذرد

رازهائی کان نمی آمد به گفت
 دیدن و گفتن بهم آمیختند
 زانکه شرح این ورای آگهی است
 و نویسم بس قلمها بشکند
 در بیابان از پی چوپان دوید
 گرد از پرّه بیابان برفشاند
 گفت مژده ده که دستوری رسید
 هرچه میخواهد دل تنگت بگو
 ایمنی وز تو جهانی در امان
 من کنون در خون دل آغشته ام
 صد هزاران ساله زان سو رفته ام
 کنبدی کرد و ز گردون برگذشت
 آنچه میگویم نه احوال من است ...

در بیان مباحث باطنی
 در بیان مباحث باطنی
 در بیان مباحث باطنی

نفس نامہ

باقی نای

بانیہ (نسان) بیرون (میلینہ)

بانیہ بر بانیہ نفس نامہ

زیر مرشد پیم لوبہ است دلبر

کحل دستانت نامہ

Handwritten signature/initials

حکایت ۴۱

خفته و مار

عاقلی بر اسب می آمد سوار
 آن سوار آنرا بیدید و می شتافت
 چونکه از عقلش فراوان بد مدد
 خفته از خواب گران چون بر جهید
 برد او را زخم آن دبوس سخت
 سیب پوسیده بسی بد ریخته
 سیب چندان مرد را در خورد داد
 بانگ میزد کای امیر آخر چرا
 گر ترا زاصل است با جانم ستیز
 شوم ساعت که شدم بر تو پدید
 بی جنایت بی گنه بی بیش و کم
 میجهد خون از دهانم با سخن
 هر زمان میگفت او نفرین نو
 زخم دبوس و سوار همچو باد
 ممتلی و خوابناک و سست بد
 تا شبانگه میکشید و میگشاد
 زو بر آمد خورده ها زشت و نکو
 چون بیدید از خود برون آن مار را

در دهان خفته ای میرفت مار
 تا رماند مار را ، فرصت نیافت
 چند دبوسی قوی بر خفته زد
 یک ستوار ترک با دبوس دید
 زو گریزان تا بزیر یک درخت
 گفت از این خور ای بدرد آویخته
 کز دهانش باز بیرون می فتاد
 قصد من کردی چه کردم من ترا؟
 تیغ زن یکبارگی خونم بریز
 ای خنک آنرا که روی تو ندید
 ملحدان جایز ندارند این ستم
 ای خدا آخر مکافاتش تو کن
 اوش میزد کاندرا این صحرا بدو
 میدوید و باز در رو می فتاد
 پا و رویش صد هزاران زخم شد
 تا ز صفرا قی شدن بروی فتاد
 مار با آن خورده بیرون جست از او
 سجده آورد آن نکو کردار را

صحنی استبسی چون

پایان کم نین

چون بدید ، آن دردها از وی برفت گریه پاکتی تو را بیه
یا خدائی که ولی نعمتی
مرده بودم جان نو بخشیدیم
من گریزان از تو مانند خران دهنی دانا بدلا نادلا
صاحبش در پی ز نیکو گوهری کل در شهری ...

بلکه تا گرکش ندرد یا ددش

من نگفتم، جهل من گفت آن، مگیر

گفتن بیهوده کی تانستمی

گر مرا یک رمز میگفتی ز حال

خامشانه بر سرم میکوفتی

زهره تو آب گشتی آن زمان

ترس از جانت بر آوردی دمار حالات

باضعیفان شرح قدرت کسی رواست

ختم شد والله اعلم بالصواب

دست در درون ستم تالیف کرده داد با داری

تالیف ابن جوزی در کتاب التاریخ والتهذیب

کتاب در تاریخ

شیر مردی رفت و فریادش رسید

آن زمان کافغانِ مظلومان رسد

آن طرف چون رحمت حق میدوند

شیر مردی داد از چنگش رها

سهم آن مار سیاه زشت زفت

گفت تو خود جبرئیل رحمتی

ای مبارک ساعتی که دیدیم

تو مرا جویمان مثال مادران

خر گریزد از خداوند از خری

تر پی سود و زیان میجویدش

ای خداوند و شهنشاه و امیر

شمه ای زین حال اگر دانستمی

بس ثنایت گفتمی ای خوش خصال

لیک خامش کرده می آشوفتی

گفت اگر من گفتمی رمزی از آن

گر ترا من گفتمی اوصاف مار

این صفت هم بهر ضعف عقلماست

خود پیدانی چون بر آری سر ز خواب

در باره انعامی درین کتاب است

در تعاریف در ده نامه

فراشه العرور

ازدهائی خرس را در میکشید

شیر مردانند در عالم مدد

بانگ مظلومان ز هر جا بشنوند

خرس چون فریاد کرد از ازدها

۱- فریه و درشت ۲- صاحب ۳- میتوانستیم

مقصود از این سخن مار و مظلومان را بیهوشی است در خوابهای لغبی تالیف نامر و مشهور

مقصود از تالیف در این کتاب است

مرا در فرس نفس نامه تالیف طریقت است

جسات لغبی
دیده بودم که است

حیلت و مردی بهم دادند پشت
 خرس هم از اژدها چون وارheid
 چون سگ اصحاب کهف آن خرس زار
 آن مسلمان سر نهاد از خستگی
 آن یکی بگذشت و گفتش حال چیست
 قصه واگفت و حدیث اژدها
 دوستی زابله بتر از دشمنی است
 گفت والله از حسودی گفت این
 گفت مهر ابلهان عشوه ده است
 هی بیا با من بران این خرس را
 گفت رو رو کار خود کن ای حسود
 من کم از خرسی نباشم ای شریف
 بر تو دل می لرزم ز اندیشه ای
 این همه گفت و بگوشش در نرفت
 دست او بگرفت و دست از وی کشید
 گفت رو بر من تو غمخواره مباش
 باز گفتش من عدوی تو نیم
 خود نیامد هیچ از خبث سرش
 ظن نیکش جملگی بر خرس بود
 خرس را بگزید بر صاحب کمال

اژدها را او بدین قوت بکشت
 وان کرم زان مرد مردانه بدید
 شد ملازم از پی آن بردبار
 خرس حارس^۱ گشت از دلبستگی
 ای برادر مر ترا این خرس کیست؟
 گفت بر خرسی منه دل ابلها
 او بهر حيله که دانسی راندنی است
 ورنه خرسی چه نگری؟ این مهر بین
 این حسودی من از مهرش به است
 خرس را مگزین مهل هم جنس را
 گفت کارم این بد و رزقت نبود
 ترك او کن تا منت باشم حریف
 با چنین خرسی مرو در بیشه ای
 بد گمانی مرد را سدی است زفت برتک
 گفت رفتم چون نه ای یار رشید
 بوالفضولا معرفت کمتر تراش
 لطف باشد گر بیائی در پیم
 يك گمان نيك اندر خاطرش
 او مگر مر خرس را همجنس بود!
 رو سیه حاصل تبه فاسد خیال

۱- نگهبان
 ۲- گفت کار من همین بود که ترا از شر خرس برهانم ولی تو قسمت نبود که از شر او نجات یابی .

آن مسلمان تركِ ابله کرد و تفت
شخص خفت و خرس میراندی مگس
چند بارش راند از روی جوان
خشمگین شد با مگس خرس و برفت
سنگ آورد و مگس را دید باز
بر گرفت آن آسیا سنگ و بزد
سنگ روی خفته را خشخاش کرد
مهر ابله مهر خرس آمد یقین
عهد او سست است و ویران ضعیف

زیر لب لاحول گویان باز رفت
وز ستیز آمد مگس زو باز پس
آن مگس زو باز می آمد دوان
بر گرفت از کوه سنگی سخت زفت^۱
بر رخ خفته گرفته جای ساز
بر مگس تا آن مگس واپس خزد
وین مثل بر جمله عالم فاش کرد
کین او مهر است و مهر اوست کین
گفت او زفت^۱ و وفای او نحیف

در خانه نامند در بال آزارد تویت کند داب

بانه

تغییر اسم به تغییر الی

سودای عذاب

سودای عذاب

از صحابه خواجه ای بیمار شد
مصطفی آمد عیادت سوی او
چون عیادت رفت پیغمبر بدید
چون پیمبر دید آن بیمار را
زنده شد او چون پیمبر را بدید
گفت بیماری مرا این بخت داد
تا مرا صحت رسید و عافیت
نك مرا در پیری از لطف و کرم
درد پشتم داد تا من هم ز خواب

واندر آن بیماریش چون تار شد
چون همه لطف و کرم بد خوی او
آن صحابی را که در نزعی رسید پهلوی
خوش نوازش کرد یار غار^۱ را
گوئیا آن دم مر او را آفرید
کآمد این سلطان بر من بامداد
از قدم این شه بی حاشیت^۲ کسمن
حق چنین رنجوری داد و سقم^۴
بر جهم هر نیمشب لابد^۵ شتاب

۱- درشت و بزرگ ۲- دوست بسیار نزدیک و این اصطلاح اشاره است به ابوبکر که هنگام هجرت پیغمبر با او بود و هر دو از بیم دشمنان به غاری پناه بردند. ۳- همراهان و دستگاه تجمل آمیز ۴- بیماری ۵- ناچار

گفت پیغمبر مر آن بیمار را
 که مگو نوعی دعائی کرده‌ای
 یاد آور چه دعای گفته‌ای
 گفت یادم نیست الا^۱ همتی
 از حضور نوربخش مصطفی
 گفت اینک یادم آمد ای رسول
 چون گرفتار گنه می‌آمدم
 از تو تهدید و وعیدی میرسید
 مضطرب میگشتم و چاره نبود
 نی مقام صبر و نه راه گریز
 حد ندارد وصف رنج آن جهان
 من همیگفتم که یا رب آن عذاب
 تا در آن عالم فراغت باشدم
 اینچنین رنجوری پیدام شد
 گفت هی هی این دعا دیگر مکن
 تو چه طاقت داری ای مور نژند^۲
 گفت توبه کردم ای سلطان که من
 گفت پیغمبر مر آن بیمار را
 راه را بر ما چو بستان کن لطیف

رغم باریش

رغم
رغمیت

چون عیادت کرد یار زار را
 از جهالت زهربا^۱ئی خورده‌ای
 چون ز مکر نفس می‌آشفته‌ای
 دار با من یادم آید ساعتی
 پیش خاطر آمد او را آن دعا
 آن دعا که گفته‌ام من بوالفضول
 غرقه دست اندر حشایش میزدم
 مجرمان را از عذاب بس شدید
 بند محکم بود و قفل ناگشود
 نی امید توبه نی جای ستیز
 سهل باشد رنج دنیا پیش آن
 هم در این عالم بران بر من شتاب
 در چنین درخواست حلقه میزدم
 جان من از رنج بی آرام شد
 برفکن تو خویش را از بیخ و بن
 که نهد بر تو چنان کوه بلند؟^۲
 از سر جلدی نلافم هیچ فن
 این بگوکای سهل کن دشوار را
 منزل ما خود توباشی ای شریف
 هر که در حقیقت لا مرتبی

مالک بر منزل استیست مرا
 رنجت نیست لاله در حقیقتی

۱- آشی که در آن زهر باشد. ۲- ضعیف

در کتاب مدام و انبیاء، العلماء امام محمد عزالی تفسیر علی بن ابراهیم در شرحات تالیف علی بن ابراهیم در شرحات

حکایت ۴۴

عبادت از حق!

ص ۴۴

رشته به بر سر اجزاء

کای طلوع ماه نو دیده ز جیب
من حقم، رنجور گشتم، نآمدی
این چه رماز است؟ این بکن یارب بیان
چون نیرسیدی تو از روی کرم؟
عقل گم شد این گره را برگشا
گشت رنجور او منم نیکش بین
هست رنجوریش رنجوری من

آمد از حق سوی موسی این عتیب
مشرقت کردم ز نور ایزدی
گفت سبحاننا تو پاکی از زیان
باز فرمودش که در رنجوریم
گفت یارب نیست نقصانی ترا
گفت آری بنده خاص گزین
هست معذوریش معذوری من

رهن سگت

آمد از آن در کتاب سلیمان در است حکایت ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

باز و جغد گرفت آمد

در این کتاب
در شرحات

راه را گم کرد و در ویران فتاد
در میان جغد و ویرانه اش سپرد
باز آمد تا بگیرد جای ما
اندر افتادند در دلق غریب
صد چنین ویران فدا کردم بجغد
سوی شاهنشاه راجع میشوم
نه مقیم، میروم سوی وطن
ورنه مارا ساعد شه باز جاست

باز در ویرانه با جغدان فتاد
خاک در چشمش زد و از راه برد
ولوله افتاد در جغدان که ها
چون سگان کوی پر چشم و مهیب
باز گوید من چه در خوردم به جغد؟
من نخواهم بود آنجا میروم
خویشتن مکشید ای جغدان که من
این خراب آباد در چشم شماست

با دست حق تعالی جای گدایی برای ما را

جغد گفتا باز حیلت میکند
 خانه های ما بگیرد او بمکر
 مینماید سیری این حیلت پرست
 لاف از شه میزند و زدست شه
 خود چه جنس شاه باشد مرغکی؟
 آنچه میگوید زمکر و فعل و فن
 اینت مالیخولیای نا پذیر
 هر که این باور کند از ابله هیست
 کمترین جغد از زند بر مغز او
 گفت بازار یک پر من بشکنند
 جغد چه بود خود اگر بازی مرا
 شه کند توده بهر شیب و فراز
 پاسبان من عنایات وی است
 در دل سلطان خیال من مقیم
 نقلت بکمال من چون پیراند مرا شه در روش
 همچو ماه و آفتابی میبزم
 بازم و حیران شود در من همای
 ای خنک جغدی که در پرواز من
 آنکه باشد با چنان شاهی حبیب
 هر که باشد شاه دردش را دوا
 من نیم جنس شهنشه ، دور ازو

مفهوم نوشته

تا ز خان و مان شما را بر کند
 بر کند ما را به سالوسی ز و کر
 والله از جمله حریصان بدتر است
 تا برد او ما سلیمان را زره سالم
 مشنوش گگر عقل داری اندکی
 هست سلطان با حشم جویای من
 اینت لاف خام و دام گول گیر
 مرغک لاغر چه در خورد شهیست
 مرورا یاری گری از شاه کو؟
 بیخ جغدستان شهنشه بر کند
 دل برنجاند، کند با من جفا:
 صد هزاران خرمن از سر های باز!
 هر کجا که من روم شه در پی است
 بی خیال من دل سلطان سقیم^۲
 میبزم بر اوج دل چون پرتوش
 پرده های آسمانها میدرم
 جغد که بود تا بداند سر ما؟
 فهمم کرد از نیکبختی راز من!
 هر کجا افتد چرا باشد غریب؟
 گر چو نی نالد نباشد بینوا
 لیک دارم در تجلی نور ازو

۴ - دور ازو باد که من از جنس او باشم .

۱ - آشیانه ۲ - یک باز ۳ - رنجور

کتابخانه شخصی
میرزا...

حکایت ۴۶
تشنه آرزومند

بر سر دیوار تشنه دردمند
عاشقی مستی غریبی بیقرار
از پی آب او چو ماهی زار بود
بر فلک میشد فغان زار او
بانگ آب آمد بگوشش چون خطاب
مست کرد آن بانگ آبش چون نیندا
گشت خست انداز وز آنجا خست کن
فایده چه زین زدن خستی مرا؟
من از این صنعت ندارم هیچ دست
کو بود مرتشنگان را چون رباب^۳
برکنم ، آیم سوی ماء معین^۴
پست تر گردد بهره دفعه که کند
فصل او درمان وصلی می بود
تا نیابم زین تن خاکی نجات

- بر لب جو بود دیواری بلند
تشنه مستقی زار و نزار
مانعش از آب آن دیوار بود
شد حجاب آب آن دیوار او
ناگهان انداخت او خستی در آب
چون خطاب یار شیرین و لذیذ
بیمیده از صفای بانگ آب آن ممتحن
تشنه آب میزد بانگ یعنی هی ترا
تشنه گفت آبا^۱ مرا دو فایده است
فایده اول سماع بانگ آب
فایده دیگر که هر خستی کزین
کز کمی خست دیوار بلند
پستی دیوار قریبی میشود
سجده نتوان کرد بر آب حیات

بزرگوار و کرامت

حکایت ۴۷ - کشته آن که در راه بر سر درخت خار
تکس عمارت بر سر درخت خار

در میان ره نشاند او خار بن

- همچو آن شخص درشت خوش سخن

۱ - شراب ۲ - ای آب ۳ - آلت موسیقی ۴ - گوارا

تشنه ۹
۱۹۱۱

ره گذریانش ملامتگر شدند
 هر دمی آن خار بن افزون شدی
 جامه های خلق بدریدی ز خار
 چونکه خاکم را خبر شد زین حدیث
 چون بجدّ خاکم بدو گفت این بکن
 مدتی فردا و فردا وعده داد
 گفت روزی خاکمش ای وعده کثر
 تو که میگوئی که فردا ، این بدان
 آن درخت بد جواتر میشود
 خار بن در قوت و برخاستن
 خار بن هر روز و هر دم سبز تر
 او جواتر میشود تو پیر تر
 خار بن دان هر یکی خوی بدت

بس بگفتندش بکن آنرا ، نکنند
 پای خلق از زخم او پر خون شدی
 پای درویشان بختی زار زار
 یافت آگاهی ز فعل آن خبیث
 گفت آری بر کنم روزیش من
 شد درخت خار او محکم نهاد
 پیش آ در کار ما واپس مغرّاب
 که بهر روزی که میآید زمان
 وین کننده پیرو مضطرّ میشود
 خار کن در پیری و در کاستن
 خار کن هر روز زار و خشکتر
 زود باش و روزگار خود مبر
 بارها در پای خار آخر زدت

فردا

بینه کوفه

عفت مبدد در کار رود که در سال هر یک است = حکایت ۴۸
 مستندین در آن سال با آن اول زنده کرد
 یاران ذوالنون در صبر و سستی بده در غمگاری

بدت باع ربیع این چنین ذوالنون مصری را فتاد
 شور چندان شد که تا فوق فلک
 خلق را تاب جنون او نبود
 چونکه حکم اندر کف زندان بود
 چونکه ذوالنون سوی زندان رفت شاد

کاندر او شور و جنون نو بزاد
 میرسید از وی جگرها را نمک
 آتش او ریشه اشان میربود
 لاجرم ذوالنون در زندان بود
 بند بر پا دست بر سر ز افتقاد

۱ - واپس مرو ۲ - فقدان ، نداری

شاهای ذواللول مخالف شوقه دست برد

همه در دستم غزلی که کبک سار
 تیر کز اول بیخ عمار

منه در...

دوستان از هر طرف بنهاده رو
 دوستان در قصه ذوالنون شدند
 کاین مگر قاصد کند^۱ یا حکمتی است
 او ز شر عامه اندر خانه شد
 او ز عمار^{۱۰} عقل کند تن پرست
 چون رسیدند آن نفر^۱ نزدیک او
 با ادب گفتند ما از دوستان
 چونی ای دریای عقل نوفنون
 و ماگیر از ما، بیان کن این سخن
 ما محب صادق و دلخسته ایم
 راز را از دوستان پنهان مکن
 چونکه ذوالنون این سخن زایشان شنید
 فحش آغازید و دشنام از گزاف
 برجهید و سنگ پَران کرد و چوب
 قهقهه خندید و جنبانید سر
 دوستان بین، کونشان دوستان؟
 کی گران گیرد زرنج دوست دوست
 نی نشان دوستی شد سر خوشی
 دوست همچون زر بلا چون آتش است

بهر پرسش سوی زندان نزد او
 سوی زندان و در آن رایی زدند
 او در این دین قبله‌ای و آیتی است
 او ز ننگ عاقلان دیوانه شد
 قاصداً رفته است و دیوانه شده است

بانگ بر زد، هی کیانید؟ اتقوا^۲

بهر پرسش آمدیم اینجا بیجان^۳، **بعمار** جمع

این چه بهتان است بر عقلت جنون؟
 ما محبانیم با ما این مکن
 در دو عالم دل بتو بر بسته ایم
 در میان نه راز و قصد جان مکن
 جز طریق امتحان مخلص^۴ ندید
 گفت او دیوانگانه زی وقاف^۵
 جملگان بگریختند از بیم کسوف
 گفت باد ریش این یاران نگر
 دوستان را رنج باشد همچو جان
 رنج مغز و دوستی او را چو پوست
 در بلا و آفت و محنت کشی
 زر خالص در دل آتش خوش است

فرجه = فرجه

۱ - از روی قصه و عمد ۲ - جماعت ۲ - پیر هیزید ۴ - راه نجات ۵ - همکاران، یاران

رسل درت - المساء والمواس
 سر در آرزو و طبع بخار درت -
 نفع دلگیر نظم آورده جاب رکاب
 عود

حکایت ۴۹
 لقمان حق شناس
 حسیب رضا خنجر از معنی

نه که لقمان را که بندهٔ پاک بود
 خواجه اش میداشتی در کار پیش
 زانکه لقمان گرچه بنده زاده بود
 خواجهٔ لقمان بظاهر خواجه و ش
 خواجهٔ لقمان از این حال نهان
 راز میدانست خوش میراند خر
 مرورا آزاد کردی از نخست
 خواجهٔ لقمان چو لقمان را شناخت
 هر طعامی کاآوردندی به وی
 تا که لقمان دست سوی آن برد
 سوراو خوردی و شور انگیختی
 و ربخوردی بیدل و بی اشتها
 خربزه آورده بودند ارمغان
 چونکه لقمان آمد و پیشش نشست
 چون برید او داد او را یک برین^۱
 از خوشی که خورد داد او را دوم
 ماند کرجی گفت این را من خورم

روز و شب در بندگی چالاک بود
 بهترش دیدی ز فرزندان خویش
 خواجه بود و از هوا آزاده بود
 در حقیقت بنده، لقمان خواجه اش
 بود واقف، دیده بود از وی نشان
 از برای مصلحت آن راهبر
 لیک خشنودی لقمان را بجست
 بنده بود او را و با او عشق باخت
 کس سوی لقمان فرستادی ز پی
 قاصداً تا خواجه پس خوردش خورد
 هر طعامی کو نخوردی ریختی
 این بود بیوندی بی منتها
 گفت رو فرزند لقمان را بخوان
 خواجه پس بگرفت سکتینی^۱ بدست
 همچو شکر خوردش و چون انگبین
 تا رسید آن کرجها تا هفدهم
 تا چو شیرین خربزه است این بنگرم

فرزنا
 در

چون بخورد از تلخیش آتش فروخت
 ساعتی نیخود شد از تلخی آن
 نوش چون کردی تو چندین زهر را؟
 این چه صبر است این صبوری از چه روست
 چون نیاوردی به حیلت حجتی
 گفت من از دست نعمت بخش تو
 شرمم آمد که یکی تلخ از گفت
 چون همه اجزایم از انعام تو
 گر زیك تلخی کنم فریاد و داد
 لذت دست شکر بخش تو داشت
 از محبت خارها گل میشود

هم زبان کرد آبله هم حلق سوخت
 بعد از آن گفتش که ای جان جهان
 لطف چون انگاشتی این قهر را؟
 یا مگر پیش تو این جانت عدو است؟
 که مرا عذری است بس کن ساعتی؟

خورده ام چندان که از شرمم دو تو

می ننوشم ای تو صاحب معرفت

رسته اند و غرق دانه و دام تو

خاک صد ره بر سر اجزام باد

اندر این بطیخ تلخی کی گذاشت

و ز محبت سر که ها مل میشود

در این دراهم

مخندند حاشی بر لب من درین دراهم

لزام از نوری را رهبر از کندی قنطاری کف از بحر

بجز بر سر در کندی و کندی از کندی نوری

عکس - کسری

حکایت ۵۰
 شاه و شیخ

گفت شاهی شیخ را اندر سخن
 گفت ای شه شرم ناید مر ترا
 من دو بنده دارم و ایشان حقیر
 گفت شه آن دو چه اند؟ آن زلفت است
 شاه آن دان کوز شاهی فارغ است

چیزی از بخشش زمن درخواست کن
 که چنین گوئی مرا؟ زین برتر آ حرف بده می نه
 و آن دو بر تو حا کمانند و امیر
 گفت آن يك خشم و دیگر شهوت است
 برمه و خورشید نورش بازغ است

کتابخانه
 مجلس شورای اسلامی
 تهران

بغی نای و کافور و زعفران

پس از آن در راه بود که
بسته ای را که در کف کفشش
بود را دید

حکایت ۵۱

گور دو گانه

من دو کوری دارم ای اهل زمان
چون دو کوری دارم و من در میان
این دو کوری را بیان کن نیک نیک
آن دگر کوری کدام؟ آن وانما
زشت آوازی و کوری شد دو تا
مهر خلق از بانگ من کم میشود
مایه خشم و غم و کین میشود
اینچنین نا گنج را گنجا کنید
خلق شد با وی برحمت یک دله
لطف آواز دلش آواز را

بود کوری کو همیگفت الامان
پس دوباره رحمتم آرید هان
از تعجب مردمان گفتند لیک
زانکه یک کوریت می بینیم ما
گفت زشت آوازم و ناخوش نوا
بانگ زشتم مایه غم میشود
زشت آوازم بهر جا که رود
بر دو کوری رحم را دوتا کنید
زشتی آواز کم شد زین گله
کرد نیکو چون بگفت این راز را

حکایت ۵۲
کافور و زعفران با کافور و زعفران
فصل گو ساله پرست!

پس از آن در راه بود که
بسته ای را که در کف کفشش
بود را دید

کای بد اندیش از شقاوت و زضلال
با چنین برهان و این خلق کریم
صد خیالت میفزود و شك و ظن
طعنه بر پیغمبری ام میزدی
تا رهیدید از شر فرعونیان

گفت موسی با یکی مست خیال
صد گمانت بود در پیغمبریم
صد هزاران معجزه دیدی ز من
از خیال و وسوسه تنگ آمدی
کرد از دریا بر آوردم عیان

ز آسمان چل سال کاسه و خوان رسید
چوب شد در دست من نر اژدها
شد عصا مار و کفم شد آفتاب
این و صد چندین و چندین گرم و سرد
بانگ زد گوساله ای از جادوئی
سامریئی خود که باشد ای سگان
پیش گاوی سجده کردی از خیری
شه^۲ بر آن عقل و گزینش^۲ که تراست

وز دعایم جوی از سنگی دوید
آب خون شد بر عدوی ناسزا
آفتاب از عکس نورم شد شهاب^۱
از تو ای سرد آن تو هم کم نکرد؟
سجده کردی که خدای من توئی!
که خدائی بر تراشد در جهان؟
گشت عقلت صید سحر سامری
چون تو کان جهل را کشتن سزاست

نبت میرزا محمد زکریا گلزار

حکایت ۵۲

جالینوس

گفت جالینوس با اصحاب خود
پس بدو گفت آن یکی ای ذوفنون
دور از عقل تو، این دیگر مگو
ساعتی در روی من خوش بنگرید
گر نه جنسیت بدی در من از او
گر نه دیدی جنس خود کی آمدی
چون دو کس بر هم زندی هیچ شک
کی پرد مرغی مگر با جنس خود

مر مرا تا آن فلان دارو دهد
این دوا خواهند از بهر جنون
گفت درمن کرد یک دیوانه رو
چشمکم زد آستین من درسد
کی رخ آوردی بمن آن زشت رو؟
کسی بغیر جنس خود را بر زدی؟
در میانشان هست قدر مشترک
صحبت نا جنس گور است و لحد

نی علم جید

گفتند
گفتند
برای
گفتند

احمدی السلام بدیدم در

حکایت ۵۴

قدر مشترك

آرزو برسد

آن حکیمی گفت دیدم در تکلی می دویدی زاغ با یک لکلی
 در عجب ماندم بجستم حالشان تا چه قدر مشترك یابم نشان
 چون شدم نزدیک من حیران و ذک خود دیدم هردوان بودند لنگ!

حکایت

تمثیل ۱۰

کمال گلستان

با زبان معنوی گل با جعل این همیگوید که ای گنده بغل
 گر گریزانی ز گلشن بی گمان هست آن نفرت کمال گلستان

عالم از زعمی هر دو روح سیرد
 در هر دو نفس همی برآمده با نفس سیرد
 در هر دو نفس همی برآمده با نفس سیرد

حکایت ۵۵

افسون باغبان

باغبانی چون نظر در باغ کرد دید چون دزدان بیباغ خود سه مزد
 یک فقیه و یک شریف و صوفی هر یکی شوخی فضولی یوفی^۲
 گفت با اینها مرا صد حجّت است لیک جمعند و جماعت قوّت است
 بر نیایم یک تنه با سه نفر پس بیرمشان نخست از یکدگر
 هر یکی را زان دگرتنها کنم چونکه تنها شد سبالش^۳ برکنم
 حیلہ کرد و کرد صوفی را براه تا کند یارانش را با او تباه
 گفت صوفی را برو سوی وثاق یک گلیم آور برای این رفاق

در باغ ارکانی چون باغ ۲۵
 لوح رسالت میدانی
 در هر دو نفس همی برآمده با نفس سیرد

لب دلی بسیار
 باغیان
 در هر دو نفس همی برآمده با نفس سیرد
 عسل - روح
 راه آسایش
 ارد را از این

۱- حشره ای که در سرگین زندگی می کند. ۲- هرزه گو و لاف زن ۳- سبیلش ۴- اطاق

بجز ۱۰

رفت صوفی، گفت خلوت باد و یار
 ما بفتوای تو نانی میخوریم
 وین دگر شهزاده و سلطان ماست
 کیست این صوفی شکمخوار خسیس
 چون بیاید مر ورا پیمه کنی
 باغ چه بود جان من آن شماست
 وسوسه کرد و مر ایشان را فریفت
 چون بره کردند صوفی را و رفت
 گفت ای سگ صوفئی باشد که تیز
 این جنیدت ره نمود و بایزید؟
 کدو فت صوفی را چو تنها یافتش
 گفت صوفی آن من بگذشت لیک
 مر مرا اغیار دانستید هان
 آنچه من خوردم شما را خوردنی است
 رفت بر من بر شما هم رفتنی است
 این جهان کوه است و گفت و گوی تو
 چون ز صوفی گشت فارغ باغبان
 کای شریف من برو سوی وثاق
 بر در خانه بگو قیماز^۱ را
 چون بره کردش بگفت ای مرد دین
 او شریفی میکند دعوی سرد

تو فقیهی وین شریف نامدار
 ما بیتر دانش تو میپریم
 سید است از خاندان مصطفی است
 تا بود باچون شما شاهان جلیس؟
 هفتکهای بر باغ و راغ من زنید
 ای شما بوده مرا چون چشم راست
 آه کز یاران نمیاید شکفت = صبر رسید
 خصم شد اندر پیش با چوب زفت
 اندر آیی باغ ما ازتوستیز
 از کدامین شیخ و بیتر این رسید؟
 نیم کشتش کرد و سر بشکافتش
 ای رفیقان پاس خود دارید نیک
 نیستم اغیار تر زین قلیبان^۲ است
 وین چنین شربت جزای هر دنی است
 چوب قهرش مر شما را خوردنی است
 از صد^۳ هم باز آید سوی تو
 یک بهانه کرد زان پس جنس آن
 که ز بهر چاشت پختستم رفاق^۴
 تا بیارد آن رفاق و قاز را
 تو فقیهی ظاهر است این و یقین
 مادر او را که می داند که کرد؟

۱- دونفر از بزرگان عرفا ۲- دیوت ۳- بازگشت صوت ۴- مانند آن ۵- نان نازک
 ۶- نام غلام است .

خویشتن را بر علی و بر نبی
 آنچه گفت آن باغبان بوالفضول
 گر نبودی او نتیجه مرتدان^۱
 خواند افسونها شنید آنرا فقیه
 گفت ای خراندر این باغ که خواند؟
 شیر را بچه همی ماند بدو
 شد شریف از زخم آن ظالم خراب
 پای دار اکنون که ماندی فرد و کم
 گر شریف ولایق و همدم نیم
 شد از او فارغ بیامد کای فقیه
 فتوت این است ای پیریده دست
 بوحنیفه داد این فتوی ترا؟
 اینچنین رخصت بخواندی در وسیط^۲
 این بگفت ودست بروی برگشاد
 گفت حق استت بزن دستت رسید
 گوش کردم آنهمه افسون تو
 زد ورا القصه بسیار و بخت^۳
 هر که تنها ماند از یاران خود

بسته است و در زمانه بس غبی^۱
 حال او بد، دور از اولاد رسول
 کسی چنین گفتی برای خاندان؟
 در پیش رفت آن ستمکار سفیه
 دزدی از پیغمبرت میراث ماند؟
 تو به پیغمبر به چه مانی بگو
 با فقیه او گفت من جستم از آب
 چون دهل شو، زخم میخور بر شکم
 از چنین ظالم ترا من کم نیم
 چه فقیهی؟ ای تو ننگ هر سفیه
 کاندرا آئی و نگوئی امر هست؟
 شافعی گفته است این ای ناسزا؟
 یا بدست این مسئله اندر محیط^۲
 دست او کین دلش را داد داد
 این سزای آنکه از یاران برید
 بر زخم بر سر که شد ناموس^۳ تو
 کرد بیرونش ز باغ و در بیست
 اینچنین آید مر او را جمله بد

رازده - ۲۳
 e

در بیان آنکه در روز نهم
مکرمه ادله صبح عطار

حج عارفان

از برای حج و عمره میدوید
مر عزیزان را بکردی باز جست
کو بر ارکان بصیرت متکی است
باید اول طالب مردی شوی -
تا بیابد خضر وقت خود کسی
دید در وی فر و گفتار رجال
همچو پیگی دیده هندستان بخواب
مسکنت بنمود و در خدمت شتافت
یافتش درویش و هم صاحب عیال
رخت غربت را کجا خواهی کشید؟
گفت هین با خود چه داری زادره
نک بیسته سخت بر گوشه ردی است
وین نکوتر از طواف حج شمار
دان که حج کردی و حاصل شد مراد
صاف گشتی بر « صفا » بشتافتی
گرد کعبه صدق برگزیده ای کعبه شریف
تا بینی نور حق اندر بشر
گفت « یا عبدی » مرا هفتاد بار
همچو زرین حلقه اش در گوش داشت

سوی مکه شیخ امت بایزید
او بهر شهری که رفتی از نخست
گرد میگشتی که اندر شهر کیست
گفت حق کاندر سفر هر جا روی
بایزید اندر سفر جستی بسی
دید پیری باقدی همچون هلال
دیده ناینا و دل چون آفتاب
بایزید او را چو از آفتاب یافت
پیش او بنشست و میپرسید حال
گفت عزم تو کجا ای بایزید
گفت قصد کعبه دارم از پگه
گفت دارم از درم نقره دوست
گفت طوفی کن به کردم هفت بار
وان درم ها پیش من نه ای جواد
عمره کردی عمر باقی یافتی
چون مرا دیدی خدا را دیده ای
چشم نیکو باز کن در من نگر
کعبه را یک بار « بیٹی » گفت یار
با یزید آن نکته ها را گوش داشت

۱- پشروان تصوف ۲- افتادگی ۳- صبح زود ۴- اینک ۵- ردا ، جامه ۶- خانه من ۷- ای بنده من

کتاب در حدیث و احادیث

آمد از وی با یزید اندر مزید منتهی در منتها آخر رسید

حکایت ۵۷
روزن دل

پیر آمد خانه او را بدید	خانه ای نو ساخت روزی نو مرید
امتحان کرد آن نکو اندیش را :-	گفت شیخ آن نو مرید خویش را
گفت تا نور اندر آید زین طریق	روزن از بهر چه کردی ای رفیق؟
تا از این ره بشنوی بانگ نماز	گفت آن فرع است این باید نیاز
نیت آنرا کن که آن میایدت	نور خود اندر تبع می آیدت

حکایت ۵۸

نکاح دلقک با فاحشه

میرزا با دلقک

عجب فحبه ای را خواستی تو از عجل	گفت با دلقک شبی سید اجل
تات می کردم بیک مستوره جفت عمل	گفت بیا من اینرا باز میبایست گفت
فحبه گشتند و ز غم تن کاستم	گفت نه مستوره صالح خواستم
تا ببینم چون شود این عاقبت	خواستم این فحبه را بسی معرفت
ز این سپس جویم جنون را مغرسی	لدبیشه عقل را آزمودم من هم بسی

حکایت ۵۹

فی سوار دیوانه!

مشورت آرم بدو در مشکلی	آن یکی میگفت خواهم عاقلی

آن یکی گفتش که اندر شهر ما
 بر نیی گشته سواره نك فلان
 گوی میبازد به روزان و شبان
 صاحب رأی است و آتش پاره ای
 قرّ او کز رویان را جان شدست
 مشورت جوینده آمد نزد او
 گفت روزین حلقه کاین در باز نیست
 گر مکان را ره بدی در لامکان
 گفت آن طالب که آخر يك نفس
 راند سوی او که هان زوتر بگو
 تا لگد بر تو نکوبد زود باش
 او مجال راز دل گفتن ندید
 گفت میخواهم در این کوچه زنی^۲
 گفت سه گونه زنت اندر جهان
 آن یکی را چون بخواهی کل^۱ تراست
 وان سوم هیچ او ترا نبود بدان
 تا ترا اسبم نپرانند لگد
 شیخ راند اندر میان کودکان
 که بیبا آخر بگو تفسیر این
 راند سوی او و گفتش بکر خاص^۳
 وانکه نیمی آن تو بیوه بود

نیست عاقل جز که آن مجنون نما
 میدواند در میان کودکان
 در جهان گنج نهران جان جهان
 آسمان قدر است و اختر باره ای
 او در این دیوانگی پنهان شده است
 کای اب کودك شده رازی بگو
 باز گرد امروز روز راز نیست
 همچو شیخان بودمی من بردکان
 ای سواره برنی این سو ران فرس
 که اسب من بس توسن^۱ است و تندخو
 از چه میپرسی بیانش کن تو فاش
 زو برون شو کرد و در لاغش^۲ کشید
 کیست لایق از برای چون منی؟
 آن دو رنج و این یکی گنج روان
 و آن دگر نیمی ترا نیمی جداست
 این شنیدی ، دور شو ، رفتم روان
 که بیفتی بر نخیزی تا ابد!
 بانگ زد بار دگر او را جوان
 این زنان سه نوع گفتی برگزین
 کل^۱ ترا باشد ز غم یابی خلاص
 وانکه هیچ است آن عیال با ولد

مهر و گل خاطرش آن سو رود
 سمّ اسب تو ستم بر تو رسد
 کودکان را باز سوی خویش خواند
 يك سؤالم مانده ای شاه کیا^۱
 که ز میدان آن بچه گویم ربود!
 این چه شیدست این چه فعل است ای عجب
 تا در این شهر خودم قاضی کنند^۲
 ليك در باطن همانم که بدم
 این عس را دید و در خانه نشد

چون ز شوی اولش کودك بود
 دور شو تا اسب نندازد لگد
 های و هوئی کرد شیخ و باز راند
 باز بانگش کرد آن سائل بیا
 باز راند این سو بگوزوتر چه بود؟
 گفت ای شه با چنین عقل و ادب
 گفت این اوباش رأیی میزنند
 زین ضرورت گیج و دیوانه شدم
 اوست دیوانه که دیوانه نشد

حاجی ۱۰۵ - منس اقامت نوروز
 از نامه

تمثیل ۱۱

سگ و کور

۱۰۴ کور

حمله می آورد چون شیر و غا^۲
 اندر آمد کور در تعظیم سگ
 دست دست تست دست از من بدار
 کور میگیری تو در کوی، این بدست

یک سگی در کوی بر کور گدا -
 کور عاجز شد ز بانگ و بیم سگ
 کای امیر صید و ای شیر شکار
 کور میگیرند یارانت بدست

حکایت ۶۰ - در رساله شیر را کما
 عاشق باطن
 محتسب و هست
 نصرت الله

در بن دیوار مردی خفته دید
 گفت از آن خوردم که هست اندر سبو

محتسب در نیمشب جائی رسید
 گفت هی مستی چه خوردستی بگو

۱- بزرگ ۲- تا در این شهر خود مرا قاضی کنند. ۳- جنگ

گفت آخر در سبو واگو که چیست
گفت آنچه خورده‌ای آن چیست آن؟
دور میشد این سؤال و این جواب
گفت اورا محتسب هین آه کن
آه از درد و غم و بیدادی است
محتسب گفت این ندانم خیز خیز
گفت رو تو از کجا من از کجا؟
گفت مست ای محتسب بگذار و رو
گر مرا خود قوت رفتن بدی

گفت از آن که خورده‌ام، گفت این خفی است مخفی است
گفت آن که اندرسبو مخفی است آن!
ماند چون خر محتسب اندر خلاب
مست هوهو کرد هنگام سخن
هوی هوی می‌خوران از شادی است
معرفت متراش بگذار این ستیز
گفت مستی خیز و تا زندان بیا
از برهنه کی توان بردن گرو
خانه خود رفتی، وین کی شدی؟

قصص از خاندان بنام برین از اربابان

حکایت ۶۱

ابلیس و معاویه
ابلیس را پس از آن که از زمین
خفته بد در قصر در یک زاویه
کنز زیارت‌های مردم خسته بود
چشم چون بگشاد پنهان گشت مرد
کیست کاین گستاخی و جرأت نمود؟
تا بیابد زان نهان گشته نشان
در پس پرده نهان می‌کرد رو
گفت نامم فاش ابلیس شقی است
راست گو با من مگو برعکس و ضد
سوی مسجد زود میبایسد دوید

در خبر آمد که آن معاویه
قصر را از اندرون در بسته بود
ناگهان مردی ورا بیدار کرد
گفت اندر قصر کس را ره نبود
گردبر گشت و طلب کرد آن زمان
از پس در مدبضری را دید کو
گفت هی تو کیستی نام تو چیست
گفت بیدارم چرا کردی بجد
گفت هنگام نماز آخر رسید

گفت فی نی این غرض نبود ترا
 دزد آید از نهان در مسکنم
 من کجا باور کنم آن دزد را
 خاصه دزدی چون تو قطاع الطريق^۱
 گفت ما اول فرشته بوده ایم
 سالکان راه را محرم ^ببیدیم
 پیشه اول کجا از دل رود
 در سفر گروم بینی یا ختن
 گفت امیر اورا که اینها راست است
 صد هزاران چون مرا تو ره زدی
 گفت هر مردی که باشد بد گمان
 گفت غیر راستی نرهانندت
 راست گوتا وارهی از چنگ من
 ای سگ ملعون جواب من بگو
 تو چرا بیدار کردی مرمرا؟
 گفت بسیار آن بلیس از مکر و غدر
 از بن دندان^۲ بگفتش: بهر آن
 تا رسی اندر جماعت در نماز
 گر نماز از وقت رفتی مر ترا
 از ^ححیران^۳ غبین و درد رفتی اشکها
 آن غبین و درد بودی صد نماز

که به خیری رهنما باشی مرا
 گویدم که پاسبانی میکنم
 دزد کی داند ثواب و مزد را؟
 از چه رو گشتی چنین بر من شفیق؟
 راه طاعت را بجان پیموده ایم
 ساکنان عرش را همدم ^ببیدیم
 مهر اول کسی زد دل بیرون شود؟
 از دل تو کی رود حب الوطن؟
 لیك بخش تو از اینها کاست است
^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر ^ببسیر
 حفره گردی در خزینه آمدی
 نشود او راست را با صد گمان
 داد سوی راستی میخوانندت
 مکر نشانند غبار چنگ من
 راست پیش آور دروغی را مجو
 دشمن بیداری تو ای دغا
 میر از او نشنید کرد استیز و صبر
 کردمت بیدار ، می دان ای فلان
 از پی پیغمبر دولت فراز
 این جهان تاریک گشتی بی ضیا
 از دو چشم تو مثال مشکها
 کو نماز و کو فروغ آن نیاز؟

تا دوسه میدان دوید اندر پیش
 اندر آن حمله که نزدیک آمدش
 دزد دیگر بانگ کردش که بیا
 زود باش و باز گردای مرد کار
 چون شنید این مرد گشت اندیشناک
 گفت باشد^۱ کان طرف دزدی بود
 در زن و فرزند من دستی زند
 این مسلمان از کرم میخواندم
 بر امید شفقت آن نیکخواه
 گفت ای یار نکو احوال چیست؟
 گفت اینک بین نشان پای دزد
 نیک نشان پای دزد قلتبان
 گفت ای ابله چه میگوئی مرا؟
 دزد را از بانگ تو بگذاشتم
 این چه ژانست و چه هرزه ای فلان
 گفت من از حق نشانت میدهم
 گفت طراری تو یا خود ابله‌ی
 خصم خود را میکشیدم من کیشان

تا در افکند آن تعب اندر خویش^۱
 تا بدو اندر جهد دریابدش
 تا بینی این علامات بلا
 تا بینی حال اینجا زار زار
 گفت باخود گشته گیر این جامه چاک
 گر نگردم زود این بر من دود
 بستن این دزد سودم کی کُند؟
 گر نگردم زود پیش آید بدم
 دزد را بگذاشت باز آمد براه
 این فغان و بانگ تواز دست کیست؟
 اینطرف رفته است دزد زن بمزد^۲
 در پی او رو بدین نقش و نشان
 من گرفته بودم آخر مرو را
 من تو خر را آدمی پنداشتم
 من حقیقت یافتم چه بود نشان؟
 این نشان است از حقیقت آگه‌م
 بلکه تو دزدی وزین حال آگهی
 تو ره‌اندی ورا کاینک نشان!

۹۱۵ شماره الو
 نفر ۱۰۰۰
 مسجده ساختن منافقان
 با نبی میبایختند اهل نفاق
 حکایت ۲۴
 در این کتاب

لا اکره سبک‌هرا

سازنده گوشت (۱)

گفت حَقِّش کای پیمبر فاش گو
گفت ای قوم دغل خامش کنید
چون نشانی چند از اسرارشان
قاصدان زو باز گشتند آن زمان
هر منافق مصحفی زیر بغل
بهر سوگندان که ایمان جنتی^۱ است
گفت پیغمبر که سوگند شما
باز سوگند دگر خوردند قوم
که بحق این کلام پاک و راست
گفت پیغمبر که آواز خدا
مهر بر گوش شما بنهاد حق
چون ز نور وحی در میماندند
تا یکی یاری ز یاران رسول
کاینچنین پیران با شیب و وقار
کو کرم کو سترکوشی کو حیا؟
باز در دل زود استغفار کرد
لیک آن نقش کجش از دل نرفت
شومی یاری اصحاب نفاق
اندر این اندیشه خوابش در ربود
سنگهاش اندر حدت^۲ جای تباه
دود در حلقش شد و حلقش بخت^۳

دگر نام غریب
دست

عقل لایق
ذمات لایق

عذر آور جنگ باشد باش گو
تا نگویم رازها تن زنید
در بیان آورد بد شد کارشان
حاشا^۱ حاشا^۲ لله حاشا لله دم زنان
سوی پیغمبر بیاورد از دغل
زانکه سوگندان کژان را سنتی است
راست گیرم یا که سوگند خدا
مصحف اندر دست و بر لب مهر صوم^۲
که بنای مسجد از بهر خداست
میرسد در گوش من همچون صدا
تا با آواز خدا نارد سبق
باز نو سوگندها میخواندند
در دلش انکار آمد زان نکول^۳
میکندشان این پیمبر شرمسار
صد هزاران عیب پوشند انبیا
تا نگردد ز اعتراض او روی زرد
مهر بد از طبع بی حاصل نرفت
کرد مؤمن را چو ایشان زشت و عاق^۴
مسجد ایشان پر سرگین^۳ نمود
میدمید از سنگها دود سیاه
از نهیب دود تلخ از خواب جست

کشم

دگر

نار

کای خدا اینها نشان منکری است
خانهٔ حیلست بدو دام جهود

در زمان بر رو فتاد و میگریست
چون پدید آمد که آن مسجد نبود

مطر حه خاشاک و خاکستر کنند
در سحر سحر سحر سحر سحر سحر سحر
در سحر سحر سحر سحر سحر سحر سحر
نشانی از غیب
تمثیل ۱۲

پس نبی فرمود کانرا بر کنند

از زبان افراتو فرمود
از زبان افراتو فرمود
از زبان افراتو فرمود

اشتر تو از میانه گم شده
کاروان شد دور و نزدیک است شب
تو پی اشتر دوان گشته بطوف
جسته بیرون بامداد از آخری
مژدگانی میدهم چندین درم
ریشخندت میکند زین هر خسی
اشتر سرخی بسوی آن علف
وان دگر گوید جلش منقوش بود
وان دگر گوید زگر بی پشم بود
از گرافه هر خسی کرده بیان
میکند موصوف غیبی را صفت
هر کسی ز اشتر نشانت میدهد
لیک دانی کاین نشانیها خطاست

کاروان در بار کردن آمده
میدوی این سو و آن سو خشک لب
رخت مانده در زمین از راه خوف
کای مسلمانان که دیده است اشتری؟
هر که بر گوید نشان از اشترم
باز میجوئی نشان از هر کسی
که اشتری دیدیم میرفت آن طرف
آن یکی گوید بریده گوش بود
آن یکی گوید شتر یک چشم بود
از برای مژدگانی صد نشان
همچنانکه هر کسی در معرفت
اشتری گم کرده ای ای معتمد
تو نمیدانی که آن اشتر کجاست

بازگشایی از راه مسکن بر روی راهی از راه مسکن
 حکایت ۶۳
 رزق عیب جبری چار هندو جمع الرسل عجايب نماز

بهر طاعت را کعب و ساجد شدند
 در نماز آمد به مسکینی و درد
 کای مؤذن بانگ کردی، وقت هست
 هی سخن گفتی و باطل شد نماز
 چه زنی طعنه باو؟ خود را بگو
 در نیقتادم به چه چون آن سه تن
 عیب گویان بیشتر گم کرده راه

چار هندو در یکی مسجد شدند
 هر یکی بر نیتی تکبیر کرد
 مؤذن آمد، زان یکی لفظی بجست
 گفت آن هندوی دیگر از نیاز
 آن سوم گفت آن دوم را ای عمو
 آن چهارم گفت حمد الله که من
 پس نماز هر چهاران شد تباه

حکایت ۶۴
 بر سر راه سلطان سزاوار کز غزان
 صبر استوار کارزار

بهر یغما در یکی ده در شدند
 در هلاک آن یکی بشتافتند
 گفت ای شاهان و ارکان بلند
 از چه آخر تشنه خون منید؟
 چون چنین من درویشم و عریان تنم
 تا بترسد او وزر پیدا کند
 گفت قاصد^۲ کرده است او را زر است
 در مقام احتمال و در شکیم
 تا بترسم من دهم زر را نشان!

آن غزان ترک خونریز آمدند
 دو کس از اعیان آن ده یافتند
 دست بستندش که قربانش کنند
 قصد خون من به چه رو میکنید؟
 چیست حکمت چه غرض در کشتنم
 گفت تا هیبت^۱ براین یارت ز ند
 گفت آخر او ز من مسکین تر است
 گفت چون وهمی است ما هر دو یکیم
 خود ورا بکشید اول ای شهان

پرده رفیع خیز
 لفظی از ده
 کلام

حکایت ۶۸

مرضی پیری

در زحیرم^۱ از دماغ خویشتن
گفت بر چشمم ز ظلمت هست داغ
گفت پشتم درد می آید عظیم
گفت هر چه میخورم نبود گوار
گفت وقت دم مرا دم گیری^۲ است
چون رسد پیری دو صد علت شود
گفت کز پیرست این بیچارگی
گفت کز پیرست در کنجت نشاند
گفت کز پیرست این رنج و عنای
گفت کز پیرست ای مرد خلیم
از طبیبی تو همین آموختی
که خدا هر رنج را درمان نهاد
بر زمین ماندی ز کوته پایگی
این غضب وین خشم هم از پیری است!

گفت پیری منر طبیبی را که من
گفت از پیری است آن ضعف دماغ
گفت از پیری است ای شیخ قدیم
گفت از پیری است ای شیخ نزار
گفت ضعف معده هم از پیری است
گفت آری انقطاع دم بود
گفت کم شد شهوتم یکبارگی
گفت پایم سست شد وز ره بماند
گفت پشتم چون کمائی شد دو تا
گفت تاریک است چشمم ای حکیم
گفت ای احمق بر این بر دوختی
ای مدمنغ^۳ عقلت این دانش نداد
تو خر احمق ز اندک مایگی
پس طبیبش گفت ای عمر تو شست
چون همه اوصاف و اجزا شد نحیف

خویشتن داری و صبرت شد ضعیف

در (عالم) در علم در (عالم)
کامراست بر عصب (در ۵۰)
لطف عیب را مانم که

حکایت ۶۹

جو حوی

زار مینالید و بر میکوفت سر

کودکی در پیش تابوت پدر

۱- نام مسخره ایست که ظاهراً

۲- متکبر و احمق

۳- نفس تنگی

۴- زحمت و رنج همان ججای ترکها و فرنگیها باشد.

تاترا در زیر خاکی بسپرند
 نی درو قالی و نه دروی حصیر
 نی در آن بوی طعام و نی نشان
 نی درو بهر ضیائی هیچ جام
 نی یکی همسایه کو باشد پناه
 چون رود در خانه‌ای کور و کبود؟
 که در او نی روی میماند نه رنگ
 وز دو دیده اشک خونین میفشرد
 والله اینرا خانه ما میبرند
 گفت ای بابا نشانیها شنو
 خانه ما راست بی تردید و شك
 نی درش معمور و نه صحن و نه بام

حکایت ۷۰ فرد از سر

ترسی پیچا

زرد شد کودك ز ییم قصد مرد
 که تو خواهی بود بر بالای من
 همچو اشتر بر نشین میران مرا
 از برون آدم، درون دیو لعین

کای پدر آخر کجایت میبرند
 میبرندت خانه تنگ و زحیرا
 نی چراغی در شب و نی روز نان
 نی درون معمور و نی سقف و نه بام
 نی در آن از بهر مهمان آب چاه
 جسم تو که بوسه گاه خلق بود
 خانه ای بی زینهار و جای تنگ
 زین نسق اوصاف خانه میشمرد
 گفت جوچی با پدر کای ارجمند
 گفت جوچی را پدر ابله مشو
 این نشانیها که گفت او يك بيك
 نی حصیر و نی چراغ و نی طعام

همه در آن کور
 کور از سر
 کور از سر
 کور از سر

— Heng کنگ زفتی^۲ کودکی را یافت فرد
 گفت ایمن باش ای زیبای من
 من اگر هولم مخنث دان مرا
 صورت مردان و معنی این چنین

۳- درشت ، قوی ، گنده

۱- بر زحمت ورنج ۲- مرد قوی هیکل

حکایت تیر انداز و سوار

حکایت ۷۱

تیر انداز

تیر انداز و سوار

میشد اندر بیشه بر اسبی نجیب
پس ز خوف او کمان را در کشید
من ضعیفم گر چه زفتستم جسد^۲
که کمم در وقت جنگ از پیر زن
بر تو می انداختم از ترس خویش
رفت جانم چون نباشی مرد آن

تیر انداز

يك سواری با سلاح و بس مهیب
تیر اندازی بحکم او را بدید
تا زند تیری ، سوارش بانگ زد
هان و هان منگر تو در زفتی^۱ من
گفت رو که نيك گفتمی ورنه نیش
گر بیوشی تو سلاح رستمان

حکایت ۷۲

اعرابی و حکیم

در میان عقل و جهل بوالفضول
در جوال زفت از دانه پری
هر دورا او بار کرده بر شتر
يك حدیث انداز^۲ کرد او را سؤال
وندر آن پرسش بسی درها بسفت
چیست آکنده^۳؟ بگو مصدوق حال
در دگر ریگی ، نه قوت مردم است
گفت تا تنها نماند آن جوال
در دگر ریز از پی فرهنگ را
گفت شاباش ای حکیم اهل وجر^۴

يك حکایت بشنو ای صاحب قبول
يك اعرابی بار کرده اشتری
وان جوال دیگرش از ریگ پر
او نشسته بر سر هر دو جوال
از وطن پرسید و آوردش به گفت
بعد از آن گفتش که آن هر دو جوال
گفت اندر يك جوالم گندم است
گفت تو چون بار کردی این رمال^۵؟
گفت نیم گندم آن تنگ را
تا سبك گردد جوال و هم شتر

۱- میرفت ۲- جسم فریه است. ۳- برگو ۴- بر ۵- ریگها

تو چنین عریان پیاده در لغوب^۱
 کش بر اشتر بر نشاند نیکمرد
 شمه‌ای از حال خود هم شرح کن
 تو وزیری یا شهی؟ بر گوی راست
 بنگر اندر حال و اندر جامه‌ام
 گفت نی این ونه آن، ما را مكاو^۲
 گفت ما را کو دکان و کو مکان؟
 که توئی تنها رو و محبوب پند
 عقل و دانش را گهر تو بر تو است
 نیست عاقل تر ز تو کس در جهان
 در همه ملکم وجوه قوت شب
 هر که نانی میدهد آنجا روم
 نیست حاصل جز خیال و درد سر
 تا نبارد شومی تو بر سرم
 نطق تو شوم است بر اهل زمن^۴
 ور ترا ره پیش من واپس روم
 به بود زین حيله های مرده ریگ^۵
 که دلم با برگ^۶ و جانم متقی است

اینچنین فکر دقیق و رأی خوب
 رحمش آمد بر حکیم و عزم کرد
 باز گفتش ای حکیم خوش سخن
 اینچنین عقل و کفایت که تراست
 گفت این هر دو نیم، از عامه‌ام
 گفت اشتر چند داری، چند گاو؟
 گفت رخت چیست باری در دکان؟
 گفت پس از نقد پرسم، نقد چند؟
 کیمیای مس عالم با تو است
 گنجها بنهاده باشی هر مکان
 گفت والله نیست یا وجه العرب^۳
 یا برهنه تن برهنه میدوم
 مر مرا این حکمت و فضل و هنر
 پس عرب گفتش که شو زود از برم
 دور بر آن حکمت شومت ز من
 یا تو آن سو رو من این سو میدوم
 يك جوالم گنبدم و دیگر زریگ
 احمقیم بس مبارك احمقی است

بر عذلس

و دانش

۵- میراث، مازک مرده

۴- زمان

۳- پیشوای عرب

۱- درماندگی

۶- زاد و توشه

حکایت ۷۳
 ابراهیم ادهم^۱ را که راست ابراهیم ادهم^۲ است

کو ز راهی بر لب دریا نشست
 يك امیری آمد آنجا ناگهان
 شیخ را بشناخت سجده کرد زود
 شکل دیگر گشته خُلق و خلق او
 بر گزید آن فقر بس باریك حِرْف^۳
 چون گدا بر دلق سوزن می زند
 شیخ چون شیر است و دلها بیشه اش
 خواست سوزن را با آواز بلند
 سوزن زر در لب هر ماهمی
 که بگیر ای شیخ سوزنهای حق
 مُلك دل به یا چنان ملك حقیر؟

هم ز ابراهیم ادهم آمد دست
 دلق خود میدوخت بر ساحل روان
 آن امیر از بندگان شیخ بود
 خیره شد در شیخ و اندر دلق او
 کورها کرد آن چنان ملك شگرف
 مُلك هفت اقلیم ضایع می کند
 شیخ واقف گشت از اندیشه اش
 شیخ سوزن زود در دریا فکند
 صد هزاران ماهی اللہیی
 سر بر آوردند از دریای حق
 رو بدو کرد و بگفتش کای امیر

حکایت ۷۴
 جام انگبین

کو بداست و نیست بر راه رشاد
 مر مریدان را کجا باشد مُغیث^۴؟
 خرد نبود اینچنین ظنّ بر کبار^۵
 این خیال تست، بر گردان ورق

— آن یکی يك شیخ را تهمت نهاد
 شارب خمر^۲ است و سالوس و خبیث
 آن یکی گفتش ادب را هوش دار
 این چنین بهتان منه بر اهل حق

۱- از بزرگان عرفا ۲- حرفه، پیشه ۳- شراب خوار ۴- فریاد رس، دستگیر ۵- بزرگان

آن خبیث از شیخ می لائید ژاژ^۱
 که منم بر حال زشت او گواه
 که منش دیدم میان مجلسی
 ور که باور نیستت خیز امشبان
 شب ببردش بر سر یک روزنی
 بنگر آن سالوس^۲ روزگوس^۳ فسق شب
 دید شیشه در کف آن پیر پیر
 تو نمیگفتی که در جام شراب
 شیخ گفت این خود نه جام است و نه می
 آمد و دید انگبین خاص^۴ بود
 گفت پیر آن دم مرید خویش را
 که مرا رنجی است، مضطر گشته‌ام
 در ضرورت هست هر مردار پاک
 گرد خمخانه بر آمد آن مرید
 در همه خمخانه‌ها او می ندید
 گفت ای رندان چه حال است این چه کار؟
 جمله رندان نزد آن شیخ آمدند
 در خرابات آمدی شیخ اجل^۵
 گر شود عالم پر از خون مال مال

کثر نگر^۶ باشد همیشه عقل کاژ^۷
 خمر خوار است وبدو و کارش تباه
 او ز تقوی عاری است و مفلسی
 تا بینی فسق شیخت را عیان
 گفت بنگر فسق و عشرت کردنی
 روز همچون مصطفی، شب بو لهب^۸
 گفت شیخا مر ترا هم هست غر^۹
 دیو میمیزد^{۱۰} شتابان نا شتاب^{۱۱}؟
 هین بزیر آنکر آ بنگر به وی
 کور شد آن دشمن کورو کبود
 رو برای من بجو می ای کیا^{۱۲}
 من ز رنج از مخمصه بگذشته‌ام
 بر سر منکر ز لعنت باد خاک
 بهر شیخ ازهر خمی او میچشید
 گشته بد پر از عسل خم^{۱۳} نبید^{۱۴}
 هیچ خمی در نمی بینم عقار^{۱۵}
 چشم گریان دست بر سر میزدند
 جمله می ها از قدومت شد عسل
 کی خورد بنده خدا الا^{۱۶} حلال؟

۱- کج بین ۲- عموی بیغمبر ، نشانه کفر و عناد
 ۳- بزرگ ۴- شراب ۵- شراب ۶- شراب

۱- سخن بی معنی ۲- بدبین، بداندیش
 ۳- میزیدن ، شاشیدن ۴- فریب و غفلت

حکایت ۷۵

شعیب

آن یکی میگفت در عهد شعیب
چند دید از من گناه و جرمها
حق تعالی گفت در گوش شعیب
که بگفتی چند کردم من گناه
عکس میگوئی و مقلوب ای سفیه
چند چندت گیرم و تویی خیر
بر دلت زنگار بر زنگارها
چون شعیب این نکته ها با او بگفت
جان او بشنید وحی آسمان
گفت یا رب دفع من میگوید او
گفت ستارم نگویم رازهاش
يك نشان آنکه میگیرم و را
وز نماز و از زکوة و غیر آن
طاعتش نغز است و معنی نغز نی
ذوق باید تا دهد طاعات بر^۲
دانه بی مغز کی گردد نهال

حکایت ۷۶

کافران از او بدیدم در صفت ۲۲۷
نفسی از او بیخ صاحبها

که خدا از من بسی دیده است عیب
وز کرم یزدان نمیگیرد مرا
در جواب او فصیح از راه غیب
وز کرم نگرفت بر جرم اله
ای رها کرده ره و بگرفته تیه^۱
در سلاسل مانده ای پا تا بسر؟
جمع شد تا کور شد ز اسرارها
زان دم جان در دل او گل شکفت
گفت اگر بگرفت ما را کو نشان؟
آن گرفتن را نشان میجوید او
جز یکی رمز از برای ابتلاش
آنکه طاعت دارد از صوم و دعا
ليك ذره ندارد ذوق جان
جوزها بسیار و در وی مغز نی
مغز باید تا دهد دانه شجر
صورت بی جان نباشد جز خیال

حکایت ۷۶

شتر و موش

موشکی در کف مهار اشتری

صفت ۵۱۷

در ربود و شد روان او از میری^۴

۱- بیابان ۲- زنجیرها، لایود ۳- میوه ۴- خصومت، عناد

Handwritten notes and signatures in Persian script, including the name 'موشکی' and other illegible text.

کاین فقیر خفته را جوئیم هم
 که در این کشتی چرمدان^۱ گم شده است
 دل^۲ بیرون کن برهنه شو ز دل^۳
 گفت یارب بر غلامت این خسان
 چون بدرد آمد دل درویش از آن
 صد هزاران ماهی از دریای ژرف
 هر یکی^۴ دُری، خراج ملکتی
 در چند انداخت در کشتی و جست
 خوش مر^۵بع^۶ چون شهان بر تخت خویش
 گفت: رو کشتی شمارا، حق مرا
 تا کرا باشد خسارت زین فراق؟
 نی مرا او تهمت دزدی نهد
 بانگ کردند اهل کشتی کای همام^۷
 گفت از تهمت نهادن بر فقیر
 تا نگوئی مر مرا بسیار گو

کرد بیدارش ز غم صاحبِ درم
 جمله را جستیم، توانی تو رست
 تا ز تو فارغ شود او هام خلق
 تهمتی کردند، فرمان در رسان
 سر برون کردند هر سو در زمان
 در دهان هر یکی دُری شگرف
 کز اله است این ندارد شرکتی
 مر هوا را ساخت گرسی و نشست
 او فراز اوج و کشتی اش به پیش
 تا نباشد با شما دزد گدا!
 من خوشم جفت حق و با خلق طاق
 نبی^۸ مهارم را بغمّازی^۹ دهد
 از چه دادند چنین عالی مقام؟
 وز حق آزاری پی چیزی حقیر
 من ز صد یک گویم و آن همچو مو

۱۵

۱۶

۱۷

۱۸

۱۹

حکایت ۷۸، مزارع (نزد) (مبایع) (عراق) (نزد)
 حد وسط

— صوفیان بر صوفیی شنت زدند
 شیخ را گفتند داد جان ما
 گفت آخر چه گله است، ای صوفیان

پیش شیخ خانقاهی آمدند
 تو ازین صوفی بجو ای پیشوا
 گفت این صوفی سه خود دارد گران

۱- کیسه چرمی
 ۲- لباس محقر درویشی
 ۳- بزرگوار
 ۴- بدگویی و بی آبرویی
 ۵- چهارزانو
 ۶- سخن چینی

حد وسط

۲۰

۲۱

۲۲

قصه (۱۰۰) (سوم)

حکایت ۷۹

سجده جنین!

بود با مریم نشسته روبرو
پیشتر از وضع حمل خویش گفت
که اولوالعزم و رسول آگهی است
کرد سجده حمل من اندر زمن!
کز سجودش در تنم افتاد درد
سجده ای دیدم ازین طفل شکم

مادر یحیی چو حامل بُد ازو
مادر یحیی بمریم در نهفت
که یقین دیدم درون تو شهی است
چون برابر او فتادم با تو من
این جنین مرآن جنین را سجده کرد
گفت مریم من درون خویش هم

حکایت ۸۰

هر کس بقدر فهم خویش

گفت چو تش کرد بی جرمی آدب؟
بی گنه او را بزد همچون غلام
گندمش بستان که پیمانہ است رد
گر دروغ است آن تو با اعراب ساز
زید چون زد بی گناه و بی خطا؟
عمرو يك واوی فزون دزدیده بود!
چون ز حدش برد او را حد سزد
کثر نماید^۲ راست در پیش کثران

گفت نحوی: زید عمرواً قد ضرب
عمرو را جرمش چه بد کان زید خام
گفت این پیمانہ معنی بود
زید و عمرو از بهر اعراب است ساز
گفت نی، من آن ندانم، عمرو را
گفت از ناچار و لاغی^۱ برگشود:
زید واقف گشت و دزدش را بزد
گفت اینک راست پذیرفتم بجان

۱- فوراً ۲- شوخی و مسخره ۳- بنظر میآید.

افند

بزرگ پرستار نامش

حکایت ۸۱

درخت ظلم

که درختی هست در هندوستان
نی شود او پیر و نی هرگز بُمرد
بر درخت و میوه اش شد عاشقی
سوی هندستان روان کرد از طلب
گردِ هندستان برای جستجو
نی جزیره ماند و نی کوه و نه دشت
کاین که جوید جز مگر مجنون بند
در فلانجا بُد درختی بس سترگ!
بس بلند و پهن و هر شاخیش گبزا
می شنید از هر کسی نوع خبر
میفرستادش شهنشه مالها
عاجز آمد آخر الامر از طلب
زان غرض غیر خبر پیدا نشد
جسته او عاقبت ناجسته شد
اشک می بارید و می بیرید راه
اندر آن منزل که آیس^۲ شد ندیم
ز آستانه او بر راه اندر شوم
چونکه نویدیم من از دلخواه من

گفت دانائی برای داستان
هر کسی کز میوه آن خورد و بُرد
پادشاهی این شنید از صادقی
قاصدی دانا ز دیوان ادب
سالها میگشت آن قاصد از او
شهر شهر او از پی مطلوب گشت
هر کرا پرسید کردش ریشخند
میستودنش بتسخر کای بزرگ
در فلان بیشه درختی هست سبز
قاصد شه بسته در جستن کمر
بس سیاحت کرد آنجا سالها
چون بسی دید اندر آن غربت تعب
هیچ از مقصود اثر پیدا نشد
رشته امید او بگسسته شد
کرد عزم باز گشتن سوی شاه
بود شیخی عالمی قطبی کریم
گفت من نویدم پیش او روم
تا دعای او بود همراه من

رفت پیش شیخ با چشم پر آب
گفت، شیخا وقت رحم و رأفت است
گفت واگو کنز چه نومیدیست؟
گفت شاهنشاه کردم اختیار^۲
که درختی هست نادر در جهات^۳
سالها جستم ندیدم يك نشان
شیخ خندید و بگفتش ای سلیم
بس بلند و بس شگرف و بس بسیط
تو بصورت رفته ای ای بی خبر
در گذر از نام و بنگر در صفات
گم شوی در ذات و آسائی ز خود
اختلاف خلق از نام اوفتاد

اشك میبارید مانند سحاب^۱
نا امیدم، وقت لطف این ساعت است
چیست مطلوب تو، رو با چیستت
از برای ^{بستن} بستن يك شاخسار
میوه او مایه^۴ آب حیات
جز که طنز و تسخر این سرخوشان
این درخت علم باشد در علم^۵
آب حیوانی ز دریای محیط
زان زشاخ معنی بی بار و بر
تا صفات ره نماید سوی ذات
چشم تو يك رنگ بیند نيك و بد
چون بمعنی رفت آرام اوفتاد

درخت
موجود
آب
بر هم
آورد

حکایت ۸۲
انگور

— چار کس را داد مردی يك درم
فارسی و ترك و رومی و عرب
فارسی گفتا از این چون وارهم
آن یکی دیگر عرب بد گفت لا
آن یکی تر کی بدو گفت ای گزم^۴
آن یکی رومی بگفت این قیل را

هر یکی از شهری افتاده بهم
جمله باهم در نزاع و در غضب
هم بیا کاین را بانگوری دهیم
من عنب^۲ خواهم، نه انگور ای دغا
من نمیخواهم عنب، خواهم ازم^۳
ترك کن، خواهم من استافیل^۱ را

۱- ایر ۲- مرا اختیار کرد ۳- انگور (به عربی) ۴- ای چشم من (بترکی) ۵- انگور (به ترکی) ۶- انگور (به یونانی)

در تنازع مشت برهم میزدند
مشت برهم میزدند از ابلهی
صاحب سری عزیزی صد زبان
پس بگفتی او که من زین یک درم

که ز سر نامها غافل بُدند
پُر بدند از جهل و از دانش تهی
گر بُدی آنجا بدادی صلحشان
آرزوی جمله تنان را میخرم

زهر زهر از زهر زهر

حکایت ۸۴

اوس و خزرج

کامل زبان بر مدار

بج ارسال
تربیت

یک زد دیگر^۱ جان خون آشام داشت
محو شد در نور اسلام و صفا
همچو اعدادِ غن^۲ در بوستان
در شکستند و تن واحد شدند
چون فشردی شیرۀ واحد شود

دو قبیله که اوس و خزرج نام داشت
کینه های کهنه شان از مصطفی
اولاً^۱ اخوان شدند آن دشمنان
وز دم « المؤمنون اخوه »^۲ به پند
صورت انگور ها اخوان بود

کریک این قدر ز غم

حکایت ۸۴

حاجیان و گرامت شیخ زاهد

زاهدی بُد در میان بادیه
حاجیان آنجا رسیدند از بلاد
جای زاهد خشک بود او تر مزاج
حاجیان حیران شدند از وحدتش
در نماز استاده بُد در روی ریگ^۱

در عبادت غرق چون عبّادیه
دیده شان بر زاهد خشک اوفتاد
از سموم بادیه بودش علاج
وان سلامت در میان آفتش
ریگ کز نفش^۲ بجوشد آب ریگ

۱- از یکدیگر
۲- دانه های انگور
۳- حرارت و سوزش آن

۲- ایمان آوردندگان برادران یکدیگرند (قرآن کریم)

بیمه در راه

گفتی سرمست در سبزه و گل است
 یا که پایش بر حریر و حله^۱ هاست
 ایستادند انتظار او در نماز
 با حیب خویشتن میگفت راز
 پس بماندند آن جماعت در نیاز
 چون ز استغراق باز آمد فقیر
 دید کابش میچکد از دست و رو
 پس پرسیدش که آبت از کجاست؟
 گفت هر گاهی که خواهی میرسد؟
 مشکل ما حل کن ای سلطان دین
 چشمه هارا کرد سوی آسمان
 در میان این مناجات ابر خوش
 همچو آب از مشک باریدن گرفت
 ابر میبارید چون مشک اشکها
 يك عجایب در بیابان رو نمود
 يك جماعت زان عجایب کارها
 قوم دیگر را یقین در ازدیاد
 قوم دیگر ناپذیرا ترش و خام

یا سواره بر براق^۲ و دلدل^۳ است
 یا سموم او را به از باد صباست^۴
 با خضوع و با خشوع و با نیاز
 مانده بُد استاده در فکر دراز
 تا شود درویش فارغ از نماز
 زان جماعت زنده ای روشن ضمیر
 جامه اش تر بود ز آثار وضو
 دست را برداشت کز سوی سماست
 بی زچاه و بی ز جُل و من مسد^۵
 تا بیخشد حال تو ما را یقین
 که اجابت کن دعای حاجیان
 زود پیدا شد چو پیل آب کش
 در گو^۶ و در غارها مسکن گرفت
 حاجیان جمله گشاده مشکها
 ابر چون مشکی دهن را برگشود
 میسریدند از میان زَنار^۷ ها
 ز این عجب، والله اعلم بالرشاد
 ناقصان سرمیدی، تمّ الکلام.

۱- براق اسب پیغمبر و دلدل اسب امیرالمؤمنین علی
 ۲- پارچه ابریشمین
 ۳- آسمان
 ۴- رشته ای که ترسایان و بت پرستان بر میان می بندند
 ۵- گودال
 ۶- ز چاه

دفتر سوم

حکایت بوی فیل
حکایت ۸۵
بوی فیل

حکایت بوی فیل
حکایت ۸۵
بوی فیل

دید دانائی گروهی دوستان
میرسیدند از سفر از راه دور
خوش سلامیشان و چون گلبن شکفت
جمع آمد رنجتان زین کربلا بهار
تا نباشد خوردن فرزند پیل
پند من از جان و از دل بشنوید
صید ایشان هست بس دلخواهتان
لیک مادر هست طالب در کمین
او بگردد در حین آه و آه
گرد معده هر بشر بر می تند
تا نماید انتقام و زور خویش
تادل و جانتان نگردد ممتحن
در شکار پیل بچگان کم روید
گشت قحط و جوعشان در راه زفت
پور فیلی فریبی نوزاده ای
پاک خوردند و فرو شستند دست

آن شنیدی تو که در هندوستان
گرسنه مانده شده بی برگ و عور
مهر دانائیش جوشید و بگفت
گفت دائم کز تجوع و زخلاً
لیک الله الله ای قوم جلیل
پیل هست این سو که اکنون می روید
پیل بچگانند اندر راهتان
بس ظریفند و لطیفند و سمین
از پی فرزند صد فرسنگ راه
هر دهان را پیل بوئی میکند
تا کجا یابد کباب پور خویش
گفت ناصح بشنوید این پند من
با گیاه و برگها قانع شوید
این بگفت و خیربادی کرد و رفت
ناگهان دیدند سوی جاده ای
اندر افتادند چون گرگان مست

۱- گرسنگی ۲- خالی بودن شکم ۲- فریه و پرواز ۴- ناله ۵- بزرگ و زهاد

آن یکی همره نخورد و پند داد
از کبابش مانع آمد آن سخن
پس بیفتادند و خفتند آن همه
دید پیلی سهمناکی میرسید
بوی میکرد آن دهانش را سه بار
چند باری گرد او برگشت و رفت
مر لب هر خفته ای را بوی کرد
از کباب پیل زاده خورده بود
در زمان او يك يك را زآن گروه
بر هوا انداخت هر يك از رگ زاف
فیل بچه میخوری ای پاره خوار؟
بوی رسوا کرد مکر اندیش را
تو همی خسبی و بوی آن حرام
بوی کبر و بوی حرص و بوی آز

بغضه قولا الموصوفه
صه - انبیه
بغضه قولا الموصوفه

که حدیث آن فقیرش بود یاد
بخت نو بخشد ترا عقل کهن
آن گرسنه چون شبان اندر رمه
اول آمد سوی آن حارس^۱ دوید
هیچ بوئی زو نیامد ناگوار
مرد را نازرد آن شه پیل زفت
بوی می آمد ورا زان خفته مرد
برد رانید و بکشتش فیل زود
می درانید و نبودش زان شکوه^۲
تا همیزد بر زمین میشد شکاف
هم بر آرد خصم فیل از تو دمار
پیل داند بوی طفل خویش را
میزند بر آسمان سبز فام
در سخن گفتن بیاید چون پیاز

حکایت ۸۱
کردن فرام
بلال

آن بلال صدق در بانگ نماز
تا بگفتند ای پیامبر نیست راست
ای نبی و ای رسول کردگار
عیب باشد اول دین و صلاح

۱- نگهبان ۲- ترس ۳- تلفظ غلط

حی را هی همی خواند از نیاز
این خطا، اکنون که آغاز بناست
يك مؤذن کو بود افصح بیار
لحن خواند^۳ ن لفظ حی علی الفلاح

بغضه قولا الموصوفه

گفت هستند آن عیالم منتظر باز هر سالی چو لکلك آمدی خواجه هر سالی ز زر و مال خویش آخرین کُرت^۱ سه ماه آن پهلوان از خجالت باز گفت او خواجه را گفت خواجه: جسم و جانم وصل جوست آدمی چون کشتی است و بادبان باز سوگندان بدادش کای کریم دست او بگرفت سه کُرت^۲ بعهد بعد ده سال او بهر سالی چنین کودکان خواجه گفتند ای پدر حقها بر وی تو ثابت کرده ای او همی خواهد که بعضی حق آن بس وصیت کرد او ما را نهان گفت: حق است این، ولی ای سیبویه^۳ حزم آن باشد که ظن بد بری روی صحرا هست هموار و فراخ روستائی در تملق شیوه کرد از پیام اندر پیام او خیره شد هم از اینجا کودکانش در پسند خواجه حازم^۴ بسی عذر آورید

بهر فرزندان تو ای اهل بر^۱ تا مقیم قبه شهری شدی خرج او کردی، گشودی بال خویش خوان نهادش بامدادان و شبان چند وعده؟ چند بفریبی میرا؟ لیک هر تحویل اندر حکم هوست تا کسی آرد باد را آن بباد ران؟ گیر فرزندان، بیا بنگر نعیم که الله الله، زو بیا بنمای جهد لابه ها و وعده های شگرین ماه و ابر و سایه هم دارد سفر رنجها در کار او بس برده ای واگذار چون شوی تو میهمان که کشیدش^۲ سوی ده لابه کنان اتق^۳ (من شر من احسنت الیه^۲) تا گریزی و شوی از بد بری هر قدم دامیست کم ران اوستاخ^۴ تا که حزم^۵ خواجه را کالیوه^۶ کرد تا زلال^۷ حیزم^۸ خواجه تیره شد نرتع و نلعب^۹ بشادی میزدند بس بهانه کرد بادبو مرید^۹

۱- دفعه ۲- او را بکشید ۳- بترس از شر کسی که به او احسان کرده ای (کلام امیرالمؤمنین ع) ۴- گستاخی ۵- احتیاط ۶- گنج، حیران ۷- بچریم و بازی کنیم ۸- محتاط ۹- نافرمان

گفت این دم کارها دارم مهمم
 شاه کاری نازکم فرموده است
 من نیارم^۱ ترک امر شاه کرد
 هر صباح وهرمساً^۲ سرهنک^۳ خاص
 تو روا داری که آیم سوی ده
 بعد از آن درمان خشمش چون کنم
 زین نمط او صد بهانه باز گفت
 چون قضا آهنک^۴ نیرنجات^۵ کرد
 با هزاران حزم خواجه مات شد
 خواجه در کار آمد و تجهیز ساخت
 اهل و فرزندان سفر را ساختند
 شادمانان و شتابان سوی ده
 مقصد مارا چراگاه خوش است
 با هزاران آرزومان خوانده است
 ما ذخیره ده زمستان دراز
 بلکه باغ ایثار راه ما کند
 خواجه و بیچگان جهازی ساختند
 روز روی از آفتابی سوختند
 خوب گشته پیش ایشان راه زشت
 زر گمان بردند بسته در گره
 همچین خندان و رقصان میشدند

گر بیایم آن نگردد منتظم
 ز انتظارم شاه شب نغسوده است
 من تناسم^۶ شد بر شه روی زرد
 میرسد، از من همی جوید مناص^۷
 تا بر ابرو افکند سلطان گره؟
 زنده خود را زین مگر مدفون کنم؟
 حیلها با حکم حق^۸ نقتاد جفت
 روستائی شهری را مات^۹ کرد
 زان سفر در معرض آفات شد
 مرغ عزمش سوی ده اشتاب^{۱۰} تاخت
 رخت را بر گاو^{۱۱} عزم انداختند
 که بری^{۱۲} خوردیم از ده، مژده ده
 یار ما آنجا کریم و دلکش است
 بهر ما غرس^{۱۳} کرم بنشانده است
 از بر او سوی شهر آریم باز
 در میان جان خودمان جا کند
 بر ستوران جانب ده تاختند
 شب ز اختر راه می آموختند
 از نشاط^{۱۴} ده شده ره چون بهشت
 میشتابیدند مغروران به ده
 سوی آن دولا^{۱۵}ب چرخ میزدند
 ۶- کیرنگازی
 ۷- کیرنگازی
 ۸- نجات
 ۹- نجات
 ۱۰- نجات
 ۱۱- نجات
 ۱۲- نجات
 ۱۳- نجات
 ۱۴- نجات
 ۱۵- نجات

۱- نتوانم
 ۲- نمیتوانم
 ۳- نهال
 ۴- نجات
 ۵- نجات
 ۶- نجات
 ۷- نجات
 ۸- نجات
 ۹- نجات
 ۱۰- نجات
 ۱۱- نجات
 ۱۲- نجات
 ۱۳- نجات
 ۱۴- نجات
 ۱۵- نجات

چون همی دیدند مرغی میپیرید
 هر نسیمی گز سوی ده میوزید
 هر که میآمد زده از سوی او
 که تو روی یار مارا دیده ای
 مختصر کردم چو آمد ده پدید
 قرب ماهی^۱ ده بده میتاختند
 اندر این ره رنجها دیدند و تاب
 سیر گشته از ده و از روستا
 بعد ماهی چون رسیدند آن طرف
 چون پیرسیدند و خانه اش یافتند
 در فرو بستند اهل خانه اش
 لیک هنگام درشتی هم نبود
 بر درش ماندند ایشان پنج روز
 فی زغفلت بود ماندن فی خری
 با لئیمان بسته نیکان ز اضطرار
 او همی دیدش همی کردش سلام
 گفت باشد، من چه دانم تو کیبی
 والهام روز و شب اندر صنع هو
 از خودی خود ندارم هم خیر
 شرح میکردش که من آنم که تو
 فی تو بودی سالها مهمان من؟

جانب ده ، صبر جامه میدرید
 گوئیا روح روان میپرورید
 بوسه میدادند خوش بر روی او
 پس تو جان را جان مارا دیده ای
 خود نبود آن ده ، ره دیگر گزید
 زانکه راه ده نکو نشناختند
 چون عذاب میرغ خارکی اندر آب
 و زشکر ریزی چنان نا اوستا
 بینوا ایشان ، ستوران بی علف
 همچو خویشان سوی در بشتافتند
 خواجه شد زین کج روی دیوانه اش
 چون در افتادی به چه تیزی چه سود؟
 شب بسرما روز در گرما و سوز
 بلکه بود از اضطرار و بی خوری^۲
 شیرمرداری خورد از جوع زار
 که فلانم ، مر مرا این است نام
 یا پلیدی یا قرین پاکیی
 هیچگونه نیستم^۳ پروای تو
 نیست از هستی سر مویم اثر
 لوتها^۴ خوردی ز خون من دو تو
 فی رسیدت بیکران احسان من؟

او همی گفتش چه گوئی ترهات
 پنجمین شب ابر و بارانی گرفت
 چون رسید آن کارد اندر استخوان
 چون به صد الحاح آمد سوی در
 گفت من آن حقهها بگذاشتم
 پنجساله رنج دید این پنج روز
 يك جفا از خویش و از یار و تبار
 امشب باران بما ده گوشه ای
 گفت يك گوشه است آن^۲ باغبان
 در کفش تیر و کمان از بهر گرگ
 گرتو آن خدمت کنی جا آن تو است
 گفت صد خدمت کنم تو جای ده
 من نخسبم ، حراسی^۴ رز کنم
 بهر حق مگذارم^۵ امشب ای دو دل
 گوشه ای خالی شد و او با عیال
 چون ملخ بر همدگر گشته سوار
 شب همه شب^۶ جمله گویان ای خدا
 این سزای آنکه شد یار خسان
 آن کمان و تیر اندر دست او
 هر پشه هر کیک چون گرگی شده

نه ترادانم نه نام تو نه جات!
 کس آسمان از بارشش دارد شکفت
 حلقه زد^۱ خواجه که مهتر^۲ را بخوان
 گفت آخر چیست ای جان پدر
 ترك کردم آنچه می پنداشتم
 جان مسکینم در این گرما و سوز
 در گرانی هست چون سیصد هزار
 تا بیابی در قیامت توشه ای
 هست اینجا گرگ را او پاسبان
 تا زند گر آید آن گرگ سترگ
 ورنه جای دیگری فرمای^۳ جست
 آن کمان و تیر در کفم^۴ بینه
 گر بر آرد گرگ سر ، تیرش زخم
 آب باران بر سر و در زیر گل
 رفت آنجا جای تنگ و بی مجال
 از نهیب سیل اندر^۵ کنج غار
 این سزای ما سزای ما سزا
 یا کسی کرد از برای ناکسان
 گرگ را جویان همه شب سوبسو
 اندر آن ویرانشان زخمی زده

۱- در زد

۲- آقای خانه

۳- متعلق به

۴- حراست ، نگهبانی

۵- مگذار مرا

۶- تمام شب

سر

از نهیبِ حملهٔ گسرگِ عنود سر
 جانشان از نفاق می آمد بلب
 سر بر آورد از فراز پشته ای
 زد بر آن حیوان که تا افتاد پست
 روستائی های کرد و کوفت دست
 گفت نی این گرگِ چون اهریمن است
 شکل او از گرگی او مخبر است
 میشناسم همچنانکِ آبی ز می
 که مبادت بسط هرگز ز انقباض
 شخصها در شب ز ناظر محجب^۲ است
 دید صائب شب ندارد هر کسی
 این سه تاریکی غلط آرد شگرف
 میشناسم ، بادِ خر کرهٔ من است
 میشناسم چون مسافر زاد را
 روستائی را گریبانش گرفت
 بنگ وافیون هر دو با هم خورده ای؟
 چون ندانی مر مرا ای خیره سر!
 چون نداند همـره ده ساله را؟
 هستی نفی ترا اثبات کرد
 اینچنین گیرد رمیده صید را

فرصتِ آن پشه راندن هم نبود
 اینچنین دندان گزان تا نیم شب
 ناگهان تمثالِ گرگِ هشته ای
 تیر را بگشاد آن خواجه ز شست
 اندر افتادن ز حیوان باد جست
 ناجوانمردا که خر کرهٔ من است
 اندر او اشکال گرگی ظاهر است
 گفت نی ، بادی که جست از فرج وی
 کشته ای کرهٔ خرم را در ریاض^۱ /
 گفت نیکوتر تفحص کن شب است
 شب غلط بنماید و مبدل بسی
 هم شب وهم ابر وهم باران و ژرف
 گفت آن بر من چو روز روشن است
 در میان بیست باد آن باد را
 خواجه بر جست و پیامد ناشکفت
 که : ابله طرّار شیکهٔ آورده ای؟
 در سه تاریکی شناسی باد خر
 آنکه داند نیم شب گوساله را
 باد خر کرهٔ چنین رسوات کرد
 اینچنین رسوا کند حق شید را

۱- همانگونه که آب را از می می شناسم. ۲- پوشیده ۳- مکر ، دستان

کتاب رساله‌ها در سر زبان
ریاض

حکایت ۹۰
طاوس علیین

ماخذ نثری

— آن شغالی رفت اندر خم رنگ
پس بر آمد پوستش رنگین شده
پشم رنگین رونق خوش یافته
دید خود را سرخ و سبز و بور و زرد
جمله گفتند ای شغالک حال چیست
از نشاط از ما کرانه کرده‌ای
یک شغالی پیش او شد کای فلان
شید کردی تا به منبر بر جهی
بس بکوشیدی ندیدی گرمی
گرمی آن اولیا و انبیاست
آن شغال رنگ رنگ اندر نهفت
بنگر آخر در من و در رنگ من
چون گلستان گشته‌ام صد رنگ و خوش
کز و فر و آب و تاب و رنگ بین
مظهر لطف خدائی گشته‌ام
ای شغالان هین مخوانیدم شغال
آن شغالان آمدند آنجا بجمع
پس چه خوانیمت بگو ای جوهری

اندر آن خم کرد یک ساعت درنگ
که : منم طاوس علیین شده
ز آفتاب آن رنگها بر تافته
خویشتن را بر شغالان عرضه کرد
که ترا در سر نشاطی ملتوی است
این تکبر از کجا آورده‌ای ؟
شید کردی تا شدی از خوشدلان
تا ز لاف این خلق را حسرت دهی
پس بشید آورده‌ای بی شرمی
باز بی شرمی پناه هر دغا است
بر بنا گوش ملامتگر بگفت
یک صنم چون من ندارد خود شمن
مر مرا سجده کن از من سرمکش
فخر دنیا خوان مرا و رکن دین
لوح شرح کبریائی گشته‌ام
کسی شغالی را بود چندین جمال ؟
همچو پروانه بگرداگرد شمع
گفت طاوس نر چون مشتری

پس بگفتندش که طاوسان جان
تو چنان جلوه کنی؟ گفتا که نی
بانگ طاوسان کنی؟ گفتا که لا
خلعت طاوس آید ز آسمان

جلوه ها دارند اندر گلستان
بادیه نا رفته چون گویم منی؟
پس نه ای طاوس، خواجه بوالعلا!
کی رسی از رنگ و دعویها بدان؟

تمثیل ۱۳

همچو فرعونی مرصع کرده ریش
او هم از نسل شغال ماده زاد
هر که دید آن مال و جاهش سجده کرد
گشت مستک آن گدای ژنده دلق
مال مار آمد که در روی زهر هاست
های ای فرعون، ناموسی مکن
سوی طاوسان اگر پیدا شوی

بر تر از عیسی پریده از خورش
در خم مالی و جاهی در پدر فتاد
سجده افسوسیان را او بگورد
از سجود و از تحیر های خلق
و آن قبول و سجده خلق ازدهاست
تو شغالی، هیچ طاوسی مکن
عاجزی از جلوه و رسوا شوی

حکایت ۹۱
اهل سبا

داد حق اهل سبا را بس فراغ
شکر آن نگزاردند آن بد رگان
آن سبا ز اهل سبا بودند و خام
پس سبا گفتند: باعد بیننا

صد هزاران قصر و ایوانها و باغ
در وفا بودند کمتر از سگان
کارشان کفران نعمت با کرامت
شیننا خیر لنا خذ زیننا

۱- محلی است در مکه که مناسک خاصی دارد. ۲- شهری باستانی در یمن ۳- کودکی ۴- خدایادورکن مارا از یکدیگر که پریشانی بر ماگوار اتر است، پس بستان خوشی مارا

عالم علی / /
اکتبر / /
نور

سپاس
۱۳۰۴
عالم علی

۱. در باره سوره سحر که در
در باره سوره سحر که در
در باره سوره سحر که در

سوره سحر در باره سوره سحر که در
سوره سحر در باره سوره سحر که در

نی زنان خوب و نی امن و فراغ
 آن بیابان است خوش کآنجا دد است!
 که پیش ما وبا به از صبا
 از فسوق و کفر مانع میشدند
 تخم فسق و کافری میکاشتند
 میرمیدندی ز اصحاب لقا
 از چپ و از راست از بهر فراغ
 تنگ میشد معبره بر رهگذار
 از پُری میوه رهرو در شگفت
 پر شدی ناخواست از میوه فشان
 پر شدی زان میوه دامن‌ها بسی
 بر سر و روی رونده میزده
 تخمه بودی گرگ صحرا از نوا
 بر نترسیدی هم از گرگ سترگ
 آتش سوزنده شان صابون بدی
 بعد يك ساعت شدی خوش با صفا
 گمراهان راه نمودندی به پند
 مرکب شکر از بنخسبد حرّ کوا
 و نه بگشاید در خشم ابد
 صد هزاران گل ز خاری سرزند
 ما شدیم از شکر واز نعمت ملول

۴- حرکت دهید

ما نمیخواهیم این ایوان و باغ
 شهرها نزدیک همدیگر بد است
 چون ز حد بردند اصحاب سبا
 ناصحانشان در نصیحت آمدند
 قصد خون ناصحان میداشتند
 اصلشان بد بود آن اهل سبا
 دادشان چندین صیاع و باغ و راغ
 بسکه می افتاد از پُری ثمار
 آن ثمار میوه ره را میگرفت
 سلّه^۱ بر سر بر درختستانشان
 باد آن میوه فشانندی بی کسی
 خوشه‌های زفت^۲ تا زیر آمده
 سگ کلیچه کوفتی در زیر پا
 گشته ایمن شهر وده از دزد و گرگ
 جامه ایشان اگر چرکین شدی
 در تنور انداختندی جامه را
 سیزده پیغمبر آنجا آمدند
 که هلا، نعمت فزون شد، شکر کو؟
 شکر منعم واجب آمد در خرد
 شکر نعمت نعمت افزون کند
 قوم گفته شکر ما را بُرد غول!

۱- میوه‌ها ۲- سب ۳- درشت ، بزرگ

بهر
 ۹
 ۱۰
 ۱۱
 ۱۲
 ۱۳
 ۱۴
 ۱۵
 ۱۶
 ۱۷
 ۱۸
 ۱۹
 ۲۰
 ۲۱
 ۲۲
 ۲۳
 ۲۴
 ۲۵
 ۲۶
 ۲۷
 ۲۸
 ۲۹
 ۳۰
 ۳۱
 ۳۲
 ۳۳
 ۳۴
 ۳۵
 ۳۶
 ۳۷
 ۳۸
 ۳۹
 ۴۰
 ۴۱
 ۴۲
 ۴۳
 ۴۴
 ۴۵
 ۴۶
 ۴۷
 ۴۸
 ۴۹
 ۵۰

پیش ما این نعمت آمد محنتی
 ما چنان پژمرده گشتیم از عطا
 ما نمیخواهیم نعمتها و باغ
 انبیا گفتند در دل علتی^۱ است
 نعمت از وی جملگی علت شود
 قوم گفتند ای گروه مدعی
 ما نخواهیم این چنین لاف دروغ
 انبیا گفتند کاین زان علت است
 دفع این کوری بدست خلق نیست
 این طیبیان را بچیان بنیده شوید
 قوم گفتند اینهمه زرق است و مکر
 هر رسول شاه باید جنس او
 مغز خر خوردیم تا ما چون شما
 کوهما؟ کویشه؟ کور گل؟ کوخدا؟
 ما کجاوین گفت بیهوده کجا؟
 انبیا گفتند آوه پند جان
 ای درینا که دوا در رنجتان
 قوم گفتند ای نصحان بس بود
 قفل بر دلهای ما بنهاد حق
 نقش ما این کرد آن تصویرگر
 انبیا گفتند که آری، آفرید

شکر محنت کس نگفته است ای فتی!
 که نه طاعتمان خوش آمد نه خطا
 ما نمیخواهیم اسباب فراغ
 که از آن در حقشناسی آفتی است
 طعمه در بیماری قوت شود
 کو گواه علم طب^۲ نافع؟
 کردن اندر گوش واقتادن بدوغ^۳ در مرض
 مایه کوری حجاب رؤیت است
 لیک اکرام طیبیان از هدی^۴ است
 تا بمشک و عنبر آکنده شوید
 که خدا نایب کند از زید و بکر
 آب و گل کو! خالق افلاک کو؟
 پشه را داریم همراز هما
 ز آفتاب چرخ چبود^۵ ذره را؟
 این چه زرق است و چه شید است ودغا؟
 سخت تر کرد ای سفیهان بندتان
 گشت زهر و قهر جان آهنجنان^۶
 آنچه گفتید، ار در این ده کس بود
 کس نداند^۷ برد بر خالق سبق
 این نخواهد شد به گفت و گو دیگر
 وصفهایی که تیان زان سر کشید

۱- نمی تواند

۲- قصد آهنگ و کشیدن و انداختن

۳- راهنمایی، هدایت

۴- مرض

در کتب معتبره
 در کتب معتبره
 در کتب معتبره

و آفرید او وصفهای عارضی
سنگ را گوئی که زر شوییده است
ریگ را گوئی که گل شو عاجز است
رنجها داده است کان را چاره نیست
رنجها داده است کانرا چاره هست
قوم گفتند ای گروه این رنج ما
انبیا گفتند نومیدی بد است
بعد نومیدی بسی امید هاست
امر حق را ما گروه بی ریا
هین بجوئید از نجوم سعد راه
وانکه نشنید از شقاوت پند ما
قوم گفتند ار شما سعد خودید
جان ما فارغ بد از اندیشهها
ذوق جمعیت که بود و اتفاق
هر کجا افسانه غم گستری است
در مثال و قصه فال شماست
انبیا گفتند فال زشت و بد
از میان فال بد من خودتورا
چون نبی آگه کننده است از نهان
انبیا گفتند با خاطر که چند

که از آن مبعوض^۱ میگردد رضی^۲
مس را گوئی که زرشو راه هست
خاک را گوئی که گل شو جایز است
آن بمثل کنگی و فطس^۳ و عمی^۴ است
آن بمثل لقوه و درد سر است
نیست زان رنجی که بپذیرد دوا
فضل و رحمتهای باری بی حد است
از پس ظلمت بسی خورشید هاست
میرسانیم این رسالت با شما
زانکه در ظلمت درید^۵ و قعر چاه
در عذاب جاودان شد مبتلا
نحس مائید و ضدید و مرتدید
در غم افکندید ما را و عتاب^۶
شد ز فال زشتشان صد افتراق
هر کجا آوازه مستنگری^۷ است
در غم انگیزی شما را مشتها^۸ است
از میان جاثان دارد مدد
میرهانم میبرم سوی سرا
کو بدید آنچه ندید اهل جهان
میدهیم اینرا و آنرا و عظ و پند

۴- کوری

۳- پهنی بینی

۲- کسی که مورد رضایت است.

۶- میل و رغبت و اشتها

۱- مورد غضب

۵- کجی دهان

چند کوییم آهن سردی زغی^۱
جنبش خلق از غذا و وعده است
عقل اول راند بر عقل دوم

در دمیدن در قفس هین تا بکی
تیزی دندان ز سوز معده است
ماهی از سر گنده گردد نی زدم

عقل اول

حکایت ۹۲

کور و کر و برهنه

بود شهری بس عظیم و مه ولی
بس عظیم و بس فراخ و بس دراز
مردم ده شهر مجموع اندر او
اندر او خلق و خلائق^۲ بشمار
آن یکی بس دور بین و دیده کور
آن دگر بس تیز گوش و سخت کر
آن دگر عور و برهنه لاشه باز
کور گفت کور اینک سپاهی میرسنک
گفت کس آری شنیدم بانگشان
آن برهنه گفت ترسان زان منم
کور گفت اینک بنزدیک آمدند
کس همگوید که آری مشغله
آن برهنه گفت آوخ دامنم
شهر را هشتند و بیرون آمدند
اندر آن ده مرغ فربه یافتند

قدر او قدر سگیره^۳ بیش نی
سخت زفت^۴ و تسو و تسو همچون پیاز
لیک آن جمله سه تن ناشسته رو
لیک آن جمله سه خام پخته خوار
از سلیمان کور و دیده پای مور
گنج در وی نیست یک جو سنگ زر
لیک دامنهای جامه او دراز
من همی بینم که چه قومند و چند
که چه میگویند پیدا و نهان
که بیرند از درازی دامنم
خیز بگریزیم پیش از زخم و بند
میشود نزدیک تر ، یاران هله =
از طمع برند و من نا ایمنم
در هزیمت^۵ در دهی اندر شدند
لیک ذره گوشت بر وی نمی نژند^۶

۱- گمراهی ۲- یک خبه قند ۳- بزرگ و ضخیم ۴- فرار ۵- پژمرده و افسرده

عقل اول
عقل دوم
عقل سوم
عقل چهارم
عقل پنجم
عقل ششم
عقل هفتم
عقل هشتم
عقل نهم
عقل دهم
عقل یازدهم
عقل بیستم

عقل اول

گفتی ای اصحاب آفت از خدا
 همین روان گسردید بی رنج و عنا
 جملگان چون اشتران بسته پای
 خوش دوان و شادمانه سوی خان
 جمله بی درد و الم بی رنج و غم
 سوی خانه خویش گشتندی روان

حاجت این جملگانان شد روا
 سوی غفاری و اکرام خدا
 که گشائی زانوی ایشان برای
 از دعای او شدند پا دوان
 تندرست و شادمان و محترم
 از دم میمون آن صاحب قران =

حکایت ۹۳

باز و بط

باز گوید بط را : کز آب خیز
 بط عاقل گویدش کای باز دور
 باز را گویند : رو رو باز کرد
 ما بری از دعوت ، دعوت ترا
 حصن ما را ، قند و قندستان ترا

تا بینی دشتهها را قند ریز
 آب ما را حصن امن است و سرور
 از سر ما دست دار ای پایمرد
 ما ننوشیم این دم تو کافرا
 من نخواهم هدیهات ، بستان ترا

حکایت ۹۴

مجنون و سنگ

همچو مجنون ، کو ، سگی را مینواخت
 پیش او میگشت خاضع در طوواف
 هم سر و پایش همی بوسید و ناف
 بوالفزولی گفت ای مجنون خام

بوسه اش میداد و پیشش میگذاخت
 همچو حاجی گرد کعبه بی گزاف
 هم جلالت و شکرش میداد صاف
 این چه شیدا است اینکه می آری مدام؟

پوزِ سگِ دائمِ پلیدی میخورد
 عیبهای سگِ بسی او می شمرد
 گفت مجنون تو همه نقشی و تن
 کاین طلسم بسته مولی است این
 همتش بین و دل و جان و شناخت
 آن سگی که گشت در کویش مقیم
 گر ز صورت بگذرید ای دوستان

دنبه بر آفتاب
 حکایت ۹۵

مایه چربی سبیل

ز زردی ز غم
 ز زردی ز غم
 ز زردی ز غم
 ز زردی ز غم

هر صباحی چرب کردی سبلتان
 لوت^۲ چربی خورده ام در انجمن
 رمز یعنی سوی سبلت بنگرید
 وین نشان چرب و شیرین خوردن است
 که ابداً اللہ ^۳ کید الکاذبین^۴
 کان سبیل چرب تو برکنده باد
 یک کریمی رحم افکندی بما
 یک طیبی داروی او ساختی
 گربه آمد پوست آن دنبه ببرد
 کودک از ترس عتابش رنگ ریخت^۵
 آبروی مرد لافی را ببرد

— پوست دنبه یافت مردی مستهان^۲
 در میان منعمان رفتی که من
 دست بر سبلت نهادی در نوید
 کاین گواه صدق گفتار من است
 اشکمش گفتمی جواب بی طنین^۴
 لاف تو ما را بر آتش بر نهاد
 گر نبودی لاف زشتت ای گدا
 ور نمودی^۶ عیب و کژکم باختی
 چون شکم خود را بحضرت در سپرد
 از پس گربه دویدند او گریخت
 آمد اندر انجمن آن طفل خرد

۵- برباد دهد خدا

۳- غذا

۴- آواز

۲- خوار و فرومایه

۶- نشان میداد

۱- پاک می کند

مکر دروغگویان را

۷- رنگ خود را باخت

چرب می‌کردی لبان و سبلتان
بس دویدیم و نکرد آن جهد سود
چون شنید این قصه از غم شد هلاک
سر فرو برد و خمش شد از سخن
رحم‌پاشان باز جنبیدن گرفت
تخم رحمت در زمینش کاشتند
بی‌تکبر راستی را شد غلام
تا شوی در هر دو عالم نیک‌نام

گفت آن دنبه که هر صبحی بدان
گربه آمد ناگهانش در ربود
پهلوان در لاف گرم و ذوقناک
منفعل شد در میان انجمن
خنده آمد حاضران را از شگفت
دعوتش کردند و سیرش داشتند
او چون ذوق راستی دید از کرام
راستی را پیشه خود کن مدام

حکایت ۹۶

گشته‌ی شهوت

بردود از بهر خوردی بی‌گزند
بازی دیگر ز حکم آسمان
ماده بز بیند بر آن کوه دگر
بر جهد سرمست زین که تا بدان
که دویدن دور بالوعه^۶ سرا
تا ز مستی میل جستن آیدش
در میان هر دو کوه بی‌امان
خود پناهش خون او را ریخته
انتظار این قضای باشکوه
ورنه چالاک است و چست و خصم بین
دام پاگیرش یقین شهوت بود

آن بز کوهی بر آن کوه بلند
تا علف چیند بیند ناگهان
بر کهی دیگر بر اندازد نظر
چشم او تارباک گردد در زمان
آنچنان نزدیک بنماید ورا
آن هزاران گز دو گز بنمایدش
چونکه بجهد در فتد اندر میان
او ز صیادان بکه بگریخته
بسته^۲ صیادان میان آن دو کوه
باشد اغلب صید این بز همچنین
رستم ارچه با سر و سبلت بود

حکایت ۹۷

فرعون و حضرت موسی

هرچه او میدوخت آن تفتیق^۱ بود
 وز معبر نیز و ساحر بيشمار
 که کند فرعون و ملکش را خراب
 چون بود دفع خیال و خواب شوم؟
 راه زادن را چو رهن برزنیم
 رأی این دیدند آن فرعونیان
 سوی میدان بزم و تخت پادشاه
 که منادها کنند از هر کنار
 شاه میخواهد شما را ز آن مکان
 بر شما احسان کند بهر ثواب
 بانگ میزد کو بکوشادی کنان
 کز شهنشه دیدن و جودست امید
 تشنگان بودند و بس مشتاق آن
 راه میدان بر گرفتند آن زمان
 خویشان را بهر جلوه ساختند
 وز طمع رفتند بیرون سر بسر
 از پگه^۲ تا جانب میدان دوان
 روی خود بنمودشان بس تازه رو
 هم عطا هم وعده ها کرد آن قباد

۲- صبح زود ۴- صبح زود

جهد فرعونی چو بی توفیق بود
 از منجم بود در حکمش هزار
 مقدم موسی نمودندش^۱ به خواب
 با معبر گفت و با اهل نجوم
 جمله گفتندش که تدبیری کنیم
 تا رسید آن شب که موعد بود آن
 که برون آرند آن روز از پگاه^۲
 پس بفرمودند در شهر آشکار
 الصلا ای جمله اسراییلیان
 تا شما را رو نماید بی نقاب
 شد منادی در محلهها روان
 ای اسیران سوی میدانگه روید
 چون شنیدند مژده اسراییلیان
 زین خبر گشتند جمله شادمان
 حیل را خوردند و آن سو تاختند
 از غرض غافل بدند و بیخبر
 پس بجوشیدند اسراییلیان
 چون بحیلتشان به میدان برد او
 کرد دلداری^۳ و بخششها بداد

۱- شگفتن، باز شدن ۲- نشان دادند

بعد از آن گفت از برای جانتان پاسخش دادند که خدمت کنیم شه شبانگه باز آمد شادمان خازنش «عمران» هم اندر خدمتش گفت ای عمران بر این درخسب تو گفت خسبم هم بر این در گاه تو بود عمران هم ز اسرائیلیان کی گمان بردی که او عصیان کند؟ ایمن از عمران بُد و افعان او شه برفت و او در آن درگاه خفت زن بر او افتاد و بوسید آن لبش گشت بیدار او و زن را دید خوش گفت عمران این زمان چون آمدی؟

در کشیدش در کنار از مهر مرد جفت شد با او امانت را سپرد آهنی بر سنگ زد زاد آتشی آنچه این فرعون میترسید از او وامگردان هیچ از اینها دم مزن در زمان از سوی میدان نعره ها شاه از آن هیبت برون جست آن زمان از سوی میدان چه بانگ است و غریو

جمله در میدان بخشید امشبان گر تو خواهی یک مه اینجا ساکنیم که امشبان حمل است و دورند از زنان هم به شهر آمد قرین صحبتش هین مرو سوی زن و صحبت مجو هیچ نندیشم بجز دلخواه تو لیک مرفعون را دل بود و جان آنکه خوف جان فرعون^۱ آن کند لیک آن خود بُد جزای حال او نیمشب آمد پی دیدنش جفت بر جهانیدش ز خواب اندر شبش بوسه باران کرده از لب بر لبش گفت از شوق و قضای ایزدی بر نیامد با خود آن دم در نبرد پس بگفت ای زن نه این کاری است خرد آتشی، از شاه و مُلکش کین کشی هست شد این دم که گشتم جفت تو تا نیاید بر من و تو صد حزن^۲ میرسید از خلق و پر میشد هوا پا برهنه کاین چه غلغلهاست هان کز نهیمش میرمد جنی و دیو

۱- عملی کند که مایه خوف جان فرعون باشد .

۲- اندوه و گرفتگی

قوم اسرائیلیانند از تو شاد
رقص می‌آرند و کفها می‌زنند
و هم و اندیشه مرا پر کرد نیک
از غم و اندوه تلخم پیر کرد
سخت از جا برده است این نعره‌ها
باز گوید اختلاطِ جفت را
تا که شد استارهٔ موسی پدید
نجم او بر چرخ گردد منتجم^۲
کوری فرعون و مکر و چاره‌اش
واقف آن غلغل و آن بانگ شو
این چه غلغل بود؟ شاهنشہ نخفت
همچو اصحاب عزا بوسید خاک
خاک بر سر کرده خون پر دیدگان
بد نشانی میدهد منحوس سال
کرد ما را دست تقدیرش اسیر
دشمن شه هست گشت و چیره شد
کوری ما، بر جبین آسمان
ما ستاره بار گشتیم از بُکاء^۳
دست بر سر می‌بزد که آه الفراق
رفت چون دیوانگان بی عقل و هش
از خیانت و ز طمع نشکیفتید^۴

گفت عمران شاه ما را عمر باد
از عطای شاه شادی میکنند
گفت باشد^۱ کاین بود اما ولیک
این صدا جان مرا تغییر کرد
هر زمان میگفت ای عمران مرا
زهره نی عمران مسکین را که تا
کی زن عمران به عمران در خزید
هر پیمبر که در آید در رحم
بر فلک پیدا شد آن استاره‌اش
روز شد گفتش که ای عمران برو
راند عمران جانب میدان و گفت
هر منجم سر برهنه جامه چاک
ریش و مو بر کنده رو بدریدگان
گفت خیر است، این چه آشوب است و حال؟
عذر آوردند و گفتند ای امیر
اینهمه کردیم و دولت تیره شد
شب ستارهٔ آن پسر آمد عیان
زد ستارهٔ آن پیمبر بر سما^۵
بادل خوش شاد عمران، و ز نفاق^۶
کرد عمران خویش پر خشم و ترش
گفتشان شاه مرا بفریفتید

۱- ممکن است ۲- درخشان ۳- چهره ۴- گریه ۵- دوروی ۶- خودداری نکردید

سوی میدان شاه را انگ‌بختید
 شاه هم بشنید و گفت ای خائن
 خویش را در مضحکه انداختم
 تا که امشب جمله اسرائیلیان
 مال رفت و آبرو و کار خام
 رایتان این بود و فرهنگ و نجوم؟
 من شما را بردم آتش زخم
 من شما را هیزم آتش کنم
 سجده کردند و بگفتند ای خدیو
 سالها دفع بلاها کرده ایم
 فوت شد از ما و حملش شد پدید
 لیک استغفار این روزِ ولاد
 روز میلادش رَصد بندیم ما
 گر نداریم این نگه ما را بکش
 تا به نه مه می‌شمرد او روز روز
 بعد نه مه شه برون آورد تخت
 کان زنان با طفلکان میدان روید
 آنچنانکه پار مردان را رسید
 هین زنان امسال اقبال شماس
 مر زنان را خلعت وصلت دهد
 هر که او این ماه زائیده است هین

آبروی شاه ما را ریختید
 من بر آویزم^۱ شما را بی امان
 مالها با دشمنان در باختم
 دور مانند از ملاقات زنان
 این بود یاری و افعال کرام؟
 طبل خوارانید و مکارید و شوم
 بینی و گوش و لبانتان بر کنم
 عیش رفته بر شما ناخوش کنم
 گر یکی کَرّت^۲ ز ما چربید دیو
 وهم حیران ز آنچه ما ها کرده ایم
 نطفه اش جست و رحم اندر خزید
 ما نگهداریم ای شاه و قباد
 تا نگردد فوت و نجهد این قضا
 ای غلام رأی تو افکار و هوش
 تا نپرد تیر حکم خصم دوز
 سوی میدان و منادی کرد سخت
 جمله اسرائیلیان بیرون شوید
 خلعت و هر کس از ایشان زر کشید
 تا بیابد هر کسی چیزی که خواست
 کودکان را هم کلاه زر نهد
 گنجها گیرند از شاه مکین

شادمان تا خیمه شه آمدند
 سوی میدان غافل از دستان و قهر
 هر چه بود آن نر ز مادر بستند^۱
 تا نروید خصم و نفزاید خباط^۲
 دامن اندر چید از آن آشوب و دود
 بهر جاسوسی فرستاد آن دغا
 نامد او میدان که در وهم و شکی است
 کودکی دارد و لیکن پر فنی است
 در تنور انداخت از امر خدا
 که ز اصل آن خلیل است این پسر
 تا نگهداریمش از هر نار و دود
 بر تن موسی نکرد آتش اثر
 هیچ طفلی اندر آن خانه نبود
 باز غمازان کز آن واقف بدند
 پیش فرعون از برای دانگ چند^۳
 نیک نیکو بنگرید اندر 'غرف'^۴
 تا بجویند آن پسر را آن زمان
 روی در امید دار و مو مکن
 من ترا باوی رسانم رو سپید
 کار را بگذاشت با نعم الوکیل
 موسی اندر صدر خانه در درون!

آن زنان با طفلکان بیرون شدند
 هر زنی نوزاده بیرون شد ز شهر
 چون زنان جمله بدو گرد آمدند
 سر بریدندش که این است احتیاط
 خود زن عمران که موسی زاده بود
 آن زنان قابله در خانه ها
 غمز کردندش که اینجا کودکی است
 اندر این کوچه یکی زیبا زنی است
 چون عوانان^۱ آمدند او طفل را
 وحی آمد سوی زن از دادگر
 در تنور انداز موسی را تو زود
 زن بوحی انداخت او را در شرر
 پس عوانان خانه را جستند زود
 پس عوانان بی مراد آن سو شدند
 با عوانان ماجرا برداشتند
 کای عوانان باز گردید آن طرف
 باز گشتند آن عوانان جملگان
 باز وحی آمد که در آبش فکن
 در فکن در نیلش و کن اعتمید^۲
 مادرش انداخت اندر رود نیل
 صد هزاران طفل میکشت از برون

۳- مأموران
 ۴- سخن چینان

۱- پسرها را از مادران گرفتند .
 ۲- چند دانگ ، بول بسیار مختصر
 ۳- دیوانگی
 ۴- غرفه ها

حکایت ۹۸

مارگیر و اژدها

تا ببری زین راز سرپوشیده بوی
تا بگیری او به افسونهایش مار
گرد کوهستان در ایام برف
که دلش از شکل او شد پر ز بیم
مار میجست اژدهای مرده دید
سوی بغداد آمد از بهر شگفت
میکشیدش از پی دانگانه‌ای
در شکارش من جگرها خورده ام
زنده بود و او ندیدش نیک نیک
زنده بود و شکل مرده مینمود
تا نهد هنگامه‌ای بر چار سو
غلغله در شهر بغداد او فساد
بوالعجب نادر شکاری کرده است
صید او گشته چو او از ابله‌پیش
تا که جمع آیند خلق منتشر
کدیه^۲ و توزیع نیکوتر رود

يك حکایت بشنو از تاریخ گوی
مارگیری رفت سوی کوهسار
او همی جستی یکی مار شگرف
اژدهائی مرده دید آنجا عظیم
مارگیر اندر زمستان شدید
مارگیر آن اژدها را بر گرفت
اژدهائی چون ستون خانه‌ای
کاژدهای مرده‌ای آورده ام
او همی مرده گمان بردش و لیک
او ز سرماها و برف افسرده بود
تا به بغداد آمد آن هنگامه جو
بر لب شط مرد هنگامه نهاد
مارگیری اژدها آورده است
جمع آمد صد هزاران خام ریش
منتظر ایشان و او هم منتظر
مردم هنگامه افزوتر شود

۱- آنچه بدانگی اژده . ۲- کدانی

جمع آمد صد هزاران ژاژخا
 مرد را از زن خبر نی ز ازدحام
 و اژدها کز ز مهریر افسرده بود
 بسته بودش با رسنهای غلیظ
 در درنگِ انتظار و اتفاق
 آفتاب گرمسیرش گرم کرد
 مرده بود وزنده گشت او از شکفت
 خلق را از جنبشِ آن مرده مار
 با تحیّر نعره‌ها انگیختند
 می‌گسست آن بندزان بانگ بلند
 بندها بگسست و بیرون شد ز زیر
 در هزیمت بس خلائق کشته شد
 مارگیر از ترس برجا خشک گشت
 اژدها يك لقمه کرد آن گیج را
 خویش را براستی^۱ پیچید و بست
 نفست اژدها^۲ است او کی مرده است
 کرمک است آن اژدها از دست فقر
 اژدها را دار در برف فراق
 تا فسرده می بود آن اژدهات

حلقه کرده پشت پا بر پشت پا
 رفته درهم چون قیامت خاص و عام
 زیر صد گونه پلاس و پرده بود
 احتیاطی کرده بودش آن حفیظ
 تافت بر آن مار خورشیدِ عراق
 رفت از اعضای او اخلاط سرد
 اژدها بر خویش پیچیدن گرفت
 گشتشان آن يك تحیّر صد هزار
 جملگان از جنبشش بگریختند
 هر طرف میرفت چاقا چاق بند
 اژدهای زشتِ غران همچو شیر
 از فتاده کشتگان صد پشته شد
 که چه آوردم من از کهسار و دشت
 سهل باشد خونخوری حجیج^۱ را
 استخوان خورده را در هم شکست
 از غم و بسی آلتی افسرده است
 پشه ای گردد ز جاه و مال صقر^۴
 هین مکش او را به خورشید عراق
 لقمه^۵ اویسی چو او یابد نجات

حکایت ۹۹

سحر و معجزه

گفت فرعونش چرا تو ای کلیم
 در هزیمت^۱ از تو افتادند خلق
 لاجرم مردم ترا دشمن گرفت
 تو بدان غره مشو کش ساختی^۲
 صد چنین آری و هم رسوا شوی
 همچو تو سالوس بسیاران بدند
 گفت با امرِ حقم اشراك^۳ نیست
 راضیم من شاكرم من ای حریف
 شرح حق پایان ندارد همچو حق
 گفت فرعونش ورق در حکم ماست
 مر مرا بخریده اند اهل جهان
 موسیا خود را خریدی هین برو
 جمع آرم ساحر این دهر را
 این نخواهد شد بروزی و دو روز
 گفت موسی این مرا دستور نیست
 گر تو چیرری^۴ و مرا خود یار نیست
 میزنم با تو بجد تا زنده ام

خلق را کشتی و افکندی تو بیم
 در هزیمت کشته شد مردم ز زلق^۵
 کین تو در سینه مردوزن گرفت
 در دل خلقان^۶ هراس انداختی
 خار گردی ضحکه غوغا شوی
 عاقبت در شهر ما رسوا شدند
 گر بریزد خونم امرش، باک نیست
 اینطرف رسوا و پیش حق شریف
 هان دهان بر بند و برگردان ورق
 دفتر و دیوان و حکم این دم مراست
 کز همه عاقلتری تو ای فلان
 خویشتن کم بین، بخود غره مشو
 تا که جهل تو نمایم^۷ شهر را
 مهلتم ده تا چهل روز تموز
 بنده ام، امهال تو مأمور نیست^۸
 بنده فرمانم، بدانم کار نیست
 من چکاره نصرتم؟ من بنده ام

۱- فرار ۲- لغزش ۳- غرض ازدهانیت که ازعضای موسی بوجود آمد. ۴- مردم
 ۵- شرک آوردن ۶- نشان دهم ۷- امر نشده است که بتو مهلت دهم. ۸- غالب هستی

گفت نی نی مهلتی باید نهاد
 حق تعالی وحی کردش در زمان
 این چهل روزش بده مهلت بطوع^۲
 تو مترس و مهلتش ده بس دراز
 گفت امر آمد، برو مهلت ترا
 او^۳ همی شد، اژدها اندر عقب
 چون سگ صیاد جنبان کرده دم
 چون بقوم خود رسید آن مجتبی
 تکیه بر وی کرد و میگفت ای عجب
 چونکه موسی باز گشت و او^۴ بماند
 آنچنان دیدند کنز اطراف مصر
 او بسی مردم فرستاد آنزمان
 هر طرف که ساحری بد نامدار
 دوجوان بودند ساحر مشتهر
 شیر دوشیده ز مه فاش آشکار
 صد هزاران همچین در جادوی
 چون بر ایشان آمد آن پیغام شاه
 از پی آنکه دو درویش آمدند
 نیست با ایشان بغیر یک عصا
 شاه و لشکر جمله بیچاره شدند

عشوه ها^۱ کم ده تو کم پیمای باد
 مهلتش ده متسع^۲، مهراس از آن
 تا سگالد^۳ مکرها او نوع نوع
 گو سپه گرد آرو صد حیلله بساز
 من بجای خود شدم، رستی زما
 چون سگ صیاد دانا و محب
 سنگ را میکرد ریگ او زیر سم
 شدق^۴ او بگرفت باز او شد عصا
 پیش ما خورشید ویش خصم شب
 اهل رأی و مشورت را پیش خواهد
 جمع آردشان شه و صراف مصر
 در نواحی بهر جمع جادوان
 کرد پیران سوی او ده پیک کار
 سحر ایشان در دل مه مستمر
 در سفرها رفته بر^۵ خمی سوار
 بوده است و نبوده چون روی^۶
 کز شما شاه است اکنون چاره خواه
 بر شه و بر قصر او موکب زدند
 که همیگردد بامرش اژدها
 زین دو کس جمله بافغان آمدند

۱- دروغ و فریب ۲- فراخ، پردامنه ۳- برغبت و رضا ۴- اندیشد ۵- حضرت موسی
 ۶- بیخ گلو و حلقوم ۷- فرعون ۸- دنباله پوی، شاگرد

تسرس و مهوری در دل هر دو فتاد
 سر بزانو بر نهادند از شگفت
 گور بابا کو؟ تو ما را ره نما
 پس سه روزه داشتند از بهر شاه
 شاه پیغامی فرستاد از وجبا
 آبرویش پیش لشکر برده‌اند
 جز عصا و در عصا شور و شری
 گرچه در صورت بخاکی خفته‌ای
 و رخدائی باشد ای جان پدر
 خویش را بر کیمیائی بر زنیم
 در شب دیجور خورشیدی رسید
 نیست ممکن ظاهر این را دم زدن
 لیک راز از پیش چشم دور نیست
 تا شود پیدا شما را این خفا
 از مقام خوابشان آگه شوید
 آن عصا گیرید و بگذارید بیم
 چاره سحر شما را حاضر است
 او رسول ذوالجلال و مهتدی است
 سحر و مکرش را نباشد رهبری
 چونکه خفت آن جهد او ساکن شود
 گرگ را آنجا امید و ره کجاست؟»

آن دو ساحر را چو این پیغام داد
 عرق جنسیت چو جنبیدن گرفت
 بعد از آن گفتند ای مادر بیا
 بردشان بر گور او بنمود راه
 بعد از آن گفتند «ای بابا بما
 که دو مرد او را بتنگ آورده‌اند
 نیست با ایشان سلاح و لشکری
 تو جهان راستان در رفته‌ای
 آن اگر سحر است ده ما را خبر
 هم خبر ده تا که ما سجده کنیم
 نا امیدانیم و امیدی رسید
 گفتشان در خواب کای «اولاد من
 فاش و مطلق گفتنم دستور نیست
 یک نشانی و نمایم با شما
 نور چشمانم چو آنجا میروید
 آن زمان که خفته باشد آن حکیم
 گر بدزدید آن عصاشان ساحر است
 ور بنتوانید هان آن ایزدی است
 جان بابا چون بخشید ساحری
 چونکه چویان خفت گرگ ایمن شود
 لیک حیوانی که چویانش خداست

هر دو بوسیدند گورش را و رفت
 چون بمصر از بهر آن کار آمدند
 اتفاق افتاد کان روز ورود
 پس نشان دادندشان مردم عیان
 چون بدیدندش که خفته است او دراز
 ساحران قصد عصا کردند زود
 اندکی چون پیشتر کردند ساز
 آنچنان بر خود بلرزید آن عصا
 بعد از آن شد اژدها و حمله کرد
 رودر افتادن گرفتند از نهیب
 پس یقینشان شد که هست از آسمان
 بعد از آن اطلاق و تبشان شد پدید
 پس فرستادند مردی در زمان
 « کا متحان کردیم، ما را کی رسد
 عفو کرد و در زمان نیکو شدند
 گفت موسی « عفو کردم ای کرام
 من شما را خود ندیدم ای دو یار
 همچنان ییگانه شکل و آشنا
 آنچه باشد مر شما را از فنون
 پس زمین را بوسه دادند و شدند

تا بمصر از بهر آن پیکار زفت
 طالب موسی و خانه او شدند
 موسی اندر زیر نخلی خفته بود
 کش بنخلستان بجوئید این زمان
 بهر دزدی عصا کردند ساز
 کز پیش باید شدن و آنکه ره بود
 اندر آمد آن عصا در اهتزاز
 هر دو بر جا خشک گشتند از وجا
 هر دو ان بگریختند و روی زرد
 غلط غلطان منهزم اندر نشیب
 زانکه میدیدند حد ساحران
 کارشان تا نزع و جان کندن رسید
 سوی موسی از برای عذر آن
 امتحان تو اگر نبود حسد؟ «
 پیش موسی ساجد و دوتو شدند
 گشت بر دوزخ تن و جانان حرام
 اعجمی سازید خود را ز اعتذار
 در نبرد آئید پیش پادشا
 جمع آرید از برون و از درون «
 انتظار وقت فرصت می بدند

تا بفرعون آمدند آن ساحران
 وعده هاشان کرد و هم پیشین بداد
 بعد از آنشان گفت هان ای سابقان
 بر فشانم بر شما چندین عطا
 پس بگفتندش باقبال تو شاه
 مادر این فن صفدریم و پهلوان
 ذکر موسی بهر روپوش است لیک
 و هم مرفرعون عالمسوز را
 رفت موسی بر طریق نیستی
 گفت من عقلم رسول ذوالجلال
 گفت نی خامش رها کن گفتگو
 گفت موسی نسبتم از خاکدانش
 نسبت اصلم ز خاک و آب و گل
 گفت غیر این نسب نامیت هست
 بنده فرعون و بنده بندگانش
 خونی و غداری و حق ناشناس
 گفت حاشا که بود آن باملیک
 تو تنائی ابروی من ساختن
 گر بکشم من عوانی را بسهو
 من زدم مشتی و ناگه او فتاد
 من سگی کشتم تو مرسل زادگان
 کشته ای و خونشان در گردنت

دادشان تشریفهای بیکران
 بندگان واسبان و نقد و جنس و زاد
 گر فزون آئید اندر امتحان
 که بدرد پرده جود و سخا
 غالب آئیم و شود کارش تباه
 کس ندارد پای ما اندر جهان
 نور موسی نقد تو است ای یار نیک
 عقل هر موسی جان افروز را
 گفت فرعونش بگو تو کیستی
 حجة الله ام امان از هر ضلال
 نسبت و نام قدیمت را بگو
 نام اصلم کمترین بندگانش
 آب و گل را داد یزدان جان و دل
 مر تو را خود آن نسب اولی تراست
 که از او پرورد ز اول جسم و جانش
 هم بر این اوصاف خود میکن قیاس
 در خداوندی کس دیگر شریک
 چون توانی جان من بشناختن
 نی برای نفس کشتم نی بلهو
 آنکه جانش خود نبذ جانی بداد
 صد هزاران طفل بی جرم و زبان
 تا چه آید بر تو زین خون خوردنت

گفت اینهارا بهل بی هیچ شک
 که مرا پیش حشرا^۱ خواری کنی
 گفت خواری قیامت صعبتتر
 زخم کیکی را نمیتانی^۲ کشید
 گر پذیری پند موسی وارهی
 بس که خود را کرده ای بند هوا
 اژدها را اژدها آورده ام
 گر رضا دادی رهیدی از دو مار
 گفت الحق سخت اوستا جادوئی
 خلق يك دل را تو کردی دو گروه
 گفت هستم غرق پیغام خدا
 من بجادویان چه مانم ای وقیح
 با کمال تیرگی حق واقعات
 نقشهای بد که در خوابت نمود
 اندکی گفتم بتو ای ناپذیر
 خویشتن را کور میکردی و مات
 هین ز من بپذیر يك چیز و بیار
 گفت ای موسی کدام است آن یکی
 گفت آن يك که بگوئی آشکار
 گفت ای موسی کدام است آن چهار
 گفت موسی کاوّلین آن چهار

این بود حق من و نان و نمک
 روز روشن بر دلم تاری کنی
 گر نداری پاس من در خیر و شر
 زخم ماری را تو چون خواهی چشید
 از چنین زشت بسد نا منتهی
 کرمکی را کرده ای تو اژدها
 تا باصلاح آورم من دمبدم
 ورنه از جانت برآرد آن دمار
 که درافکندی بمکر اینجا دوئی
 جادوئی رخنه کند در سنگ و کوه
 جادوئی که دید با نام خدا
 کز دم پر رشک میگردد مسیح
 مینمودت تا روی راه نجات
 میرمیدی زان و آن نقش تو بود
 زانندگی دانی که هستم من خبیر
 تا نیندیشی ز خواب و واقعات
 پس ز من بستان عوض آنرا چهار
 شرح کن با من از آن يك اندکی
 که خدائی نیست غیر از کردگار
 که عوض بدهی مرا برگو بیار
 صحتی باشد تنت را پایدار

۱- عوام الناس ، مردم بی سر و پا ۲- نمیتوانی

آن عللهائی که در طب گفته اند
 ثانیاً باشد تو را عمر دراز
 گفت موسی آن سوم ملک دو تو
 بیشتر زان ملک کاکنون داشتی
 گفت ای موسی چهارم چیست زود
 گفت چارم آنکه مانی تو جوان
 باز گفت او این سخن با آسیه
 برجهید از جا و گفتا بَخَّ لَكَ^۱
 هم در آن مجلس که بشنیدی تو این
 الله الله زود بشتاب و بجو
 در پذیر این چار خلعت زود زود
 گفت با هامان^۲ بگویم این ستیر^۳
 گفت با هامان مگو این راز را
 آن ستیزه رو بسختی عاقبت
 وعده های آن کلیم الله را
 گفت با هامان چو تنهائش بدید
 بانگهازد گریه ها کرد آن لعین
 که چگونه گفت اندر روی شاه
 تاکنون معبود و مسجد جهان
 در هزار آتش شدن زین خوشتر است
 فی بکش اول مرا ای شاه هین

دور باشد از تبت ای ارجمند
 که اجل دارد ز عمرت احتراز
 دو جهانی خالص از خصم عدو
 کان بد اندر جنگ و این در آشتی
 باز گو صبرم شد و حرصم فزود
 موی همچون قیوررخ چون ارغوان
 گفت جان افشان بر این ای روسیه
 آفتابی تاج گشتت ای کَلَك
 چون نگفتی آری و صد آفرین
 چونکه بحررحمت است این نیست جو
 تا بینی در عوض صد عزّ و سود
 شاه را لازم بود رأی وزیر
 کو ز کمپیری^۴ نداند باز را
 گفت با هامان برای مشورت
 گفت و محرم ساخت آن گمراه را
 جست هامان و گریبان بردردید
 کوفت دستار و کله را بر زمین
 اینچنین گستاخ آن حرف تباه
 بوده ای گردی کمینه بندگان
 که خداوندی شود بنده پرست
 تا نبیند چشم من بر شاه این

۱- آفرین مرتورا

۲- وزیر فرعون

۳- رازنهان

۴- فرتوتی

خود نبوده است و مبادا اینچنین دوست از دشمن همی نشناخت او حاصل آن هامان بدان گفتار بد خرمن فرعون را داد او بیاد گفت موسی لطف بنمودیم و جود باز گرد از کفر سوی دین حق آن خداوندی که نبود راستین آن خداوندی که دادندت عوام ده خداوندی عاریت بحق کلمتش پیغام از وحی مهم این درخت تن عصای موسی است تا بینی خیر او و شر او بیش از افکندن نبود او غیر چوب بود اول برگ افشان بره را گشت حاکم بر سر فرعونیان از مزارعشان برآمد قحط و مرگ تا برآمد بی خود از موسی دعا کاین همه اعجاز و خشکیدن چراست امرش آمد که اتباع نوح کن تا که ره بنمودن و اضلال حق چونکه مقصود از وجود اظهار بود

که زمین گردون شود گردون زمین نرد را کورانه کثر میباخت او اینچنین راهی بر آن فرعون زد هیچ شه را اینچنین صاحب مباد خود خداوندیت راروزی نبود ورنه در نار ابد مانی خلق^۱ مر ورا نه دست دان نه آستین باز بستانند از تو همچو وام تا خداوندیت بخشد متفق که کثری بگذار اکنون فاستقم که امرش آمد که بیندازش ز دست بعد از آن برگیر او را ز امر هو چون بامرش برگرفتی گشت خوب گشت معجز آن گروه غره را آبشان خون کرد و کف برسر زنان از ملخهائی که میخوردند برگ^۲ چون نظر افتادش اندر منتها چون نخواهند این جماعت گشت راست ترک پایان بیسنی مشروح کن فاش گردد بر همه اهل فرق بایدش از پند و اغوا آز مود

۱- دوست ، هدم ۲- کهنه ۳- طبق آیات قرآن مجید ، پس از نافرمانی فرعون و قومش از او امر حضرت موسی چندین بلا برآنان نازل شد ، از جمله قحط و هجوم ملخ و خون گشتن آب نیل .

چون پیایی گشت آن امر شجون
تا بنفس خویش فرعون آمدش
کانچه ما کردیم، ای سلطان مکن
پاره پاره گردمت فرمان پذیر
هین بجنبان لب برحمت ای امین
گفت یا رب می فریبید او مرا
بشنوم یا من دهم هم خدعش
کاصل هر مگری وحیله پیش ماست
گفت حق آن سگ نیرزد هم بدان
هین بجنبان آن عصا تا خاکها
و آن ملخها در زمان گردد سیاه
که سببها نیست حاجت مر مرا
تا طبییی خویش بر دارو زند
تا منافق از حریص بامداد
بندگی نا کرده و ناشسته روی
آکل و مأکول آمد جان عام
می چرد آن بره و قصاب شاد
کار خود کن روزی حکمت بیچر
خوردن تن مانع این خوردن است
شمع تاجر آنگهت افروخته
که تو آن هوشی و باقی هوش پوش

نیل می آمد سراسر جمله خون
لابه می کردش دو تا گشته قدش
نیست ما را روی ایراد سخن
من بعزت خو گرم سختم مگیر
تا بیندد این دهان آتشین
می فریبید او فریبنده ترا
تا بداند اصل را آن فرع کش
هرچه برخاک است اصلش از سماست
پیش سگ انداز از دور استخوان
و ادهد هرچه ملخ کردش فنا
تا بیند خلق تبدیل اله
آن سبب بهر حجاب است و غطا
تا منجم رو به استاره کند
سوی بازار آید از بیم کساد
لقمه دوزخ بگشته لقمه جوی
همچو آن بره چرنده از حطام
که برای ما چرد برگ مراد
تا شود فربه دل با کتر و فر
جان چوبازرگان و تن چون رهن است
که بود رهن چو هیزم سوخته
خویشتن را گم مکن، یاوه مکوش

دان که هر شهوت چو خمرست و چو بنگ
 خمر تنها نیست سر مستی هوش
 مست آن باشد که آن بیند که نیست
 این سخن پایان ندارد موسیا
 هم چنان کرد وهم اندر دم زمین
 اندر افتادند در لوت آن نفر
 چند روزی سیر خوردند از عطا
 چون شکم پر گشت و بر نعمت زدند
 نفس فرعون نیست هان سیرش مکن
 بی تف آتش نگردد نفس خوب
 گر بگرید ورنه بنالد زار زار
 سالها مردی که در شهری بود
 شهر دیگر بیند او پر نیک و بد
 که من آنجا بوده ام این شهر نو
 بل چنان داند که خود پیوسته او
 چه عجب گر روح موطنهای خویش
 می نیارد یاد کاین دنیا چو خواب

پرده هوشست و عاقل زوست دنگ^۱
 هر چه شهوانیست بندد چشم و گوش
 زر نماید آنچه مس^۲ و آهنیست
 لب بجنبان تا برون روید گیا
 سبز گشت از سنبل و حب^۳ ثمین
 قحط دیده مرده از جوع البقر^۴
 آن دمی و آدمی و چارپا
 و آن ضرورت رفت پس طاعنی شدند
 تا نیارد یاد از آن کفر کهن
 تا نشد آهن چو اخگر هین مکوب
 او نخواهد شد مسلمان هوش دار
 يك زمان کش چشم در خوابی رود
 هیچ در یادش نیاید شهر خود
 نیست آن من در اینجا یم گرو
 هم درین شهرش بدست ابداع و خو
 که بدستش مسکن و میلاد پیش
 می فرو پوشد چو اختر را سحاب

حکایت ۱۰۰

پیل در خانه تاریک

پیل اندر خانه ای تاریک بود عرضه را^۲ آورده بودندش همنود^۴

۱ - بی هوش و نادان
 ۲ - بیماری که در مردم پدید آید و هر چه خورد سیر نشود
 ۳ - هندیان
 ۴ - برای نمایش دادن

اندر آن ظلمت همی شد هر کسی
اندر آن تساریکیش کف می بسود
گفت همچون ناودان است این نهاد^۱
آن بر او چون بادبیزن شد پدید
گفت شکل پیل دیدم چون عمود^۲
گفت خود این پیل چون تختی بدست
فهم آن میکرد هر جا میشنید
آن یکی دالش لقب داد این الف
اختلاف از گفتشان بیرون شدی
نیست کف را بر همه او دسترس
کف بهل وز دیده دریا نگر

از برای دیدنش مردم بسی
دیدنش با چشم چون ممکن نبود
آن یکی را کف بخرطوم اوفتاد
آن یکی را دست بر گوشش رسید
آن یکی را کف چو بر پایش بسود
آن یکی بر پشت او بنهاد دست
همچنین هر یک به جزوی که رسید
از نظر گه گفتشان بد مختلف
در کف هر کس اگر شمعی بدی
چشم حس همچون کف دستست و بس
چشم دریا دیگرست و کف دگر

تمثیل ۱۵

درخت و میوه خام

ما بر او چون میوه های نیم خام
زانکه در خامی نشاید کاخ را
سست گیرد شاخها را بعد از آن
سرد شد بر آدمی ملک جهان
تاجینی^۲ کار خون آشامی است

این جهان همچون درخت است ای کرام
سخت گیرد خامها مر شاخ را
چون بیخت و گشت شیرین لب گزان
چون از آن اقبال شیرین شد دهان
سخت گیری و تعصب خامی است

۲- جنین ، در شکم از خون مادر تغذیه می کند .

۱- شکلش مانند ناودان است ۲- ستون

حکایت ۱۰۱

موی سفید

آن یکی مرد دو مو آمد شتاب
گفت از ریشم سفیدی کن جدا
پیش يك آینه دار مستطاب
ریش او ببرید کل پیش نهاد
که عروس نو گزیدم ای فتی
که تو بگزین چون مرا کاری فتاد

حکایت ۱۰۲

سبیلی زدن مردی بمرد دیگر

آن یکی زد سبیلی بر زید را
گفت سبیلی زن سؤالی میکنم
حمله کرد او هم برای کید را
بر قفای تو زدم آمد طراق
يك سؤالی دارم اینجا در وفاق
این سؤال از تو همی پرسم بگو
حل کن اشکال مرا ای نیکخو
این طراق ازدست من بوده است یا
از قفا گاه تو ای فخر کیا
گفت از درد این فراغت نیستم
که در این فکر و تأمل بیستم
تو که بی دردی همی اندیش این
نیست صاحب درد را این فکرهین

حکایت ۱۰۳

هاشق حال

آن یکی را یار پیش خود نشاند
بیتها در نامه و مدح و ثنا
نامه بیرون کرد و پیش یار خواند
گریه و افغان و حزن و درد خویش
زاری و مسکینی و بس لابه ها
دوری و رنجوری از هجران دوست
خواری و بیزاری نا اهل و خویش
ذکر پیغام و رسول از مغز و پوست

همچنان میخواند با معشوق خود
گفت معشوق این اگر بهر من است
من بیشت حاضر و تو نامه خوان
گفت اینجا حاضری اما ولیک
آنچه میدیدم ز تو پارینه سال
من از این چشمه زلالی خورده ام
چشمه میبینم ولیکن آب نی
گفت «پس من نیستم معشوق تو
عاشق حالی نه عاشق بر منی
منگر اندر نقش زشت و خوب خویش
منگر آنکه تو حقیری یا ضعیف
تو بهر حالی که باشی می طلب
کان لب خشکت گواهی میدهد

تا که بیرون شد ز حد و از عدد
گاه وصل این عمر ضایع کردن است
نیست این باری نشان عاشقان
من نمیابم نصیب خویش نیک
نیست این دم گرچه میبینم وصال
دیده و دل ز آب تازه کرده ام
راه آبم را مگر زد رهزنی
من به بلغار و مرادت در قنوه
بر امید حال بر من می تنی
بنگر اندر عشق و در مطلوب خویش
بنگر اندر همت خود ای شریف
آب می جو دائماً ای خشک لب
کو با آخر بر سر منبع رسد

حکایت ۱۰۴

روزی بی رنج

آن یکی در عهد داود نبی
این دعا میکرد دایم کای خدا
چون مرا تو آفریدی کاهلی
بر خران پشت ریش بی مراد
کاهلم چون آفریدی ای ملی^۴

نزد هر دانا و پیش هر غبی^۲
ثروتی بی رنج روزی کن مرا
زخم خواری سست جنبی منبلی^۳
بار اسبان و استران نتوان نهاد
روزیم ده هم ز راه کاهلی

۱- نام شهرست ۲- نادان و ابله ۳- یکاروتنبل ۴- صاحب مال

هر که را پایست جوید روزی
 چون زمین را پا نباشد، جود تو
 طفل را چون پا نباشد، مادرش
 روزی خواهی بناگاه بی تعب
 مدتی بسیار میکرد این دعا
 خلق میخندید بر گفتار او
 که چه میگوید عجب این سست ریش
 راه روزی کسب و رنج است و تعب
 شاه و سلطان و رسول حق کنون
 هیچ کس را خود ز آدم تا کنون
 این و صد چندین مر او را معجزات
 با همه تمکین خدا روزی او
 بی زره بافی و رنجی روزیش
 این چنین مخدول واپس مانده ای
 این چنین مدبر همی خواهد که او
 زاحمی خواهد که بی رنجیش زود
 این همی گفتش بتسخر رو بگیر
 وان همی خندید: مارا هم بده
 او از این تشنیع مردم وین فسوس
 تا که شد در شهر معروف و شهیر
 شد مثل در خام طبعی آن گدا

هر که را پا نیست کن دلسوزی
 ابر را راند بسوی او دو تو
 آید و ریزد وظیفه بر سرش
 که ندارم من ز کوشش جز طلب
 روز تا شب شب همه شب تا ضحی
 بر طمع خامی و بر پیکار او
 یا کسی داده است بنگ بی هیش
 هر کسی را پیشه ای داد و طلب
 هست داود نبی نو فنون
 کی بد است آواز همچون ارغنون
 نور رویش بی جهات و در جهات
 کرده باشد بسته اندر جستجو
 می نیاید با همه پیرویش
 خانه کنده دون و گردون رانده ای
 گنج یابد تا رود پایش فرو
 بی تجارت پر کند دامن ز سود
 که رسیدت روزی و آمد بشیر
 ز آنچه یابی هدیه ای سالارده
 کم نمیکرد از دعا و چاپلوس
 کو ز انبان تهی جوید پنیر
 او از این خواهش نمی آمد جدا

تا که روزی ناگهان در چاشتگاه
 ناگهان در خانه اش گاوی دوید
 گاو گستاخ اندر آن خانه بجست
 پس گسوی گاو بیرید آن زمان
 چون سرش بیرید ، شد سوی قصاب
 صاحب گاوش بدید و گفت هین
 هین چرا کشتی بگو گاو مرا
 گفت من روزی ز حق میخواستم
 سالها بوده است کار من دعا
 چون بدیدم گاو را برخاستم
 آن دعای کهنه ام شد مستجاب
 او زخشم آمد گریبانش گرفت
 میکشیدش تا بدادود نبی
 حجت بارد رها کن ای دغا
 این چه میگوئی دعا چبود مخند
 گفت من با حق دعاها کرده ام
 من یقین دارم ، دعا شد مستجاب
 گفت کرد آید هین یا مسلمین
 ای دغا تا چند خائی ژاژ را
 ای مسلمانان دعا مال مرا
 گر چنین بودی همه عالم بدین

این دعا میکرد بسا زاری و آه
 شاخ زد بشکست در بند و کلید
 مرد برجست و قوایمهاش بست
 بی توقف بی تأمل بی امان
 تا اهابش^۱ بر کند در دم شتاب
 ای بظلمت گاو من کشته رهین
 ابله طرار انصاف اندرا
 قبله را از لابه می آراستم
 تا که بفرستاد گاوی را خدا
 روزی من بود لش میخواستم
 روزی من بود کشتم نك جواب
 چند مشتی زد برویش ناشگفت
 که بیا ای ظالم گنج غبی
 عقل در سر آور و با خویش آ
 بر سر وریش من و خویش ای لوند
 اندر این لابه بسی خون خورده ام
 سر بزن بر سنگ ای منکر خطاب
 ژاژ بینید و فشار این مهین
 حجت قاطع بگو چبود دعا
 چون از آن او کند بهر خدا
 يك دعا املاك بردندی بکین

محتشم گشته بدندی و امیر
 لابه گویان که تو مان ده ای خدا
 وین فروشنده دعاها ظلم خوست
 گاورا تو بازده یا حبس رو
 کای خداوند کسریم لطف خو
 واقعه ما را که داند غیر تو
 ژاژ میدانند گفتار مرا
 رو چه سوی آسمان کردی عمو
 گفت هین چون است این احوال چون
 گاو من در خانه او درفتاد
 گاو من کشت او بیان کن ماجرا
 چون تلف کردی تو ملک محترم^۱
 تا بیک سو گردد این دعوی و کار
 روز و شب اندر دعا واندر سؤال
 روزی بی خواهم حلال و بی عنا
 کسودکان این ماجرا را واصفند
 تا بگویند بی شکنجه بی ضرر
 گاوی اندر خانه دیدم ناگهان
 شادی آنکه قبول آمد قنوت
 که دعای من شنید آن غیب دان
 حجت شرعی در این دعوی بگو

گر چنین بودی گدایان ضریر^۱
 روز و شب اندر دعا اند و ثنا
 قوم گفتند این مسلمان راست گوست
 در کدامین دفتر است این شرع نو
 او بسوی آسمان میکرد رو
 من دعاها کرده ام ز این آرزو
 می نداند خلق، اسرار مرا
 خصم گفتش رو بمن کن حق بگو
 چون که داود نبی آمد برون
 مدعی گفت ای نبی الله داد
 کشت گاو مرا بپرسش که چرا
 گفت داودش بگو ای بوالکرم
 هین پراکنده مگو حجت بیار
 گفت ای داود بودم هفت سال
 این همی جستم ز یزدان کای خدا
 مرد و زن بر ناله من واقفند
 تو پیرس از هر که خواهی این خبر
 بعد از این جمله دعا و این فغان
 چشم من تاریک شد نی بهر لوت
 کشتم این را تا دهم در شکر آن
 گفت داود این سخنها را بشو

بنه‌م ان‌در شرع، بساطل سستی
 ورنه این بیداد بر تو شد درست
 رو بجو وام و بده باطل مجو
 که همی گویند اصحاب ستم
 ای خدای هر کجا طاقی و جفت
 در دل داود انداز آن فرروز
 ان‌در افکندی برآز ای مفضل
 تا دل داود بیرون شد ز جای
 مهلت‌م ده وین دعاوی را م‌کاو
 پرسم این احوال از دانای راز
 سوی محراب و دعای مستجاب
 گشت واقف بر سزا و انتقام
 پیش داود پیمبر صف زدند
 باز زد آن مدعی تشیع زفت^۱
 از خدای خویشتن شرمی بدار
 در جواب افزوده تزویر آن لئیم
 این مسلمان را ز گاو‌ت کن ب‌حل
 رو خمش کن حق ستاری بدان
 از پی من شرع نو خواهی نهاد
 زین تعدی سنگ و که بشکافت زفت
 جمله مال خویش او را بخش زود

تو روا داری که من بی حجّتی
 آنچه کاری بدروی، آن، آن تست
 رو بده مال مسلمان کثر مگو
 گفت ای شه تو همین میگوئیم
 پس زد دل آهسی بر آورد و بگفت
 سجده کرد و گفت کای دانای سوز
 در دلش نه آنچه تو ان‌در دلم
 این بگفت و گریه در شد‌های
 گفت هین امروز ای خواهان گاو
 تا روم من سوی خلوت در نماز
 در فرو بست و برفت آن‌گه شتاب
 حق نمودش آنچه بنمودش تمام
 روز دیگر جمله خصمان آمدند
 همچنین این ماجراها باز رفت
 زود گاوم را بده ای نابکار
 گاو کشته، خوردای بی ترس و بیم
 گفت داودش خمش کن رو بهل
 چرن خدا پوشید بر تو ای جوان
 گفت و او یلا چه حکم است این چه داد
 بر سگان کور این استم نرفت
 بعد از آن داود گفتش ای عنود^۲

ورنه کارت سخت گردد گفتمت
 خاك بر سر كرد و جامه بردريد
 يك دمی ديگر بر اين تشنيع راند
 گفت چون بخت نبود ای بخت کور
 رو که فرزندان تو با جفت تو
 سنگ بر سينه همی زد با دو دست
 خلق هم اندر ملامت آمدند
 روی بر داود کردند آن فریق
 اين نشاید از تو کاین ظلم است فاش
 گفت ای یاران زمان آن رسيد
 جمله بر خيزيد تا بیرون رويم
 در فـلان صحرا درختی هست زفت
 سخت راسخ خيمه گاه و ميخ او
 خون شد ست اندر بن آن خوش درخت
 مال او برداشته است اين قلتبان
 اين جوان مر خواجه را باشد پسر
 تا کنون حلیم خدا پوشيد آن
 که عيال خواجه را روزی ندید
 بينوايان را بيك لقمه نجست
 تا کنون از بهر يك گاو آن لعين
 او بخود برداشت پرده از گناه

تا نگرده ظاهر از وی استمت
 که بهر دم میکنی ظلمی مزید
 باز داودش بيش خویش خواند
 ظلمت آمد اندک اندک در ظهور
 بندگان او شدند افزون مگو
 میدويد از جهل خود بالا و پست
 کز ضمير کار او غافل بدند
 کای نبی مجتبی بسر ما شفيق
 قهر کردی بی گناهی را بلاش^۱
 کان سر مکتوم او گردد پدید
 تا بر آن سر نهان واقف شويم
 شاخهایش انبه و بسیار چفت^۲
 بوی خون می آیدم از بيخ او
 خواجه را کشتست اين منحوس بخت
 وين غلام اوست ای آزادگان
 طفل بود و او ندارد زين خبر
 آخر از ناشکری اين قلتبان
 نی بنوروز و نه موسمه ای عيد
 ياد ناورد او ز حقه های نخست
 ميزند فرزند او را بر زمین
 ورنه میپوشيد جرمش را اله

کافر و فاسق در این دور گزند
 چون برون رفتند سوی آن درخت
 تا گناه و جرم او پیدا کنم
 گفت ای سگ جد این را کشته‌ای
 خواجه را کشتی و بردی مال او
 آن زنت او را کنیزک بوده است
 هرچه زوزائید ماده یا که نر
 تو غلامی کسب و کارت ملک اوست
 خواجه را کشتی با ستم زارزار
 کرد از اشتاب کردی زیر خاک
 نك سرش با کارد در زیر زمین
 نام این سگ هم نوشته کارد بر
 همچنین کردند و چون بشکافتند
 ولوله در خلق افتاد آن زمان
 بعد از آن گفتش بیا ای داد خواه
 هم بدان تیغش بفرمود او قصاص
 حلم حق گرچه مواساها کند

پرده خود را بخود بر میدرند
 گفت دستش را سپس بندید سخت
 تا لئوای عدل بر صحرا زنه
 تو غلامی خواجه زین رو گشته‌ای
 کرد یزدان آشکارا حال او
 با همین خواجه جفا بنموده است
 ملک وارث باشد آن کل سر بسر
 شرع جستی شرع بستان رو نکوست
 هم بر اینجا خواجه گویمان زینهار
 از خیالی که بدیدی سهمناک
 باز کلوید این زمین را همچنین
 کرد با خواجه چنین مکرو ضرر
 در زمین آن کارد و سر را یافتند
 هر یکی زئار بیرید از میان
 داد خود بستان بدان روی سیاه
 کسی کند مکورش ز علم حق خلاص
 چونکه از حد بگذرد رسوا کند

حکایت ۱۰۵

معلم نادان و شاگردان مگار

کودکان مکتبی از استاد رنج دیدند از ملال واجتهاد

مشورت کردند در تعویق کار چون نمی‌آید و را رنجوری تا رهیم از حبس و تنگی و ز کار آن یکی زیر کترین تدبیر کرد خیر باشد رنگ تو بر جای نیست اندکی اندر خیال افتد از این چون در آئی از در مکتب بگو آن خیالش اندکی افزون شود آن سوم آن چارم و پنجم چنین تا چوسی کودك تواتر این خبر هریکی گفتش که شاباش ای ذکی متفق گشتند در عهد وثیق بعد از آن سوگند داد آن جمله را رأی آن کودك بچریید از همه آن تفاوت هست در عقل بشر روز گشت و آمدند آن کودكان جمله استاند بیرون منتظر او در آمد گفت استاد سلام گفت استا نیست رنجی مر مرا نفی کرد اما غبار وهم بد اندر آمد دیگری گفت این چنین

تا معلّم در فتد در اضطرار که بگیرد چند روز او دوری هست او چون سنگ خارا برقرار که بگوید اوستا چونی تو زرد این اثر یا از هوا یا از تبی است تو برادر هم مدد کن اینچنین خیر باشد اوستا احوال تو کز خیالی عاقلی مجنون شود در پی ما غم نمایند وحنین متفق گویند یابد مستقر باد بخت بر عنایت متگی که نگرداند سخن را يك رفیق تا که غمّازی^۱ نگوید ماجرا عقل او در پیش میرفت از رمه که میان شاهدان اندر صور بر همین فکرت ز خانه تادکان تا در آید اول آن یار مصرّ خیر باشد رنگ رویت زرد فام تو برو بنشین مگو یاوه هلا اندکی اندر دلش ناگاه زد اندکی آن وهم افزون شد بدین

همچنین تا وهم او قوت گرفت
گشت اُستا سست از وهم و ز بیم
خشمگین با زن که مهر اوست سست
خود مرا آگه نکرد از رنگ من
او بحسن و جلوه خود مست گشت
آمد و در را بتندی وا گشاد
گفت زن خیر است چون زود آمدی
گفت کوری، رنگ و حال من بین
تو درون خانه از بغض و نفاق
گفت زن ای خواجه عیبی نیست
گفت ای غر^۲ تو هنوزی در لجاج
گر تو کور و کر شدی، مارا چه جرم
گفت ای خواجه بیارم آینه
گفت رو مه تورهی مه آینهت
جامه خواب^۱ مرا زو گستران
ین توقف کرد مردش بانگ زد
جامه خواب آورد و گسترد آن عجوز
گر بگویم او خیالی برزند
ر مرا از خانه بیرون میکند
بامه خواب افکند و استاد افتاد
کودکان آنجا نشستند و نهان

ماند اندر حال خود بس در شگفت
بر جهید و میکشاید او گلیم
من بدین حالم نپرسید و نجست
قصد دارد تا رهد از تنگ من
بی خبر کز بام افتادم چو طشت
کودکان اندر پی آن اوستاد
که مبادا ذات نیکت را بدی
از غم ییگانگان اندر حنین
می نبینی حال من در احتراق
وهم و ظن^۳ لاش^۱ بسی معنیست
می نبینی این تغیر و ارتجاج^۲
ما در این رنجیم و در اندوه و گرم^۴
تا بدانی که ندارم من گنه
دایماً در بغض و کینگی و عنت^۵
تا بخشیم که سر من شد گران
کای عدو زوتر تو را این میسزد
گفت امکان نی^۶ و باطن پر زسوز
فعل دارد زن که خلوت میکند
بهر فسقی فعل و افسون میکند
آه آه و ناله از وی می بزاد
درس میخواندند با صد اندهان

- پیهوده - ۲- بدکاره - ۳- لرزیدن - ۴- غم و اندوه - ۵- گنه کاری - ۶- رختخواب

کاین همه کردیم و ما زندانیم
 هین دگر اندیشه‌ای باید نمود
 گفت آن زیرک که ای قوم پسند
 چون همی خواندند گفت ای کود کان
 درد سر افزایش استا را ز بانگ
 گفت استا راست میگوید، روید
 سجده کردند و بگفتند ای کریم
 پس برون جستند سوی خانه‌ها
 مادرانشان خشمگین گشتند و گفت
 وقت تحصیل است اکنون و شما
 عذر آوردند کای مادر تو بیست^۱
 از قضای آسمان استاد ما
 مادران گفتند مکر است و دروغ
 ما صباح آییم پیش اوستا
 کودکان گفتند بسم الله روید
 بامدادان آمدند آن مادران
 هم عرق کرده ز بسیاری لحاف
 آه آهی میکشد آهسته او
 خیر باشد اوستا این درد سر
 گفت من هم بیخبر بودم از آن
 من بدم غافل بشغل قال وقیل

بد بنائی بود و ما بد بانیم
 تا از این محنت فرج یابیم زود
 درس خوانید و کنید آوا بلند
 بانگ ما استاد را دارد زبان
 ارزد این کو درد یابد بهر دانگ؟
 درد سر افزون شدم بیرون روید
 دور بادا از تو رنجوری و بیم
 همچو مرغان در هوای دانه‌ها
 روز کتاب^۱ و شما با لہو جفت
 میگریزید از کتاب و اوستا
 این گناه از ما واز تقصیر نیست
 گشت رنجور و سقیم و مبتلا
 صد دروغ آرید بهر طمع دوغ
 تا بینیم اصل این مکر شما
 بر دروغ و صدق ما واقف شوید
 خفته استا همچو بیمار گران
 سر بیسته روکشیده در سجاف^۲
 جملگان گشتند هم لاجول گو
 جان تو ما را نبودست زین خبر
 آگه کردند این مادر غران^۳
 بود در باطن چنین رنجی ثقیل

۱- مکتب ۲- بایست (از ایستادن) ۳- پرده و حجاب و کرانه جامه ۴- بدکاره

حکایت ۱۰۶

زاهد پیمان شکن

يك حکایت گویمت گر بشنوی
 بود درویشی بکهساری مقیم
 اندر آن که بود اشجار و ثمار
 قوت آن درویش بود آن میوه ها
 گفت آن درویش یارب با تو من
 خود نچینم میوه ای در کل حین
 جز از آن میوه که باد انداختش
 مدتی بر نذر خود بودش وفا
 پنج روز آن باد امرودی نریخت
 بر سر شاخی مرودی چند دید
 باد آمد شاخ را سرزیر کرد
 جوع و ضعف و قوت جذب غذا
 هم در آن دم گوشمال حق رسید
 اتفاقاً دزد چندی تاختند
 بیست از دزدان بدند آنجا و بیش
 شحنه را غماز^۲ آگه کرده بود
 هم بدانجا پای چپ^۱ و دست راست
 دست زاهد هم بریده شد غلط
 در زمان آمد سواری بس گزین

در حقیقت بر حقیقت بگری
 خلوت او را بود همخواب و ندیم
 سیب و امرود و انار بیشمار
 غیر آن چیزی نخوردی دایماً
 عهد کردم زین نچینم در زمن
 نیز غیری را نگویم که بچین
 من نچینم از درخت منتعش^۱
 تا درآمد امتحانات قضا
 ز آتش جوعش صبوری میگریخت
 باز صبری کرد و خود را وا کشید
 طبع را بر خوردن آن چیر کرد
 کرد زاهد را ز نذرش بی وفا
 چشم او بگشاد و گوش او کشید
 و ندر آن کهسار منزل ساختند
 بخش میکردند مسروقات^۲ خویش
 مردم شحنه بر افتادند زود
 جمله بیرید و غوغائی بخاست
 پاش را میخواست هم کردن سقط
 بانگ بر زد برعوان کای سگ بین

۱- خوب و خوش

۲- چیزهای دزدیده

۳- جاسوس ، سخن چین

این فلان شیخ است و ابدال خدا
آن عوان بدید جامه تیز رفت
شحنه آمد پا برهنه عذر خواه
هین بجل کن مرمر ازین کار زشت
گفت میدانم سبب این نیش را
من شکستم حرمت ایمان او
دست ما و پای ما و مغز و پوست
دست او را تو چرا کردی جدا
پیش شحنه داد آگهایش تفت
که ندانستم خدا بر من گواه
ای کریم و سرور اهل بهشت
میشناسم من گناه خویش را
پس یمینم^۱ برد دادستان او
بادای والی فدای حکم دوست

حکایت ۱۰۷

زرگر دوراندیش

آن یکی آمد پیش زرگری
گفت رو خواجه مرا غربال نیست
گفت جاروبی ندارم بردکان
من ترازویی که میخواهم بده
گفت بشنیدم سخن، کز نیستم
این شنیدم لیک پیری مرتعش^۲
فهم کردم لیک پیری ناتوان
وان زر تو هم قراضه خرد و مرد
پس بگوئی خواجه جاروبی بیار
چون بروی خاک را جمع آوری
من زاول دیدم آخر را تمام

که ترازو ده که بر سنجم زری
گفت میزان ده بدین تسخر مایست^۳
گفت بس بس این مضاحک را بمان^۴
خویشتن را کر مکن هر سو مجه
تا نینداری که بی معنیستم
دست لرزان جسم تو نا منتعش^۵
دستت از ضعف است لرزان هر زمان
دست لرزد پس بریزد زر خرد
تا بجویم زر خود را از غبار
گوئیم غربال خواهیم ای جری^۶
جای دیگر رو از اینجا والسلام

۴- لرزان

۳- شوخی را بگذار کنار

۲- مسخره مکن

۶- بی باک و دلآور

۱- دست راستم

۵- بی قوت و ناتوان

هر که اول بنگرد پایان کار اندر آخر او نگردد شرمسار

حکایت ۱۰۸

استر و شتر

گفت استر با شتر کای خوش رفیق
 تو نیائی بر سر او خوش میروی
 من همی افتم برو در هر دمی
 این سبب را باز گو با من که چیست
 گفت از چشم تو چشم من یقین
 بعد از آن هم از بلندی ناظرم
 خوش بر آیم بر سر کوه بلند
 تو نبینی پیش خود یک دو سه گام
 در فراز و شیب و در راه دقیق
 من همی آیم بسر در چون غوی^۱
 خواه در خشکی و خواه اندر نمی
 تا بدانم من که چون بایست زیست
 بی گمان روشنتر است و دور بین
 زین سبب در رو نیفتم حاضر
 آخر عقبه ببینم هوشمند
 دانه بینی و نبینی رنج دام

حکایت ۱۰۹

چشم دل

بود شیخی رهنمائی پیش از این
 یک صباحی گفتش اهل بیت او
 ما ز هجر و مرگ فرزندان تو
 تو نمیگیری نمیزاری چرا ؟
 ما همه امیدواران توئیم
 لیک با این جمله چون بی شفقتی
 آسمانی شمع بر روی زمین
 سخت دل چونی بگو ای نیکخو
 نوحه میداریم با پشت دو تو
 یا که رحمت نیست اندر دل ترا
 ریزه چین خوان احسان توئیم
 بهر فرزند از چرا بی رأفتی

۱- توبسر زمین نمی خوری ۲- کمره

یا مگر خود دل نمیسوزد ترا
 شیخ گفت او را میندار ای رفیق
 بر همه کفار ما را رحمت است
 بر سگانه رحمت و بخشایش است
 آن سگی که میگذرد گویم دعا
 گفت پس چون رحم داری بر همه
 چون نداری نوحه فرزند خویش
 چون گواه رحم اشک دیده هاست
 شیخ دانا زین عتابش گرم شد
 رو به زن کرد و بگفتش کای عجز
 جمله گر مرده اند ایشان گر حی اند
 من چو بینمشان معین پیش خویش
 گر چه بیروند از دور زمان
 گریه از هجران بود یا از فراق

حکایت ۱۱۰

قرآن خواندن شیخ نابینا

دید در ایام آن شیخ فقیر
 پیش او مهمان شد او وقت تموز
 گفت اینجا ای عجب مصحف چراست
 اندر این اندیشه تشویشش فزود

مصحفی^۲ در خانه پیری^۱ ضربی^۴
 هر دو زاهد جمع گشته چند روز
 چونکه نابیناست این درویش راست
 که جز او را نیست اینجا باش و بود

۱- رگزن ۲- دست بگردن بودن ۳- قرآن ۴- کور

من نیم گستاخ یا آمیخته
 تابه صبری بر مرادی بر زخم
 کشف گشتش حال مشکل در زمان
 جست از خواب آن عجایب را بدید
 گشت بی صبر و ازو آن حال جست
 چون همی بینی همی خوانی سطور؟
 دست را بر حرف آن بنهاده ای
 این عجب میداری از صنع خدا
 بر قرائت من حریم همچو جان
 در دو دیده وقت خواندن بی گره
 ای بهر رنجی بما امیدوار
 یا ز مصحفها قرائت بایدت
 تا فرو خوانی معظم جوهرها

اوست تنها مصحفی آویخته
 تا پیرسم نی خمش صبری کنم
 مرد مهمان صبر کرد و ناگهان
 نیمشب آواز قرآن را شنید
 که ز مصحف کور میخواندی درست
 گفت چون در چشمهایت نیست نور
 آنچه میخوانی بر آن افتاده ای
 گفت ای گشته ز جهل تن جدا
 من ز حق درخواستم کای مستعان
 نیستم حافظ مرا نوری بده
 آمد از حضرت ندا: کای مرد کار
 هر زمان که قصد خواندن باشدت
 من در آن دم وادهم چشم ترا

حکایت ۱۱۱

صبر لقمان

دید کو میکرد ز آهن حلقه ها
 ز آهن و پولاد آن شاه بلند
 در عجب میماند و سواسش فزود
 که چه میسازی ز حلقه تو بتو
 صبر تا مقصود زوتر رهبر است

رفت لقمان سوی داود از صفا
 جمله را با همدگر در میفکند
 صنعت زراد او کم دیده بود
 کاین چه شایند بود و پیرسم از او
 باز با خود گفت صبر اولیتر است

چونکه لقمان تن بزد هم در زمان
 پس زره سازید و در پوشید او
 گفت این نیکو لباس است ای فتی
 گفت لقمان صبر هم نیکو دمی است
 شد تمام از صنعت داود آن
 پیش لقمان حکیم صبر خو
 در مصاف و جنگ و دفع زخم را
 کو پناه و دافع هر جا غمی است

حکایت ۱۱۲

بهلول و صاحب‌دل

گفت بهلول آن یکی درویش را
 گفت چون باشد کسی که جاودان
 سیل و جوها بر مراد او روند
 زندگی و مرگ سرهنگان او
 بی رضای او نیفتد هیچ برگ
 گفت ای شه راست گفتمی همچنین
 آن و صد چندانی، ای صادق، ولیک
 گفت این باری یقین شد پیش عام
 هیچ برگی در نیفتد از درخت
 از دهان لقمه نشد سوی گلو
 چون قضای حق رضای بنده شد
 زندگی خود نخواهد بهر خود
 بنده‌ای کش خوی و خلقت این بود
 مرگ او و مرگ فرزندان او
 نزع فرزندان بر آن با وفا

چونی ای درویش واقف کن مرا
 بر مراد او رود کار جهان
 اختران زانسان که او خواهد شوند
 بر مراد او روانه کو بکو
 بی قضای او نیاید هیچ برگ
 در فر و سیمای تو پیدا است این
 شرح کن این را، بیان کن نیک نیک
 که جهان در امر یزدان است رام
 بی قضا و حکم آن سلطان بخت
 تا نگوید لقمه را حق که اذخلوا
 حکم او را بنده خواهنده شد
 نی پی نوق حیات مستلذ
 نی جهان بر امر و فرمانش رود
 بهر حق پیشش چو حلوا در گلو
 چون قطائف پیش شیخ بینوا

حکایت ۱۱۳

دقوقی و گرامانش

آن دقوقی داشت خوش دیباجه^۱ ای
 بر زمین میشد چو مه بر آسمان
 در مقامی مسکنی کم ساختی
 گفت در يك خانه گر باشم دو روز
 با چنین تقوی و اوراد و قیام
 در سفر معظم مرادش آن بدی
 این همی گفתי چو میرفتی براه
 حضرتش گفתי که ای صدر مهین
 مهر من داری چه میجوئی دگر
 او بگفتی یارب ای دانای راز
 در میان بحر اگر بنشسته ام
 آن دقوقی رحمة الله علیه
 سال و مه رفتم سفر از عشق ماه
 گفت روزی میشدم مشتاق وار
 تا بینم قلزمی^۲ در قطره ای
 چون رسیدم سوی يك ساحل بگام
 هفت شمع از دور دیدم ناگهان
 نور شعله هر یکی شمعی از آن
 خیره گشتم خیرگی هم خیره گشت

عاشق و صاحب کرامت خواجه ای
 شبروان را گشته زو روشن روان
 کم دو روز اندر دهی انداختی
 عشق آن مسکن کند در من فروز
 طالب خاصان حق بودی مدام
 که دمی بر بنده خاصی زدی
 کن قرین خاصگانم ای اله
 این چه عشق است و چه استسقا است این
 چون خدا با توست چون جوئی بشر
 تو گشودی در دلم راه نیاز
 طمع در آب سبوهم بسته ام
 گفت سافرت^۳ مدأ فی خافیه^۲
 بی خبر از راه حیران در اله
 تا بینم در بشر انوار یار
 آفتابیی درج اندر ذره ای
 بود بیگه گشته روز و وقت شام
 اندر آن ساحل شتاییدم بدان
 بر شده خوش تا عنان آسمان
 موج حیرت عقل را از سر گذشت

۱ - رخساره ۲ - مدتی در مشرق و مغرب سفر کردم ۳ - بحرامر و اصطلاحاً بمعنای دریا

کین چگونه شمعها افروخته است
 خلق جویان چراغی گشته بود
 باز میدیدم که میشد هفت يك
 باز آن يك بار دیگر هفت شد
 بیشتر رفتم دوان کآن شمعها
 ساعتی بی عقل و بیهوش اندر این
 باز با هوش آمدم برخاستم
 هفت شمع اندر نظر شد هفت مرد
 باز حیران گشتم اندر صنع رب
 بیشتر رفتم که نیکو بنگرم
 باز هر يك مرد شد شکل درخت
 زانبهی برگ پیدا نیست شاخ
 این عجب تر که بر ایشان میگذشت
 ز آرزوی سایه جان می باختند
 سایه آنرا نمیدیدند هیچ
 چشم میالم بهر لحظه که من
 خواب چه بود بر درختان میروم
 باز چون من بنگرم در منکران
 با کمال احتیاج و افتقار
 گفت راندم بیشتر من نیک بخت
 هفت می شد فرد می شد هر دمی

وین دو دیده خلق از آنها دوخته است
 پیش آن شمعی که برمه میفزود
 نور او بشکافتی جیب فلک
 مستی و حیرانی من زفت شد
 تا چه چیز است از نشان کبریا
 اوقتام بر سر خاک زمین
 در روش گوئی نه سر نی پاستم
 نورشان میشد بسقف لآزورد
 کاینچنین چون شد چگونه است ای عجب
 تا چه حال است آنکه میگردد سرم
 چشم از سبزی ایشان نیکبخت
 برگ هم گم گشته از میوه فراخ
 صد هزاران خلق از صحرا و دشت
 از گلیمی سایبان میساختند
 صد تفو بر دیده های پیچ پیچ
 خواب می بینم خیال اندر زمن
 میوه هاشان میخورم چون نگروم
 که همی گیرند از این بستان کران
 ز آرزوی نیم غوره جان سپار
 باز شد آن هفت جمله يك درخت
 من چسان میگشتم از حیرت همی

صف کشیده چون جماعت کرده ساز
دیگران اندر پی او در قیام
از درختان بس شگفتم مینمود
جمله در قعه^۱ پی یزدان فرد
کردم ایشان را سلام از اتباه
ای دقوقی مفخر و تاج کرام
پیش از این بر من نظر ننداختند
این بیوشیده است اکنون بر تو نیز
اقتدا کردن بتو ای پاک دوست
قوم همچون اطلس آمد او طراز
اینت زیبا قوم و بگزیده امام
چون شنید از سوی دریا داد داد
در قضا و در بلا و زشتی
این سه تاریکی و از غرقاب بیم
موجها آشوفت اندر چپ^۲ و راست
نعره^۳ و اوایلها بر خاسته
کافر و ملحد همه مخلف شدند
رحم او جوشید و اشک او دويد
دستشان گیرای شه نیکو نشان
بیخود از وی می بر آمد بر سما
شد نماز آن جماعت هم تمام

بعد از آن دیدم درختان در نماز
يك درخت از پیش مانند امام
آن قیام و آن رکوع و آن سجود
بعد دیری گشت آنها هفت مرد
چون بنزدیکی رسیدم من ز راه
قوم گفتم جواب آن سلام
گفتم آخر چون مرا بشناختند
پاسخ دادند کای جان عزیز
بعد از آن گفتند ما را آرزوست
پیش درشد آن دقوقی در نماز
وان جماعت در پی او در قیام
ناگهان چشمش سوی دریا افتاد
در میان موج دید او کشتی
هم شب و هم ابر و هم موج عظیم
تند بنادی همچو عزرائیل خاست
اهل کشتی از مهابت کاسته
دستها در نوحه بر سر میزدند
چون دقوقی آن قیامت را بدید
گفت یارب منگر اندر فعلشان
اشک میرفت از دو چشمش وان دعا
چون رهید آن کشتی و آمد بکام

'فجفجی' افتادشان با همدگر
 هر یکی با آن دگر گفتند سر
 گفت هر يك من نکردستم کنون
 گفت مانا کاین امام ما ز درد
 گفت آن دیگر که ای یار یقین
 او فضولی بوده است از انقباض
 چون نگه کردم سپس تا بنگرم
 يك از ایشان را ندیدم در مقام
 نی چپ و نی راست نی بالا و زیر
 در تحیر مانده ام کاین قوم را
 سالها در حسرت ایشان بماند
 کار ازین ویران شدست ای مردِ خام
 چشم ابلیسانه را يك دم ببند
 ای دقوقی با دو چشم همچو جو
 هین بجو که رکن دولت جستن است

کین فضولی کیست از مای پدر
 از پس پشت دقوقی مستتر
 این دعائی از برون نی از درون
 بوالفضولانه مناجاتی بکرد
 مر مرا هم مینماید این چنین
 کرد بر مختار مطلق اعتراض
 که چه میگویند آن اهل کرم
 رفته بودند از مقام خود تمام
 چشم تیز من بشد بر قوم چیر
 چون بپوشانید حق بر چشم ما
 عمرها در شوق ایشان اشک راند
 که بشر دیدی مر اینها را چو عام
 چند بینی صورت ، آخر چند چند
 هین مبر امید ایشان را بجو
 هر گشادی در دل اندر بستن است

حکایت ۱۱۴

گریختن عیسی از احمق

عیسی مریم بکوهی می گریخت
 آن یکی در پی دوید و گفت خیر
 با شتاب او آن چنان می تاخت جفت
 شیر گوئی خون او میخواست ریخت
 در پیت کس نیست چه گریزی چوطیر
 کز شتاب خود ، جواب او نکفت

يك دو میدان در پی عیسی براند
 كز پی مرزات حق يك لحظه بیست^۱
 از که این سو میگیزی ای کریم؟
 گفت از احمق گریزانم برو
 گفت آخر آن مسیحا نی توئی
 گفت آری گفت آن شه نیستی
 چون بخوانی آن فسون بر مرده ای
 گفت آری آن منم، گفتا که تو
 بردمی بروی سبک تا جان شود
 گفت آری، گفت پس ای روح پاک
 گفت عیسی که بذات پاک حق
 کان فسون و اسم اعظم را که من
 بر که سنگین بخواندم شد شکاف
 بر تن مرده بخواندم گشت حی^۲
 خواندم آنرا بر دل احمق به^۳ ود^۳
 گفت حکمت چیست کابجا اسم حق
 گفت رنج احمقی قهر خداست
 ابتلا رنجی است کان رحم آورد
 ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت
 اندك اندك آبرو دزدد هوا

پس بجد جد عیسی را بخواند
 که مرا اندر گریزت مشکلی است
 نی بیت شیر و نه خصم و خوف و بیم
 میرهانم خویش را بندم مشو
 که شود کورو کور از تو مستوی
 که فسون غیب را مأویستی
 بر جهد چون شیر صید آورده ای
 نی ز گل مرغان کنی ای خوبرو
 در هوا اندر زمان پیران شود
 هر چه خواهی میکنی، از کیست باك؟
 مبدع^۲ تن، خالق جان در سبق
 بر کر و بر کور خواندم شد حسن
 خرقه را بدرید بر خود تا بناف
 بر سر لاشی بخواندم گشت شی
 صد هزاران بار و درمانی نشد
 سود کرد اینجا، نبود آنرا سبق؟
 رنج و کوری نیست قهر آن ابتلاست
 احمقی رنجی است کان زخم آورد
 صحبت احمق بسی خونها بریخت
 دین چنین دزدد هم احمق از شما

۱- بایست، توقف کن

۲- آفریننده

۳- از سرمجت

حکایت ۱۱۵

مگر خر گوشان با پیلان

از رمه پیلان بر آن چشمه زلال
 جمله محروم و زخوف از چشمه دور
 از سر که بانگ زد، خر گوش زال
 که بیا رابع عشر^۱ ای شاه پیل
 شاه پیلا من رسولم پیش بیست^۲
 ماه میگوید که ای پیلان روید
 و نه من تان کور گردانم ستم
 ترک این چشمه بگوئید و روید
 نك نشان آن است کاندر چشمه ماه
 آن فلان شب حاضر آ ای شاه پیل!
 ماه چون شد بدر آمد بی عشار^۳
 چونکه زد خرطوم پیل آن شب در آب
 پیل باور کرد از وی آن خطاب
 ترس ترسان باز گشتند آن رمه

جمله نخجیران^۴ بدند اندر وبال
 حیلہ ای کردند چون کم بود زور
 سوی پیلان در شب غره هلال
 تا درون چشمه یابی این دلیل
 بر رسولان بند و زجر و خشم نیست
 چشمه آن ماست زین یکسو شوید
 گفتم از کردن برون انداختم
 تا ز زخم تیغ مه ایمن شوید
 مضطرب گردد ز پیل آب خواه
 تا درون چشمه یابی زین دلیل
 شاه پیلان شب بسوی چشمه سار
 مضطرب شد آب و مه کرد اضطراب
 چون درون چشمه مه کرد اضطراب
 بعد از آن نامد یکی زایشان همه

حکایت ۱۱۶

طعمه زدن قوم به حضرت نوح

نوح اندر بادیه کشتی بساخت
 صد مثل گو^۵ از پی تسخر^۶ بتاخت

۱- شب چهاردهم ماه ۲- بایست ۳- لغزش ۴- متلك گو ۵- تسخر و طعمه

در بیابانی که چاه آب نیست
 آن یکی میگفت ای کشتی بتاز
 آن یکی میگفت دنبالش کتر است
 آن یکی میگفت پالانش کجاست
 آن یکی میگفت این مشک تهی است
 آن یکی میگفت جو چون میخورد
 آن یکی میگفت بیکاری مگر
 او همی گفت این بفرمان خداست
 میکند کشتی چه نادان ابلهی است
 وان یکی میگفت پرش هم بساز
 وان یکی میگفت پشتش کتر مثر است
 وان یکی میگفت پایش کتر چراست
 وان یکی میگفت این خر بهر کیست
 ورنه بارت کی بمنزل میبرد
 یا شدی فرتوت و عقلت شد ز سر
 این بچربکها نخواهد گشت کاست

حکایت ۱۱۷

دزد دهل نواز

این مثل بشنو که شب دزدی عنید^۲
 نیم بیداری که او رنجور بود
 رفت بر بیام و فرود آویخت سر
 خیر باشد نیمشب چه میکنی؟
 در چه کاری؟ گفت میکوبم دهل
 گفت فردا بشنوی این بانگ را
 من چو رفتم بشنوی بانگ دهل
 در بن دیوار حفره میباید
 طقطق آهسته اش را میشنود
 گفت او را در چه کاری ای پدر
 تو که ای؟ گفتا دهل زن ای سنی^۴
 گفت کو بانگ دهل ای بوسیل^۵
 نعره یا حسرتا وا ویلتا
 آن زمان واقف شوی بر جزء و کل

تمثیل ۱۶

دام حرسی

بناز مرغی فوق دیواری نشست دیده سوی دانه و دامی بیست

۱- کج و معوج ۲- لطیفه و متلك ۳- خیره سر ۴- بزرگ و سرور ۵- مرد راه

که نظر او را سوی صحرا بدی گاه حرصش سوی دانه میشدی
این نظر با آن نظر چالیش^۱ کرد ناگهانی از خرد خالیش کرد
رفت و دانه خورد و اندر دام ماند صایدش^۲ کشت و بخورد و کام راند

حکایت ۱۱۸

نذر کردن سنگان

سگ زمستان جمع گردد استخوانش زخم سرما خرد گرداند چنانش
کو بگوید کاین قدر تن که منم خانه ای از سنگ باید کردنم
چونکه تابستان بیاید من بچنگ بهر سرما خانه ای سازم ز سنگ
چونکه تابستان بیاید از گشاد استخوانها پهن گردد پوست شاد
زفت گردد پا کشد در سایه ای کاهلی سیری غری خود رایه ای
گوید او چون زفت بیند خویش را در کدامین خانه گنجم ای کیا
گویدش دل ، خانه ای ساز ای عمو گوید او در خانه کی گنجم بگو
استخوان حرص تو در وقت درد در هم آید خرد گردد در نورد
چون بشد درد و شدت آن حرص زفت همچو سگ سودای خانه از تو رفت

حکایت ۱۱۹

عشقی صوفی بر صفره تپی

صوفی بر میخ روزی سفره دید چرخ میزد جامه ها را میدرید
بانگ میزد نک نوای بینوا قحطها و دردها را نک دوا
چونکه درد و شور او بسیار شد هر که صوفی بود با او یار شد

۱- چالش بمعنای مبارزه و نزاع ۲- شکارچی اورا

کخکخی^۱ و هاو هوئی میزدند
 بوالفضولی گفت صوفی را که چیست
 گفت رو رو نقش بی معیستی
 عشق نان بی نان غذای عاشق است
 تا که چندی مست و بی خود میشدند
 سفره‌ای آویخته وز نان تهی است
 تو بجو هستی که عاشق نیستی
 بند هستی نیست هر کو صادق است

حکایت ۱۲۰

امیر و غلام

در زمانی بود امیری از کرام
 میرشد محتاج گرمابه سحر
 طاس و مندیل و گل از التون^۲ بگیر
 سنقر^۳ آمد طاس و مندیلی نکو
 مسجدی بر ره بُد و بانگ صلا
 بود سنقر سخت مولع^۴ در نماز
 تو بدین دگان زمانی صبر کن
 رفت سنقر، میر بر دگان نشست
 میر از بهر دل آن زنده جان
 چون امام و قوم بیرون آمدند
 سنقر آنجا ماند تا نزدیک چاشت
 گفت ای سنقر چرا نایی برون
 صبر کن نك آمدم ای روشنی
 هفت نوبت صبر کرد و بانگ کرد

۱- صدای خنده
 ۲- نام کنیزك (پترکی یعنی غلام)
 ۳- نام غلام
 ۴- حریص و راغب
 ۵- عشوّه و غمزّه

پاسخش این بود می نگذارم
گفت آخر مسجد اندر کس نماند
گفت آنکه بسته است از برون
آنکه نگذارد تو را کای درون
ماهیان را بحر نگذارد برون
اصل ماهی آب و حیوان از گل است
قفل زفت است و گشاینده خدا

تا برون آییم هنوز ای محترم
کیت^۱ وامیدارد آنجا کت^۱ نشاند؟
بسته است او هم مرا از اندرون
می بنگذارد مرا کایم برون
خاکیان را بحر نگذارد درون
حیله و تدبیر اینجا باطل است
دست در تسلیم زن و ندر رضا

حکایت ۱۲۱

منذیل در آتش

از آنس فرزند مالک آمده است
او حکایت کرد کز بعد طعام
چرکن و آلوده گفت ای خادمه
در تنور پر ز آتش در فکنند
جمله مهمانان در آن حیران شدند
بعد يك ساعت بر آورد از تنور
قوم گفتند ای صحابی عزیز
گفت زانکه مصطفی دست و دهان

که بمهمانی^۱ او شخصی شده است
دید انس دستار خوان را زرد فام
اندر افکن در تنورش يك دمه
آن زمان دستار خوان را هوشمند
انتظار دود کندوری^۲ بدند
پاك و اسپید واز آن اوساخ^۳ دور
چون نسوزید و منقی^۴ گشت نیز
بس بمالید اندر این دستار خوان

حکایت ۱۲۲

حضرت رسول و کاروان عرب

اندر آن وادی گروهی از عرب
خشك شد از قحط بارانشان قَرَب^۱

۱- کی تورا ۲- کندوری بمعنی سفره است.
۳- چرك و کثافت ۴- باک ۵- مشکها

کاروانی مرگِ خود بر خوانده‌ای
مصطفی پیدا شد از ره بهر عون
بر تف ریگک وره صعب و سترگ
خلق اندر ریگک هر سو ریخته
چند یاری سوی آن کُتبان^۱ روید
سوی میر خود بزودی میبرد
سوی من آرید با فرمان^۲ مُر^۲
بعد یک ساعت بدیدند آنچه آن
راویه پر آب چون هدیه بری
اینطرف فخرالبشر خیرالوری
گفت او آن ماهروی قند خو
بهتر و مهتر شفیع مجرمان
گفت مانا او مگر آن شاعر است
من نیایم جانب او نیم شبیر^۳
او فغان برداشت در تشنّیع و تف^۴
گفت نوشید آب و بردارید نیز
اشتران و هر کسی ز آن آب خورد
ابر گردون خیره ماند از رشک او
میرسد از امر او از بحر اصل
یا محمّد چیست این ای بحر خو
غرقه کردی هم عرب هم کرد را

۴- خشم و غضب ۵- مشک

در میان آن بیابان مانده‌ای
ناگهانی آن مُغیث هر دو کون
دید کانبجا کاروانی بس بزرگ
اشترانشان را زبان آویخته
رحمش آمد گفت هین زوتر روید
که سیاهی بر شتر مشک آورد
آن شتربان سیه را با شتر
سوی کُتبان آمدند آن طالبان
بنده ای میشد سیه با اشتری
پس بدو گفتند میخواند تو را
گفت من شناسم او را کیست او
سید و سرور محمد نور جان
نوعها تعریف کردندش که هست
که گروهی را زبون کرد او بسحر
کشکشانش آوردند آن طرف
چون کشیدندش پیش آن عزیز
جمله را ز آن مشک او سیراب کرد
راویه^۵ پر کرد و مشک از مشک او
مشک خود روپوش بود و موج فضل
قافله حیران شدند از کار او
کرده ای روپوش مشک^۶ خرد را

۱- تلای ریگ ۲- تلخی ۳- وجب

ای غلام اکنون تو پربین مشک خود
 آن سیه حیران شد از برهان او
 چشمه‌ای دید از هواریزان شده
 زان نظر روپوشها هم بر درید
 چشمها پر آب کرد آن دم غلام
 دست و پایش ماند از رفتن براه
 دستهای مصطفی بر رو نهاد
 شد سپید آن زنگی و زاده حبش
 پس بیامد با دو مشک پر روان
 خواجه بر ره منتظر بنشسته بود
 خواجه از دورش بدید و خیره ماند
 راویۀ ما اشترما هست این
 کو غلام ما مگر سر گشته شد
 یا مگر او را بکشت این بد گهر
 چون بیامد پیش گفتش کیستی؟
 گو غلامم را چه کردی راست گو؟
 گفت اگر کشتم بتو چون آمدم
 گفت فی‌نی در نگیرد با منت
 کو غلام من؟ بگفت اینک منم
 هی چه میگوئی غلام من کجاست؟
 گفت اسرار تو را با آن غلام

تا نگویی در شکایت نیک و بد
 میدمید از لامکان ایمان او
 مشک او روپوش فیض آن شده
 تا معین چشمه غیبی بدید
 شد فراموشش ز خواجه وز مقام
 زلزله افکند برجانش اله
 بوسه‌های عاشقانه بس بداد
 همچو بدر و روز روشن شد شبش
 سوی خواجه از نواحی کاروان
 کان غلامش دیر می‌آمد نه زود
 از تحیر اهل آن ده را بخواند
 پس کجا شد بنده زنگی جبین
 یا بدو گرگی رسید و کشته شد
 اشترش آورد تا اینجا از قدر
 از یمن زادی و یا ترکیستی؟
 گر بکشتی وانما ، حیلت مجو
 چون بیای خود در این خون آمدم
 راست باید گفت سر این فنت
 کرد دست فضل یزدان روشنم
 هین نخواهی رست از من جز بر است
 جمله وا گویم یکا یک من تمام

زان زمانی که خریدی تو مرا تا به اکنون باز گویم ماجرا
تا بدانی که همانم در وجود گر چه از شبیدیز^۱ من صبحی گشود
رنگ دیگر شد و لیکن جان پاک فارغ از رنگ است و از ارکان خاک

حکایت ۱۲۳

شیرخواره ناطق

هم از آن ده یک زنی از کافران سوی پیغمبر دوان شد ز امتحان
پیش پیغمبر در آمد با خمار^۲ کودکی دو ماهه، زن را بر کنار
گفت کودک سلم الله علیک یا رسول الله قد جئنا الیک^۳
مادرش از خشم گفتش هی خموش کیت افکند این شهادت را بگوش
گفت حق آموخت و انگه جبرئیل در بیان با جبرئیل من رسیل^۴
پس رسولش گفت کای طفل رضیع^۵ چیست نامت باز گو و شومطیع
گفت نامم پیش حق عبدالعزیز عبد عزی^۶ پیش این یک مشت حیز

حکایت ۱۲۴

مار در موزه

اندر این بودند کآواز صلا مصطفی بشنید از سوی علا
خواست آبی و وضو را تازه کرد دست و رو را شست او زان آب سرد
هر دو پیا شست و به موزه کرد رای موزه را بر بود یک موزه ربای
دست سوی موزه برد آن خوش خطاب موزه را بر بود از دستش عقاب
موزه را اندر هوا برد او چو باد پس نگون کرد و از آن ماری فتاد

۳- آمدیم نزد تو ۴- هم نامه و هم پیغام

۱- سیاه (اسب سیاه) ۲- نقاب و برقع
۵- شیرخوار ۶- نام پتی است .

در فتاد از موزه یک مار سیاه
 پس عقاب آن موزه را آورد باز
 پس رسولش شکر کرد و گفت ما
 گر بلا آید تو را اندوه مبر
 راحت جان آمد ای جان فوت مال
 زان عنایت شد عقابش نیکخواه
 گفت هین بستان و رو سوی نماز
 این جفا دیدیم و خود بود آن وفا
 ور زیان بینی غم آنرا مخور
 مال چون جمع آید ای جان شد وبال

حکایت ۱۲۵

زبان حیوانات

گفت موسی را یکی مرد جوان
 تا بود کز بانگ حیوانات و دد
 گفت موسی رو گذر کن زین هوس
 عبرت و بیداری از یزدان طلب
 هین برو در سر خود، خود کم طلب
 گفت باری نطق سگ کو بر در است
 گفت موسی هین تو دانی رو رسید
 بامدادان از برای امتحان
 خادمه سفره بیفشاند و فتاد
 در ربود آنرا خروسی چون گرو
 دانه گندم توانی خورد و من
 گندم و جو را و باقی حبوب
 این لب نانی که قسم ماست آن
 که بیاموزم زبان جانوران
 عبرتی حاصل کنم در دین خود
 کاین خطر دارد بسی درپیش و پس
 نر کتاب و از مقال و حرف لب
 کاین مرادت افکند در صد تعب
 نطق مرغ خانگی کا هل پر است
 نطق این هر دو شود بر تو پدید
 ایستاد او منتظر بر آستان
 پاره ای نان بیات آثار زاد
 گفت سگ کردی تو بر ما ظلم، رو
 عاجزم در دانه خوردن در وطن
 تو توانی خورد و من فی ای طروب
 میربایی این قدر را از سگان

پس خروشش گفت تن زن غم مخور
 اسب این خواجه سقط خواهد شدن
 اسب را بفروخت چون بشنید مرد
 روز دیگر همچنان نان را ربود
 کای خروس عشوه ده چند این دروغ
 گفت او را آن خروس با خبر
 اسب را بفروخت جست او از زیان
 لیک فردا استرش گردد سقط
 زود استر را فروشید آن حریص
 روز سوم گفت سگ با آن خروس
 تا بکسی گوئی دروغ ای بسی فروغ
 گفت او بفروخت استر را شتاب
 چون غلام او بمیرد نانها
 این شنید و آن غلامش را فروخت
 شکرها میکرد و شادبها که من
 تا زبان مرغ و سگ آموختم
 روز دیگر آن سگ محروم گفت
 گفت حاشا از من و از جنس من
 لیک فردا خواهد او مردن یقین
 پاره های نان و لالنگ^۱ و طعام
 مرگ اسب و استر و مرگ غلام

که عوض بدهد خدا زینت دگر
 روز فردا سیرخور کم کن حزن^۱
 پیش سگ شد آن خروشش روی زرد
 آن خروس و سگ بر اولب بر گشود
 ظالمی و کاذبی و بیفروغ
 که سقط شد اسب او جای دگر
 آن زیان انداخت او بر دیگران
 مر سگان را باشد این نعمت فقط
 یافت از غم وز زیان آن دم محیص^۲
 ای امیر کاذبان با طبل و کوس
 دوغی ای نا اهل دوغی دوغ
 گفت فردایش غلام آمد مصاب
 بر سگ و خواهند ریزند اقربا
 رست از خسران و رخ را بر فروخت
 رستم از سه واقعه اندر زمن
 دیده سوء القضا را دوختم
 کای خروس ژاژخا کو طاق و جفت
 که بگردیم از دروغی ممتحن^۳
 گاو خواهد کشت وارث در حنین^۴
 در میان کوی یابد خاص و عام
 بد قضاگردان این مغرور خام

۱- غصه ۲- خلاصی ۳- بهرنج افتاده

۴- ناله و فریاد ۵- سهم گدایان از بهمانی

مال افزون کرد و خون خویش ریخت
 بر در موسی کلیم الله رفت
 که مرا فریاد رس زین ای کلیم
 چونکه استا گشته ای برجه ز چه
 مر مرا در سر مزین در رو ممال
 نیست سنت کاید آن واپس به سر
 تا دلش شورید و آوردند طشت
 قی چه سودت دارد ای بدبخت خام

از زیان مال و درد آن گریخت
 چون شنید اینها دوان شد تیز و نف
 روهمی مالید بر خاک او زیم
 گفت رو بفروش خود را و بره^۱
 باز زاری کرد کای نیکو خصال
 گفت تیری جست از شست ای پسر
 هم در آن دم حال بر خواجه بگشت
 شورش مرگ است نه هیضه^۲ طعام

حکایت ۱۲۶

زنی که فرزندش نیمزیست

بیش از شش ماه نبودی عمرور
 ناله کرد آن زن که افغان ای اله
 نعمتم زوتر رو، از قوس قزح
 این شکایت آن زن از درد نذیر^۳
 آتشی در جان او افتاد تفت
 باغکی سبزی خوشی بی ضنتی^۴
 آن خود دانستش آن محبوب کیش
 کو بجان بازی بجز صادق نخواست
 مر تو را تا برخوردی زین چاشت خورد
 آن مصیبتها عوض دادت خدا

آن زنی هر سال زاییدی پسر
 یا سه ماه یا چهار ماه گشتی تباه
 نه مهم بار است و سه ماهم فرح
 پیش مردان خندا کردی نفیر
 بیست فرزند این چنین در گور رفت
 تا شبی بنمود او را جنتی
 دید در قصری نبشته نام خویش
 بعد از آن گفتند کاین نعمت وراست
 خدمت بسیار میبایست کرد
 چون تو کاهل بودی اندر التجا

۴- بی بخل و امساک

۲- خوفناک

۲- ناگوارا شدن طعام

۱- نجات پیدا کن

گفت یارب تا بصد سال و فزون
این چنینم ده بریز از من تو خون
اندر آن باغ او چو آمد پیش پیش
دید دروی جمله فرزندان خویش

حکایت ۱۴۷

آمدن حمزه بچنگ بدون زره

در جوانی حمزه عمّ مصطفی
اندر آخر حمزه چون در صف شدی
سینه باز و تن برهنه پیش پیش
خلق پرسیدند کای عمّ رسول
نه تو لا تُلقوا بایدیکم الی
پس چرا تو خویش را در تهلکه
چون جوان بودی و زفت و سخت زه
چون شدی پیر و ضعیف و منحنی
گفت حمزه چون که بودم من جوان
سوی مردن کس برغبت کی رود
لیک از نور محمد من کنون
از برون حس لشکر گاه شاه
خیمه در خیمه طناب اندر طناب

با زره میشد مدام اندر و غا^۱
بی زره سرمست در غزو آمدی
در فکندی در صف شمشیر خویش
ای هژبر صف شکن شاه فحول^۲
تهلکه^۳ خواندی ز پیغام خدا
می در اندازی چنین در معرکه
تو نمیرفتی سوی صف بی زره
پرده های لا ابالی میزنی
مرگ میدیدم وداع این جهان
پیش اژدرها برهنه کی شود
نیستم این شهر فانی را زبون
پر همی بینم ز نور حق سپاه
شکر آنکه کرد بیدارم ز خواب

۱- جنک ۲- مردانه ۳- خود را بدست خویش درمهاکه نیفکنید (قرآن)

حکایت ۱۲۸

و گیل صدر جهان

متهم شد، گشت از صدرش نهان
 که خراسان گه قهستان گاه دشت
 گشت بی طاقت ز ایام فراق
 رو سوی صدر جهان کن می‌گریز
 سوی آن صدی که میراست و مطاع
 هر چه بادا باد آنجا می‌روم
 عاقبت اندیش اگر داری هنر
 لایق زنجیر و زندانخانه ای
 او همی جوید تورا با بیست چشم
 او سگ قحط است و تو انبان آرد
 پند کم ده زانکه بس سخت است بند
 دفتر و درس و سبقشان روی اوست
 میرود تا عرش و تخت یارشان
 فی زیادات است و باب سلسله
 دل طپان سوی بخارا، گرم و تیز
 آب جیحون پیش او چون آبگیر
 میقتاد از خنده او چون گلستان
 در سواد غم بیاضی شد پدید

در بخارا بنده صدر جهان
 مدت ده سال سرگردان بگشت
 از پس ده سال او از اشتیاق
 سخت بی صبر و در آتشان تیز
 گفت ای یاران روان گشتم وداع
 دمبدم در سوز بریان میشوم
 گفت اورا ناصحی ای بی خبر
 چون بخارا میروی دیوانه ای
 او ز تو آهن همی خاید بخشم
 میکند او تیز از بهر تو کارد
 گفت ای ناصح خمش کن چند پند
 عاشقان را شد مدرس حسن دوست
 خامشند و نعره تکرارشان
 درشان آشوب و چرخ و زلزله
 رو نهاد آن عاشق خونابه ریز
 ریگ آمو پیش او همچون حریر
 آن بیابان پیش او چون گلستان
 چون سواد آن بخارا را بدید

عقل او پرید در بستان راز
از گلاب عشق او غافل بدند
پیش از پیدا شدن منشین گریز
تا کشد از جان تو ده ساله کین
گرچه میدانم که هم آبم کشد
رفت آن بیدل سوی صدر جهان
چونکه بود او عاشق و سرمست او
کش بسوزد یا برآویزد ورا
در دل صدر جهان مهر آمده
حال آن آواره ما چون بود
رحمت ما را نمیدانست نیک
گوئیا پریدش از تن مرغ جان
بر سریر ملک جاویدان نشست
پس فرود آمد ز مرکب سوی او
اندک اندک از کرم صدر جهان
بر رخس میگرد اشک تر نثار
زر نثار آوردت دامن گشا
چون که زنهارش رسینم چون رمید
اندک اندک مرده جنیندن گرفت
یک دو چرخ ز سجد اندر فتاد
در وصال او ز بند آزاد شد

ساعتی افتاد بیهوش و دراز
بر سر و رویش گلابی میزدند
هر که دیدش در بخارا گفت خیز
که تورا میجوید آن شه خشمگین
گفت من مستقیم آبم کشد
بارخ چون زعفران اشک روان
هم کفن هم تیغ اندر دست او
جمله خلقان^۱ منتظر سر در هوا
آه سوزانش سوی گردون شده
گفت با خود در سحرگه کای احد
او گناهی کرد و ما دیدیم لیک
چون بدید او چهره صدر جهان
جان بجانان داد از خود باز رست
شاه چون دید آن مزعفر روی او
میکشید از بیهوشی اش در بیان
برگرفتش سر نهاد اندر کنار
بانگ زد بر گوش او شه کای گدا
جان تو کاندر فراقم می طپید
چون صلا^۲ وصل بشنیدن گرفت
برجهید و برطپید او شاد شاد
بشکفید از روی او و شاد شد

حکایت ۱۲۹

بهترین شهرها

گفت معشوقی بعاشق کای فتی
 پس کدامین شهر از آنها خوشتر است
 هر کجا یوسف رخی باشد چوماه
 هر کجا تو با منی من با توام
 خوشتر از هر دو جهان آنجا بود
 که مرا با تو سرو سودا بود

تو بغربت دیده ای بس شهرها
 گفت آن شهری که در وی دلبر است
 جنت است آن گرچه باشد قعرچاه
 ور بود در قعر گوری منزلم
 که مرا با تو سرو سودا بود

حکایت ۱۳۰

مسجد مهمان گش

یک حکایت گوش کن ای نیک پی
 هیچکس در وی نخفتی شب ز بیم
 بس که اندر وی غریب عور رفت
 هر کسی گفتی که پریانند تُند
 آن دگر گفتی که سحر است و طلسم
 آن دگر گفتی که بر نه نقش فاش
 شب منخب اینجا اگر جان بایدت
 وان یکی گفتی که شب قفلی نهید
 تا یکی مهمان در آمد وقت شب
 از برای آزمون می آزمود

مسجدی بد در کنار شهر ری
 که نه فرزندش شدی آن شب یتیم
 صبحدم چون اختران در گور رفت
 اندر آن مهمان کُشان با تیغ کند
 کین رصد باشد عدو جان و جسم
 بر درش کای میهمان اینجا مباحش
 ور نه مرگ اینجا کمین بگشایدت
 غافلگی کاید شما کم ره دهید
 که شنیده بود آن صیت عجب
 زانکه بس مردانه و جانباز بود

قوم گفتندش که هین اینجا مخسب
 که غریبی و نمیدانی ز حال
 هر که این مسجد شبی مسکن شدش
 از یکی ما تا به صد این دیده ایم
 گفت او ای ناصحان من بی ندم^۱
 منبلی ام^۲ زخم ناساید تنم
 قوم گفتندش مکن جلدی برو
 چون تو بسیاران بلافیده زبخت
 هین برو کوتاه کن این قیل و قال
 گفت ای یاران از آن دیوان نیم
 آن غریب شهر سربالا طلب
 مسجدا گر کربلای من شوی
 خفته در مسجد خود اورا خواب کو
 نیمشب آواز با هولی^۳ شنید
 پنج کسرت اینچنین آواز سخت
 بشنوا اکنون قصه آن بانگ سخت
 گفت چون ترسم چوهست آن طبل عید
 برجهید و بانگ برزد کای کیا
 در زمان بشکست ز آواز آن طلسم
 ریخت چندین زر که ترسید آن پسر

تا نکوبد جانستانت همچو کسب^۱
 کاندرا اینجا هر که خفت آمد زوال
 نیمشب مرگ هلاهل آمدش
 نی بتقلید از کسی بشنیده ایم
 از جهان زندگی سیر آهدم
 عاشقم بر زخمها بر می تنم
 تا نگرده جامه و جانت گره
 ریش خود بر کنده يك يك لخت لخت
 خویش و مارا در میفکن در وبال
 که ز لاحولی ضعیف آید پیم
 گفت می خسبم در این مسجد بشب
 کعبه حاجت روای من شوی
 مرد غرقه گشته چون خسب بگو
 کایم اینک بر سرت ای مستفید
 میرسید و دل همی شد لخت لخت
 که نرفت از جا بدان آن نیکبخت
 تا دهل ترسد که زخم اورا رسید
 حاضر اینک اگر مردی بیا
 زر همی ریزید هر سو قسم قسم
 تا نگیرد زر ز پیری راه در

۱- نخاله تخمی که از آن روغن گرفته اند. ۲- پشیمانی ۳- کاهل و بیکاره ۴- ترسناکی

پرسد آن مسجد ز زر هر جایگاه
 بعد از آن برخاست آن شیر عتید
 تا سحر گه زر به بیرون میکشید
 با جوال و توپره بار دگر
 کوری و ترسانی واپس خزان
 در دل هر کور دور زر پرست
 این زر ظاهر بخاطر آمده است

حکایت ۱۴۱

هشتم بر حیات

آنچنانکه گفت جالینوس راد
 راضیم کز من بماند نیم جان
 از هوای این جهان و از مراد
 که ز کون استری بینم جهان
 پس جوابم بهر جالینوس نیست
 و رز جالینوس این قول افتری است

حکایت ۱۴۲

زدن برای قریبت

آن یکی میزد یتیمی را بهر
 دید مردی آن چنانش زار زار
 قند بود آن لیک بنمودی چو زهر
 آمد و بگرفت زودش در کنار
 چون ترسیدی ز قهر ایزدی
 گفت چندان آن یتیمک را زدی
 من بر آن دیوی زدم کو اندر اوست
 گفت اورا کی زدم ای جان و دوست
 مرگ آن خو خواهد و مرگ فساد
 مادر ار گوید تورا مرگ تو باد

حکایت ۱۴۳

شیطان و قریش

همچو شیطان کز وساوس بر قریش
 دم دمید و گفت گرد آرید جیش

تا که بر احمد هزیمت افکنیم
 چون سپه گرد آمدند از گفت او
 که بیارم من قبیلۀ خویش را
 مر شمارا عون و یاریها کنم
 چون قریش از گفت او حاضر شدند
 از ملایک دید شیطان انبهی^۱
 پای خود واپس کشید و میگرفت^۲
 گفت حارث^۳ ای سراقه^۴ شکل هین
 گفت این دم من همی بینم حرب
 می بینی غیر این لیک ای تو ننگ
 تا بخوردیم آن دم تو و آمدیم
 چونکه حارث با سراقه گفت این
 دست خود خشمین زدست او کشید
 سینه اش را کوفت شیطان و گریخت

تیخ و بنیاد از زمینش بر کنیم
 کرد با ایشان بحیلت گفتگو
 تا که در هیجا بود پشت شما
 تا سپاه دشمنان بشکنم
 هر دو لشکر در ملاقات آمدند
 سوی صف مؤمنان اندر رهی
 که همی بینم سپاهی بس شگفت
 دی چرا تو می نگفتی این چنین
 گفت می بینی جعاشیش^۴ عرب
 آن زمان لاف بود این وقت جنگ
 تو بتون رفتی و ما هیزم شدیم
 از عتابش خشمگین شد آن لعین
 چون زگفت اوش درد دل رسید
 خون آن بیچارگان زین مکر ریخت

تمثیل ۱۷

جوشیدن نخود در دیگ

وز بلاها رو مگردان ای جوان
 میجهد بالا چو شد ز آتش زبون
 بر سر دیگ و بر آرد صد خروش
 چون خریدی چون زبونم میکنی

بشنو این تمثیل و قدر خود بدان
 در نخود بنگر که اندر دیگ چون
 هر زمانی می بر آید وقت جوش
 که چرا آتش بمن در میزنی

۳- از بزرگان عرب ۴- جمع جمشوش ،

۲- میگریخت

۱- انبوهی ، ازدحام
 مرد بلندقد و قوی.

میزند کفگیر کدبانو که نی
 زان نجوشانم که مکروه منی
 تا غذا گردی بیامیزی بجان
 آب میخوردی بیستان سبز و تر
 خوش بجوش و بر مچه ز آتش کنی
 بلکه تا گیری تو ذوق و چاشنی
 بهر خواری نیست این امتحان
 بهر این آتش بد است آن آبخور

حکایت ۱۳۴

رمیدن گره اسب از خوردن آب

آنکه فرموده است او اندر خطاب
 می شخولیدند^۱ هر دم آن نفر
 آن شخولیدن بگره میرسید
 مادرش پرسید کای گره چرا
 گفت گره می شخولند این گروه
 پس دلم می لرزد از جا می رود
 گفت مادر تا جهان بود است ازین
 هین تو کار خویش کن ای ارجمند
 ما چو آن گره هم آب جو خوریم
 آن خداوندان که ره طی کرده اند

گره و مادر همی خوردند آب
 بهر اسبان که هلاکین آب خور
 سر همی برداشت و ز خود میرمید
 میرمی هر ساعتی زین استقا^۲
 ز اتفاق بانگشان دارم شکوه
 ز اتفاق نعره خوفم می رسد
 کار افزایشان بدنند اندر زمین
 زود کایشان ریش خود بر میکنند
 سوی آن وسواس طاعن ننگریم
 گوش و بانگ سگان کی کرده اند؟

حکایت ۱۳۵

خنده رسول

دید پیغمبر یکی جوق^۳ اسیر
 دیدشان در بند آن آگاه شیر

که همی بردند و ایشان در نفیر
 می نظر کردند در وی زیر زیر

۱- صغیر می زدند ۲- آب نوشیدن ۳- گروه

تا همی خایید هر يك از غضب
 زهره نی با آن غضب که دم زنند
 میکشاندشان موگُل سوی شهر
 نی فدائی میستاند نی زری
 رحمت عالم همی گویند و او
 با هزار انکار میرفتند راه
 چاره ها کردیم و اینجا چاره نیست
 ما هزاران مرد شیر آلب ارسالان
 اینچنین درمانده ایم از کجروی است
 بخت ما را بر درید آن بخت او
 آن یکی گفت ارچنان است آن فرید
 پس بقهر دشمنان چون شاد شد
 شاد شد جانش که بر شیران نر
 پس بدانستیم کو آزاد نیست
 ورنه چون خندد که اهل آن جهان
 پس رسول آن گفتشان را فهم کرد
 مرده اند ایشان و پوسیده فنا
 آنگهی کآزاد بودید و مکین
 زان همی کردم صفوف جنگ چاک
 که شما پروانه وار از جهل خویش
 بر رسول صدق دندانها و لب
 زانکه در زنجیر قهر ده مند
 میبرد از کافرستانشان بقهر
 نی شفاعت میرسد از سروری
 عالمی را می بُرد حلق و گلو
 زیر لب طعنه زنان بر کار شاه
 خود دل این مرد کم از خاره نیست
 با دو سه عریان سست نیم جان
 یا ز اختر هاست یا خود جادوی است
 تخت ما شد سر نگون از تخت او
 چون بخندید او که ما را بسته دید
 چون از این فتح و ظفر پر باد شد
 یافت آسان نصرت و فتح و ظفر
 جز بدنی دلخوش و دلشاد نیست
 بر بد و نیکند مشفق مهربان
 گفت آن خنده نبودم از نبرد
 مرده کشتن نیست مردی پیش ما
 من شما را بسته میدیدم چنین
 تا رهانم مر شما را از هلاک
 پیش آتش میکنید این حمله کیش

حکایت ۱۳۶

پشه و باد

پشه آمد از حدیقه^۱ وز گیاه
 کای سلیمان معدلت میکستری
 داد ده ما را که بس زاریم ما
 مشکلات هر ضعیفی از تو حلّ
 شهره ما در ضعف و اشکسته پری
 داده ما را از این غم کن جدا
 پس سلیمان گفت ای انصاف جو
 ای عجب در عهد ما ظالم کجاست
 گفت پشه داد من از دست باد
 ما ز ظلم او بتنگی اندریم
 داد ما و انصاف ما بستان از او
 پس سلیمان گفت ای زیبا دوی^۲
 حقّ بمن گفته است هان ای دادور
 تا نیاید هر دو خصم اندر حضور
 من نیارم رو ز فرمان تاقتن
 گفت قول تست برهان و درست
 بانگ زد آن شه که ای باد صبا
 باد چون بشنید آمد تیز تیز

وز سلیمان گشت پشه داد خواه
 بر شیاطین و آدمیزاد و پری
 بی نصیب از باغ و گلزاریم ما
 پشه باشد در ضعیفی خود مثل
 شهره تو در لطف و مسکین پروری
 دست گیر ای دست تو دست خدا
 داد و انصاف از که میخواهی بگو؟
 کونه اندر حبس و در زنجیر ماست
 کوه دو دست ظلم بر ما برگشاد
 بالب بسته از او خون میخوریم
 ای کسیریم عادل اکرام خو
 امر حقّ باید که از جان بشنوی
 مشنو از خصمی تو بی خصم دگر
 حقّ نیاید پیش حاکم در ظهور
 خصم خود را رو بیاور سوی من
 خصم من باد است و او در حکم تست
 پشه افغان کرد از ظلمت بیسا
 پشه بگرفت آن زمان راه گریز

پس سلیمان گفت ای پشه کجا؟
گفت ای شه مرگ من از بود اوست
او چو آمد من کجا یابم قرار
همچنین جویای درگاه خدا
باش تا بر هر دو رانم من قضا
خود سیاه این روز من از دود اوست
که بر آرد از نهاد من دمار
چون خدا آید شود جوینده لا

حکایت ۱۳۷

وصال غیر منتظر

یک جوانی بر زنی مجنون بدست
بس شکنجه کرد عشقش بر زمین
چون فرستادی رسولی پیش زن
ور بسوی زن نبستی کاتبش
ور صبا را پیک کردی در وفا
رقعه گر بر پر مرغی دوختی
راههای چاره را غیرت بیست
این جوان در جست وجو بد هفت سال
جست از بیم عسس او شب بیباغ
گفت سازنده سبب را آن نفس
ناشناسا تو سببها کرده‌ای
می ندادش روزگار وصل دست
خود چرا دارد زاوّل عشق کین
آن رسول از رشک گشتی راهزن
نامه را تصحیف خواندی نایبش
از غباری تیره گشتی آن صبا
پر مرغ از تفّ رقعه سوختی
لشکر اندیشه را رایت شکست
از خیال وصل گشته چون خیال
یار خود را یافت با شمع و چراغ
ای خدا تو رحمتی کن بر عسس
از در دوزخ بهشتم برده‌ای

دفتر چهارم

دعای واعظ

آن یکی واعظ چو بر منبر بدی دست بر میداشت یارب^۱ رحم ران
 بر همه تسخر^۲ کنان اهل خیر مرورا گفتند کاین معهود نیست
 گفت نیکویی از اینها دیده‌ام خبث وجور و ظلم چندان ساختند
 هر دمی که رو بدنیا کردمی چون سبب ساز صلاح من شدند
 در حقیقت هر عدو داروی تست قاطعان^۱ راه را داعی شدی
 بر بدان و مفسدان و طاغیان بر همه کافر دلان اهل دیر
 دعوت اهل ضلالت جود نیست من دعاشان زین سبب بگزیده‌ام
 که مرا از شر^۳ بخیر انداختند من از ایشان زخم و ضربت خوردمی
 پس دعاشان بر من است ای هوشمند کیمیا و نافع و دلجوی تست

تمثیل ۱۸

مؤمن حکم خار پشت را دارد

هست حیوانی که نامش اشغر^۲ است تا که چوبش میزنی به میشود
 نفس مؤمن اشغری آمد یقین زین سبب بر انبیا رنج و شکست
 کو بزخم چوب زفت و لمت^۱ است او ز زخم چوب فربه میشود
 کو بزخم چوب زفت است و سمین از همه خلق جهان افزون تر است

۱- راهزنان ۲- طعنه و نیشخند ۳- خار پشت ۴- بزرگ و جان

حکایت ۱۳۹

خشم خدا

گفت عیسی را یکی هشیار سر
گفتش ای جان صعبتر خشم خدا
گفت ازین خشم خدا چه بود امان
کظم غیظ^۱ است ای پسر خط^۲ امان
چيست در هستی ز جمله صعب تر؟
که از آن دوزخ همی لرزد چو ما
گفت ترك خشم خویش اندر زمان
خشم حق یسار آور و درکش عنان

حکایت ۱۴۰

زن صوفی با بیگانه

صوفی آمد بسوی خانه روز
جفت گشته با حریف خویش زن
چون بزد صوفی بجد در چاشتگاه
هیچ معهودش نبد کو آن زمان
قاصداً آن روز بیوقت آن مروع^۲
اعتماد زن بر او کو هیچ بار
هیچ پنهان خانه آن زن را نبود
نی تنوری که در آن پنهان شود
چادر خود را بر او افکند زود
زیر چادر مرد رسوا و عیان
از تعجب گفت صوفی چیست این
گفت خاتونی است از اعیان شهر
خانه يك در بود و زن با کفشدوز
اندر آن يك حجره از وسواس تن
هر دو در ماندند ، نی حیلت نه راه
سوی خانه باز گردد از دکان
از خیالی کرد با خانه رجوع
این زمان با خانه نامد او زکار
سُمج^۳ و دهلیز و ره بالا نبود
نی جوالی که حجاب آن شود
مرد را زن ساخت در را بر گشود
سخت پیدا چون شتر بر نردبان
هر گز اینرا من ندیدم کیست این
مرورا از مال و اقبال است بهر

۱- فرونشاندن خشم

۲- آدمی که از او می ترسند.

۳- سوراخ و سنبه

در بیستم تا کسی بیگانه‌ای
گفت صوفی چیستش هین خدمتی
گفت میانش خویشی و پیوستگی است
یک پسر دارد که اندر شهر نیست
خواست دختر را ببیند زیر دست
باز گفت ار آرد باشد یا سبوس^۱
گفت صوفی ما فقیر و زاد کم
کسی بود این کفو^۲ ایشان در زواج
گفت گفتم من چنین عذری و او
ما ز مال و زر ملول و تخمه‌ایم^۳
قصد ما ستر^۴ است و پاکی و صلاح
گفت صوفی خود جهاز و مال ما
خانه تنگی مقام یک تنی
به ز ما میداند او احوال ستر
بی‌جهازی خودعیان همچون خور است
ظاهراً او بی‌جهاز و خادم است
شرح مستوری ز بابا شرط نیست

در نیاید زود نادانانه‌ای^۱
تا بر آرم بی‌سیاس و منتی
یک خاتونی است حق داند که کیست
خوب وزیرک چابک و مکسب کنی است
اتفاقاً دختر اندر مکتب است
میکنم او را بجان و دل عروس
قوم خاتون مالدار و محتشم
یک در از چوب و در دیگر ز عاج
گفت نی من نیستم اسباب جو
ما بحرص و جمع نی چون عامه‌ایم
در دو عالم خود بدان باشد فلاح
دید و می‌بیند هویدا ، نی خفا
که در آن پنهان نماند سوزنی
وز پس و پیش و سر و دنبال ستر
وز صلاح و ستر او واقف تر است
وز صلاح و ستر خود او عالم است
چون بر او پیدا چو روز روشنی است

حکایت ۱۴۱

دباغ و بازار عطاران

آن یکی دباغ در بازار شد
چونکه در بازار عطاران رسید

تا خرد آنچه‌ورا در کار بد
ناگهان افتاد بیهوش و خمید

۱- ندانسته ۲- یعنی خوب یا بد ۳- برابر، همر ۴- سیریم ۵- پوشیدگی

بوی عطرش زد ز عطاران راد
 همچو مردار اوفتاد او بی خبر
 جمیع آمد خلق بروی آن زمان
 آن یکی کف بردل او می براند
 او نمیدانست کاندر مرتعه^۱
 آن یکی دستش همی ممالید و سر
 آن بخور عود و شکر زد بهم
 وان دگر نبضش که تاچون میجهد
 تا که می خورده است یا بنگ و حشیش
 پس خبر بردند خویشان را شتاب
 کس نمیداند که چون مصروع گشت
 يك برادر داشت آن دباغ زفت
 اندکی سرگین سگ در آستین
 گفت من رنجش همیدانم ز چیست
 گفت با خود هستش اندر مغز ورگ
 تا میان اندر حدث او تا بشب
 با حدث کرده است عادت سال و ماه
 هم از آن سرگین سگ داروی اوست
 خلق را میراند از وی آن جوان
 سر بگوشش برد همچون راز گو
 کو بکف سرگین سگ ساییده بود

تا بگردیدش سر و بر جا فتاد
 نیم روز اندر میسان رهگذر
 جملگان لاحول گو درمان کنان
 وز گلاب آن دیگری بروی فشاند
 از گلاب آمد ورا این واقعه
 وان دگر که گل همی آورد تر
 وان دگر از پوششش میگرد کم
 وان دگر بو از دهانش میستد
 خلق درماندند^۲ اندر بیهشیش
 که فلان افتاده است اینجا خراب
 یا چه شد کور افتاد از بام طشت
 گرز^۳ بز^۴ و دانا بیامد زود تفت^۵
 خلق را بشکفت و آمد با حنین
 چون سبب دانی دوا کردن جلیست
 توی بر تو بوی آن سرگین سگ
 غرق دباغی است او روزی طلب
 بوی عطرش لاجرم دارد تباه
 که بدان او را همی معتاد و خوست
 تا علاجش را نمینند آن کسان
 پس نهاد آن چیز بر بینی^۶ او
 داروی مغز پلید آن دیده بود

۱- چراگاه ۲- در فهم علت بیهوشی او عاجز شدند.

۳- بسیار دانا

۴- بچابکی

چون که بوی آن حدث را او کشید
ساعتی شد مرد جنبیدن گرفت
هر که را مُشک نصیحت سود نیست
مغز زشتش بوی ناخوش را شنید
خلق گفتند این فسونی بد شگفت
لاجرم بابوی بد خو کردنی است

حکایت ۱۴۲

حفظ حق

مرتضی را گفت روزی يك عنود^۱
بر سر قصری و بامی بس بلند
گفت آری او حفیظ است و غنی
گفت خود را اندر افکن هین ز بام
تا یقین گردد مرا ایقان تو
پس امیرش گفت خامش کن برو
کی رسد مر بنده را کو با خدا
بنده را کی زهره باشد کز فضول

کو ز تعظیم خدا آگه نبود
حفظ حق را واقفی^۲ ای هوشمند
هستی ما را ز طفلی و منی^۳
اعتمادی کن بحفظ حق تمام
و اعتقاد خوب با برهان تو
تا نگردد جانت زین جرأت گرو
آزمایش پیش آرد ز ابتلا
امتحان حق کند ای گیج گول^۴

حکایت ۱۴۳

مسجد اقصی

چون در آمد عزم داودی بتنگ
وحی کردش حق که ترك این بخوان
نیست در تقدیر ما آنکه تو این
گفت جریم چیست ای دانای راز

که بسازد مسجد اقصی بسنگ
که زدست بر نیاید این مکان
مسجد اقصی بر آری ای گزین
که مرا گوئی که مسجد را مساز

۱- کینه ورز ۲- آگاه ۳- تکبر و خودپسندی ۴- احمق ، نادان

خون مظلومان بگردن برده‌ای
جان بدادند و شدند آنرا شکار
بر صدای خوب جان پرداز تو
دست من بر بسته بود از دست تو
کای گزین پیغمبر نیکو لقا
ره مده در دل ملال و غم مخور
مر تو را باید همی دادن رضا
بگذر از این کوشش و بردار گام
لیک مسجد را بر آرد پور تو
پاک چون کعبه همایون چون منی
نی فسرده چون بناهای دگر
جنّ و انس اندر مدد کاری بدش
فاش سیروابی^۱ همی گفت از نخست
وان در و دیوارها زنده شده
ز اهتمامات سلیمان والسلام
مسجد اندر بهر ارشاد عباد
که بفعل اغنی رکوعی یا نماز
ساخت مسجد را و فارغ شد تمام
کامدی در مسجد اقصی شدی
پس بگفتی نام و نفع خود بگو
توزیان بر کی و نفعت بر کی است

گفت بی جرمی تو خونها کرده ای
که ز آواز تو خلقی بی شمار
خون بسی رفته است بر آواز تو
گفت مغلوب تو بودم مست تو
پس خطاب آمد بداد از خدا
دل مدار اندر تفکر زین خبر
این قضا رفته است و بر حکم قضا
کاین بجهد تو نمیگردد تمام
گر چه برناید بجهد و زور تو
چون سلیمان کرد آغاز بنا
در بنایش دیده میشد کز و فرّ
از زمین و آسمان یاری بدش
در بنا هر سنگ کز که می سگست^۱
سنگ بی حمال آینده شده
چونکه گشت آن مسجد اقصی تمام
چون سلیمان در شدی هر بامداد
پند دادی که بگفت و لحن و ساز
چون سلیمان نبی شاه انام^۲
هر صباح او را وظیفه این بدی
نو گیاهی رسته دیدی اندر او
تو چه دارویی چه‌ای ناهت چی است

۱-کنده میشد ۲-ببرید مرا ۳-خلق ، مردم

می بگفتی هر گیاهی فعل و نام
 من مر آنرا زهرم و این را شکر
 پس سلیمان با حکیمان زان گیا
 آن طبیبان از سلیمان زان گیا
 تا کتبهای طبییی ساختند
 همچنین روزی سلیمان از قضا
 نو گیاهی دید اندر گوشه‌ای
 دید بس نادر گیاهی سبز و تر
 پس سلامش کرد در حال آن حشیش
 گفت نامت چیست بر گو بی دهان
 گفت اندر تو چه خاصیت بود
 من که خرّوبم خراب منزلم
 پس سلیمان آن زمان دانست زود
 گفت تا من هستم این مسجد یقین
 پس خراب مسجد ما بی گمان

که من او را جانم و این را حمام'
 نام من این است بر لوح قدر
 شرح کردی ضرر و نفعش ای کیا
 عالم و دانا شدند و مقتدا
 جسم را از رنج میپرداختند
 شد بعبادت مسجد اندر ای فقی
 رسته بروی دانه همچون خوشه‌ای
 میربود آن سبزش نور از بصر
 او جوابش گفت و بشکفت از خوشیش
 گفت خرّوب^۱ است ای شاه جهان
 گفت من رستم مکان ویران شود
 هادم بنیاد این آب و گلم
 که اجل آمد سفر بساید نمود
 در خلل ناید ز آفات زمین
 نبود الا بعد مرگ ما بدان

حکایت ۱۴۴

منبر رفتن عثمان

قصه عثمان که بر منبر برفت
 منبر مهتر^۲ که سه پایه بُدست
 برسوم پایه عمر در دور خویش

چون خلافت یافت بشتابید نفت
 رفت بوبکر و دوم پایه نشست
 از برای حرمت اسلام و کیش

۱- مرگ ۲- گیاهی که هرجا روید نشانه خرابی باشد. ۳- مقصود پیغمبر اکرم است.

دور عثمان آمد و بالای تخت
 پس سؤالش کرد شخصی بوالفضول
 پس تو چون جُستی برایشان سروری
 گفت اگر پایه سوم را بسپرم
 و در دوم پایه شدم من جای جو
 هست این بالا مقام مصطفی

حکایت ۱۴۵

سلیمان و بلقیس

همچو آن هدیه که بلقیس از سبا
 هدیه بلقیس چل استر بدست
 چون بصرای سلیمانی رسید
 بر سر زر تا چهل منزل براند
 بارها گفتند زر را وا بریم^۲
 عرصه‌ای کش خاک زر ده دهیست
 ای بی‌رده عقل هدیه تا اله
 پس روان گشتند هدیه آوران
 خندش آمد چون سلیمان آن بدید
 من نمیگویم مرا هدیه دهید
 باز گردید ای رسولان خجل
 ای رسولان میفرستمتان رسول

بر سلیمان میفرستاد ای کیا^۱
 بار آنها جمله خشت زر بدست
 فرش آنها جمله زر پخته دید
 تا که زر را در نظر آبی نماند
 سوی مخزن ما چه بیگار اندریم
 زر بهدیه بردن آنجا ابلهیست
 عقل آنجا کمترست از خاک راه
 تا بتخت آن سلیمان جهان
 کز شما من کی طلب کردم مزید^۳
 بلکه گفتم لایق هدیه شوید
 زر شما را، دل بما آرید دل
 رد من بهتر شما را از قبول

۱- تشابه، ماندی ۲- بزرگ، سرور ۳- برگردانیم ۴- زیادتی، بیشی

پیش بلقیس آنچه دیدید از عجب
تا بداند که به زر طامع نه ایم
پس سلیمان گفت کای پیکان روید
پس بگویدش بیا اینجا تمام
هین بیا بلقیس ور نه بد شود
هین بیا که من رسولم دعوتی
ور بود شهوت امیر شهوتم
چون سلیمان سوی مرغان سبا
جز مگر مرغی که بد بی جان و پیر
چون که بلقیس از دل و جان عزم کرد
ترك ملك و مال کرد او آن چنان
آن غلامان و کنیزان بنواز
باغها و قصرها و آب رود
عشق در هنگام استیلا و خشم
پس سلیمان از دلش آگاه شد
دید از دورش که آن تسلیم کیش
پس سلیمان گفت با لشکر عیان
از بزرگی تخت کنز حد می فزود
گفت عفریتی که تختش را بفن
گفت آصف من باسم اعظمش
گرچه عفریت اوستاد سحر بود

باز گوید از بیابان زهب
ما زر از زر آفرین آورده ایم
سوی بلقیس و بدین دین بگروید
زود که ان الله يدعو بالاسلام
لشکرت خصمت شود مرتد شود
چون اجل شهوت کشم نه شهوتی
نی اسیر شهوت و روی بتم
يك صغیری کرد بست آن جمله را
یا چو ماهی گنگ بود از اصل و کر
بر زمان رفته هم افسوس خورد
که به ترك نام و ننگ آن عاشقان
پیش چشمش همچو پوسیده پیاز
پیش چشم از عشق گلخن^۱ مینمود
زشت گرداند لطیفان را بچشم
کز دل او تا دل او راه شد
تلخش آمد فرقت آن تخت خویش
تخت او را حاضر آرید این زمان
نقل کردن تخت را امکان نبود
حاضر آرم تا توزین مجلس شدن
حاضر آرم پیش تو در يك دمش
ليك آن از نفخ آصف رو نمود

۲ - تون ، آتشناة حمام

۱ - همانا خدا بآرامش میخواند [مردم را]

حاضر آمد تخت بلقیس آن زمان
 پس نظر کرد آن سلیمان سوی تخت
 پیش چوب و پیش سنگ نقش کند
 خیز بلقیسا بیا و ملک بین
 خیز بلقیسا بیا دولت نگر
 بعد از آن آمد ندا از پیش تخت
 کای سلیمان مسجد اقصی^۱ بساز
 چون که او بنیاد آن مسجد نهاد
 لیک ز آصف نر فن عفریتیان
 گفت آری گول گیری ای درخت
 ای بسا گولان که سرها می نهند
 بر لب دریای یزدان در بچین
 جاودان از دولت ما بر بخور
 بر سلیمان آن نبی نیک بخت
 لشکر بلقیس آمد در نماز
 جن و انس آمد بدن در کار داد

حکایت ۱۴۶

گرامات شیخ عبداللہ مغربی

گفت عبداللہ شیخ مغربی
 من ندیدم ظلمتی در شصت سال
 صوفیان گفتند صدق قال او
 در بیابانهای پر از خار و گو^۲
 روی پس نا کرده میگفت او بشب
 باز گفتمی بعد یکدم سوی راست
 روز گشتمی پاش را ما پای بوس
 فی زخاک و فی زگل بر روی اثر
 شصت سال از شب ندیدم من شبی
 نی بروز و نی بشب از اعتدال
 شب همی رفتیم در دنبال او
 او چو ماه بدر^۳ ما را پیشرو
 هین گو آمد میل کن بردست چپ
 میل کن زیرا که خاری پیش پاست
 گشته و پایش چو پا های عروس
 نر خراش خار و آسیب حجر^۴

۱- یعنی معبد اورشلیم که مورد احترام یهودیان و مسیحیان و مسلمانان است. ۲- گودال

۳- ماه تهمام ۴- سنک

حکایت ۱۴۷

عطار و گل خوار

پیش عطاری یکی گل خوار رفت
 پس بر عطار طرّار دو دل
 گفت عطار ای جوان ابلوج من
 گفت گل سنگ ترازوی من است
 گفت هستم در مهمی قند جو
 گفت باخود پیش آنکه گلخور است
 اندر آن کفه ترازو زاعتداد^۲
 پس برای کفه دیگر بدست
 چون نبودش تیشه ای او دیر ماند
 رویش آنسو بود گلخور ناشکفت
 نرس ترسان که نیاید ناگهان
 دید عطار آن و خود مشغول کرد
 گر بدزدی و ز گل من میبری
 و همی ترسی ز من لیک از خوری

تا خرد ابلوج^۱ قند خاص زفت
 موضع سنگ و ترازو بود گل
 نیست نیکو بی تکلف بی سخن
 گر تورا میل شکر بخردن است
 سنگ میزان^۲ هرچه خواهی باش گو
 سنگ چه بود گل نکوتر از زر است
 او بجای سنگ آن گل رانهاد
 هم بقدر آن شکر را می شکست
 مشتری را منتظر آنجا نشاند
 گل از او پوشیده دزدیدن گرفت
 چشم او بر من قند از امتحان
 که فروتر دزد^۳ هین ای روی زرد
 رو که هم از پهلوی خود میخوری
 من همی ترسم که تو کمتر خوری

حکایت ۱۴۸

درویش و مشایخ

آن یکی درویش گفت اندر سمر
 گفتم ایشان را که روزی حلال

خضریان را من بدیدم خواب در^۵
 از کجا نوشم که نبود آن و بال؟

- قند و شکر سفید ۲- ترازو ۳- تهیه نمودن ۴- بدزد (امر از دزدیدن) ۵- در خواب

مر مرا سوی کهستان راندند
 که خدا شیرین بکرد آن میوه را
 هین بخور پاک و حلال و بی حسیب^۱
 پس مرا زان رزق نطقی رو نمود
 گفتم این فتنه است ای رب جهان
 شد سخن از من دل خوش یافتم
 گفتم ار چیزی نباشد در بهشت
 هیچ نعمت آرزو ناید دگر
 مانده بود از کسب یکدو حبه ام
 آن یکی درویش هیزم میکشید
 پس بگفتم من ز روزی فارغم
 میوه مکروه بر من خوش شدست
 چون که من فارغ شدستم از گاو
 بدهم این زر را بدین تکلیف کش
 خود ضمیرم را همی دانست او
 پس همی منگید^۲ با خود زیر لب
 سوی من آمد بهیبت همچو شیر
 پر تو حالی که او هیزم نهاد
 گفت یا رب گر تو را خاصان هی اند
 لطف تو خواهم که میناگر شود
 در زمان دیدم که زر شد هیزمش

میوه ها زان بیشه می افشانند
 در دهان تو بهمتهای ما
 بی صداع^۳ و نقل و بالا و نشیب
 ذوق گفت من خردها میرو بود
 بخششی ده از همه خلقان^۴ نهان
 چون انار از ذوق، می بشکافتم
 غیر این شادی که دارم در سرشت
 زین نپردازم بخورد نی شکر
 دوخته در آستین^۵ حبه ام
 خسته و مانده ز بیشه در رسید
 زین سپس از بهر رزقم نیست غم
 رزق خاصی جسم را آمد بدست
 حبه ای چند است این بدهم بدو
 تا دو سه روزک شود از قوت خوش
 زانکه شمعش داشت نور از شمع^۶ هو
 در جواب فکرتم آن بوالعجب
 تنگ^۷ هیزم را ز خود بنهاد زیر
 لرزه بر هر هفت عضو من فتاد
 که مبارك دعوت و فرخ پی اند
 این زمان این تنگ^۸ هیزم زر شود
 همچو آتش بر زمین میتافت خوش

۴- زیر لب سخن گفتن ۵- پشتواره، بار

۱- حساب ۲- در دسر ۳- مردم

من در آن بیخود شدم تا دیر گه
 بعد از آن گفت ای خدا گر آن کبار
 باز این را بند همیزم ساز زود
 در زمان شد همیزمش اغصان^۲ زر
 بعد از آن بر داشت همیزم را و رفت
 خواستم تا در پی آن شه روم
 بسته کرد آن هیبت او مرا

چون که با خویش آمدم من از وله^۱
 بس غیورند و گریزان ز اشتهار
 بی توقف هم بر آن حالی گه بود
 مست شد در کار او عقل و نظر
 سوی شهر از پیش من او تیز و تفت^۳
 پرسم از وی مشکلات و بشنوم
 پیش خاصان ره نباشد عامه را

حکایت ۱۴۹

هجرت ابراهیم ادهم

ملک بر هم زن تو ادهم وار زود
 خفته بود آن شه شبانه بر سریر
 قصد شه از حارسان آن هم نبود
 او همی دانست کان کو عادل است
 عدل باشد پاسبان کامها
 بر سر تختی شنید آن نیکنام
 گامهای تند بر بام سرا
 بانگ زد بر روزن قصر او که کیست
 سر فرو کردند قومی بو العجب

تا بیابی همچو او ملکِ خلود^۴
 حارسان بر بام اندر دار و گیر
 که کند زان دفع دزدان و رنود
 فارغ است از واقعه، ایمن دل است
 نی بشب چوبک زنان بر بامها
 طق-طقی وهای وهویی شب ز بام
 گفت با خود این چنین زهره کرا
 این نباشد آدمی مانا پری است
 ما همی گردیم شب بهر طلب

۱- حیرت، سرگردانی ۲- شاخه‌ها ۳- تندی و چابکی ۴- جاودانی

هین چه میجوئید؟ گفتند اشتران
 پس بگفتندش که تو بر تخت و جاه
 خود همان بد دیگر او را کس ندید
 چون ز چشم خویش و خلقان دور شد
 گفت اشتر بام بر کی جست هان
 چون همی جوئی ملاقات اله
 چون پری از آدمی شد ناپدید
 همچو عنقا^۱ در جهان مشهور شد

حکایت ۱۵۰

مرد تشنه و آب

در نغولی^۲ بود آب آن تشنه راند
 میفتاد از جوز^۱ بن جوز اندر آب
 عاقلی گفتش که بگذار ای فتی^۳
 بیشتر در آب میافتد نمر
 بیشتر در آب میافتد ببین
 تا تو از بالا فرود آیی بزیر
 گفت قصدم زین فشاندن جوز نیست
 قصد من آنست کاید بانگ آب
 تشنه را خود شغل چه بود در جهان
 بر درخت جوز جوزی میفشاند
 بانگ می آمد همی دید او حباب
 جوزها خود تشنگی آرد تو را
 آب در پستی است از تو دور در
 میبرد آبش ترا چه سود از این
 آب جوزت برده باشد ای دلیر
 تیز تر بنگر باین ظاهر مایست
 هم بینم بر سر آب این حباب
 کرد پای حوض گشتن جاودان

حکایت ۱۵۱

گم شدن پیغمبر در کودکی

قصه راز حلیمه گویمت
 مصطفی را چون ز شیر او باز کرد^۴
 تا زاید داستان او غمت
 بر کفش برداشت چون ریحان و ورد^۵

۱- اصلاً بمعنای دراز کردن و اصطلاحاً مرغی افسانه‌ای است که از آن سخن گویند و آن خود وجود ندارد.
 ۲- کودال
 ۳- جوان، جوانمرد
 ۴- از شیر گرفت
 ۵- سرخ گل، گل

تا سپارد آن شه‌نشده را بجد
 شد بکعبه و آمد او اندر حطیم^۱
 تافت بر تو آفتابی بس عظیم
 نی کسی در پیش نی سوی قفا
 تا کند آن بانگ خوش را جستجو
 که کجایست آن شه اسرارگو
 جسم لرزان همچو شاخ بید شد
 مصطفی را بر مکان خود ندید
 گشت بس تاریک از غم منزلش
 که که^۲ بر درانهام غارت گماشت
 ما ندانستیم کآنجا کودکی است
 که از او گریان شدند آن مکیان
 کای حلیمه چه فتاد آخر تو را
 پس بیاوردم که بسپارم بجد
 میرسید و میشنیدم از هوا
 طفل را بنهادم آنجا ز آن صدا
 که ندایی بس لطیف و بس شهی^۴ است
 نه ندای منقطع شد یک زمان
 طفل را آنجا ندیدم وای دل
 که نمایم من تو را یک شهریار

میگریزانی‌دش از هر نیک و بد
 چون همی آورد امانت را ز بیم
 از هوا بشنید بانگی کای حطیم
 گشته حیران آن حلیمه ز آن صدا
 مصطفی را بر زمین بنهاد او
 چشم می انداخت آن دم سو سو
 چون ندید او خیره و نومید شد
 باز آمد سوی آن طفل رشید
 حیرت اندر حیرت آمد بر دلش
 سوی منزلها دوید و بانگ داشت
 مکیان گفتند ما را علم نیست
 ریخت چندان اشک و کرد اوبس فغان
 پیر مردی پیشش آمد با عصا
 گفت احمد را رضیع^۲ معتمد
 چون رسیدم در حطیم آوازا
 من چون آن الحان شنیدم از هوا
 تا ببینم این ندا آواز کیست
 نز کسی دیدم بگرد خود نشان
 چونکه وا گشتم ز حیرت‌های دل
 گفتش ای فرزند تو آنده مدار

۱- مقامی است در مکه ۲- چه کسی ۳- شیردهنده‌ام ۴- باشته‌آورنده

که بگوید گر نخواهد حال طفل
 پس حلیمه گفت ای جانم فدا
 هین مرا بنمای آن شاه نظر
 برد او را پیش عزی^۱ کاین صنم
 ما هزاران گمشده زو یافتم
 پیر کرد او را سجود و گفت زود
 بر عرب حق است از اکرام تو
 این حلیمه سعیدی از امید تو
 که از او فرزند طفلی گم شدست
 چون محمد گفت آن جمله بتان
 که بروای پیر این چه جست و جوست
 مانگون و سنگسار آییم ازو
 چین شنید از سنگها پیر این سخن
 پس ز لرز و خوف و بیم آن ندی^۲
 آنچنان کاند زهستان مردِ عور
 چون در آن حالت بدید او پیر را
 گفت پیرا گرچه من در محنتم
 گفت پیرش کای حلیمه شاد باش
 غم مخور یاوه نگردد او ز تو
 هر زمان از رشک غیرت پیش و پس

او بداند منزل و ترحال^۱ طفل
 مر تورا ای شیخ خوب خوش ندا
 کش بود از حال طفل من خبر
 هست در اخبار غیبی مغتنم
 چون بخدمت سوی او بشتافتیم
 ای خداوند عرب ای بحر جود
 فرض گشته تا عرب شد رام تو
 آمد اندر ظل شاخ بید تو
 نام آن کودك محمد آمدست
 سرنگون گشتند و ساجد آن زمان
 آن محمد را که عزل ما ، ازوست
 ما کساد و بی عیار آییم ازو
 پس عصا انداخت آن پیر کهن
 پیر دندانه‌ها بهم بر می‌زدی
 او همی لرزید و میگفت ای بُبور^۳
 پا و سر گم کرد زن تدبیر را
 حیرت اندر حیرت اندر حیرتم
 سجده شکر آرو رو را کم خراش
 بلکه عالم یاوه گردد اندر او
 صد هزاران پاسبان است و حرس

۱- رحلت و اشغال
 ۲- اسم یکی از بنانی که پیش از اسلام در خانه کعبه بود .
 ۳- ندا
 ۴- ای‌وای

از حلیمه وز فغانش بر ملا
 دست بر سینه همی زد میگریست
 کای خبیر از سرشب وز راز روز
 تا بود همراز تو همچون منی
 دیده ام آثار لطفت ای کریم
 حال او ای حال دان با من بگو
 که هم اکنون رخ بتو خواهد نمود
 با دو صد طاب^۱ ملک محفوظ ماست
 باطنش را از همه پنهان کنیم
 ای عایم^۲ السر^۳ نشان ده راه راست
 گفت ای جوینده، آن طفل رشید
 پس روان شد زود پیر نیکبخت
 زانکه جدش بود ز اعیان قریش

چون خبر یابید جد^۱ مصطفی
 زود عبدالمطلب دانست چیست
 آمد از غم بر در کعبه بسوز
 خویشتن را من نمی بینم فنی
 لیک در سیمای آن در^۲ یتیم
 من هم اورا ، می شفیع^۳ آرم^۴ بتو
 از درون کعبه آمد بانگ زود
 با دو صد اقبال او ، محفوظ ماست
 ظاهرش را شهره^۵ گیهان کنیم
 گفت عبدالمطلب کاین دم کجاست
 از درون کعبه آوازش رسید
 در فلان وادی است زیر آن درخت
 در رکاب او امیران قریش

حکایت ۱۵۲

سنگ و گدا

حمله می آورد و دلش میدرید
 بر^۱ کداند این دم شکار و صید جو
 در میان کوی میگیری تو کور

آن سگی در کو گدائی کور دید
 کور گفتش آخر آن یازان تو
 قوم تو در کوه میگیرند کور

۱- یعنی عبدالمطلب پدر عبدالله ۲- شفیع می آرم ۳- گروه ۴- دانای راز

حکایت ۱۵۳

شاعر و شاه

شاعری آورد شعری پیش شاه شاه مُکرم^۱ بود فرمودش هزار پس وزیرش گفت کاین اندک بود از چنو شاعر^۲ نس^۲ از تو بچردست فقه گفت آن شاه را و فلسفه ده هزارش داد و خلعت در خورش پس تفحص کرد کاین سعی که بود پس بگفتندش فلان الدین وزیر در ثنای او یکی شعر دراز بی زبان و لب همان نعمای شاه بعد سالی چند بهر رزق و گشت بار دیگر شاعر از سودای داد برد شاعر شعر سوی شهریار شاه هم بر خوی خود گفتش هزار لیک این بار آن وزیر پر ز جود بر مقام او وزیری نو رئیس گفت ای شه خرجها داریم ما من بر ربع عشر آن ای مغنم خلق گفتندش که او از پیش دست

بر امید خلعت و اکرام و جاه از زر سرخ و کرامات و نثار ده هزارش هدیه ده تا وارود ده هزاری که بگفتم اندک است تا بر آمد عشر خرمن از کفه خانه شکر و ثنا گشت آن سرش شاه را اهلیت^۳ من که نمود؟ آن حسن نام و حسن خلق و ضمیر بر نوشت و سوی خانه رفت باز مدح شه میگفت و خلعتهای شاه شاعر از فقر و عوز^۴ محتاج گشت رو بسوی آن شه محسن نهاد بر امید بخشش و احسان پیار چون چنین بد عادت آن شهریار بر براق عز ز دنیا رفته بود گشته لیکن سخت بسی رحم و خسیس شاعری را نبود این بخشش سزا مرد شاعر را خوش و راضی کنم ده هزاری زین دلاور برده است

۱- بخشنده ۲- لب و دهان ۳- شایستگی ، سزاواری ۴- تنگدستی

تا شود زار و نزار از انتظار
 در برباید همچو گلبرگ از چمن
 لیک شادش کن که نیکو گوی ماست
 شد زمستان و دی و آمد بهار
 بس زبون این غم و تدبیر شد
 تا رهد جانم تورا باشم رهی
 ماند شاعر اندر اندیشه گران
 وین که دیر اشکفت دسته خار بود
 رفت از دنیا خدا مزدت دهاد
 تا نگیرد با تو این صاحب ستیز
 از کجا آمد بگوئید این عوان
 قوم گفتندش که نامش هم حسن
 چون یکی آمد دروغ ای رب دین
 صد وزیر و صاحب آمد جود خو
 میتوان بافید ای جان صد رسن
 شاه و ملکش را ابد رسوا کند

گفت بفشارم ورا اندر فشار
 آن گه از خاکش دهم از راه من
 گفت سلطانش برو فرمان تراست
 پس فکندش صاحب اندر انتظار
 شاعر اندر انتظارش پیر شد
 گفت اگر زرنی که دشنام دهی
 بعد از آتش داد ربع عشر آن
 کوچنان نقد و چنان بسیار بود
 پس بگفتندش که آن دستور راد
 رو بگیر این را و زاینجا شب گریز
 رو بایشان کرد و گفت ای مشفقان
 چیست نام این وزیر جامه کن
 گفت یارب نام آن و نام این
 آن حسن نامی که از یک کلمک او
 این حسن کز ریش زشت این حسن
 بر چنین صاحب چو شه اصغاع کند

حکایت ۱۵۴

صوفی و گلستان

صوفیانه روی بر زانو نهاد
 شد ملول از صورت خوابش فضول
 این درختان بین و آثار و خضر^۲

صوفی در باغ از بهر گشاد
 پس فرو رفت او بخود اندر نغول^۱
 که چه خسبی آخر اندر رز نگر

۱- گوش کردن ۲- گودال، عمق و اینجا یعنی در قمر دریای خیال ۳- سبزه‌ها

امر حق بشنو که گفتست انظروا^۱ سوی این آثارِ رحمت آرو
گفت آثارش دلست ای بوالهوس آن برون آثارِ آثار است و بس
باغها و سبزه ها در عین جان بر برون عکسش چو در آب روان

حکایت ۱۵۵

جواب ابلهان

بود شاهی بود او را بنده ای خرده های خدمتش بگذاشتی
گفت شاهنشہ جِراش^۲ کسَم کنید عقل او کم بود و حرص او فزون
رقعدای پر جنگ و پُرهستی و کین رفت پیش از رقعہ پیش مطبخی
دور از او وز همت او کاینقدر گفت بہر مصلحت فرمودہ است
گفت دہلیزی است واللہ این سخن مطبخی دہ گونه حجّت بر فراشت
مطبخی دہ گونه حجّت بر فراشت شد ز خشم و غم درون بقعہ ای
اندر آن رقعہ ثنای شاه گفت ظاہر رقعہ اگرچہ مدح بود
رقعہ اش بردند پیش شاه راد گفت او را نیست الا^۳ درد لوت^۴

۱- اشاره بآیة : انظروا الی رحمة اللہ
۲- سگالیدن : اندیشیدن
۳- حقوقش
۴- سرکش
۵- غذا ، خوراک

وز غم او آب صافی تیره گشت
یا خیانت کرد رقعہ بر زتاب
کو منافق بود و آب زیر کاه
دیگری جویم رسولی زوفنون
پر زتشنیع^۱ و نفیر و پر فغان
ای عجب آنجا رسید و یافت راه
هم نداد آنرا جواب و تن بسزد
او مکرر کرد رقعہ چند بار
گر جوابش بر نویسی هم رواست
بر غلام و بنده اندازی نظر
مرد احمق زشت و مردود حق است
هم کند در من سرایت علتش
شومیش بسی آب دارد ابر را

چون جواب نامه نامد خیره گشت
کای عجب چونم نداد آن شه جواب
رقعہ پنهان کرد و نمود او بشاه
رقعہ دیگر نویسم زآزمون^۲
رقعہ دیگر نوشت آن بد گمان
کسہ یکی رقعہ نوشتم پیش شاه
آن دگر را خواند هم آن خوب خد^۳
خشاک می آورد^۴ اورا شهریار
گفت حاجب آخر او بنده شماست
از شهی^۵ تو چه کم گردد اگر
گفت این سهل است اما احمق است
گرچه آمرزم گناه و زلتش^۶
گر^۷ کم عقابی مبادا گبر را

حکایت ۱۵۶

دزد و فقیه

در عمامه خویش بریچیده بود
چون در آید سوی محفل در عظیم^۱
ظاهراً دستار از آن آراسته
چون منافق اندرون رسوا و زشت
در درون آن عمامه بد دفین

یاک فقیهی ژنده ها^۲ در چیده بود
تا شود زفت^۳ و نماید آن عظیم
ژنده ها از جامه ها پیراسته
ظاهر دستار چون حله^۴ بهشت
پاره پاره دلوق و پنبه و پوستین

۱- برای تجربه ، از روی امتحان	۲- بدگوئی، بددہنی	۳- گونه و صورت	۴- سکوت
۵- لغزش	۶- مرض گری	۷- پارچہ کهنہ	۸- بزرگ
۹- مقامی است در مکہ			

روی سوی مدرسه کرده صبح
 درره تاریک مردی جامه کن
 در ربود او از سرش دستار را
 پس فقیهش بانگ بر زد کای پسر
 اینچنین که چارپره میبری
 باز کن آنرا بدست خود بمال
 چونکه بازش کرد آنکه میگریخت
 زان عمامه زفت نابایست او
 بر زمین زد کهنه را کای بی عیار
 این چه تزویر است و مکر است و چه شیدا
 شرم نامد مر تو را زین ژنده ها
 گفت بنمودم دغل لیکن تو را

تا بدین ناموس یابد او فتوح
 منتظر استاده بود از بهر فن
 پس روان شد تا بسازد کار را
 باز کن دستار را آنکه بیر
 باز کن آن هدیه را که میبری
 آن گهان خواهی بیر کردم حلال
 صد هزارش ژنده اندر ره بریخت
 ماند یک گز کهنه ای در دست او
 زین دغل ما را بر آوردی ز کار
 کو فکندی مر مرا در قید صید
 از دغل بفکندیم اندر دغا
 از نصیحت باز گفتم ماجرا

حکایت ۱۵۷

مداح و ممدوح

آن یکی با دلق آمد از عراق
 گفت آری بُد فراق الّاسفر
 کان خلیفه داد ده خلعت مرا
 شکرها و حمدها بر من شمرد
 پس بگفتندش که احوال نژند
 تن برهنه سر برهنه سوخته

باز پرسیدند یاران از فراق
 بود بر من بس مبارک مژده ور
 که قرینش باد صد مدح و ثنا
 تا که شکر از حد و از اندازه بیرد
 بر دروغ تو گواهی میدهند
 شکر را دزدیده یا آموخته

بر سر و بر پای بی توفیر تو
 هفت اندامت شکایت میکند
 مر تو را کفشی و شلواری نبود
 میر تقصیری نکرد از افتقاد^۱
 بخش کردم بر یتیم و بر فقیر
 در جزا زیرا که بودم پاکباز
 چیست اندر باطنت این دود تفت
 کی بود انده نشان ابشار^۲

کو نشان شکر و حمد میر تو
 گر زبانت مدح آن شه می تند
 در سخای آن شه و سلطان جود
 گفت من ایثار کردم آنچه داد
 بستم جمله عطاها از امیر
 مال دادم بستم عمر دراز
 پس بگفتندش مبارک مال رفت
 صد کراحت در درون تو چو خار

حکایت ۱۵۸

مزده بایزید

که ز حال بوالحسن پیشین چه دید
 با مریدان جانب صحرا و دشت
 در سواد ری ز سوی خارقان
 بوی را از باد استنشاق کرد
 يك مرید او را در آن دم در رسید
 که برون است از حجاب پنج و شش^۳
 میشود رویت چه حال است و نوید؟
 شمه ای زان گلستان با ما بگو
 همچنانکه مر نبی را از یمن
 بوی یزدان میرسد هم از اویس

آن شنیدی داستان بایزید
 روزی آن سلطان تقوی میگذشت
 بوی خوش آمد مر او را ناگهان
 هم در آنجا ناله مشتاق کرد
 چون در او آثار مستی شد پدید
 پس پیرسیدش که این احوال خوش
 گاه سرخ و گاه زرد و گاه سپید
 قطره ای بر ریز بر ما زان سبو
 گفت بوئی بوالعجب آمد بمن
 بوی رامین میرسد از جان ویس

گفت زینسو بوی یاری میرسد
 بعد چندین سال میزاید شهی
 رویش از گلزار حق گلگون بود
 چیست نامش گفت نامش بوالحسن
 قد او و رنگ او و شکل او
 حلیه های روی او را هم نمود
 بر نبشتند آن زمان تاریخ را
 چون رسید آن وقت و آن تاریخ راست
 از پس آن سالها آمد پدید
 جمله خواهی او زامساک و جود
 همچنان آمد که او فرموده بود
 که حسن باشد مرید و امّتم
 هر صباحی آید و خواند سبق
 هر صباحی نیز رفتی بی فتور^۱
 گفت من هم نیز خوابش دیده ام
 هر صباحی رو نهادی سوی گور
 تا مثال^۲ شیخ پیشش آمدی
 تا یکی روزی بیامد با سعود
 توی بر تو بر فها همچون علم^۳
 بانگش آمد از حظیره^۴ شیخ حی^۵

کاندر این ده شهر یاری میرسد
 میزند بر آسمانها خرگهی
 از من او اندر مقام افزون بود
 حلیه اش وا گفت ز ابرو و ذقن^۱
 يك بيك وا گفت از گیسو و رو
 از صفات و از طریق و جا و بود
 از کباب آراستند آن سیخ را
 زان زمین آن شاه پیدا گشت و خاست
 بوالحسن بعد از وفات بایزید
 آنچنان آمد که آن شه گفته بود
 بوالحسن از مردمان آنرا شنود
 درس گیرد هر صباح از تربتم
 بر سر خاک و شود پیری بحق
 بر سر گورش نشستی با حضور
 وز روان شیخ این بشنیده ام
 ایستادی تا ضحی اندر حضور
 تا که بی گفتمی شکالش^۴ حلّ شدی
 گورها را برف نو پوشیده بود
 قبه قبه دید و شد جانس بغم
 ها انا ادعوك کئی تسعی الی^۷

۴- اشکالش ۵- کوه بلند ۶- بقعه

۱- چانه ۲- سستی ۳- جسم مثالی
 ۷- هان، من ترا فرا می خوانم که بسوی من بشتایی.

هین بیا این سو بر آوازم شتاب
 حال او زان روز شد خوب و بدید
 عالم از برف است رو از من متاب
 آن عجایب را که اول میشنید

حکایت ۱۵۹

باد و حضرت سلیمان

باد بر تخت سلیمان رفت کثر
 باد هم گفت ای سلیمان کثر مرو
 همچنین تاج سلیمان میل کرد^۱
 گفت تاجاً^۲ کثر مشو بر فرق من
 راست میکرد او بدست آن تاج را
 هشت بارش راست کرد و گشت کثر
 گفت اگر صدره کنی تو راست من
 پس سلیمان اندرون را راست کرد
 بعد از آن تاجش همان دم راست شد
 بعد از آنش کثر همی کرد او بقصد^۳
 هشت کثرت کثر بکرد آن مهترش
 شاه گفت ای تاج چون است این زمان
 تاج ناطق گشت کای شه ناز کن
 نیست دستوری کز این من بگذرم
 بر دهانم نه تو دست خود ببند

پس سلیمان گفت بادا کثر مغز^۴
 ور روی کثر از کثرم خشمین مشو
 روز روشن را بر او چون لیل کرد
 آفتابا کم مشو از شرق من
 باز کثر میشد برو تاج ای فستی
 گفت تاجاً^۵ چیست آخر کثر مغز
 کثر شوم چون کثر روی ای مؤتمن
 دل بر آن شهوت که بودش گشت سرد
 آنچنان که تاج را میخواست شد
 تاج وا میگشت تارک^۶ جو بقصد
 راست میشد تاج بر فرق سرش
 کثر کنم تو راست گردی ز امتحان
 چون فشانندی پر ز گل پرواز کن
 پرده های غیب این بر هم درم
 مر دهانم را ز گفت ناپسند

۱ - غزیدن بر زمین کشیدن و باصطلاح خزیدن است.
 ۲ - عمداً
 ۳ - فرق سر
 ۴ - کج شد
 ۵ - ای تاج

حکایت ۱۶۰

مشورت با دشمن

مشورت میکرد شخصی با کسی
گفت ای خوش‌نام‌غیر من بجو
من عدوم مرتو را، بامن مپیچ
رو کسی جو که ترا او هست دوست
چون که کردی دشمنی پر هیز کن
گفت من دائم تورا ای بو الحسن
لیک مرد عاقلی و معنوی

کنز تردد وارهد وز محبسی
ماجرای مشورت با وی بگو
نبود از رای عدو فیروز هیچ
دوست بهر دوست لاشک خیر جوست
مشورت با یار مهرانگیز کن
که تویی دیرینه دشمن دار من
عقل تونگذاردت که کثر روی

حکایت ۱۶۱

پیر عقل

یک سریه^۱ میفرستادی رسول
یک جوانی را گزید او از هذیل^۲
بو الفضولی از حسد طاقت نداشت
در حضور مصطفای قنند خو
آن شه «و النجم» و سلطان «عبس»^۳
گفت پیغمبر که ای ظاهر نگر
ای بسا ریش سیاه و مرد پیر
عقل او را آزمودم بارها
پیر پیر عقل باشد ای پسر

بهر جنگ کافر و دفع فضول
میر لشکر کردش و سالار خیل
اعتراض لا نسلم^۳ بر فراشت
چون ز حد برد آن عرب از گفتگو
لب گزید آن سرددم را گفت بس
تو مبین او را جوان و بی هنر
ای بسا ریش سفید و دل چوقیر
کرد پیری آن جوان در کارها
نی سفیدی موی اندر ریش و سر

۱- قسمتی از سیاه که سلطان در آن نباشد
۲- قبیله‌ای از عرب
۳- ما [بدین امر] تسلیم نمی‌شویم
۴- اشاره بدو سوره مکیه قرآن

حکایت ۱۶۲

بیخودی بایزید

با مریدان آن فقیر محتشم
گفت مستانه عیان آن زوفنون
چون گذشت آن حال و گفتندش صباح
گفت این بار ار کنم این مشغله
حق منزه از تن و من با تنم
چون وصیت کرد آن آزاد مرد
مست گشت او باز از آن سغراق زفت
چون همای بیخودی پرواز کرد
عقل را سیل تحیر در ربود
نیست اندر جبه ام الا خدا^۱
آن مریدان جمله دیوانه شدند
هر یکی چون ملحدان گرده کوه^۲
هر که اندر شیخ تیغی میخلید
یک اثر نی بر تن آن زوفنون
هر که او سوی گلویش زخم برد
وانکه او را زخم اندر سینه زد
روز گشت و آن مریدان کاسته

با یزید آمد که نک^۱ یزدان منم
لا اله الا انا ها فاعبدون
تو چنین گفتی و این نبود صلاح
کارها در من زنیس آن دم هله
چون چنین گویم بیاید کشتنم
هر مریدی کاردی آماده کرد
آن وصیتهاش از خاطر برفت
آن سخن را با یزید آغاز کرد
ز آن قوی تر گفت کاؤل گفته بود
چند جویی بر زمین و بر سما
کارد ها در جسم پا کش میزدند
کارد میزد پیر خود را بی ستوه
باژگونه او تن خود میدرید
وان مریدان خسته و غرقاب خون
حلق خود بیریده دید و زار مرد
سینه اش بشکافت و شد مرده ابد
نوحه ها از خانه شان بر خاسته

۱- اینک ۲- کاسه و قدح بزرگ ۳- ترجمه «لیس فی جیتی سوی الله» است که بایزید می گفته
۴- یکی از قلاع ملاحده

پیش او آمد هزاران مرد و زن کای دو عالم درج در يك پیرهن
این تن تو گر تن مردم بدی چون تن مردم ز خنجر گم شدی

حکایت ۱۶۳

صیادان و ماهیان

قصه آن آبگیر^۱ است ای عنود
در کلیله^۲ خوانده باشی لیک آن
چند صیادی سوی آن آبگیر
پس شتابیدند تا دام آورند
آنکه عاقل بود عزم راه کرد
گفت با اینها ندارم مشورت
سینه را پا ساخت میرفت آن حذور^۳
رفت آن ماهی ره دریا گرفت
رنجها بسیار دید و عاقبت
خویشتمن افکند در دریای ژرف
پس چو صیادان بیاوردند دام
گفت آه من فوت کردم فرصه را
کوسوی دریا شد و از غم عتیق^۴
لیک زان نندیشم و بر خود زخم
پس بر آرم اشکم خود بر زبر

۳- کتاب کلیله و دمنه ۴- بسیار حذرکننده

۱- مرداب، حوض ۲- دلپسند و بزرگه
۵- آزاد، رها

نی بسّاحی^۱ چنانکه کس رود
مرگ پیش از مرگ امن است از عذاب
آب می بردش نشیب و گه بلند
که دریغا ماهی بهتر بمرد
پیش رفت این بازیم، رستم ز تیغ
پس برو تف کرد و بر خاکش فکند
ماند آن احمق همی کرد اضطراب
تا بجهد خویش برهاند گلیم
احمقی او را در آن آتش نشاند
با حماقت گشت او همخوابه ای
وارهم زین محنت گردن شکن
آبگیری را نسامن من سکن
تا نیفتم در چنین رنج و تعب

میروم بر وی چنانکه خس رود
مرده گردم خویش بسیارم بآب
همچنان مُرد و شکم بالا فکند
هریکی زان قاصدان بس غصه خورد
شاد میشد او از این گفتِ دریغ
پس گرفتش یک صیاد ارجمنند
غلط غلطان رفت پنهان اندر آب
از چپ و از راست می جست آن سلیم^۲
دام افکندند و اندر دام ماند
بر سر آتش به پشت تابه ای
باز میگفت او که گر این بار من
من نسامن جز بدریایی وطن
دامن عاقل بگیرم روز و شب

حکایت ۱۶۴

همارت در ویرانی است

ابلهی فریاد کرد و بر نتافت
میشکافی و پریشان میکنی؟
تو عمارت از خرابی باز دان
تا نگردد زشت و ویران این زمین؟
تا نگردد نظم او زیر و زبر

آن یکی آمد زمین را میشکافت
کاین زمین را از چه ویران میکنی
گفت ای ابله برو بر من مخوان
کی شود گلزار و گندم زار این
کی شود بستان و کشت و برگ و بر

تا بنشکافی بنشتر ریش چغز^۱ / کی شود نیکو و کی گردید نغز
 پاره پاره کرده درزی^۲ جامه را / کس زند آن درزی علامه را؟
 که چرا این اطلس بگزیده را / بردیدی، چه کنم بدریده را؟
 هر بنای کهنه کآبادان کنند / نی که اول کهنه را ویران کنند؟
 همچین نجار و حداد^۳ و قصاب / هستشان پیش از عمارتها خراب
 آن هلیله^۴ آن بلیله^۴ کوفتن / زان تلف کردند معموری^۵ تن
 تا نکوبی گندم اندر آسیا / کی شود آراسته زان خوان ما

حکایت ۱۶۵

سورخ دعا

آن یکی در وقت استنجا^۱ بگفت / که مرا با بوی جنت دار جفت^۲
 گفت شخصی خوب ورد آورده ای / لیک سورخ دعا گم کرده ای

حکایت ۱۶۶

مرغ و صیاد

آن یکی مرغی گرفت از مکر و دام / مرغ اورا گفت ای خواجه^۱ همام
 تو یکی مرغ ضعیفی همچو من / صید کرده خورده گیر ای نیک ظن
 تو بسی گاوان و میشان خورده ای / تو بسی اشتر بقربان کرده ای
 تو نگشتی سیر ز آنها در زمن / هم نگردی سیر از اجزای من
 مرمرا آزاد گردان از کرم / ای جوانمرد کریم محتشم
 هل مرا تا که سه پندت بردهم / تا بدانی زیر کم یا ابلهم

۱- جراحت که هنوز سر بسته است. ۲- جامه دوز ۳- آهنگر ۴- نام دارویی است
 ۵- اشاره به ورد «اللهم ارحنی رایحة الجنة» است که بوقت شنیدن بوی خوش میگویند؛ در اینجا آن
 شخص میبایست این ورد را بخواند: «اللهم اجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین» که ورد استنجاست.

ثانیش بر بام کِهگل بست تو
 که ازین سه پند گردی نیکبخت
 که محالی را ز کس باور مکن
 گشت آزاد و بر آن دیوار رفت
 چون ز تو بگذشت زان حسرت مبر
 ده درم سنگ است يك در یتیم
 بود آن گوهر بحق جان تو
 که نباشد مثل آن در وجود
 این چرا کردم که شد کارم تباه
 زین حیل از راه بردی مر مرا
 که مبادا برگزیده دی غمت؟
 یا نکردی فهم پندم یا کبری
 هیچ تو باور مکن قول محال
 ده درم سنگ اندرونم چون بود؟
 باز گو آن پند خوب سومین
 تا بگویم پند ثالث رایگان
 سوی صحرا سرخوش و آزاد رفت
 تخم افکندن بود در شوره خاک
 تخم حکمت کم دهش ای پندگو

اول آن پند هم در دست تو
 وان سوم پندت دهم من بر درخت
 آنچه بردست است این است آن سخن
 بر کفش چون گفت اول پند زفت
 گفت دیگر بر گذشته غم مخور
 بعد از آن گفتش که در جسم کتیم
 دولت تو بخت فرزندان تو
 فوت کردی در که روزیت نبود
 گشت غمناک و همی گفت آه آه
 من چرا آزاد کردم مر تورا
 مرغ گفتش نی نصیحت کردم
 چون گذشت و رفت غم چون میخوری
 وان دوم پندت بگفتم کز ضلال
 من نیم خود سه درم سنگ ای اسد
 خواجه باز آمد بخود گفتا که هین
 گفت آری خوش عمل کردی بان
 این بگفت و بر پرید و شاد رفت
 پند گفتن با جهول خوابناک
 چاک حلق و جهل پذیرد رفو

حکایت ۱۶۷

طفل بر سر ناودان

يك زنى آمد به پيش مرتضى
گوش ميخوانم نمى آيد بدست
بس نمودم شير و پستان را باو
از براى حق شماييد اى مهان
زود درمان كن كه ميلرزد دلم
گفت طفلى را بر آور هم بيام
سوى جنس آيد سبك زان ناودان
زن چنان كرد و چو ديد آن طفل او
سوى بام آمد ز متن ناودان
غَرَّغَران^۱ آمد بسوى طفل طفل

گفت شد بر ناودان طفلى مرا
ور هلم^۱ ترسم كه او افتد به پست
او همى گرداند از من چشم و رو
دستگير اين جهان و آن جهان
كه بدرد از ميوه دل بگسلم
تا ببيند جنس خود را آن غلام
جنس بر جنس است عاشق جاودان
جنس خود، خوش خوش بدو آورد رو
جاذب هر جنس را همجنس دان
وارهيده از او فتادن سوى سفل^۲

تمثيل ۱۹

باز در دست پيرفروت

باز اسپيدى به كمپير^۱ى دهى
ناخننى كه اصل كار است و شكار
كه كجا بودست مادر كه تو را
ناخن و منقار و پرش را بُريد

او ببرد ناخنش بهر بهى
كور كمپيرك^۱ ببرد كوروار
ناخمان زين سان دراز است اى كيا
وقت مهر اين ميكند زال پليد

۲- پائين ۴- پيرفروت

۱- بگذارم ۲- با چهار دست و پا راه رفتن

چون که تَمَاجِش^۱ دهد او کم خورد
 که چنین تَمَاجِ پختم بهر تو
 تو سزایی در همان رنج و بلا
 آب تَمَاجِش نگیرد طبع باز
 از غضب شربای سوزان بر سرش
 اشک از آن چشمش فرو ریزد زسوز
 خشم گیرد مهرها را بر درد
 تو تسکین مینمایی و عتو^۲
 نعمت و اقبال کی سازد تو را
 زال بترنجد^۳ شود خشمش دراز
 زن فرو ریزد شود کل مغفرش
 یاد آرد لطف شاه دلفروز

حکایت ۱۶۸

امیران عرب و رسول خدا

آن امیران عرب گرد آمدند
 که تو میری^۴ هر يك از ما هم امیر
 هر یکی در بخش خود انصاف جو
 گفت میری^۵ مرا حق داده است
 قوم گفتندش که ما هم در قضا
 گفت لیکن مرا حق ملک داد
 میری من تا قیامت باقی است
 قوم گفتندش که افزونی مجو
 در زمان ابری بر آمد ز امر^۶
 رو بشهر آورد سیلی بس مهیب
 گفت پیغمبر که وقت امتحان

۱ - نوعی آش
 ۲ - سرکشی
 ۳ - بخشم آید
 ۴ - امیر هستی
 ۵ - امارت
 ۶ - حکم قضا و حتمی
 ۷ - ترسناک

تا شود در امتحان آن سیل بند
 آب تیز سیل^۱ پرجوش عنود
 آن قضیب معجز فرمانروا
 بر سر آب ایستاده چون رقیب^۲
 رو بگردانید و سوی بحر رفت
 پس مقرر گشتند آن میران ز بیم
 ساحرش گفتند و کاهن از ججود^۳
 و آن سوم هم بود سفیان حرب

هر امیری نیزه خود در فکند
 نیزه‌ها را همچو خاشاکی ربود
 پس قضیب^۱ انداخت در وی مصطفی
 نیزه‌ها گم گشت جمله وان قضیب
 ز اهتسام آن قضیب آن سیل زفت
 چون بدیدند از وی آن امر عظیم
 جزسه کس که حقد^۲ ایشان چیره بود
 بود بوجهل لعین و بولهب

حکایت ۱۶۹

معنی و فلسفی

فانی است این چرخ و حلقش وارث است
 حادثی^۱ ابر چه داند غیوث^۲
 تو چه میدانی حدوث آفتاب
 کی بداند آخر و بدو زمین
 از حماقت اندر آن پیچیده‌ای
 و رنه خامش کن فزونگوئی مجو
 بحث می‌کردند روزی دو فریق
 گشته هنگامه بر آن دو کس گروه

دی یکی میگفت عالم حادث است^۳
 فلسفی‌ای گفت چون دانی حدوث
 ذره‌ای خود نیستی از انقلاب
 کرمکی کاندر حدث^۴ باشد دفین
 این بتقلید از پدر بشنیده‌ای
 چیست برهان بر حدوث این بگو
 گفت دیدم اندر این بحر عمیق
 در جدال و در خصام و در ستوه

۱- عصا ۲- نگهبان ۳- کینه ۴- انکار ۵- باید دانست که فلاسفه دهری قائلند
 که عالم قدیم ذاتی است و فلاسفه غیر دهری میگویند عالم حادث ذاتی و قدیم زمانی است در صورتیکه
 اصحاب مذاهب عالم را حادث ذاتی میدانند. ۶- باران چه میدانند که ابر حادث است یا قدیم.
 ۷- نجاست

تا بیابم اطلاع از حالشان
اطلاع از حال ایشان بستدم
بی‌گمانی این بنا را بانی است
نیستش بانی و یا بانی وی است
روز و شب آرنده و رزاق را
آنچه گویی آن بتقلیدی گزید
نشوم بی حجت اینرا در زمن
در درون جان نهان برهانم است
من همی بینم مکن بر من تو خشم
در سر و پایان این چرخ بسیج^۲
بر حدوث آسمانم آیتی است
مر یقین دان را که در آتش رود
همچو حال سرّ عشق عاشقان
که بود در پیش عامه آیتی
ورنه کوتاه کن سخن با عرض و طول
که تو قلبی من نکویم ارجمند
کاندر آتش در فتند آن دو قرین
از گمان و شک سوی ایقان روند
حجت باقی^۱ حیرانان شویم
که من و تو این گره را آیتیم
هر دو خود را بر تف آتش زدند

سوی آن هنگامه گشتم من روان
من یکی از جمع هنگامه شدم
آن یکی میگفت گردون فانی است
وان دگر گفت آن قدیم وبی کی است
گفت منکر گشته‌ای خلاق را
گفت بی برهان نخواهم من شنید
هین بیاور حجت و برهان که من
گفت حجت در درون جانم است
تو نمی بینی هلال از ضعف چشم
گفتگو بسیار گشت و خلق گیج
گفت یارا در درونم حجتی است
من یقین دانم نشانش آن بود
در زبان می‌ناید آن حجت بدان
گفت من اینها ندانم حجتی
گر بیاری من کنم آنرا قبول
گفت چون قلبی و نقدی^۲ دم زنند
هست آتش امتحان آخرین
عام و خاص از حالشان عالم شوند
تا من و تو هر دو در آتش رویم
یا من و تو هر دو در بحر اوقتم
همچنان کردند و در آتش شدند

۲- بول خوب و بد

۲- گذرنده، گردون

۱- بدون زمان

فلسفی را سوخت خاکستر شد او متقی^۱ را ساخت تازه تر شد او
آن خدا گوینده مردم مدعی رست و سوزید اندر آتش آن دعوی^۲

حکایت ۱۷۰

حق تعالی و حضرت موسی

گفت موسی را بوحی دل خدا
گفت چه خصلت بود ای ذوالکرم
گفت چون طفلی بیپیش والده
خود نداند که جز او دیار هست
مادرش گر سیلی بر وی زند
از کسی یاری نخواهد غیر او
خاطر تو هم ز مادر خیر و شر
غیر من پیشت چو سنگ است و کلوخ

کای گزیده دوست میدارم ترا
موجب آن تا من آن افزون کنم ؟
وقت قهرش دست هم در وی زده
هم از او مخمور و هم از اوست مست
هم ب مادر آید و بروی تند
اوست جمله شر او و خیر او
التفاتش نیست با جای دگر
گر صبی^۳ و گر جوان و گر شیوخ

حکایت ۱۷۱

پادشاه و ندیم

پادشاهی بر ندیمی خشم کرد
کرد شه شمشیر بیرون از غلاف
هیچکس را زهره نی تادم زند
جز عماد الملک نامی از خواص
بر جهید و زود در سجده فتاد
گفت اگر دیو است من بخشیدمش

خواست تا از وی بر آرد دود و گرد
تا زند بر وی جزای آن خلاف
یا شفیع بر شفاعت بر تند
در شفاعت مصطفی و ارانه^۴، خاص
در زمان شه تیغ قهر از کف نهاد
ور بلیسی^۵ کرد من پوشیدمش

۵- ابلسی

۴- مانند مصطفی

۳- کودک

۲- حرام زاده

۱- پرهیزکار

چون که آمد پای تو اندر میان
صد هزاران خشم را تانم شکست
لابهات را هیچ نتوانم شکست
این نکردی تو که من کردم یقین
تو در این مستعملی نی عاملی
ما رمیت اِذْ رَمیت^۱ گشته ای
آنچه دادی تو ندادی شاه داد
وان ندیم رسته از زخم و بلا
دوستی ببری زان مخلص تمام
زین شفیع خویشتن بیگانه شد
که نه مجنون است یاری چون برید
وا خریدش آن دم از گردن زدن
پس ملامت کرد او را ناصحی
گفت بهر شاه مبذول است جان
من نخواهم رحمتی جز زخم شاه
غیر شه را بهر آن لا کرده ام^۲
گر ببرد او بقهر خود سرم
کار من سر بازی و بی خویشی است
خود طواف آنکه او شه بین بود

راضیم گر کرد مجرم صد زیان
که تو را آن فضل و آن مقدار هست
زانکه لابه^۳ تو یقین لابه^۴ منست
ای صفات در صفات ما دفین
زانکه محمول منی نی حاملی
خویشتن در موج چون کف هشته ای
اوست پس والله اعلم بالرشاد^۵
زین شفیع آزرده و برگردید از ولا
رو بحائط^۶ کرد تا نارد سلام
زین تعجب خلق در افسانه شد
از کسی که جان او را وا خرید
خاک نعل پاش بایستی شدن
کاین جفا چون میکنی با مصلحی
او چرا آید شفیع اندر میان
من نخواهم غیر آن شه را پناه
که بسوی شه تو لا کرده ام
شاه بخشد شصت جان دیگرم
کار شاهنشاه من سربخشی است
فوق قهر و لطف و کفر و دین بود

۱- اشاره به آیه قرآن که مارمیت اذرمیت ولکن الله رمی (هنگامی که انداختی تو نبودی بلکه خدا بود که انداخت) ، در یکی از جنگها پیغمبر بروی دشمنان مثنی خاک پاشید و این آیه بدان سبب نازل شد.

۲- خدا براهنهای داناترست ۲- دیوار ۴- ندیده گرفته ام

حکایت ۱۷۲

جبرئیل و حضرت ابراهیم

او ادب ناموخت از جبرئیل راد
 که مرادت هست تا یاری کنم
 گفت ابراهیم نبی رو از میان
 بهر این دنیاست مُرسل رابطه
 هر دل ار سامع بدی وحی نهان
 که بپرسید از خلیل حق مراد
 ورنه بگریزم سبکباری کنم ؟
 واسطه زحمت بود بعدالعیان
 مؤمنان را زانکه هست او واسطه
 حرف و صوتی کی بدی اندر میان

حکایت ۱۷۳

پرسش موسی از پروردگار

گفت موسی ای خداوند حساب
 تر و ماده نقش کردی جانفزا
 گفت حق دانم که این پرسش ترا
 ورنه تأدیب و عتاب کردمی
 لیکه میخواهی که در افعال ما
 تا از آن واقف کنی مر عام را
 قاصداً سائل شدی در کاشفی
 زانکه نیم علم آمد این سؤال
 هم سؤال از علم خیزد هم جواب
 هم ضلال از علم خیزد هم هدی
 پس بفرمودش خدا ای ذولباب^۱
 نقش کردی باز چون کردی خراب؟
 وانگهی ویران کنی آنرا چرا
 نیست از انکار و غفلت وز هوا
 بهر این پرسش تو را آزردمی
 باز جوویی حکمت و سر بقا
 پخته گردانی بدین هر خام را
 بر عوام ار چه که تو ز آن واقفی^۲
 هر برونی را نباشد این مجال
 همچنانکه خار و گل از خاک و آب
 همچنانکه تلخ و شیرین از ندی
 چون بپرسیدی بیا بشنو جواب

۲- خردمند

۱- هر چند میدانی، عمداً پرسیدی تا عوام بفهمند.

تا تو خود هم وادهی انصاف این
خوشه‌هایش یافت خوبی و نظام
پس ندا از غیب در گوشش رسید
چون کمالی یافت آنرا می‌بری
که در اینجا دانه هست و گاه هست
گاه در انبار گندم هم تباه
فرق واجب میکند در بیختن
نور این شمع از کجا افروختی؟
گفت پس تمیز چون نبود مرا؟
روحهای تیره گلناک هست
در یکی در است و در دیگر شبه
همچنانک اظهار گندمها زکاه
تا نماند گنج حکمتها نهان

موسیا تخمی بکار اندر زمین
چونکه موسی کشت و شد کشتش تمام
داس بگرفت و مرو آنرا می‌برید
که چرا کشتی کنی و پروری
گفت یارب زان کنم ویران و پست
دانه لایق نیست در انبار گاه
نیست حکمت این دو را آمیختن
گفت این دانش ز که آموختی
گفت تمیزم تو دادی ای خدا
در خلایق روحهای پاک هست
این صدفها نیست در یک مرتبه
واجب است اظهار این نیک و تباه
بهر اظهار است این خلق جهان

حکایت ۱۷۴

شاهزاده و عجوزه

باطن و ظاهر مزین از هنر
صافی عالم بر آن شه گشت درد
که نماند از تف آتش اشک او
که نمی یابید در وی آه راه
عمر مانده بود شه بیدار شد

پادشاهی داشت یک برنا پسر
خواب دید او کان پسر ناگه بمرد
خشک شد از تاب آتش مشک او
آنچنان پُرسد زدود و درد شاه
خواست مردن قالبش بیکار شد

۱- سکه‌سپاهی که چندان قیمتی ندارد. ۲- روشن کردن، نشان دادن

شادی آمد ز بیسداریش پیش
 که ز شادی خواست هم فانی شدن
 از دم غم می بمیرد این چراغ
 در میان این دو مرگ او زنده است
 پس عروسی خواست باید بهر او
 گر رود سوی فنا این باز باز
 دختری خواهم ز نسل صالحی
 شاه چون با صالحی خویشی گزید
 مادر شهزاده گفت از نقص عقل
 تو زُشخ^۶ و بخل خواهی وز دها^۷
 گفت صالح را گدا گفتن خطاست
 گفت کوشهر و قلاع او را جهیز
 گفت روهر که غم دین برگزید
 غالب آمد شاه و دادش دختری
 در ملاحظت خود نظیر خود نداشت
 حسن دختر این خصالش آنچنان
 از قضا کمپیر کی^۸ جادو که بود
 جادوی کردش عجزوزه کابلی
 شه بچه شد عاشق کمپیر زشت
 يك سیه دیوی و کابولی زنی
 آن سیه روئی خبیثی نابکار

که ندیده بود اندر عمر خویش
 بس مطوق^۱ آمد این جان و بدن
 وز دم شادی بمیرد اینت لاغ^۲
 این مطوق شکل جای خنده است
 تا بگردد زین تزوج نسل رو
 فرخ^۳ او گردد ز بعد باز باز
 نی ز نسل پادشاهی طالحی^۴
 این خبر در گوش خاتونان رسید
 شرط کفویت^۵ بود در عقل و نقل
 تا ببندی پور مارا برگدا
 کو غنی^۶ القلب از داد خداست
 یا نثار گوهر و دینار ریز
 باقی غمها خدا از وی برید
 از نژاد صالحی خوش جوهری
 چهره اش تابان تر از خورشید چاشت
 کز نکوئی می نگنجد در بیان
 عاشق شهزاده با حسن و جود
 که برد زان رشك سحر بابلی
 تا عروس و آن عروسی را بهشت
 گشت بر شهزاده ناگه رهزنی
 گشت آن شهزاده مدهوش و نزار

۱- گردن بسته، مقید ۲- شوخی و ریشخند ۳- جوچه ۴- بدکار ۵- برابری، همسری
 ۶- لامت و بخل ۷- زیرکی ۸- پیرزن فرتوت

نه خرد هشت آن ملك را نه ضمير
 بوسه جایش نعل كفش گنده پير
 تا ز كاهش نيم جانی مانده بود
 اوز سُكِرِ سِحْرِ از خود بی خبر
 وین پسر بر گریه شان خندان شده
 روز و شب میگرد قربان و زكات
 عشق كمپيرك همی شد بیشتر
 چاره او را بعد از این لابه گریست
 غیر حق بر ملك حق فرمان کراست
 دستگیرش ای رحیم و ای وودود^۱
 ساحری استاد پیش آمد ز راه
 که اسیر پیر زن گشت آن پسر
 بی نظیر و ایمن از مثل و دوی
 گفت اینك آمدم درمان زفت
 جز من داهی^۲ رسیده زان کمران
 نك برارم من ز سحر او دمار
 تا نماند شاهزاده زردرو
 پهلوی دیوار هست اسپید گور
 تا بینی قدرت و صنع خدا
 زبده را گویم رها کردم فضول

این نمود ساله عجزوز گنده پیر
 تا بسالسی بود شهزاده اسیر
 صحبت کمپیر او را می درود
 دیگران از ضعف وی بسا درد سر
 این جهان بر شاه چون زندان شده
 شاه بس بیچاره شد در برد و مات
 زانکه هر چاره که میگرد آن پدر
 پس یقین گشتمش که مطلق آن سیرست
 سجده میگرد او که هم فرمان تراست
 لیک این مسکین همی سوزد چو عود
 تا زیارب یارب و افغان شاه
 کوشنیده بود از دور این خبر
 کان عجزوزه بود اندر جادوی
 گفت شاهش کاین پسر از دست رفت
 نیست همتا زال را زین ساحران
 چون کف موسی بامر کردگار
 آمدم تا برگشایم سحر او
 سوی گورستان برو وقت سحور
 سوی قبله باز کاو^۳ آن جای را
 بس دراز است این حکایت تو ملول

۱- از القاب حضرت حق بمعنای بسیار دوست دارنده .

۲- زیرک

۳- کاویدن، کندن و حفر کردن

گور را آن شاه آن دم برگشود
 صد گره بر بسته بر يك تار مو
 پس ز محنت پور شه را راه داد
 سوی تخت شاه با صد امتحان
 در بغل کرده پسر تیغ و کفن
 وان عروس نا امید بسی مراد
 ای عجب آن روز روز امروز روز
 که 'جلاب' قند بد پیش سگان
 روی و خوی زشت با مالک سپرد
 کز من او عقل و بصر چون در بود
 که همی زد بر ملیحان راه حسن
 تا سه روز از جسم او گم شد فؤاد
 تا که خلق از غشی او پر جوش گشت
 اندک اندک فهم گشتش نیک و بد
 کسی پسر یباد آر آن یار کهن
 تا بدین حد بیوفا و مرّ مباح
 وا رهیدم از چه دارالغرور
 سوی نور حق ز زظلمت روی تافت

سوی گورستان برفت آن شاه زود
 جادویها دید پنهان اندر او
 آن گره های گران را برگشاد
 آن پسر یا خویش آمد شد دوان
 سجده کرد و بر زمین میزد ذقن
 شاه آیین بست و اهل شهر شاد
 عالم از سر زنده گشت و پر فروز
 يك عروسی کرد شاه او را چنان
 جادوی کمپیر از غصّه بمرد
 شاهزاده در تعجب مانده بود
 نو عروسی دید همچون ماه حسن
 گشت بیهوش و برو اندر فتاد
 سه شب روز او ز خود بیهوش گشت
 از کلاب و از علاج آمد بخود
 بعد سالی گفت شاهش در سخن
 یباد آورزان ضجیع^۲ و زان فراش
 گفت رو من یافتم دارالسرور
 همچنان باشد چو مؤمن راه یافت

حکایت ۱۷۵

زاهد و قحطی

بود او خندان و گریان جمله رهط^۲

همچنان کان زاهد اندر سال قحط

۱- کلاب ۲- همخوابه ۳- گروه مردم

قحط بیخ مؤمنان برکنده است
 ز آفتاب تیز صحرا سوخته است
 در زمین نم نیست نی بالا نه پست
 ده ده و صد صد چوماهی دور از آب
 مؤمنان خویشند و یکتا شحم و لحم
 گردم صلح است یا خود ملحمه^۱ است
 پیش چشم چون بهشت است این زمین
 خوشه ها انبه^۲ رسیده تا میان
 در بیابان سبز تر از گندنا^۳
 دست و چشم خویش را چون برکنم
 زان نماید مر شمارا نیل خون
 تا نماند خون و بینید آب رود^۴

پس بگفتندش چه جای خنده است
 رحمت از ما چشم خود بردوخته است
 کشت و باغ و رزسیه استاده است
 خلق میمیرند زین قحط و عذاب
 بر مسلمانان نمی آری تو رحم
 رنج يك جزوی ز تن رنج همه است
 گفت در چشم شما قحط است این
 من همی بینم بهر دشت و مکان
 خوشه ها در موج از باد صبا
 ز آزمون^۵ من دست در وی میزنم
 یارِ فرعون تنید ای قومِ دون
 یارِ موسی^۶ خرد گردید زود

تمنیل ۲۰

مصلحت جفای پدر

آن پدر در چشم تو سگ میشود
 که چنان رحمت نظر را سگ نماست
 چون که اخوان را حسودی بود و خشم
 آن سگی شد، گشت بابا یارِ نفث

از پدر بر تو جفایی چون رود
 آن پدر سگ نیست تأثیر جفاست
 گرگ میدیدند یوسف را بچشم
 با پدر چون صلح کردی خشم رفت

۱- اشاره /

۴- برای امتحان

۲- انبوه

۳- تره ،

نوعی سبزی

۵- میدان جنگ
 ۶- بمجزه موسی که آب نیل را بخون تبدیل کرد.

حکایت ۱۷۶
فرزندانِ عزیز^۱

همچو پوران عزیز اندر گذر
گشته ایشان پیر و باباشان جوان
پس پیرسیدند از او کای رهگذر
که کسی مان گفت کلمروز آن سند^۲
گفت آری بعد من خواهد رسید
بانگ میزد کای مبشر باش شاد
که چه جای مژده است ای خیره سر
آمده پیرسان ز احوال پدر
پس پدرشان پیش آمد ناگهان
از عزیز ما عجب داری خبر؟
بعد نومییدی ز بیرون میرسد
آن یکی خوش شد چو این مژده شنید
وان دگر بشناخت بیهوش اوفتاد
که در افتادیم در کان شکر

حکایت ۱۷۷
اشتر و اشتر

چشم اشترزان بود بس نور بار
اشتری را دید روزی اشتری
گفت من بسیار می افتم برو
خاصه از بالای که تا زیر کوه
کم همی افتی تو در رو بهر چیست
در سر آیم هر دم و زانو زنم
کژ شود پالان و رختم بر سرم
که خورد از بهر نور چشم خار
چونکه با او جمع شد در آخری
در گریوه^۳ راه و در بازار و کو
در سر آیم هر زمانی از شکوه
یا مگر خود جان پاکت دولتیست
پوز و زانوزان خطا پر خون کنم
وز مکاری هر زمان زخمی خورم

۱- از پیغامبران که بامرحق صد سال خفته بود و باز بیدار شد . ۲- کسی مارا ۳- بزرگ ، مورد اعتماد ۴- راه دشوارگذر

ای شتر تو که مثال مؤمنی
گفت گرچه هر سعادت از خداست
سربلندم من دو چشم من بلند
از سر که من بینم پای کوه
نیست اندر چشم تو آن نور رو
تو ز ضعف چشم بینی پیش پا
دیگر آنکه چشم من روشن تر است
زانکه من هستم ز اولاد حلال
تو ز اولاد زنائی بی گمان
گفت استر راست گفتی ای شتر
ساعتی بگریست در پایش فتاد
چه زیان دارد گر از فرخندگی
گفت چون اقرار کردی پیش من
خوی بد در ذات تو اصلی نبود
آن بد عاریتی باشد که او
رو که اکنون دست در دولت زدی

کم فتی در رو و کم بینی زمی^۱
در میان ما و تو بس فرقه‌است
بینش عالی امان است از گزند
هر گو و هموار را من توه توه
هستی اندر حس حیوانی گرو
تو ضعیف و هم ضعیف پیشوا
دیگر آنکه خلقت من اطهر است
نی ز اولاد زنا و اهل ضلال
تیر کز پرد چو کز باشد کمان
این بگفت و چشم کرد از اشک پر
گفت ای بگزیده رب العباد
در پذیرری تو مرا در بندگی
رو که رستی تو ز آفات زمن
کز بد اصلی نیاید جز جحود^۲
آرد اقرار و شود او توبه جو
در فکندی خود بیخت سرمدی

حکایت ۱۷۸

قبلی و سبطی

من شنیدم که در آمد قبلی^۲ از عطش اندر و ثاق^۴ سبطی^۵
گفت هستم یار و خویشاوند تو گشته ام امروز حاجتمند تو

۱- زمین ۲- انکار ۳- مردم مصر و متابعان فرعون ۴- اطاق، حجره ۵- اتباع موسی

زانکه موسی جادوی کرد و فسون
 سبطیان زو آب صافی میخورند
 قبطیان نك می‌مرند از تشنگی
 بهر خود يك طاس را پر آب کن
 گفت ای جان و جهان خدمت کنم
 طاس را از نیل او پر آب کرد
 طاس را کز کرد سوی آب خواه
 باز آن سو کرد کز خون آب شد
 ساعتی بنشست تا خشمش برفت
 ای برادر این گره را چاره چیست
 قوم موسی شو بخور این آب را
 گفت قبطی تو دعایی کن که من
 که بود که قفل این دل وا شود
 سبطی آن دم در سجود افتاد و گفت
 سبطی و قبطی همه بندهٔ تواند
 جز تو پیش کسی بر آرد بنده دست
 در دعا بود او که ناگه نعره ای
 که هلا بشتاب و ایمان عرضه کن
 من بیوی آب رفتم سوی سیل
 طاس آوردش که اکنون آب گیر
 شربتی خوردم ز الله اشتری^۴

تا که آب نیل ما را کرد خون
 پیش قبطی خون شد آب از چشم بند
 از پی ادبار خود یا بدرگی
 تا خورد از آبت این یار کهن
 پاس دارم ای دو چشم روشنم
 بر دهان بنهاد و نیمی را بخورد
 که بخور تو هم، شد آن خون سیاه
 قبطی اندر خشم و اندر تاب شد
 بعد از آن گفتش که ای صمصام زفت
 گفت اینرا آن خورد کو متقی است
 صلح کن با مه بین مهتاب را
 از سیاهی دل ندارم آن دهن
 زشت را در بزم خوبان جا شود
 کای خدای عالم جهر^۲ و نهفت
 عاجز امر تواند و مستمند
 هم دعا و هم اجابت از تو است
 از دل قبطی بجست و غرّه ای^۳
 تا بیرم زود ز نثار کهن
 بحر دیدم در گرفتم کیل کیل
 گفت رو شد آبها پیشم حقیر
 تا بمحشر تشنگی ناید مرا

حکایت ۱۷۹

اسکندر و کوه قاف

رفت ذوالقرنین سوی کوه قاف
 کرد عالم حلقه کرده او محیط
 گفت تو کوهی دگرها چیستند
 گفت رگهای منند آن کوهها
 من بهر شهری رگی دارم نهان
 حقّ چو خواهد زلزله شهری، مرا
 پس بجنبانم من آن رگ را بقهر
 چون بگوید بس، شود ساکن رگم
 نزد آن کس که نداند عقلش این
 این بخارات زمین نبود بدان
 چونش ناطق یافت ذوالقرنین گفت
 کای سخنگوی خبیر راز دان
 گفت روکان وصف از آن هایل ترست
 یا قلم را زهره باشد که بسر
 گفت کمتر داستانی باز گو
 گفت اینک دشت سیصد ساله راه
 کوه بر که بی‌شمار و بی‌عدد
 کوه برفی می‌زند بر دیگری

دید که را کز زمرد بود صاف
 مانند حیران اندر آن خلق بسیط
 که پیش عظم^۱ تو باز ایستند
 مثل من نبوند در فرّ و بها
 بر عروقم بسته اطراف جهان
 گوید او من بر جهانم عرق را
 که بدان رگ متصل بوده است شهر
 ساکنم وز روی فعل اندر تکم^۲
 زلزله هست از بخارات زمین
 زامر حقّ است و از آن کوه گران
 چونکه کوه قاف در^۳ نطق سفت
 از صفات حق بکن با من بیان
 که بیان بر وی تواند برد دست
 بر نویسد بر صحایف زان خبر
 از عجبهای حق ای حبر^۴ نکو
 کوههای برف پر کردست شاه
 می‌رسد در هر زمان برفش مدد
 می‌رساند برف سردی بر ثری

۱- بزرگی ۲- در حرکت ۳- لقب دانشمندان قوم یهود و اصطلاحاً بمعنای دانشمند.

کوه برفی میزند بر کوه برف
گر نبودی این چنین وادی شها
پس تو حیران باش بسی لا و بلی
چون ز فهم این عجایب کودنی
ور بگوئی نی زند نی گردنت
پس همین حیران و واله باش و بس

دمدم ز انبار بی حد و شگرف
تف دوزخ محو کردی مر مرا
تا ز رحمت پیشت آید محملی
گر بلی گویی تکلف میکنی
قهر بر بندد بدان نی روزنت
تا در آید نصر حق از پیش و پس

حکایت ۱۸۰

جبرئیل و حضرت رسول

مصطفی میگفت پیش جبرئیل
مر مرا بنماتو محسوس آشکار
گفت نتوانی و طاقت نبودت
گفت بنما تا بیند این جسد
چونکه کردالحاح ، بنمود اندکی
شهری بگرفته شرق و غرب را
چون زیم و ترس بیهوشش بدید
آفتاب از ذره کسی مدهوش شد
جسم احمد را تعلق بد بدان
احمد ار بگشاید آن پرّ جلیل
چون گذشت احمد ز سدره و مرصدش
گفت او را هین پیر اندر پی ام
باز گفتا کز پیم آی و مایست

که چنانکه صورت تست ای خلیل
تا بینم مر تو را نظاره وار
حس ضعیف است و تنک سخت آیدت
تا چه حد حس نازک است و بی مدد
هیبتی که که شود زو مندکی
از مهابت گشت بیهش مصطفی
جبرئیل آمد در آغوشش کشید
شمع از پروانه کسی بیهوش شد
این تغیر آن تن باشد بدان
تا ابد مدهوش ماند جبرئیل
وز مقام جبرئیل و از حدش
گفت رو رو که حریف تو نیم
گفت رو زین پس مرا دستور نیست

باز گفت اورا بیا ای پرده سوز
گفت بیرون زین حد ای خوش قرّ من
من باوج خود نرفتستم هنوز
گر زخم پری بسوزد پرّ من

حکایت ۱۸۱

مورچگان و صفحه مکتوب

مور کی برکغذی دید او قلم
که عجایب نقشها آن کک کرد
گفت آن مور اصبع^۱ است آن پیشه ور
گفت آن مور سوم کز بازوست
همچنین میسرفت بالا تا یکی
گفت کز صورت مینید این هنر
صورت آمد چون لباس و چون عصا
گفت با موری دگر این راز هم
همچو ریحان و چوسوسن زار و ورد
وین قلم در فعل فرع است و اثر
کاصبع لاغر ز زورش نقش بست
مهرت موران فطن^۲ بوداند کی
کان بخواب و مرگ کردد بی خبر
جز بعقل و جان نجبد نقشها

☆☆☆

1. The first part of the book is devoted to a general
 introduction to the subject of the history of the
 world, and to a description of the various
 countries and peoples which have been
 known to man.

2. The second part of the book is devoted to a
 description of the various countries and peoples
 which have been known to man.

3. The third part of the book is devoted to a
 description of the various countries and peoples
 which have been known to man.

4. The fourth part of the book is devoted to a
 description of the various countries and peoples
 which have been known to man.

5. The fifth part of the book is devoted to a
 description of the various countries and peoples
 which have been known to man.

6. The sixth part of the book is devoted to a
 description of the various countries and peoples
 which have been known to man.

دفتر پنجم

فدای ایمان

کافران مهمان پیغمبر شدند
 کامدیم ای شاه ما اینجا قنق'^۱
 بینواییم ورسیده ما ز دور
 رو بیاران کرد آن سلطان راد
 گفت ای یاران من قسمت کنید
 هر یکی یاری یکی مهمان گزید
 جسم ضخمی داشت کس او را نبرد
 مصطفی بردش چو واماند از همه
 که مقیم خانه بودندی بزبان
 نان و آش و شیر آن هر هفت بز
 جمله اهل بیت خشم آلو شدند
 معده طبلی خوار همچون طبل کرد
 وقت خفتن رفت و در حجره نشست
 از برون زنجیر در را در فگند
 گبر را از نیمشب تا صبحدم
 از فراش خویش سوی در شتافت
 درگشادن حیلہ کرد آن حیلہ ساز

وقت شام ایشان بمسجد آمدند
 ای تو مهمان دار سکان افق
 هین بیفشان برس ما فضل و نور
 دستگیر جمله شاهان و عباد
 که شما پُر از من و خوی منید
 در میان بُد يك شکم زفت عتید'^۲
 ماند در مسجد چو اندر جام درد
 هفت بُز بُد شیرده اندر رمه
 بهر دوشیدن برای وقت خوان
 خورد آن بوقحط عوج ابن غز
 که همه در شیر بز طامع بُدند
 قسم هجده آدمی تنها بخورد
 پس کنیزك از غضب در را بیست
 که از او بُد خشمگین و دردمند
 بس تقاضا آمد و درد شکم
 دست بردر چون نهاد او بسته یافت
 نوع نوع و خود نشد آن بند باز

شد تقاضا بر تقاضا خانه تنگ
 حيله اى كرد و بخواب اندر خزید
 زانكه ویرانه بد اندر خاطرش
 خویش در ویرانه خالی چو دید
 گشت بیدار و بدید آن جامه خواب
 ز اندرون او برآمد صد خروش
 گفت خوابم بدتر از بیداریم
 بانگ میزد وائبورا^۲ وائبور
 منتظر که کی شود این شب بسر
 تا گریزد او چو تیری از کمان
 قصه بسیار است، کوتاه میکنم
 مصطفی صبح آمد و در را گشاد
 در گشاد و گشت پنهان مصطفی
 تا برون آید رود گستاخ او
 یا نهان شد در پس دیوار یا
 چونکه کافر باب را بگشاده دید
 جامه خواب پر حدث را يك فضول
 که چنین کردست مهمانت بین
 که بیاور مطهره^۳ اینجا بیش
 هر کسی میجست کز بهر خدا
 ما بشویم این حدث را، تو بهل

ماند او حیران و بی درمان و دنگ
 خویشتن در خواب در ویرانه دید
 شد بخواب اندر هم آنجا منظرش
 او چنان محتاج اندر دم برید
 پر حدث^۱ دیوانه شد از اضطراب
 از چنین رسوایی بی خاک پوش
 که خورم زان سان و زین سان میریم
 همچو جان کافران در قعر گور
 تا درآید از گشادن بانگ در
 تا نبیند هیچکس او را چنان
 باز شد آن در، رهید از درد و غم
 صبح آن گمراه را او راه داد
 تا نگردد شرمسار آن مبتلا
 تا نبیند درگشا را پشت و رو
 از ویش پوشید دامان خدا
 نرم نرمک از کمین بیرون جهید
 قاصداً آورد در پیش رسول
 خنده ای زد رحمةً للعالمین
 تا بشویم جمله را با دست خویش
 جان ما و جسم ما قربان تو را
 کار دست است این نه کار جان و دل

۱- کثافت، مدفوع

۲- ئبور بمعنی وای است.

۳- آفتابه، ظرف آب

گفت آن دانه و لیک این ساعتی است
 منتظر بودند کاین قول نیست
 او بجدّ میشت آن احداث را
 کافک را هیکلی بد یادگار
 گفت آن حجره که شب جا داشتم
 گرچه شرمین بود شرمش حرص برد
 از پی هیکل شتاب اندر دوید
 کان یدالله آن حدث را هم بخود
 هیکلش از یاد رفت و شد پدید
 میزد او دو دست را بر رو و سر
 آنچنانکه خون ز بینی و سرش
 نعره ها زد خلق گرد آمد بر او
 سجده میکرد او که ای کَلّ زمین
 چون ز حدّ بیرون بلرزید و طپید
 ساکتش کرد و بسی بنواختش
 تا نگیرد ابرکی خندد چمن
 این سخن پایان ندارد، آن عرب
 آب بر رو زد در آمد در سخن
 تا گواهی بدهم و بیرون شوم
 این سخن پایان ندارد، مصطفی
 گشت مؤمن گفت او را مصطفی

که درین شستن بخویشم حکمتی است
 تا پدید آید که این اسرار چیست
 خاص ز امر حقّ نه تقلید و ربا
 یاوه^۱ دید آنرا و گشت او بیقرار
 هیکل آنجا بی خبر بگذاشتم
 حرص از درهاست نی چیزی است خرد
 در وثاق مصطفی وان حال دید
 خوش همی شوید که دورش چشم بد
 اندر او شوری گریبان را درید
 کله را میکوفت بر دیوار و در
 شد روان و رحم کرد آن مهترش
 گبرگویان ایها الناس احذروا^۲
 شرمار است از تو این جزو مهین
 مصطفی اش در کنار خود کشید
 دیده اش بگشاد و داد اشناختش
 تا نگیرد طفل کی جوشد لبن^۳
 مانند از الطاف آن شه در عجب
 کلی شهید حقّ شهادت عرضه کن
 سیرم از هستی در آن هامون شوم
 عرضه کرد ایمان و پذیرفت آن فتی
 که شب دیگر تو شو مهمان ما

۱- کم شده ۲- ای مردم حذر کنید ۳- شیر

گفت والله تا ابد ضیف توام
 گشت مهمان رسول آن شب عرب
 کرد الحاحش بخور شیر و رُقاق
 این تکلف نیست نی ناموس و فن
 در عجب ماندند جمله اهل بیت
 فجفجه^۲ افتاد اندر مرد و زن:
 حرص و وهم کافری سرزیر شد
 ذات ایمان نعمت و لوتیست هول

هر کجا باشم بهر جا که روم
 شیر يك بز نیمه خورد و بست لب
 گفت گشتم سیر والله بی نفاق
 سیر تر گشتم از آنکه دوش من
 پر شد این قندیل زین يك قطره زیت^۱
 قدر پشه می خورد این پیلتن
 ازدها از قوت موری سیر شد
 ای قناعت کرده از ایمان بقول

حکایت ۱۸۴

حقیقت کرب

آن سگی میمرد و گریان آن عرب
 هین چه سازم مر مرا تدبیر چیست
 سائلی بگذشت و گفت این گریه چیست
 گفت در ملکم سگی بد نیک خو
 روز صیادم بُد و شب پاسبان
 تیز چشم و خصم گیر و دزد ران
 صید میکردی و پاسم داشتی^۴
 گفت رنجش چیست زخمی خورده است؟
 گفت صبوری کن بر این رنج و حرص^۵
 بعد از آن گفتش که ای سالار حُرّ

اشک می بارید و میگفت از کرب^۳
 زین سپس من چون توانم بی توزیست
 نوحه و زاری تو از بهر کیست؟
 نك همی میرد میان راه او
 شیر نر بود او نه سگ ای پهلوان
 نیکخو و با وفا و مهربان
 دزد را نزدیک من نگذاشتی
 گفت جوع الکل زارش کرده است
 صابران را لطف حق بخشد عوض
 چیست اندر دستت این انبان پر؟

۵- بیماری

۴- مرا رعایت می کرد.

۳- درد و اندوه

۲- بیچ

۱- روغن

گفت نان و زاد و لوت دوش من
گفت چون ندهی بدین سگ نان و زاد؟
گفت تا این حد ندارم مهر و داد
دست ناید بی درم در راه نان
لیک هست آب دو دیده رایگان
گفت خاکت بر سر ای پرباد مشک
که لب نان پیش تو بهتر ز اشک
میکشم از بهر قوت این بدن

حکایت ۱۸۴

عدوی جان

پژ خود میکند طاوس بدشت
گفت طاوسا چنین پژ و سنی^۱
خود دلت چون میدهد تا این حلل
هر پرت را از عزیزی و پسند
بهر تحریک هوای سودمند
چون شنید آن پند در وی بگریست
نوحه و گریه دراز و دردمند
وانکه میپرسید پرکنند ز چیست
کز فضولی من چرا پرسیدمش
میچکید از چشم تر بر خاک آب
بشنوا کنون تو ز طاوس آن جواب
چون ز گریه فارغ آمد گفت رو
آن نمی بینی که هر سو صد بلا
ای بسا صیاد بیرحمت مدام

یک حکیمی رفته بود آنجا بگشت
بیدریغ از بیخ چون بر میکنی؟
برکنی اندازیش اندر و حل^۲؟
حافظان در طی^۳ مصحف می نهند
از پر تو باد بیزن میکنند
بعد از آن در نوحه آمد میگریست
هر که آنجا بود بر گریهش فکند
بی جوابی شد پشیمان میگریست
او ز غم پر بود شورانیدمش^۴
اندر آن هر قطره مدرج^۵ صد جواب
تا بدانی هر نکوئی را خطاب
که تو رنگ و بوی را هستی گرو
سوی من آید پی این بالها
بهر این پرها نهد هر سوم دام

۱- گرانمایه ۲- گل ۳- موجب تأثر او شدم ۴- هفته

چند تیر انداز بهر بالها
 چون ندارم زور ضبط خویشتن
 آن به آید که شوم زشت و کریه
 بر کنم پرهای خود را یک بیک
 نزد من جان بهتر از بال و پر است
 این سلاح عجب من شد ای قتی

تیر سوی من کشد اندر هوا
 زین قضا و زین بلا و زین فتن
 تا بوم^۱ ایمن در این کهسار و تیه^۲
 تا نیندازد بدامم هر کلک^۳
 جان بماند باقی و تن ابر^۴ است
 عجب آرد معجبان^۵ را صد بلا

نمیل ۲۱

آکل و ما کول

مرغکی اندر شکار کرم بود
 آکل و ما کول بود و بی خیر
 گربه فرصت یافت او را در ربود
 در شکار خود ز صیادی دگر
 زانکه توهم لقمه ای هم لقمه خوار
 آکل و ما کولی ای جان هوشدار

حکایت ۱۸۵

آهو در طویله خران

آهوی را کرد صیادی شکار
 آخری را پر ز گاوان و خران
 آهو از وحشت بهر سو میگریخت
 از مجاعت^۶ و اشتها هر گاو و خر
 آهو میرمید از سو بسو
 اندر آخر کردش او بی زینهار
 حبس آهو کرد چون استمگران
 او پیش آن خران شب گاه ریخت
 گاه را میخورد خوشتر از شکر
 گاه زدود و گرد گاه میتافت رو

۴- ناقص، ناتمام ۵- خودپسندی

۱- باشم ۲- بیابان ۳- شوم و بلید
 ۴- خودپسندان ۵- گرسنگی

آن عقوبت را چو مرگ انگاشتند
 در شکنجه بود در اصطبل خسر
 در یکی حقه معدّب پشک^۱ و مشک
 طبع شاهان دارد و میران خموش
 گوهر آوردست تا ارزان دهد
 بر سریر شاه شو گو متکی
 پس برسم دعوت آهو را بخواند
 اشتهایم نیست هستم ناتوان
 یا ز ناموس احترازی میکنی
 که از آن اجزای تو زنده و نوست
 در زلال روضه ها آسوده ام
 کی رود آن طبع و خوی مستطاب
 و ر لباس کهنه گردد من نوم
 با هزاران ناز و نخوت خورده ام
 در غریبی بس توان گفتن گزاف
 منتی بر عود و عنبر می نهند
 بر خر سرگین پرست آن شد حرام
 مشک چون عرضه کنم با این فریق^۲

هر که را با ضدّ خود بگذاشتند
 روزها آن آهوی خوش نافر
 مضطرب در نزع چون ماهی زخشک
 يك خرش گفتی که ها این بوالوحوش
 وان دگر تسخر زدی^۳ کز جزر و مدّ
 وان خری گفتی که با این نازکی
 وان خری شد تخمه وز خوردن بماند
 سرچنین کرد او که نی، رو ای فلان
 گفت میدانم که نازی میکنی
 گفت او با خود که این طعمه توست
 من الیف^۴ مرغزاری بوده ام
 گر قضا افکند ما را در عذاب
 گر گدا گشتم گدا رو کی شوم
 سنبل و لاله و سپرغم^۵ نیز هم
 گفت آری لاف می زن لاف لاف
 گفت نافم خود گواهی میدهد
 لیک آنرا که شنود؟ صاحب مشام
 خر کمیز^۶ خر ببوید بر طریق

۲- مسخره کردی ۳- انس و الفت گرفته

۱- سرگین آهو و گوسپند و بز و شتر و مانند آنها
 ۴- ریحان ۵- شاش ۶- دسته، گروه

تمثیل ۲۲

خواب دیدن عزیز مصر

آن عزیز مصر میدیدی بخواب چون که چشم غیب را شد فتح باب
هفت گاو فربه بس پروری خوردشان آن هفت گاولاغری
در درون شیران بدنند آن لاگران و نه گاو آن نبودندی خوران

حکایت ۱۸۶

بوبکر سبزواری

شد محمد آلپ^۱ الخ خوارزمشاه
تنگشان آورد لشکرهای او
سجده آوردند پیشش کالامان
گفت نرهانید از من جان خویش
پس جوال زر کشیدندش براه
کی بود بوبکر اندر سبزواری
رو بتابید از زر و گفت ای مغان
هیچ سودی نیست، کدوک^۲ نیستم
منهیان^۳ انگیختند از چب^۴ و راست
بعد سه روز و سه شب کاشتافتند
رهگذر بود و بمانده از مرض
خفته بد او در یکی کنج خراب

۱- سبزواری از شهرهایی بود که مرکز تشیع بشمار می‌رفت و بدین جهت در آن کسی بنام ابوبکر پیدا نمی‌شد.

۲- جاسوس، خبردهنده ۳- مرض، بیماری

خیز که سلطان ترا طالب شدست
گفت اگر پایم بدی یا مقدمی
اندرین دشمن کده کی ماندمی ؟
تخته مُرده کشان بفراشتند
سوی خوارِ مشاهِ حَمَّالان کشان
سبزوار است این جهان و مرد حق
کز تو خواهد شهر ما از قتل رست
خود بیای خود بمقصد رفته‌می
سوی شهرِ دوستان می راندمی
بر کتف بوبکر را برداشتند
می کشیدندش که تا بیند نشان
اندر اینجا ضایع است و مُمتحق

تمنیل ۲۳

شہوتِ پرست

چند گویبی همچو زاغ پر نحوس
گفت فرمانِ حکمتِ فرمان بگو
شہوتی است او و بس شہوتِ پرست
ای خلیل حق چرا کشتی خروس ؟
تا مسبحِ کردم او را مو بمو
زان شرابِ زهر ناکِ ژاژ مست

حکایت ۱۸۷

گفتگوی شیطان با پروردگار

گفت ابلیس لعین دادار را
زرّ و سیم و گَلَّهٔ اسبش نمود
گفت شاباش و ترش آویخت لنج
پس زرو گوهر ز معدنهای خوش
گیر این دام دگر را ای لعین
دام زفتی خواهم این اشکار را
که بدین تانی خلائق را ربود
شد ترنجیدهٔ وترش همچون ترنج
کرد آن پس مانده را ، حق پیشکش
گفت زین افزون ده ای نعم‌المعین

داده و بس جامه ابریشمین
تا بیندمشان بجبل من مسد^۲
مردوار این بندها را بسکلند
مرد تو گردد ز نامردان جدا
دام مرد انداز و حیلت ساز سخت
نیم خنده زد بدان شد نیم شاد
که بر آرزو قعر بحر فتنه گرد
و افکنم در کام ایشان چون لجام
تا که نتوانند سر پیچند از آن
که ز عقل و صبر مردان می‌فزود
که بده زوتر رسیدم بر مراد
که کند عقل و خرد را در خمار^۳
که بسوزد چون سپند این دل بر آن
گویا حق تافت از پرده رقیق^۴
خدا همچون یاسمین و نسترن
چون تجلی حق از پرده تنگ
زان کرشم وزان دلال نیک شنگ

چرب و شیرین و شراب‌ات شمین^۱
گفت یارب بیش از این خواهم مدد
تا که مستانت که نر و پیر دلند
تا بدین دام و رسنهای هوا
دام دیگر خواهم ای سلطان تخت
خمر و چنگ آورد و در پیش نهاد
سوی اضلال ازل پیغام کرد
دام محکم ده که تا گردد تمام
در کمند آرم کشمشان کش کشان
چون که خوبی زنان با او نمود
پس زد انگشتک برقص اندر فتاد
چون بدید آن چشمهای پر خمار
وان صفای عارض آن دلبران
روی و خال و ابرو و لب چون عقیق
قد چون سرو خرامان در چمن
چونکه دید آن غنچ برجست او سبک
عالمی شد واله و حیران و دنگ

تمثیل ۲۴

مهتاب بجای گرباس

ساحران مهتاب پیمایند زود پیش بازرگان و زرگیرند سود

۱- خوشبو ۲- ریسمان بافته شده ۳- پرده ۴- نازک ۵- گونه

سیم بر بایند زین گون پیچ پیچ
 این جهان جادوست ما آن تاجریم
 سیم از کف رفته و کرباس هیچ
 گر کند کرباس پانصد گز شتاب
 ساحرانه او ز نور ماهتاب
 چون ستد او سیم عمرت ای رهی
 که از او مهتاب پیموده خریم
 سیم شد ، کرباس نی ، کیسه تهی

تمثیل ۲۵

کسی که سبد نان بر سر دارد و از گرسنگی مینالد

يك سبد پر نان تو را بر فرق سر
 در سر خود پیچ و هل خیره سری
 تو همی خواهی لب نان در بدر
 تا بزانبویی میان آب جو
 رو در دل زن چرا بر هر دری؟
 بر سرت نان است و پایت اندر آب
 غافل از خود زین و آن تو آب جو
 وز عطش وز جوع گشتستی خراب

حکایت ۱۸۸

مدعی پیغمبری

آن یکی میگفت من پیغمبرم
 گردنش بستند و بردندش بشاه
 از همه پیغمبران فاضلترم
 خلق بر وی جمع چون مور و ملخ
 کاین همی گوید رسولم از اله
 داد ایشان را جواب آن خوش رسول
 کاین چه مکر است و چه تزویر و چه فنخ^۲
 این ندانستید ای قوم از قضا
 کای گروه کور و نادان و فضول
 همچو طفل خفته اینجا آمدید
 بیخبر از راه و از منزل بدید
 از منازل خفته بگذشتید و مست
 بیخبر از راه و از بالا و پست
 ما بیداری روان گشتیم خوش
 از ورای پنجه و شش تا پنجه و شش^۴

۱- واگذار ، رهاکن ۲- دام ۳- کوری ۴- پنج حس و شش جهت

تا نگوید جنس او هیچ این سخن
 که بیک سیلی بمیرد آن نحیف
 شه لطیفی بود و نرمی ورد وی
 که کجا داری معاش و ملتجا^۱
 آمده زانجا در این دارالمسلام
 خانه کی کردست ماهی در زمین
 که چه خوردی و چه داری چاشت ساز؟
 کسی کنیمی دعوی پیغمبری
 یا چه حاصل دارد آن کس که نبی است؟
 یا چه دولت ماند کوه واصل نشد
 هم کم از وحی دل زنبور نیست
 خانه و حیش پر از حلوا شده است

شاه را گفتند اشکنجهش بکن
 شاه دیدش بس نزار و بس ضعیف
 مردمان را دور کرد از گرد وی
 پس نشاندش باز پرسیدش ز جا
 گفت ای شه هستم از دارالسلام
 نی مرا خانهست و نی یک همشین
 پادشاهش گفت بهر لاغ^۲ بساز
 گفت اگر نانم بُدی خشک و طری^۳
 شاه پرسیدش که باری وحی چیست؟
 گفت آن خود چیست کوه حاصل نشد
 گیرم این وحی نبی گنجور نیست
 چون که اوحی الرب الی النحل^۴ آمدست

حکایت ۱۸۹

عاشق پاکباز

میشمرد از خدمت و از کار خود
 تیر ها خوردم در این رزم و سنان
 بر من از عشقت بسی ناکام رفت
 هیچ شامم بسا سر و سامان نیافت
 او بتصیلش یکایک میشمرد
 بسر درستی^۵ محبت صد شه بود

آن یکی عاشق بپیش یار خود
 کز برای تو چنین کردم چنان
 مال رفت و زور رفت و نام رفت
 هیچ صبحم خفته بسا خندان نیافت
 آنچه او نوشیده بود از تلخ و درد
 نر برای مننی بیل مینمود^۶

۱- پناهگاه ۲- تمسخر، ریشخند ۳- تازه و مرطوب ۴- زنبور عسل و مراد از او
 حی الرب الی النحل اشاره بآیه ۶۸ از سوره نحل در قرآن است ۵- نشان می داد

بعد گریه گفت اینها رفت لیک
 هر چه فرمایی بجان استادهام
 گفت معشوق اینهمه کردی ولیک
 کانچه اصلِ اصلِ عشق است و ولاست
 گفتش آن عاشق بگوکان اصل چیست
 اینهمه کردی نمردی زنده‌ای
 گر بمیری زندگی یابی تمام
 چون شنود آن عاشق با خویشان
 هم در آن دم شد دراز و جان بداد

این زمان ارشاد کن^۱ تو یار نیک
 بر خط تو پا و سر بنهاده‌ام
 گوش بگشا پهن و اندر یاب نیک
 آن نکردی، آنچه کردی فرعه‌است
 گفت اصلش مردن است و نیستی است
 هان بمیرار یارِ جان بازنده‌ای
 نام نیکوی تو ماند تا قیام
 آه سردی بر کشید از جان و تن
 همچو گل در باخت سر خندان و شاد

حکایت ۱۹۰

گریه در نماز

آن یکی پرسید از مفتی براز
 آن نماز او عجب باطل شود
 گفت آب دیده نامش بهر چیست
 گر ز شوق حق کند گریه دراز
 یا ز خوف حق بود گریه خوش است
 بیشکی گردد نماز او کمال
 و ز رنج تن بدان گریه و ز سوگ
 و ز فغان از ماتم فرزند کرد
 می نیرزد آن نماز او دو جو

گر کسی گرید بنوحه در نماز
 یا نمازش جایز و کامل بود
 بنگری تا که چه دید او که گریست
 یا ندامت از گناهی در نماز
 زانکه آن آب تو دفع آتش است
 قرب یابد در ره حق لامحال
 ریسمان بگسست وهم بشکست دوك
 که دل و جاننش ز ماتم کرد درد
 زانکه با اغیار دارد دل گرو

پس نمازش بسی شکی باطل شود
 زانکه ترك تن بود اصل نماز
 گریه او نیز بسی حاصل بود
 ترك خویش و ترك فرزند از نیاز
 حاصل آنکه تا بدانی ای کیا
 کز بُکا^۱ فرق است بیحد تا بُکا

حکایت ۱۹۱

تقلید گریه

يك مریدی اندر آمد پیش پیر
 شیخ را چون دید گریان آن مرید
 او مقلد وار همچون مرد کر
 چون بسی بگریست خدمت کردورفت
 گفت ای گریان چو ابر بسی خبر
 الله الله الله ای وافی مرید
 تا نگویی دیدم آن شه میگریست
 گریه‌ای کز جهل و تقلید است و ظن
 تو قیاس گریه بر گریه مساز
 پیر اندر گریه بود و در نفیر
 گشت گریان آب در چشمش دوید
 گریه میدید وز موجب بسی خبر
 از پی‌اش آمد مرید خاص تفت
 بر وفاق^۲ گریه شیخ نظر
 گرچه در تقلید هستی مستفید
 من چو او بگریستم کاین منکری است
 نیست همچون گریه آن مؤمن
 هست زین گریه بدان راه دراز

تمثیل ۲۶

طوطی و آینه

طوطیی در آینه می‌بیند او
 در پس آینه آن است نهان
 طوطیک پنداشته کاین گفت پست
 پس ز جنس خویش آموزد سخن
 عکس خود را پیش او آورده رو
 حرف میگوید ادیب خوش بیان
 گفت آن طوطی است کاندراینه است
 بیخبر از مکر آن گرگ کهن

۱- بزرك ، سرور ۲- گریه ۲- همراهی

حکایت ۱۹۲

لاف جاهلان

آن یکی میدید خواب اندر چله
 ناگهان آواز سگ بچگان شنید
 پس عجب آمد ورا آن بانگها
 چون بجست از واقعه آمد بخویش
 در چله کس نی که گردد عقده حل
 گفت یارب زین شکل^۱ و گفتگو
 آمدش آواز هاتف در زمان
 بانگ سگ اندر شکم باشد زیان
 گرگ نادیده که دفع او بود
 در رهی ماده سگی بد حامله
 سگ بچه اندر شکم بد ناپدید
 سگ بچه اندر شکم چون زد ندا
 حیرت او دمبدم می گشت بیش
 جز ز درگاه خدا عزّ و جل
 در چله و اماندهام از ذکر تو
 کان مثالی دان ز لاف جاهلان
 نه شکار انگیز ونه شب پاسبان
 دزدنا دیده که منع او شود

حکایت ۱۹۳

حسادت اهل ضروان

بود مرد صالحی ربانی
 در ده ضروان بنزدیک یمن
 کعبه درویش بودی کوی او
 هم ز خوشه عشر دادی بی ریا
 آرد گشتی عشر دادی هم از آن
 از غنّب عشری بدادی وز مویز^۲
 عقل کامل داشت و پایان دانی
 شهره اندر صدقه و خلق حسن
 آمدندی مستمندان سوی او
 هم ز گندم^۳ چون شدی از که جدا
 نان شدی عشر دگر دادی زنان
 عشر هم دادی وی از دوشاب^۴ نیز

۱- اشکال

۲- انگور تازه

۳- کشمش

۴- شیره

هم ز حلوا عشر و از پالوده هم
عشر هر دخلی فرو نگذاشتی
بس وصیتها که کردی هر زمان
اللّٰهُ اللّٰهُ قسم مسکین بعد من
تا بماند بر شما کشت و ثمار^۱
دخلها و میوه ها جمله ز غیب
در محلّ دخل اگر خرجی کنی
ترك اغلب دخل را در کشتزار
بیشتر کارد خورد زان اندکی
کفشگر هم آنچه افزایشد زنان
این زمین و سختیان پرده است و بس
رزق از وی جو، مجو از زید و عمر

می فرو نگذاشتی از بیش و کم
چار باره دادی آنچه کاشتی
جمع فرزندان خود را آن جوان
وا مگیریدش ز حرص خویشتن
در پناه طاعت حق استوار
حق فرستادست بی تخمین و ریب
در گه سود است سودی بر زنی
باز کارد که وی است اصل ثمار
که ندارد او برویدن شکی
میخرد چرم و ادیم^۲ و سختیان^۳
اصل روزی از خدا دان هر نفس
مستی از وی جو، مجو از بنگ و خمر^۴

حکایت ۱۹۴

خلقت آدم

چونکه صانع خواست ایجاد بشر
جبرئیل صدق را فرمود رو
او میان بست و بیامد بر زمین
دست سوی خاک برد آن مؤتمر^۱
پس زبان بگشاد خاک و لابه کرد

از برای ابتلای خیر و شرّ
مشتِ خاکی از زمین بستان گرو
تا گزارد امر ربّ العالمین
خاک خود را در کشید و شد حذر
کنز برای حرمت خلّاق فرد

۱- میوه‌ها، حاصل‌ها ۲- چرم خوب ۳- پوست بردباغی شده ۴- شراب ۵- فرمان برنده

ترك من گو و برو جانم ببخش
 در کشا کشهای تکلیف و خطر
 معدن شرم و حیا بد جبرئیل
 بسکه لابه^۲ کردش و سوگند داد
 من نبودستم بکارت سر سری
 گفت نامی که ز هولش ای بصیر
 چون بنام تو مرا سوگند داد
 شرمم آمد گشتم از نامت خجل
 گفت میکائیل را رو تو بزیر
 چونکه میکائیل شد تا خاکدان
 خاک لرزید و در آمد در گریز
 سینه سوزان لابه کرد و اجتهاد
 که بیزدان لطیف بی ندید^۳
 که امانم ده مرا آزاد کن
 معدن رحم اله آمد ملک
 رفت میکائیل پیش رب^۴ دین
 گفت ای دانای سر^۵ و رب^۶ دین
 خاکم از زاری و نوحه پست کرد
 آب دیده پیش تو با قدر بود
 گفت اسرافیل را یزدان ما

رو، بتاب از من عنان خنک^۱ رخس
 بهر الله هل^۲ مرا و در گذر
 بست آن سوگندها بروی سبیل
 باز گشت و گفت یا رب العباد
 لیک از آنچه رفت تو دانا تری
 هفت گردون باز ماند از مسیر
 رحمت عام است و احسان و وداد
 ورنه آسان است نقل^۳ مِشتِ گل
 مِشتِ خاکی در ربا از وی دلیر
 دست کرد او تا که بریابد از آن
 گشت او لابه کنان واشک ریز
 با سرشک پر ز خون سوگند داد
 که بکردت حامل عرش مجید^۴
 بین که خون آلوده میگویم سخن
 گفت چون ریزم بریش^۵ او نمک
 از غرض خالی دو دست و آستین
 کرد خاک لابه گر نوحه و این
 گریه بسیار کرد آن روی زرد
 من نتانستم^۶ که آرم ناشنود
 که برو از خاک پر کن کف بیا

۱- اسب سفید ۲- بگذار مرا ۳- التماس و خواهش ۴- بمانند، بیهمتا ۵- ترا حامل
 عرش کرد ۶- زخم و جراحت ۷- نتوانستم

آمد اسرافیل هم سوی زمین
 کای فرشته صور وای بحر حیات
 که بحق ذات پاک نوالجلال
 زود اسرافیل باز آمد بشاه
 گفت یزدان زود عزراییل را
 آن ضعیف زال ظالم را بیاب
 رفت عزراییل سرهنگک قضا
 خاک بر قانون نفیر آغاز کرد
 گفت نتوانم بدین افسون که من
 بر نفیر تو جگر می سوزدم
 خود من آن امر سنی^۱ را هیچ هیچ
 گوش من از غیر گفت او کر است
 احمقانه از سنان رحمت مجو
 خاک را مشغول کرد اندر سخن
 برد تا حق تربت بی رای را
 گفت یزدان که بعلم روشنم
 گفت یا رب دشمنم گیرند خلق
 تو روا داری خداوند سنی
 گفت اسبابی پدید آرم عیان
 از صداع^۲ و ماسترا^۳ و از خناق^۴

باز آغازید خاکستان حنین^۱
 که زدمهای تو جان یابد موات^۲
 که مدار این قهر را بر من حلال
 گفت عذر و ماجرا نزد اله
 که ببین آن خاک پر تخیل را
 مشت خاکسی را بیاور هین شتاب
 سوی کره^۳ خاک بهر اقتضا
 داد سوگندش بسی سوگند خورد
 رو بتابیم ز امر او سر و علن^۴
 لیک حق قهری همی آموزدم
 می نیارم کرد وهن و بیچ پیچ
 امر او از جان من شیرین تر است
 در دهان ازدها رو بهر او
 یک کفی بر بود از آن خاک کهن
 تا بمکتب آن گریزان پای را
 من تو را جلاد این خلقان کنم
 چون فشارم خلق را در مرگ خلق
 که مرا مبعوض و دشمن رو کنی
 از تب و قولنج و سرسام^۵ و سنان
 وز زکام و از جذام^۶ و از فواق^۷

۱- ناله و آواز جانشوز ۲- مردگان ۳- پنهان و آشکار ۴- گرانها، عزیز ۵- التهاب
 پرده مغز که امروز بدان منتزیت گویند. ۶- سردرد ۷- بیماری که پوست بدن جوش می زند
 ۸- التهاب گلو (دیفتری) ۹- خوره ۱۰- سسکه

تا بگردانم نظر هاشان ز تو در مرضها و سببهای سه تو

حکایت ۱۹۵

رفع بلا

قوم یونس را چو پیدا شد بلا
برق می انداخت میسوزید سنگ
جملگان بر بامها بودند شب
چونکه یونس از میانشان رفته بود
لیک چون دیدند آثار بلا
جملگان از بامها زیر آمدند
مادران بچگان برون انداختند
از نماز شام تا وقت سحر
جملگی آوازها بکرفته شد
بعد نومیدی و آه ناشکفت
با تضرع باش تا شادان شوی

ابر پیر آتش جدا شد از سما
ابر میگرید رخ میریخت رنگ
که پدید آمد ز بلا آن کربا
از جحود^۱ و حقد^۲ آن قوم عنود^۳
در تضرع آمدند و لابه ها
سر برهنه جانب صحرا شدند
تا همه ناله و نفیر افراختند
خاک میکردند بر سر آن نفر
رحم آمد بر سر آن قوم لد^۴
اندک اندک ابر واگشتن گرفت
گریه کن تا بی دهان خندان شوی

تمثیل ۲۷

طعام خدا

وارهی زین روزی ریزه کثیف
گر هزاران رطل لوتش میخوری
که نه حبس باد و قولنجت کند

در قتی^۱ در لوت^۲ و در قوت شریف
میروی پاک و سبک همچون پری
چار میخ معده آهنجت^۳ کند

۱- دشمن کینه ورز ۲- بدخواه

۱- بلاها و فتنه ها ۲- انکار ۳- کینه
۴- درافتی ۵- غذا ۶- قصد و آهنگ

گر خوری کم گرسنه مانی چو زاغ
 کم خوری خوی بد و خشکی ودق
 از طعام الله و قوت خوشگوار
 باش در روزه شکیبا و مُصرّ
 ور خوری پُر گیرد آروغت^۱ دماغ
 پر خوری شد تخمه را تن مستحق
 بر چنان دریا چو کشتی شو سوار
 دمبدم قوت خدا را منتظر

حکایت ۱۹۶

ایکاش مرگ در جهان نبود

آن یکی میگفت خوش بودی جهان
 آن دگر گفت ار نبودی مرگ هیچ
 خرمی بودی بدشت افراشته
 مرگ را تو زندگی پنداشتی
 گر نبودی پای مرگ اندر میان
 که نیرزیدی جهان پیچ پیچ
 مهمل و نا کوفته بگذاشته
 تخم را در شوره خاکی کاشتی

حکایت ۱۹۷

گنجینه ایاز

آن ایاز از زیر کی انگیخته
 میروود هر روز در حجره^۱ خلا
 شاه را گفتند او را حجره ایست
 راه می ندهد کسی را اندر او
 شاه فرمود ای عجب آن بنده را
 پس اشارت کرد میری را که رو
 هرچه یابی مر تورا، یغماش کن^۲
 پوستین و چارقش^۳ آویخته
 چارقت این است منگردر^۴ علا
 اندر آنجا زر^۵ و سیم و خمره ایست
 بسته میدارد همیشه آن در او
 چیست خود پنهان و پوشیده ز ما
 نیمشب بگشا و اندر حجره شو
 سر او را بر ندیمان فاش کن

۱- بادگلو

۲- اصرارکننده

۳- پای افزار صحرائشینان

۴- خالی

۵- بلندی

۶- هرچه پیدا کردی متعلق بتو

با چنین اکرام و لطف بی عدد
 مینماید او وفا و عشق و جوش
 نیمشب آن میر با سی معتمد
 مشعله بر کرده چندین پهلوان
 کامر سلطان است بر حجره زنیم
 آن یکی میگفت هی چه جای زر
 آن امینان بر در حجره شدند
 قفل را بر میگشادند از هوس
 حرص غالب بود و زر چون جان شده
 حجره را با حرص و صد گونه هوس
 اندر افتادند درهم ز ازدحام
 بنگریدند از یسار و از یمین
 جمله گفتند این مکان بی نوش نیست
 هین بیاور سیخهای تیز را
 هر طرف کنندند و جستند آن فریق
 زان سگالش شرم هم میداشتند
 باز در دیوارها سوراخها
 جمله در حیرت که چه عذر آورند
 عاقبت نومید دست و لب گزان
 باز گردیدند سوی شهریار
 شاه قاصد^۱ گفت هین احوال چیست

از لئیمی سیم و زر پنهان کند
 وانگه او گندم نمای جو فروش
 در گشاد حجره او رای زد
 جانب حجره روانه شادمان
 هریکی همیان زر درکش^۱ کنیم
 از عقیق و لعل گوی و از گهر
 طالب گنج زر و خمره شدند
 با دوصد فرهنگ و دانش چند کس
 نعره عقل آن زمان پنهان شده
 باز کردند آن زمان آن چند کس
 همچو اندر دوغ گندیده هوام^۲
 چارق بدریده بود و پوستین
 چارق اینجا جز پی روپوش نیست^۳
 امتحان کن حفره و کلریز را
 حفره ها کردند و گو^۴ های عمیق
 کنده ها را باز می انباشتند
 همچنین کردند از جهل و عمی
 تا از این گرداب جان بیرون برند
 دستها بر سر زنان همچون زنان
 پرز گرد و روی زرد و شرمسار
 که بغلطان از زر و همیان تهی است

۳- وجود چارق این جا فقط برای مخفی کردن حقیقت است

۱- بغل و بر
 ۲- حشرات
 ۳- از روی قصد
 ۴- گودال

ور نهان کردید دینار و تسو^۱
 آن امینان جمله در عذر آمدند
 عذر آن گرمی و لاف ما و من
 از خجالت جمله انگشتان گزان
 گر بریزی خون حلال است و حلال
 گفت شه نه این نواز و این گداز
 این جنایت بر تن و عرض^۲ وی است
 کن میان مجرمان حکم ای ایاز
 گر دو صد بارت بجوشم در عمل
 گفت من دانم عطای تست این
 گفت ای شه جملگی فرمان تراست
 گر ز دلق و پوستین بگذشتمی

فرّ شادی در رخ و رخسار کو
 همچو سایه پیش مه ساجد شدند
 پیش شه رفتند با تیغ و کفن
 هر یکی میگفت کای شاه جهان
 ور بیخشی هست انعام و نوال^۳
 من نخواهم کرد هست آن ایاز
 زخم بررگهای آن نیکوپی است
 ای ایاز پاک با صد احتراز
 در کف جوشت نیابم یک دغل
 ورنه من آن چارقم و آن پوستین
 با وجود آفتاب اختر فناست
 کی چنین تخم ملامت کشتمی

حکایت ۱۹۸

مجنون یا لیلی

جسم مجنون را ز رنج دوری
 خون بجوش آمد ز شعله اشتیاق
 پس طیب آمد بدارو کردنش
 رگ زدن باید برای دفع خون
 با زوش بست و گرفت آن نیش او
 مزد خود بستان و ترك فصد^۴ کن

اندر آمد ناگهان رنجوری
 تا پدید آمد بر آن مجنون خنق
 گفت چاره نیست هیچ از رگ زنش
 رگ زنی آمد بد آنجا زوفنون
 بانگ بر زد در زمان آن عشق خو
 گر بمیرم گو برو جسم کهن

۱- پول سیاه ۲- احسان و عطا ۳- آبرو ۴- رگ زدن ، خون گرفتن

گفت آخر از چه میترسی ازین
 نمیر و خرس و یوز و هر گرگ و دده^۱
 گفت معجون من نمیترسم ز نیش
 نبلم^۲ بی زخم ناساید تنم
 يك از لیلی وجود من پُر است
 رسم ای فِضاد^۳ اگر فِصدم کنی
 اند آن عقلی که در وی روشنی است
 ن کیم لیلی و لیلی کیست من
 چون نمیترسی تو از شیر عرین
 گرد بر گرد تو شب گرد آمده
 صبر من از کوه سنگین هست بیش
 عاشقم بر زخمها بر می تنم
 این صدف پراز صفات آن در است
 نیش را ناگواه بر لیلی زنی
 در میان لیلی و من فرق نیست
 ما یکی روحیم اندر دو بدن

حکایت ۱۹۹

فنا در دوست

گفت معشوقی بعاشق ز امتحان
 مرا تو دوستر داری عجب
 گفت من در تو چنان فانی شدم
 من از هستی^۱ من جز نام نیست
 همچو سنگی که شود کل لعل ناب
 د از آن گر دوست دارد خویش را
 در صبوحی کای فلان بن الفلان
 یا که خود را، راست گو یا ذالکرب^۲
 که پُرم من از تو از سر تا قدم
 در وجودم جز تو ای خوش کام نیست
 پسر شود او از صفات آفتاب
 دوستی خور^۳ بود آن ای فتی

حکایت ۲۰۰

توبه نوح

د مردی پیش از این نامش نوح
 بُد ز دلاکی^۱ زن او را فتوح

۱- حیوان درنده
 ۲- شخصی که مرضی داشته باشد که از کوفتن و زدن به شود .
 ۳- رگه زن
 ۴- محنت جو
 ۵- آفتاب

بود روی او چو رخسار زنان
 او بحمام زنان دلاک بود
 سالها میکرد دلاکی و کس
 زانکه آواز و رخسار زن وار بود
 چادر و سربند پوشیده و نقاب
 دختران خسروان را زین طریق
 توبه‌ها میکرد و پا در میکشید
 رفت پیش عارفی آن زشت کار
 سر آن دانست آن آزاد مرد
 سست خندید و بگفت ای بد نهاد
 آن دعا از هفت گردون در گذشت
 یک سبب انگیخت صنع نوالجلال
 اندر آن حمام پُر میکرد طشت
 گوهری از حلقه‌های گوش او
 پس در حمام را بستند سخت
 رختها جُستند و آن پیدا نشد
 پس بجد جُستن گرفتند از گزاف
 در شکاف فوق و تحت و هر طرف
 بانگ آمد که همه عریان شوید
 یک یک را حاجبه جستن گرفت
 آن نصوص از ترس شد در خلوتی

مردی خود را همی کرد او نهان
 در دغا و حیلَه بس چالاک بود
 بو نبرد از حال و سر آن هوس
 لیک شهوت کامل و بیدار بود
 مرد شهوانی و در غرّه شباب
 خوش همی مالید و میشت آن عشیق
 نفس کافر توبه اش را میدرید
 گفت ما را در دعایی یاد آر
 لیک چون حلم خدا پیدا نکرد^۱
 زانکه دانی ایزدت توبه دهد
 کار آن مسکین در آخر خوب گشت
 که رهانیدش ز نفرین و وبال
 گوهری از دختر شه‌یاوه گشت^۲
 یاوه گشت و هر زنی در جستجو
 تا بجویند اولش در پیچ رخت
 دزد گوهر نیز هم رسوا نشد
 در دهان و گوش و اندر هر شکاف
 جستجو کردند در خوش صدف
 هر که هستند ار عجوز و گر نوید
 تا پدید آید گهر دانه شکفت
 روی زرد و لب کبود از خشیتی^۳

۱- نیرنگ و حیلَه ۲- آشکار نکرد ۳- کم شد ۴- ترس

پیش چشم خویشتن میدید مرگ
گفت یارب بارها برگشته ام
نوبت جستن اگر در من رسد
کاشکی مادر نژادی مر مرا
ای خدا آن کن که از تو میسزد
گر مرا این بار ستاری^۱ کنی
در میان یارب و یارب بُد او
جمله را جستیم پیش آی ای نصح
همچو دیواری شکسته در فتاد
چونکه هوشش رفت از تن بی‌امان
جان بحق بیوست چون بیهوش شد
بعد از آن خوفی هلاک جان بُده
یافت شد واندر فرح دریافتیم
در غریبو و نعره و دستک زدن
آن نصح رفته باز آمد بخویش
می حلالی خواست از وی هر کسی
بد گمان بردیم ما را کن حلال
گفت بُد فضل خدای دادگر
بعد از آن آمد کسی کز مرحمت
دختر شامت همی خواند بیا

سخت میلرزید بر خود همچو برگ
توبه ها و عذر ها بشکسته ام
و که جان من چه سختیها کشد
یا مرا شیری بخوردی در چرا
که زهر سوراخ مارم میگذرد
توبه کردم من زهر ناکردنی
بانگ آمد از میان جست و جو
گشت بیهوش آن زمان پرید روح
هوش و عقلش رفت و شد همچون جماد
سر او با حق بیوست آن زمان
موج رحمت آن زمان در جوش شد
مژده ها آمد که اینک گم شده
مژدگانی ده که گوهر یافتیم
پسر شده حمام قد زال الحزن^۲
دید چشمش تابش صد روز پیش
بوسه میدادند بر دستش بسی
لحم تو خوردیم^۳ اندر قیل و قال
ورنه زانچم گفته شد هستم بتر
دختر سلطان ما میخواندت
تا سرش شویی کنون ای پارسا

۱- عیب پوشی ۲- اندوه پایان رسید.

گوشت مرده ایشان را خوردن است .

۲- اشاره است بآیه قرآن که غیبت اشخاص گفتن بمشابه

جز تو دلاکی نمیخواهد دلش که بمالد یا بشوید با گلش
گفت رورو دست من بی کار شد وین نصح تو کنون بیمار شد

حکایت ۲۰۱

شیر و خر و روباه

گازری بود و مر اورا یک خری
در میان سنگلاخ بسی گیاه
بهر خوردن جز که آب آنجا نبود
آن حوالی نیستان و بیشه بود
شیر را با پیل نر جنگ اوفتاد
مدتی واماند زان ضعف از شکار
زانکه باقی خوار شیر ایشان بدنند
شیر یک روباه را فرمود رو
گر خری یابی بگرد مرغزار
یا خری یا گاو بهر من بجوی
چون بیابم قوتی از لحم خر
اندکی من میخورم باقی شما
از فسون و از سخنهای خوشش
گفت روبه شیر را خدمت کنم
حیله و افسونگری کار من است
از سر که جانب جو میشتافت
پس سلام گرم کرد و پیش رفت

پشت ریش اشکم تهی و لاغری
روز تا شب بینوا و بی پناه
روز و شب خر بد در آن کور و کبود
شیر بود آنجا که صیدش پیشه بود
خسته شد آن شیر و ماند از اصطیاد^۱
بینوا ماندند دد از چاشت خوار
شیر چون رنجور شد تنگ آمدند
مر خری را بهر من صیاد شو
روفسونش خوان فریبانش^۲ بیار
زان فسونهایی که میدانی بگوی
پس بگیرم بعد از آن صیدی دگر
من سبب باشم شما را درنوا
از سرش بیرون کن و اینجا کشش
حیله ها سازم ز عقلش بر کنم
کار من دستان و از ره بردن است
آن خر مسکین لاغر را بیافت
پیش آن ساده دل درویش رفت

۱- شکار کردن ۲- اورا بفریب

گفت چونی اندر این صحرای خشک
گفت خر گر در غمم گر در ارم^۱
گفت روبه جستن رزق حلال
گر تو بنشیننی بچاهی اندرون
گفت از ضعف تو گل باشد آن
گفت روبه آن تو گل نادر است
جهد کن و اندر طلب سعی نما
گفت خر معکوس میگوئی بدان
از قناعت هیچکس بسی جان نشد
آنچنانکه عاشقی بر رزق زار
گر تو نشتابی بیاید در برت
گفت روبه این حکایتها بهل
گفت من به از تو گل بر ربی
خود تو گل بهترین کسب است
کای خدا کار مرانو راست آر
در تو گل هیچ نبود احتیاج
بخشان بسیار شد اندر خطاب
بعد از آن گفتش بدان در مهلکه
صبر در صحرای خشک و سنگلاخ
نقل کن زینجا بسوی مرغزار
خرم آن حیوان که او آنجا شود

در میان سنگلاخ و جای خشک
قسمتم حق کرد و من زان شا کرم
فرض باشد از برای امثال
رزق کی آید برت ای ذوفنون
ورنه بدهد نان کسی کو داد جان
کم کسی اندر تو گل ماهر است
چون نداری در تو گل صبرها
شور و شر از طمع آید سوی جان
از حریصی هیچکس سلطان نشد
هست عاشق رزق هم بر رزق خوار
ور تو بشتابی دهد درد سرت
دستها در جهد زن جهد المقل^۲
می ندانم در دو عالم مکسبی
زانکه در هر کسب دستت بر خداست
وین دعا هست از تو گل بر سر آر
فارغی از نقص ریع و از حراج
مانده گشتند از سؤال و از جواب
نهی لا تلقوا بایدی تهلکه
احمقی باشد جهان حق فراخ
میچر آنجا سبزه گِرد جویبار
اشتر اندر سبزه ناپیدا شود

از خری او را نمیگفت ای لعین
 گر تو می‌آیی ز گلزار جنان
 خر دو سه حمله بروبه بحث کرد
 حرص خوردن آن چنان کردش ذلیل
 روبه اندر حيله پای خود فشرد
 مطرب آن خانقه کو تا که تفت
 چونکه روباهش بسوی مرج^۲ برد
 دور بود از شیر و آن شیر از نبرد
 گنبدی کرد^۳ از بلندی شیر هول
 خر ز دورش دید برگشت و گریخت
 گفت روبه شیر را کای شاه ما
 تا بنزدیک تو آید آن غوی^۴
 گفت من پنداشتم برجاست زور
 گر توانی بار دیگر از خرد
 گفت آری گر خدا یاری دهد
 پس فراموشش شود هولی که دید
 رفت روبه گفت ای شه همتی
 پس بیامد زود روبه پیش خر
 ناجوانمردا چه کردم من ترا
 گفت روباه آن طلسم سحر بود

تو از آنجایی چرا زاری چنین
 دسته گل کو از برای ارمغان
 چون مقلد^۱ بد فریب او بخورد
 که زبوتش گشت با پانصد دلیل
 ریش خر بگرفت و پیش شیر برد
 دف زند که خر برفت و خر برفت^۱
 تا کند شیرش بحمله خرد و مرد
 تا بنزدیک آمدن صبری نکرد
 خود نبودش قوت و امکان حول
 تا بیای کوه تا زان نعل ریخت
 چون نکردی صبر در وقت و غا^۲
 پس بانده^۳ حمله‌ای غالب شوی
 خود بدم از ضعف خود نادان و کور
 باز آوردن مر او را میسزد
 بر دل او از عمی^۴ مهتری نهاد
 از خری او نباشد این بعید
 تا پیوشد عقل او را غفلتی
 گفت خر از چون تو یاری الحذر
 که پیش ازدها بردی مرا
 که تو را در چشم آن شیری نمود

۲- جست و خیز کردن

۴- جنگ و نبرد

۲- چمن

۱- اشاره به کایت ۳۴

۵- همراه

۶- کوری

ورنه من از تو بتن مسکین ترم
 من تو را خود خواستم گفتن بدرس
 لیک رفت از یاد علم آموزیت
 گفت رو رو هین ز پیشم ای عدو
 با کدامین روی می آیی بمن
 گر چه من ننگ خرانم یا خرم
 آنچه من دیدم ز هول بی امان
 عهد کردم باخدا کای ذوالمنن
 تا نوشم^۲ و سوسه^۳ کس بعد ازین
 حق گشاده کرد آن دم پای من
 ورنه اندر من رسیدی شیر نر
 باز بفرستادت آن شیر عرین
 گفت روبه صاف ما را درد نیست
 اینهمه وهم تو ست ای ساده دل
 خرسی کوشید و او را دفع گفت
 غالب آمد حرص و صبرش بد ضعیف
 خر گر اول توبه و سوگند خورد
 حرص کور و احمق و نادان کند
 برد خر را روبهک تا پیش شیر
 تشنه شد از کوشش آن سلطان دد^۴

که شب و روز اندر آنجا میچرم
 که چنان هولی اگر بینی مترس
 که بدم^۱ مستغرق دلسوزیت
 تا نبینم روی تو ای زشت خو
 این چنین سغری^۲ ندارد کرگدن
 جانورم، جان دارم اینرا کی خرم
 طفل دیدی پیر گشتی در زمان
 برگشا زین بستگی تو پای من
 عهد کردم نذر کردم ای معین
 زآن دعا و زاری و ایمای من
 چون بدی در زیر پنجه شیر خر
 سوی من از مکر ای بس القرین^۳
 لیک تخیلات وهمی خرد نیست
 ورنه با تو نه غشی دارم نه غل^۴
 لیک جوع الکل^۵ با خر بود جفت
 بس گلوها که بر د عشق رغیف^۶
 عاقبت هم از خری خبطی بکرد
 مرگ را بر احمقان آسان کند
 پاره پاره کردش آن شیر دلیر
 رفت سوی چشمه تا آبی خورد

۱- بودم ۲- پوست ساغری و اینجا یعنی کرگدن باندازه تو پررو نیست. ۳- گوش ندهم
 ۴- همنشین بد ۵- کینه ۶- مرض گرسنگی ۷- گرده نان ۸- پادشاه وحوش

روبهك خورد آن جگر بند و دلش
شیر چون واگشت از چشمه بخور
گفت روبه را جگر کو؟ دل چه شد؟
گفت اگر بودی ورا دل یا جگر
آن زمان چون فرصتی شد حاصلش
جست درخردل، نه دل بُد نه جگر
که نباشد جانور را زین دو بُد^۱
کی بدین جا آمدی بار دگر؟

حکایت ۲۰۲

خر سقا و اسبان شاهی

يك حکایت یسار دارم از پدر
بود سقایی مر او را يك خری
پشتش از بار گران صد جای ریش^۲
جو کجا از گاه خشک او سیرنی
میرا خر دید او را رحم کرد
پس سلامش کرد و پرسیدش ز حال
گفت از درویشی و تقصیر من
گفت بسپارش بمن تو روز چند
خر بدو بسپرد و آن رحمت پرست
خر ز هر سو مرکب تازی بدید
زیر پاشان رفته^۳ آبی زده
خارش و مالش مر اسبان را بدید
نه که مخلوق توام گیرم خرم
شب ز درد پشت و از جوع شکم

در نصیحت گفت روزی ای پسر
گشته از محنت دو تا چون چنبری
عاشق و جویان روز مرک خویش
در عقب زخمی و سیخی آهنی
کاشنای صاحب خر بود مرد
کز چه این خر گشت دو تا همچو دال؟
که نمی یابد خود این بسته دهن
تا شود در آخور شه زورمند
در میان آخور سلطانش بست
با نوا و فربه و خوب و جدید
که بوقت وجو بهنگام آمده
پوز بالا کرد کلی رب مجید
از چه زار و پشت ریش و لاغرم؟
آرزو مندم بمردن دمبدم

حال این اسبان چنین خوش بانوا
 ناگهان آوازهٔ پیکار شد
 زخمهای تیر خوردند از عدو
 از غزای باز آمدند آن تازیان^۱
 پایهایشان بسته محکم با نوار
 میشکافیدند تنهایشان بنیش
 آن خر آنرا دید و می گفت ای خدا
 زان نوا بیزارم و زین زخم زشت
 من چه مخصوصم بتعذیب و بلا؟
 تازیان را وقت زین و کار شد
 رفت پیکانها در ایشان سو بسو
 اندر آخور جمله افتاده ستان^۲
 نعلبندان ایستاده بر قطار
 تا برون آرند پیکانها ز ریش
 من بفر و عافیت دارم رضا
 هر که خواهد عافیت، دنیا بهشت^۳

حکایت ۲۰۳

امتحان توکل

آن یکی زاهد شنید از مصطفی
 گر بخواهی ور نخواهی رزق تو
 از برای امتحان این مرد رفت
 که بینم رزق می آید بمن
 کاروانی راه گم کرد و کشید
 گفت این مرد آن طرف چونست عور
 ای عجب مرده است یا زنده که او
 آمدند و دست بروی میزدند
 هم نجیبید و نجیبانید سر

که یقین آید بجان رزق از خدا
 پیش تو آید دوان از عشق تو
 در بیابان نزد کوهی خفت تفت
 تا قوی گردد مرا در رزق ظن
 سوی کوه، آن ممتحن^۴ را خفته دید
 در بیابان از ره واز شهر دور
 می نترسد هیچ از گرگ و عدو
 قاصداً چیزی نگفت آن ارجمند
 وانکرد از امتحان هم او بصر

۱- جگک ۲- اسبان تازی ۳- بر پشت افتاده
 ۴- مخصوصاً واز روی قصد

۴- بگذاشت، ترک کرد ۵- آزماینده

پس بگفتند این ضعیف بی مراد
 نان بیاوردند و در دیگی طعام
 پس بقاصد^۲ مرد دندان سخت کرد
 رحمشان آمد که این بس بینواست
 کارد آوردند و قوم اشتافتند
 ریختند اندر دهانش شوربا
 گفت ای دل گرچه خود تن میزنی
 امتحان زاین بیشتر خود چون بود
 بعد از آن بگشاد آن مسکین دهن
 هرچه گفت است آن رسول پاک جیب

از مجاعت^۱ سگته اندر وی فتاد
 تا بریزندش بحلقوم و بکام
 تا بداند صدق آن میعاد مرد
 وز مجاعت هالك مرگ و فناس است
 بسته دندانهاش را بشکافتند
 میفشردند اندر او نان پاره‌ها
 راز میدانی و نازی میکنی
 رزق سوی صابران خوش میرود
 گفت کردم امتحان رزق من
 هست حق^۳ و نیست در وی هیچ ریب^۳

تمثیل ۲۸

شتر و حمام

آن یکی پرسید اشتر را که هی
 گفت از حمام گرم کوی تو

از کجا می‌آیی ای اقبال پی؟
 گفت خود پیداست از زانوی تو

حکایت ۲۰۴

ترس از بی تمیزان

آن یکی در خانه‌ای در می‌گریخت
 صاحب خانه بگفتش خیر هست
 واقعه چون است چون بگریختی؟

زرد روی و لب کبود و رنگ ریخت
 که همی لرزد تو را چون پیر دست
 رنگ رخساره چنین چون ریختی؟

۱- کرسنگی ۲- عمدأ ۳- شک

گفت بهر سخره^۱ شاه حرون^۲
 گفت میگیرند خرای جانِ عم^۳
 گفت بس جدند و گرم اندر گرفت
 بهر خر گیری بر آوردند دست
 چونکه بی تمیز یانمان سرورند
 آدمی باش و ز خر گیران مترس
 خر همی گیرند امروز از برون
 چون نه ای خر، رو، ترا زین چیست غم
 گر خرم گیرند هم نبود شکفت
 جدّ جدّ، تمیز هم بر خاسته است
 صاحب خر را بجای خر برند
 خر نه ای، ای عیسی دوران مترس

حکایت ۲۰۵

شیخ محمد سرری

زاهدی در غزنی از دانش مزی
 بود افطارش سر رز هر شبی
 بس عجایب دید از شاه وجود
 بر سر که رفت آن از خویش سیر
 گفت نامد مهلت آن مکرمت
 او فرو افکند خود را از وداد^۳
 چون نمرد از نکس^۴ آن جان سیرمرد
 موت را از غیب میکرد او کدی^۵
 بانگ آمد رو ز صحرا سوی شهر
 گفت ای دانای رازم مو بمو
 گفت خدمت آنکه بهر^۶ نزل^۷ نفس

بد محمد نام و کنیت سرری
 هفت سال او دایم اندر مطلبی
 لیک مقصودش جمال شاه بود
 گفت بنما یا قدام من بزیر
 ورو فرو افتی نمیری، نکشمت
 در میان عمق آبی اوفتاد
 از فراق مرگ بر خود گریه کرد
 انّ فی موتی حیاتی^۶ میزدی
 طرفه بانگی از وراى سر^۷ و جهر^۸
 چه کنم در شهر از خدمت بگو؟
 خویش را سازی تو چون عباس دبس^۸

۱- بیگاری ۲- سرکش ۳- دوستی، محبت ۴- نگوئساری ۵- گدالی
 ۶- زندگی من در مرگ من است. ۷- نهان و آشکار ۸- عباس دوس از گدایان معروف

مدتی از اغنیا زر می ستان
 خدمت این است تا يك چند ماه
 رو بشهر آورد آن فرمان پذیر
 از فرح خلقی باستقبال رفت
 جمله اعیان و مهان برخاستند
 گفت من از خود نمایی نامدم
 نیستم بر عزم قال و قیل من
 بنده فرمانم که امر است از خدا
 در گدایی لفظ نادر ناورم
 تا شوم غرق مذلت من تمام
 شیخ بر میگشت و زنبیلی بدست
 برتر از کرسی و عرش اسرار او
 شیخ روزی چار کزت^۱ چون فقیر
 در کفش زنبیل ، شی^۲ لله زنان
 چون امیرش دید گفتش کای و قیح^۳
 ای خس بی شرم چند این جستجو
 این چه سگری^۴ و چه رویست و چه کار
 کیست اینجا شیخ اندر بند تو
 حرمت و آب^۵ گدایان برده ای
 غاشیه بر دوش تو عباس دبس

پس بدرویشان مسکین می رسان
 گفت سمعاً طاعة ای جان پناه
 شهر غزنین گشت از رویش منیر
 او در آمد از ره دزدیده ، تفت
 قصرها از بهر او آراستند
 جز بخواری و گدایی نامدم
 در بدر کردم بکف زنبیل من
 تا گدا باشم گدا باشم گدا
 جز طریق خس گدایان نسپرم
 تا سقطها بشنوم از خاص و عام^۶
 شیء لله^۱ خواجه توفیقیت هست
 شیء لله شیء لله کار او
 بهر کدیه^۲ رفت در قصر امیر
 خالق جان می بجوید تای نان
 گویمت چیزی ، منه نامم شحیح^۳
 تاکی و تا چند با رزق دو تو
 که بروزی اندر آبی چار بار
 من ندیدم نر گدا مانند تو
 این چه عباسی^۴ زشت آورده ای
 هیچ ملحد را مباد این نفس نحس

۴- پررو ۵- بخیل ۶- مخفف

۱- چیزی براه خدا ۲- مرتبه ۳- گدایی
 ساغری یعنی این چه رویست ؟ ۷- آبرو

گفت امیرا بنده فرمانم خموش
 بهر نان در خویش حرص ار دیدمی
 هفت سال از سوز عشق جسم پز
 تا ز برگ خشک و تازه خوردنم
 این بگفت و گریه در شد های های
 صدق او هم بر ضمیر میر زد
 رو برو آورده هر دو در نفیر
 ساعتی بسیار چون بگریستند
 هر چه خواهی از خزینه بر گزین
 گفت دستوری ندادندم چنین
 این بهانه کرد و مهره در ربود
 نه که صادق بود و پاک از غل و خشم
 گفت فرمانم چنین دادست اله
 تا دو سال این کار کرد آن مرد کار
 بعد از این می ده ولی از کس مخواه
 هر که خواهد از تو از یک تا هزار
 همین ز گنج رحمت بیمر' بده
 هر چه خواهندت بده مندیش از آن
 دست زیر بوریا کن ای سند
 پس زیر بوریا پر کن تو مشت
 بعد از این از اجر ناممنون بده

ز آتشم آگه نه ای چندین مجوش
 اشکم نان خواره را بدریدمی
 در بیابان خورده ام من برگ رز
 سبز گشته بود این رنگ تنم
 اشک غلطان بر رخ او جای جای
 عشق هر دم طرفه دیگری میزد
 گشته گریان هم امیر و هم فقیر
 گفت میر او را که خیز ای ارجمند
 گرچه استحقاق داری صد چنین
 که بدست خویش چیزی بر گزین
 مانع آن بدکان عطا صادق نبود
 شیخ را هر صدق می نامد بچشم
 که گدایانه برو چیزی بخواه
 بعد از آن امر آمدش از کردگار
 ما بدادیمت ز غیب این دستگاه
 دست در زیر حصیرت کن بر آر
 در کف تو خاک گردد زر ، بده
 داد یزدان را تو بیش از بیش دان
 از برای روی پوش چشم بد
 ده بدست سائل بشکسته پشت
 هر که خواهد گوهر مکنون بده

بود يك سال دگر كارش همین
 زر شدی خاك سیه اندر كفش
 حاجت خود گر نگفتی آن فقیر
 هرچه در دل داشتی آن پشت خم
 پس بگفتندش چه دانستی که او
 او بگفتی خانه دل خلوت است
 خانه را من روفتم از نیک و بد
 پس مصفا کن درون خویش را
 که بدادی زر ز کیسه رب^۱ دین
 حاتم طایی کدایی در صفش
 او بدادی و بدانستی ضمیر
 قدر آن دادی نه بسیار و نه کم
 اینقدر اندیشه داردای عمو ؟
 خالی از کدیه مثال جنت است
 خانه ام پُرسست از عشق احد
 تا بدانی سر هر درویش را

تمثیل ۲۹

نان جوین یا حلوا

آن یکی میخورد نانِ فخره^۱
 گفت سائل چون بدین داری شره^۲
 گفت جوع از صبر چون دو تا شود
 نان جو در پیش من حلوا شود

حکایت ۲۰۶

هرید بی تو گل

شیخ می‌شد با مریدی بی درنگ
 ترس جوع و قحط در جان مرید
 شیخ واقف بود و آگاه از ضمیر
 از برای غصه نان سوختی
 تو نه‌ای زان نازنینان عزیز
 سوی شهری، نان بُد آنجا بود تنگ
 هردمی میگشت از غفلت مزید^۳
 گفت او را چند باشی در زحیر^۴
 دیده از صبر و تو گل دوختی
 که تو را دارند بی جوز و مویز

۴- رنج و مشقت

۳- افزون

۲- ص و رغبت شدید

۱- نان جوین

جوع رزقِ جانِ خاصان خداست
 باش فارغِ تو از آنها نیستی
 کاسه بر کاسه است و نان بر نان مدام
 چون بمیرد میدود نان پیش پیش
 تو برفتی، ماند نان، برخیز گیر
 بر سر هر لقمه بنوشته عیان
 هین توکل کن ملرزان پا و دست
 گر تو را صبری بدی رزق آمدی
 این تبِ لرزه زخوف جوع چیست؟
 کی زبون همچو تو کیچِ گداست
 کاندرا این مطبخ تو بی نان بیستی
 از برای این شکم خواران عام
 کای زیم بینوایی کشته خویش
 ای بکشته خویش را اندر زحیر
 کز فلان بن فلان بن فلان
 رزق تو بر تو ز تو عاشق تر است
 خویش را چون عاشقان بر تو زدی
 در تو گل سیر میتانند زیست

حکایت ۲۰۷

گاو حریص

يك جزیره سبز هست اندر جهان
 جمله صحرا را چرد او تا بشب
 شب ز اندیشه که فردا چه خورم
 چون بر آید صبح گردد سبز دشت
 اندر افتد گاو با جوع البقر
 تا که زفت و فربه و لمتر^۱ شود
 باز شب اندر تب افتد از فزع^۲
 که چه خواهم خورد فردا وقت خور
 هیچ نندیشد که چندین سال من
 ۱ - پسندیده ۲ - روئیده ۳ - علوفه
 اندر او گاوی است تنها خوش دهان
 تا شود زفت و عظیم و منتجب^۱
 گردد او چون تار مو لاغر زغم
 تا میان رسته^۲ قویل^۳ سبز و کشت
 تا بشب آنرا چرد او سر بسر
 آن تنش از پیه و قوت پر شود
 تا شود لاغر ز خوف منتجع^۴
 سالها این است کار آن بقر
 میخورم زاین سبزه زار وزین چمن
 ۴ - فربه ۵ - ترس و هول ۶ - چراگاه

هیچ روزی کم نیامد روزیم
 نفس آن گاو است و آن دشت این جهان
 که چه خواهیم خورد مستقبل عجب
 سالها خوردی و کم نامد ز خور
 لسوت و پوت خورده را هم یاد آر
 چیست این ترس و غم و دلسوزیم؟
 کوه می لاغر شود از خوفِ نان
 لسوت فردا از کجا سازم طلب
 تركِ مستقبل کن و ماضی نگر
 منگر اندر غایب^۱ و کم باش زار

حکایت ۲۰۸

جویای انسان

آن یکی با شمع بر میگشت روز
 بوالفضولی گفت او را کای فلان
 هین چه می کردی تو جویان با چراغ
 گفت می جویم به رسو آدمی
 هست مردی گفت این بازار پر
 گفت خواهیم مرد بر جاده دو ره
 وقت خشم و وقت شهوت مرد کو
 کو در این دو حال مردی در جهان
 گفت نادر چیز می جوئی و لیک
 ناظر فرعی ز اصلی بی خبر
 چرخ گردان را قضا گمره کند
 تنگ گرداند جهان چاره را
 کردِ بازاری دلش پر عشق و سوز
 هین چه میجویی پیش هر دکان
 در میان روز روشن چیست لاغ^۲؟
 کو بود حی از حیات آن دمی
 مردمانند آخر ای دانای حر^۳
 در ره خشم و بهنگام شره^۴
 طالب مردی دوانم کو بکو
 تا فدای او کنم امروز جان
 غافل از حکم و قضایی بین تو نیک
 فرع ماییم اصل احکام قدر
 صد عطارد را قضا ابله کند
 آب گرداند حدید و خاره را

ای قراری داده ره را گام گام خامی خامی خامی خام خام

حکایت ۲۰۹

پوزه بَنك و سوسه

مر مغی^۱ را گفت مردی کای فلان
گفت اگر خواهد خدا ، مؤمن شوم
گفت میخواهد خدا ایمان تو
لیک نفس زشت و شیطان لعین
گفت ای منصف چو ایشان غالبند
چون خدا میخواست از من صدق زفت^۲
من اگر ننگِ مغان یا کافر
که کسی نا خواه او و رغم او
هیچکس در ملک او بی امر او
گفت مؤمن بشنو ای جبری خطاب
بازی خود کردی ای شطرنج باز
اختیاری هست ما را بی گمان
سنگ را هرگز نگوید کس بیا
آدمی را کس نگوید هین پیر
امر و نهی و خشم و تشریف و عتیب^۳
اختیارت هست در ظلم و ستم

هین مسلمان شو بیاش از مؤمنان
ور فزاید فضل ، هم موقن^۴ شوم
تا رهد از دست دوزخ جان تو
میکشندت جانب کفران و کین
یار آن باشم که باشد زورمند
خواستش چه سود چون پیشش نرفت
آن نیم که بر خدا این ظن برم
گردد اندر ملک او حکم جو
در نیفزاید سر یک تایی مو
آن خود گفتمی نک آوردم جواب
بازی خصمت بین پهن و دراز
حس را منکر نتانی^۴ شد عیان
وز کلوخی کس کجا جوید و فنا
یا بیا ای کور تو در من نگر
نیست جز مختار را ای پاک جیب
من از این شیطان و نفس این خواستم

۱- آتش پرست ۲- یقین کننده ۳- استوار ، محکم ۴- توانی ۵- عتاب ، سرزنش

سگ بخته اختیارش گشته گم
 اسب هم حو حو کند چون دید جو
 دیدن آمد جنبش آن اختیار
 اختیاری هست در ما ناپدید
 کافر جبری جواب آغاز کرد
 لیک گرم آن جوابات و سؤال
 اندکی گفتیم زان بحث عتل^۱
 در میان جبری و اهل قدر
 تا که این هفتاد و دو ملت دوام
 پوز بند و سوسه، عشق است و بس

چون شکنجه دید جنبانید دم
 چون ببیند گوشت گربه کرد مو
 همچو نفخی ز آتش انگیزد شرار
 چون دو مطلب دید آید در مزید
 که از آن عاجز شد آن بیچاره مرد
 جمله وا گویم بمانم زین مقال
 زاندر کی پیدا شود قانون کَل
 همچنین بحث است تا حشر ای پسر
 در جهان ماند الی یوم القیام
 ورنه کی وسواس را بسته است کس

حکایت ۲۱۰

دزد و شهنشه

گفت دزدی شهنشه را کای پادشاه
 گفت شهنشه آنچه من هم میکنم
 آنچه کردم بود آن حکم اله
 حکم حق است ای دو چشم روشنم

تمثیل ۳۰

در معنی جبر و اختیار

از دکانی گر کسی تُری برد
 بر سرش کوبی دو سه مشت گره
 کاین ز حکم ایزد است ای باخرد
 حکم حق است این که اینجا باز نه

حکایت ۲۱۱

میوه دزد و صاحب باغ

آن یکی می رفت بالای درخت
صاحب باغ آمد و گفت ای دنی
گفت از باغ خدا بنده خدا
عامیانه چه ملامت میکنی
گفت ای ایبک^۱ بیاور آن رسن
پس بیستش سخت آن دم بر درخت
گفت آخر از خدا شرمی بدار
گفت کز چوب خدا این بنده اش
چوب حق و پشت و پهلو آن او
گفت توبه کردم از جبر ای عیار

می فشاند او میوه را دزدانه سخت
از خدا شرمیت کو؟ چه میکنی؟
گر خورد خرما که حق کردش عطا
بخل بر خوان خداوند غنی
نا بگویم من جواب بوالحسن
می زدش او بر پشت و ساقش چوب سخت
میکشی این بسی گنه را زار زار
میزند بر پشت دیگر بنده خوش
من غلام و آلت فرمان او
اختیار است اختیار است اختیار

حکایت ۲۱۲

رسم بندگی

آن یکی گستاخ رو اندر هری
جامه اطلس کمر زرین روان
کلی خدا زین خواجه صاحب من^۲
بنده پروردن بیاموز ای خدا
سود محتاج و برهنه و بینوا
نبساطی کرد آن از خود ببری

چون بدیدی او خود غلام مهتری
روی کردی سوی قبله آسمان
چون نیاموزی تو بنده داشتن
زین رئیس و اختیار شاه ما
در زمستان لرز لرزان از هوا
جراتی بنمود او از کمتری^۲

۲- فریبی ، گندگی

۲- صاحب عطا - از اسامی خاص غلامان

تا یکی روزی که شاه آن خواجه را
وان غلامان را شکنجه می نمود
سَر او با من بگویند ای خسان
مدت يك ماه شان تعذیب کرد
پاره پاره کردشان و يك غلام
گفتش اندر خواب هائف کای کیا
متهم کرد و بیستش دست و پا
که دینه خواجه بنمایید زود
ورنه برم از شما حلق و لسان
روز و شب شکنجه و افشار و درد
راز خواجه وانگفت از اهتمام
بنده بودن هم بیاموز و بیا

حکایت ۲۱۳

زهر و عسل

ابلهان گفتند مجنون را ز جهل
بهتر از وی صد هزاران دلربا
نازنین تر زو هزاران حوروش
گفت صورت کوزه است و حسن می
مر شمارا سر که داد از کوزه اش
از یکی کوزه دهد زهر و عسل
صورت هر نعمتی و محنتی
حسن لیلی نیست چندان، هست سهل
هست همچون ماه اندر شهر ما
هست بگزین زان همه یک یار خوش
می خدایم می دهد از نقش وی
تا نباشد عشق اوتان گوش کش
هر یکی را دست حق عزّ و جل
هست آنرا دوزخ این را جنتی

حکایت ۲۱۴

گوشت و گربه

بود مردی که خدا او را زنی
هر چه آوردی تلف کردیش زن
بهر مهمان گوشت آورد آن معیل^۱
سخت طنّاز و پلید و رهزنی
مرد مضطرب^۲ بود اندر تن زدن
سوی خانه با دو صد جهد طویل

زن بخوردش با کباب و با شراب
مرد گفتش گوشت کو؟ مهمان رسید
گفت زن کاین گربه خورد آن گوشت را
گفت ای ایبک ترا زورا بیسار
بسر کشیدش بود گربه نیم من
گوشت نیم من بود افرون يك ستیر^۴
این اگر گربه است پس آن گوشت کو؟

مرد آمد گفت دفع ناصواب
پیش مهمان لوت^۱ می باید کشید
گوشت خریدیگر^۲ گرت باید هلا
تا که گربه بر کشم گیرم عیار
پس بگفتش مرد کای محتال^۳ زن
هست گربه نیم من هم ای ستیر^۵
ور بود این گوشت، گربه کوبجو

حکایت ۲۱۵

ایمان با یزید

بود گبری در زمان با یزید
که چه باشد گر تو اسلام آوری
گفت این ایمان اگر هست ای مرید
من ندارم طاقت آن تاب آن
گر چه در ایمان و دین ناموقنم
باز ایمان خود گر ایمان شماست
نکه صد میلش سوی ایمان بود

گفت او را یک مسلمان سعید
تا بیابی صد نجات و سروری
آنکه دارد شیخ عالم با یزید
کان فزون آمد ز کوششهای جان
لیک در ایمان او بس مؤمنم
نی بدان میلستم و نی مشتهاست
چون شما را دید آن فاتر^۶ شود

حکایت ۲۱۶

مؤذن زشت آواز

این حکایت یاد گیر ای تیزهوش
صورتش بگذار و معنی را نیوش

۱- خوراک ۲- اگر لازم است، باردیگر گوشت بخور
۳- حیلہ گر ۴- سیر (شازده مقال)
۵- مستوره، روی پوشیده ۶- سست، شکسته

یک مؤذن داشت بس آوازِ بد
 خواب خوش بر مردمان کرده حرام
 کودکان ترسان از او در جامه خواب
 مجتمع گشتند مر توزیع را
 پس طلب کردند او را در زمان
 از اذانت جمله آسودیم ما
 چون رسید از تو بهر یک دولتی
 بهر آسایش زبان کوتاه کن
 قافله میشد بکعبه از وله^۴
 شبگهی کردند اهل کاروان
 وان مؤذن عاشق آواز خود
 چند^۵ گفتندش مگو بانگ نماز
 او ستیزه کرد و پس بی احترام
 خلق خائف شد ز فتنه عامه ای
 شمع و حلوا با چنان جامه لطیف
 پرس پرسان کاین مؤذن گو کجاست؟
 هین چه راحت بود ز آن آواز زشت
 دختری دارم لطیف و بس سنی^۸
 هیچ این سودا نمیرفت از سرش
 در دل او مهر ایمان رسته بود

شب همه شب میدریدی حلق خود
 در صداع^۱ افتاده از وی خاص و عام
 مرد و زن ز آواز او اندر عذاب
 بهر دفع زحمت و تصدیع را
 آنچهها^۲ دادند و گفتند ای فلان
 بس گرم کردی شب و روز ای کیا^۳
 خواب رفت از ما کنون هم مدتی
 در عوضان همتی همراه کن
 آنچه بستد شد روان با قافله
 منزل اندر موضع کافرستان
 در میان کافرستان بانگ زد
 که شود جنگ و عداوتها دراز
 گفت در کافرستان بانگ نماز
 خود بیامد کافری با جامه ای
 هدیه آورد و بیامد چون ایف^۶
 که صلا و بانگ او راحت فراست
 گفت کآوازش فتاد اندر کنشت^۷
 آرزو می بود او را مؤمنی
 پندها می داد چندین کافرش
 همچو مجرم^۹ بود این غم من چو عود

۱- سردرد ۲- بسته زر و نقره ۳- بزرگ و سرور ۴- سرگردانی ۵- هر قدر
 ۶- مانوس، دمخور ۷- معبد ترسایان و یهود ۸- درخشان، عزیز ۹- آتشدان

در عذاب و درد و اشکنجه^۱ بدم
هیچ چاره می ندانستم در آن
گفت دختر چیست این مکروه بانگ
من همه عمر این چنین آواز زشت
خواهرش گفتش که این بانگ اذان
باورش نامد بپرسید از دگر
چون یقین گشتش رخ او زرد شد
باز رستم من ز تشویش و عذاب
راحتم این بود از آواز او
چون بدیدش گفت این هدیه پذیر
آنچه کردی با من از احسان و بر^۲
گر بمال و ملک و ثروت فردمی

که بجنبد سلسله او دمبدم
تا فرو خواند این مؤذن آن اذان
که بگوشم آمد این دو چار دانگ
هیچ نشنیدم در این دیر و کنشت
هست اعلام و شعار مؤمنان
آن دگر هم گفت آری ای قمر
از مسلمانی دل او سرد شد
دوش خوش خفتم در آن بی خوف خواب
هدیه آوردم بشکر، آن مرد کو؟
چون مرا گشتی مجیر و دستگیر
بنده تو گشته ام من مستمر
من دهانت را پر از زر کردمی

حکایت ۲۱۷

زاهد سبوشکن

بود امیری خوش دلی می خواره ای
مشفقی مسکین نوازی عادل
شاه مردان و امیر مؤمنین
دور عیسی بود و ایام مسیح
آمدش مهمان بناگاهان شبی
باده می بایستشان در نظم حال

کهف^۱ هر مخمور^۲ و هر بیچاره ای
جوهری زر بخششی دریادلی
راه بیان و رازدان و دوربین
خلق دلدار و کم آزار و ملیح
هم امیری جنس او خوش مذهبی
باده بود آن وقت مأذون و حلال

۱- نیکی ۲- پناه ۳- شرابخوار

باده‌شان کم بود و گفتا ای غلام
 از فلان راهب که دارد خمر خاص
 جرعه‌ای زان جام راهب آن کند
 اندر آن می مایه پنهانی است
 دوسبو بستد غلام و خوش دوید
 زر بداد و باده چون زر خرید
 باده‌ای کان بر سر شاهان جهد
 این چنین باده همی برد آن غلام
 پیش آمد زاهدی غم دیده‌ای
 گوشمال محنت بی زینهار
 گفت زاهد در سبوها چیست آن
 گفت آن آن فلان میر اجل
 طالب یزدان و آنکه عیش و نوش
 زد ز غیرت برسبو سنگ و شکست
 رفت پیش میر و گفتش باده کو؟
 میر چون آتش شد و برجست راست
 تا بدین گرز گران کویم سرش
 او چه داند امر معروف از سگی
 میر بیرون جست دَبوسی^۱ بدست
 خواست کشتن مرد زاهد را زخشم
 مرد زاهد می شنید از میر آن

روسبو پُر کن بما آور مدام
 تا ز خاص و عام یابد جان خلاص
 که هزاران جرّه^۱ و خمدان کند
 آنچنان کاندرا عبا سلطانی است
 در زمان تا دیر رهبانان رسید
 سنگ داد و در عوض گوهر خرید
 تاج زر بر تارک ساقی نهد
 سوی قصر آن امیر نیکنام
 خشک مغزی در بلا پیچیده‌ای
 داغها برداغها چندین هزار
 گفت باده، گفت بهر کیست آن؟
 گفت طالب را چنین باشد عمل
 باده شیطان و آنکه نیم هوش
 اوسبو انداخت وز زاهد بجست
 ماجرا را گفت یک یک پیش او
 گفت بنما خانه زاهد کجاست
 آن سر بی دانش مادرغرش^۲
 طالب معروفی است و شهر گی^۳
 نیم شب آمد بزاهد نسیم مست
 مرد زاهد گشت پنهان زیر پشم
 زیر پشم آن رسن تابان نهان

گفت در رو گفتن زشتی^۱ مرد
 روی باید آینه وار آهنین
 چون محله پر شد از هیهای میر
 خلق بیرون جست زود از چپ^۲ و راست
 مغز او خشک است و عقلش این زمان
 مرو را درد و مصیبت این بس است
 چشم پر درد و نشسته او بکنج
 اجتهادی میکند با حزر^۱ و ظن
 عفو کن ای میر بر سختی^۲ او
 تا ز جرمت هم خدا عفو کند
 تو ز غفلت بس سبو بشکسته ای
 میر گفت او کیست تا سنگی زند
 بنده ما را چرا آزد دل
 شربتی که به زخون اوست ریخت
 لیک جان از دست من او کی برد
 تیر قهر خویش بر پش زخم
 و رشود چون ماهی اندر آب در
 و رود در سنگ سخت از کوشم
 جان نخواهد برد از شمشیر من
 کار او سالوس و زرق و حیل است
 با همه سالوس و با ما نیز هم

آینه تاند که رور اسخت کرد
 تات گوید روی زشت خود ببین
 و ز لگد بر در زدن و ز دار و گیر
 کای مقدم وقت عفوست و رضاست
 کمتر است از عقل و فهم کودکان
 کاندرا این وادی^۱ پر خون بیکس است
 رو ترش کرده فرو افکنده لنج
 کار در بوک است تا نیکو شدن
 در نگر در درد و بدبختی^۲ او
 زلفت را مغفرت در آگند
 در امید عفو دل در بسته ای
 بر سبوی ما، سبو را بشکند
 کرد ما را پیش مهمانان خجل
 این زمان همچون زنان از ما گریخت
 گیر همچون مرغ بر بالا پرد
 پر و بال مرد ریگش^۲ بر کنم
 از نهیب من شود زیر و زبر
 از دل سنگش کنون بیرون کشم
 و کند صد حيله و تدبیر و فن
 لیک مقصودش بیان شهوت است
 داد او و صد چو او این دم دهم

کز تنش بیرون رود گنج روان
 از دهانش می‌برآمد آتشی
 چند بوسیدند دست و پای او
 گر بشد باده تو بی باده خوشی
 لطف آب از لطف تو حسرت خورد
 ترک کن گلگونه تو گلگونه‌ای
 زهره‌ای از خمره کی شد جام خواه
 من بذوق این خوشی قانع نیم
 کز همی کردم چنان گاهی چنین
 کز همی کردم بهر سو همچو بید
 که زبادش گونه گونه رقصهاست
 این خوشی را کی پسندد خواجه‌هی
 که سرشته در خوشی حق بُدند
 این خوشیها پیششان بازی نمود

بر سرش چندان زخم گرز گران
 خشمِ خونخوارش شده بد سرکشی
 آن شفیعان از دم هیهای او
 کای امیر از تو شاید کین کشی
 باده سرمایه ز لطف تو برد
 هیچ محتاج می گلگون نه‌ای
 آفتاب از ذره کسی شد وام خواه
 گفت نی نی من حریف آن میم
 من چنان خواهم که همچون یاسمین
 وارهیده از همه خوف و امید
 همچو شاخ بیدگردان چپ و راست
 آنکه خو کردست با شادی می
 ابنیا زان زین خوشی بیرون شدند
 زانکه جانشان آن خوشی را دیده بود

حکایت ۲۱۸

ضیاء بلخ و تاج الاسلام

دادر^۱ آن تاج شیخ اسلام بود
 بود کوتاه قد و کوچک همچو فرخ^۲
 این ضیا اندر ظرافت بد فزون
 بود شیخ اسلام را صد کبر و ناز
 وین ضیا هم واعظی بد باهدی

آن ضیاء بلخ خوش الهام بود
 تاج شیخ اسلام دارالملک بلخ
 گرچه فاضل بود و فحل و ذوفنون
 او بسی کسوته، ضیا بی حد دراز
 زین برادر عار و ننگش آمدی

۱- دادر یعنی برادر ۲- جوجه

روز مجلس اندر آمد آن ضیا کرد شیخ اسلام از کبر تمام پس ضیا چون دید کبر اندر سرش گفت آری بس درازی بهر مزد پس تورا خود هوش کو یا عقل کو؟

بارگه پر قاضیان و اصفیا این برادر را چنین نصف القیام^۱ انفعالی داد حالسی در خورش اندکی ز آن قدّ سروت هم بدزد تا خوری می ، ای تو دانش را عدو

حکایت ۲۱۹

شطرنج باختن دلک با شاه

شاه با دلک همی شطرنج باخت گفت شه شه^۲ وان شه کبر آورش که بگیر اینک شهت ای قلتبان دست دیگر باختن فرمود میر باخت دست دیگر وشه مات شد برجهید آن دلک و در کنج رفت زیر بالشها و زیر شش نمد گفت شه هی هی چه کردی چیست این؟ کی توان حقّ گفت جز زیر لحاف ای تو مات و من ز زخم شاه مات

مات کردش زود خشم شه بتاخت يك يك از شطرنج میزد بر سرش صبر کرد آن دلک و گفت الامان او چنان لرزان که عور از زمهریر وقت شه شه گفتن و میقات شد شش نمد بر خود فکند از بیم تفت خفت پنهان تا زخشم شه رهد گفت شه شه شه شه ای شاه گزین با تو ای خشم آور آتش سجاف میزنم شه شه بزیر رختهات

حکایت ۲۲۰

علاج هجر

مصطفی را هجر چون بفراختی تا بگفتی جبرئیلش هین مکن خویش را از کسوه می انداختی که ترا بس دولت است از امر کن

۱- نیم خیز ۲- کلمه ای که سابقاً برای اعلام خطر نسبت به شاه حریف در شطرنج می گفتند و اکنون «کیش» گویند .

مصطفی ساکن شدی ز انداختن
باز خود را سرنگون از کوه او
باز خود پیدا شدی آن جبرئیل
همچنین می بود تا کشف حجاب
بهر هر محنت چو خود را میکشند
اصل محنتهاست این، چونش کشند

حکایت ۴۴۱

مهمان و زن خداوند خانه

آن یکی را بیگهان آمد قنق^۱
خوان کشید او را، کرامتها نمود
مرد زن را گفت پنهانی سخن
بستر ما را بگستر سوی در
گفت زن فرمانبرم خدمت کنم
هر دو بستر گسترید و رفت زن
ماند مهمان عزیز و شوهرش
در سمر^۲ گفتند هر دو منتجب
بعد از آن مهمان ز خواب و از سمر
شوهر از خجلت بدو چیزی نگفت
وز برای خواب تو ای بوالکرم
آن قراری کسه بزن او داده بود
آن شب آنجا سخت باران در گرفت
زن بیامد بر قرار آن کسه شو

ساخت او را همچو طوق اندر عنق
آن شب اندر کوی ایشان سور بود
کامشب ای خاتون دو جامه خواب کن
بهر مهمان گستر آن سوی دگر
سمع و طاعت ای دو چشم روشنم
سوی ختمه سور کرد آنجا وطن
نقل بنهادند از خشک و ترش
سر گذشت نیک و بد تا نیم شب
شد در آن بستر که بد آن سوی در
که ترا این سوست ای جان جای خفت
بستر آن سوی دگر افکنده ام
گشت مبدل و آن طرف مهمان غنود^۳
کز غلیظی ابرشان آمد شگفت
سوی در خفته است و آن سو آن عمو

داد مهمان را بر غبت چند بوس
 خود همان آمد همان آمد همان
 بر تو چون صابون سلطانی بماند
 بر سر و جان تو او تاوان شود
 موزه دارم من ندارم غم ز گل
 در سفر یکدم مبادا روح شاد
 چون رمید و رفت آن مهمان فرد
 گر مزاحی^۱ کردم از طبیعت^۲ مگیر
 رفت و ایشان را در آن حسرت گذاشت
 صورتش دیدند شمعی بسی لکن
 چون بهشت از ظلمت شب گشته فرد
 از غم و از خجالت این ماجرا
 هر زمان گفתי خیال میهمان
 میفشاندم لیک روزیتان نبود
 آید اندر سینهات هر روز نیز
 زانکه شخص از فکر دارد قدر و جان

رفت عریان در لحاف آن دم عروس
 گفت می ترسیدم ای مرد کلان
 مرد مهمان را رگل و باران نشاند
 اندر این باران و گل او کسی رود
 زود مهمان جست و گفت ای زن بهل
 من روان گشتم شما را خیر باد
 زن پشیمان شد از این گفتار سرد
 زن بسی گفتش که آخر ای امیر
 لابه و زاری زن سودی نداشت
 جامه ازرق کرد ز آن پس مرد و زن
 میشد و صحرا ز نور شمع مرد
 کرد مهمانخانه خانه خویش را
 در درون هر دو از راه نهان
 که منم یار خضر صد گنج جود
 هر دمی فکری چو مهمان عزیز
 فکر را ای جان بجای شخص دان

تمثیل ۳۱

تن آدمی

هر صباحی ضیف^۳ نو آید در آن
 ضیف تازه فکرت و شادی و غم
 در میند و منتظر شودر سبیل

هست مهمانخانه این تن ای جوان
 نی غلط گفتم که آید دم بدم
 میزبان تازه رو شو ای خلیل

۱- شوخی ۲- خوشمزگی ۳- مهمان

هرچه آید از جهان غیب و ش در دلت ضیف است اورا دار خوش

حکایت ۲۲۲

بغزاً رفتن صوفی

رفت يك صوفی بلشکر در غزا
ماند صوفی با بنه و خیمه و ضعاف^۱
مُثقلان^۲ خاك بر جا ماندند
ارمغان دادند كلی صوفی تو نیز
پس بگفتندش که خشمینی چرا
پس بگفتندش که آوردیم اسیر
سر برش تا تو هم غازی شوی
کآب را گر در وضو صد روشنی است
بسررد صوفی آن اسیر بسته را
کافر بسته دودست او کشتنی است
آمد آن يك در تفحص از پی اش
همچو نر بالای ماده و آن اسیر
دستها بسته همی خایید او
گبر میخاید با دندان گلوش
دست بسته گبر همچون گربه ای
نیم کشتش کرده با دندان اسیر
غازیان کشتند کافر را بتیغ

۱- آواز و غوغای جنگ ۲- جنگ ۳- ناتوانان ۴- سواران ۵- سنگین باران
۶- اشاره بآیه قرآن ۷- جنگ ۸- سربریدن، چون در وقت سربریدن مرغ و امثال آن بسم الله
گویند. ۹- مجروح

بر رخ صوفی زدند آب و گلاب
 چون بهوش آمد بدید آن قوم را
 از اسیر نیم کشته بسته دست
 گفت چون قصد سرش کردم بخشم
 چشم را وا کرد پهن او سوی من
 گردش چشمش مرا لشکر نمود
 قصه کوتاه کن کز آن چشم اینچنین
 قوم گفتندش بییکار و نبرد
 گرد مطبخ گرداندر خانقاه
 کی توانی کرد در خون آشنا^۱
 چالش است این حمزه^۲ خوردن نیست این
 نیست لوت چرب تیغ و خنجر است
 کار هر نازک دلی نبود قتال

تا بهوش آمد ز بی‌خویشی و خواب
 پس بیرسیدند چون بد ماجرا
 اینچنین بی هوش افتادی و پست
 طرفه در من بنگرید آن شوخ چشم
 چشم گردانید و شد هوشم ز تن
 می نیارم گفت چون پر هول بود
 رفتم از خود اوقتادم بر زمین
 با چنین زهره که تو داری مگرد
 تا دگر رسوا نگردی در سپاه
 چون نه ای با جنگ مردان آشنا
 تا تو بر مالی بخوردن آستین
 جان بیاید باخت چه جای سر است
 که گریزد از خیالی چون خیال

حکایت ۲۲۲

بانگک طبل غازیان

گفت عیاضی نود بار آمدم
 تن برهنه می شدم در پیش تیر
 تیر خوردن بر گلو یا مقتلی
 بر تنم يك جایگه بی زخم نیست
 ليك بر مقتل نیامد تیر ها
 چون شهادت روزی جانم نبود

تن برهنه بو که زخمی آیدم
 تا یکی تیری خورم من جایگیر
 در نیابد جز شهیدی مقبلی^۲
 این تنم از تیر چون پرویزی^۴ است
 کار بخت است این نه جلدی و دهها
 رفتم اندر خلوت و در چله زود

۱- شنا ۲- نوعی آش ۳- نیک بخت

۴- غربال

در ریاضت کردن و لاغر شدن
 که خرامیدند جیش غزو کوش
 که بگوش حس شنیدم بامداد
 خویش را در غزو کردن کن گسرو
 از کجا میل غزا تو از کجا
 و نه نفس شهوت از طاعت بری است
 در ریاضت سخت تر افشارمت
 در فصاحت بی دهان اندر فسون
 جان من چون جان گبران می کشی
 که مرا تو می کشی بی خواب و خور
 خلق بیند مردی و ایشار من
 هم منافق می مری تو چیستی ؟
 سر برون نارم چو زنده است این بدن
 ناز برای روی مرد و زن کند
 جز برای حق نباشد نیتش
 هر دو کار رستم است و حیدر است

در جهاد اکبر افکندم بدن
 بانگ طبل غازیان آمد بگوش
 نفسم از باطن مرا آواز داد
 خیز هنگام غزا آمد برو
 گفتم ای نفس خبیث بی وفا
 راست گوی نفس کاین حیلت گری است
 گرنگویی راست حمله آرمت
 نفس بانگ آورد آندم از درون
 که مرا هر روز اینجا می کشی
 هیچکس را نیست از حالم خبر
 در غزا بجهنم بیک زخم از بدن
 گفتم ای نفسک منافق زیستی
 نذر کردم که ز خلوت هیچ من
 زانکه در خلوت هر آنچه تن کند
 جنبش و آرامش اندر خلوتش
 این جهاد اکبر است آن اصغر است

حکایت ۲۲۴

مجاهد جانباز

اندر آمد چند بار از بهر ضرب
 بار دیگر حمله آورد و نبرد

صوفی ای دیگر میان صفّ حرب
 بیست زخم از دست کافر چونکه خورد

با مسلمانان بکافر وقت کَر^۱
 تا نمیرد تن بیک زخم از گزاف
 حیفش آمد که بزخمی جان دهد
 با مسلمانان بکرّ او پیش رفت
 زخم دیگر خورد آنرا هم بیست
 بعد از آن قوّت نماند افتاد پیش
 وانگشت او با مسلمانان بقرّ^۲
 تا خورد او بیست زخم اندر مضاف
 جان ز دست صدق او آسان رهد
 وقت فرّ او وانگشت از خصم تفت^۳
 بیست کَرّت تیر و رمح^۴ ازوی شکست
 مقعد صدق او ز صدق عشق خویش

حکایت ۲۲۵

شکنجه نفس

آن یکی بودش بکف در چل درم
 تا که گردد سخت بر نفس مجاز
 نفس او فریاد کردی هر شبی
 که چرامی نفکنی یکبارگی
 بهر حقّ یکبارگی بگذار دین
 او نگشتی ملتفت مر نفس را
 هر شب افگندی یکی در آب یم^۵
 در تائسی درد جان کندن دراز
 در فتادی زار در تاب و تبی
 کشتیم در غصّه و بیچارگی
 نفس را کالیأس احدی الراحتمین^۶
 همچین کشتی مر او را در عنا^۷

حکایت ۲۲۶

حقّ و باطل

کرد مردی از سخندانی سؤال
 گوش را بگرفت و گفت این باطل است
 حقّ و باطل چیست ای نیکو مقال؟
 چشم حقّ است و یقینش حاصل است

۴- نیزه ۵- دریا ۶- نومیدی

۱- حمله ۲- فرار ۳- بتندی ، چابکی
 یکی از راحتی هاست ۷- رنج

حکایت ۲۲۷

قیمت گوهر

آن شه غزنین و سلطان سنی^۱ جمله ارکان را در آن دیوان بیافت پس نهاد آن زود در کف^۲ وزیر گفت بیش از صد خروار زر نیکخواه مخزن و مالت منم که نیاید در بها گردد هدر گوهر از وی بستد آن شاه فتی هر لباس و حله کو پوشیده بود از قضیه تازه و سر کهن که چه ارزد این به پیش طالبی؟ کش نگهبان خدا از مهلکت بس دریغ است این شکستن را دریغ کی خزینه شاه را با شم عدو پس زبان در مدح عقل او گشود در آن امتحان کن باز داد هر یکی را خلعتی داد او ثمن جمله يك يك هم بتقلید وزیر تا بدست آن ایاز دیده ور گفت او را کای حریف دیده باز

گفت روزی شاه محمود غنی يك صباحی جانب دیوان شتافت گوهری بیرون کشید او مستنیر^۱ گفت چون است و چه ارزد این گهر گفت بشکن گفت چونش بشکنم چون روا دارم که مثل این گهر گفت شایبش و بدادش خلعتی کرد ایثار وزیر آن شاه جود ساعتیشان کرد مشغول سخن بعد از آن دادش بدست حاجبی گفت ارزد این بنیمه مملکت گفت بشکن گفت ای خورشید تیغ دست کی جنبد مرا در کسر او شاه خلعت داد و ادراش^۲ فزود بعد يك ساعت بدست میر داد او همین گفت و همه میران همین همچین گفتند پنجه شصت امیر همچنان در دور گردان شد گهر آخرین بنهاد در کف^۳ ایاز

در شماعش درنگر ای محترم
 چند می‌ارزد بدین تاب و هنر
 گفت اکنون زود خردش درشکن
 خرد کردش پیش او بود این صواب
 زان امیران خاست بس بانگ و فغان
 هر که این پر نور گوهر را شکست
 امر شه بهتر بقیمت یا گهر
 یا که این نیکو گهر بهر خدا
 جمله بشکستید گوهر را عیان
 جمله ارکان خوار گشتند و نژند
 که ز صدرم این خسان را دور کن
 کز پی سنگ امر ما را بشکنند
 پیش تخت آن الفخ سلطان دوید
 کای قبادی کز تو چرخ آرد شکفت
 محو گردد پیش ایثار نهان
 از وفور عفو تست ای عفوران
 کام شیرین تو اند ای کامران
 عفو از دریای عفو اولیتر است

يك بيك دیدند این گوهر تو هم
 ای ایاز اکنون نگوئی کاین گهر
 گفت افزون ز آنچه تا نام گفت من
 سنگها در آستین بودش شتاب
 چون شکست او گوهر خاص آن زمان
 کاین چه بی باکی است والله کافرست
 گفت ایاز ای مهتران نامور
 امر سلطان به بود پیش شما
 گوهر امر شه بود ای ناکسان
 چون ایاز این راز بر صحرا فکند
 کرد اشارت شه بجلاّد کهن
 این خسان چه لایق صدر منند
 پس ایاز مهر افزا بر جهید
 سجده کرد و پس گلوی خود گرفت
 ای کریمی که کرمهای جهان
 غفلت و گستاخی این مجرمان
 جانشان بخش و ز خودشان هم مران
 عفو کن زاین ناقصان تن پرست

دفتر ششم

حکایت ۲۲۸

سر و دم هورغ

واعظی را گفت روزی سائلی
يك سؤالتم^۱ بگو ای زولباب
بر سر بارو یکی مرغی نشست
گفت اگر رویش بشهر و دم بده
ورسوی شهر است دم^۲، رویش بده
کای تو منبر را سنی تر فائلی
اندر این مجلس سؤالم را جواب
از سر و از دم کدامینش به است
روی او از دم^۳ او می دان که به
خاک آن دم باش و از رویش بجه

حکایت ۲۲۹

صاحبخانه و دزد

رفت دزدی شب بخانه يك بزرگ
سرفه‌ای بشنید در شب معتمد
میزد آتش بهر شمع افروختن
دزد آمد آن زمان پیشش نشست
می نهاد آنجا سر انگشت را
خواجه می پنداشت کلو خود می مرد
خواجه گفت این سوخته نمناک بود
بسکه ظلمت بود و تاریکی بیش
چون نمیداند دل داننده‌ای

از ره پنهان در آمد همچو گرگ
بر گرفت آتش زنه کاتش زند
تا سر^۳ آواز را بیند علن
چون گرفت آن سوخته‌می کرد پست
تا شود استاره آتش فنا
این نمی دید او که دزدش می کشد
می مرد استاره از تریش زود
می ندید آتش کشی را پیش خویش
هست با گردنده گرداننده‌ای

۱- يك سؤال است مرا ۲- خردمند ۳- راز

حکایت ۲۳۰

حسد بردن امیران بر ایاز

عاقبت بر شاه خود طعنه زدند
جامگی سی امیر او چون برد
سوی صحرا و کهستان صید گیر
گفت میری را که رو ای مؤتفک^۱
کز کدامین شهر ایدر میرسد
گفت عزمش تا کجا؟ درماند وی
باز پرس از کاروان که تا کجا
گفت رختش^۲ چیست هان ای مؤتمن؟
که برو واپرس رخت آن نفر
اغلب آن کاسه‌های رازی است
مانند حیران آن امیر سست پی
تا که کسی بوده است نقل کاروان
گفت در ری چیست تسعیر ایعجب؟
شه فرستاد آن دگر را زان عدد
سست رأی و ناقص اندر کتر و قر
ناقص و عاجز زادراک کمال
امتحان کردم ایاز خویش را
او برفت آن جمله را پرسید راست
حالشان دریافت بی ریبی و شك^۳

چون امیران از حسد جوشان شدند
کاین ایاز تو ندارد سی خرد
شاه بیرون رفت با آن سی امیر
کاروانی دید از دور آن ملک
رو پیرس آن کاروان را بر رصد
رفت و پرسید و بیامد که زری
دیگری را گفت رو ای بوالعلا
رفت و آمد گفت تا سوی یمن
ماند حیران. گفت با میری دگر
باز آمد گفت از هر جنس هست
گفت کی بیرون شدند از شهر ری؟
آن دگر را گفت رو واپرس هان
باز گشت و گفت هفتم از رجب
چون نمیدانست دیگر دم نزد
همچنین تا سی امیر و بیشتر
هر یکی رفتند بهر یک سؤال
گفت امیران را که من روزی جدا
که پیرس آن کاروان را کز کجاست
بی وصیت بی اشارت یک بیك

۱- دروغگو، شكاك ۲- بار و جنس و متاع

هرچه زین سی میر اندر سی مقام کشف شد، زو آن یکدم شد تمام

حکایت ۲۴۱

دزد حيله گر

آن یکی قیج داشت از پس میکشید
چونکه آگه شدوان شد چپ و راست
بر سر چاهی بدید آن دزد را
گفت نالان از چه ای ای اوستاد
گر توانی در روی بیرون کشی
هست در همیان من پانصد درم
خمس صد دینار بستانی بدست
گردری بر بسته شد ده در گشاد
جامه ها بر کند و اندر چاه رفت

دزد قیج را برد حبش^۱ را برید
تا بیابد کان قیج برده کجاست
که فغان می کرد کای واویلتسا
گفت همیان زرم در چه قتاد
خمس^۲ بدهم مر تو را با دلخوشی
گر کنی با من چنین لطف و کرم
گفت او خود این بهای ده قیج است
گر قچی شد حق عوض اشتر بداد
جامه ها را برد هم آن دزد تفت^۲

حکایت ۲۴۲

مرغ و صياد

رفت مرغی در میان مرغزار
دانه چندی نهاده بر زمین
خویش را پیچیده در برک و گیاه
در کمین بنشسته و کرده نگاه
مرغک آمد سوی او از نا شناخت
گفت او را کیستی تو سبز پوش

بود آنجا دام از بهر شکار
و آن صیاد آنجا نشسته در کمین
وز گل و لاله ورا بر سر کلاه
تا درافتد صید بیچاره ز راه
پس طوافی کرد و پیش مرد تاخت
در بیابان در میان این وحوش؟

۱- ريسمان ۲- پنج يك ۲- چابك

با گیاه و برگ اینجا مقتنع^۱
 زانکه می‌بینم اجل را پیش خویش
 کسب و دکاّن مرا بر هم زده
 خو نباید کرد با هر مرد و زن
 آن به آید که زنج کمتر زخم
 دین احمد را ترهب^۲ نیک نیست
 امر معروف و ز منکر احتراز
 گر نه سنگی چه حریفی با مدر^۳
 نیست مطلق اینک که گفتمی هوش دار
 نیک چون با بد نشیند بد شود
 بس شکل^۴ افتاد و شد نزدیک شب
 نفس او بی طاقت آمد در گشاد
 گفت امانت از یتیم بی وصی^۵ است
 هست مردار این زمان بر من حلال
 ای امین و پارسا و محترم
 بی ضرورت گر خوری مجرم شوی
 توسنش سر بستد از جذب عنان
 چند او یاسین و الانعام^۶ خواند
 که فسون زاهدان را بشنود
 کو خورد مال یتیمان از گزاف

گفت مردی زاهدم من منقطع
 زهد و تقوی را گزیده دین و کیش
 مرگ همسایه مرا واعظ شده
 چون باخر فرد خواهم ماندن
 چون زنج را بست خواهند ای صنم
 مرغ گفتش خواجه در خلوت مایست
 جمعه شرط است و جماعت در نماز
 خیر ناس ان ینفع الناس^۳ ای پدر
 در جوابش گفت صیاد عیار
 هست تنهایی به از یاران بد
 در میان مرغ و صیاد ای عجب
 مرغ را چون دیده بر گندم فتاد
 بعد از آی گفتش که گندم آن کیست؟
 گفت من مضطرم و مجروح حال
 هین بدستوری کز این گندم خورم
 گفت مقتی^۴ ضرورت هم توی
 مرغ بس در خود فرورفت آن زمان
 چون بخورد آن گندم اندر فنج^۵ بماند
 گفت آن مرغ این سزای آن بود
 گفت زاهد این سزای آن نشاف^۶

۱- بهترین مردم آن است که بدیگران سود رسانند.
 ۲- دو سوره از سوره‌های قرآن ۸- بخود کشیدن

۱- قانع
 ۲- رهبانیت، گریز از اجتماع
 ۳- اشکال
 ۴- کلوخ
 ۵- دام
 ۶- دامن

حکایت ۲۴۴
دزد و کاروان

پاسبانی بود در يك کاروان پاسبان شب خفت و دزد اسباب برد روز شد بیدار شد آن کاروان پاسبان در هی هی و چوبك زدن پس بدو گفتند ای حارس^۱ بگو گفت دزدان آمدند اندر نقاب قوم گفتندش که ای چون تل ریگ^۲ گفت من يك کس بدم ایشان گروه گفت اگر در جنگ کم بودت امید گفت آن دم کارد بنمودند و تیغ آن زمان از ترس من بستم دهان آن زمان بسته دهم که دم زدم

حارس^۳ مال و قماش آن مهان رختها را زیر هر خاکبی فشرد دید رفته اسب و سیم و اشتران گرم گشته خود هم او بد راهزن که چه شد این رخت و این اسباب کو رختها بردند از پیشم شتاب پس چه می کردی که ای ای مرد ریگ^۴ با سلاح و با شجاعت با شکوه نعره بایستی زدن که بر جهید که خمش و نه کشیمت بی دریغ این زمان هیهای و فریاد و فغان این زمان چندا نکه خواهی میکنم

تمثیل ۳۲

این گربه و آن گربه

گربه در سوراخ از آن شد معتکف گربه دیگر همی گردد بیام
که از آن سوراخ او شد معتلف^۲ کنز شکار مرغ یابد او طعام

۱- نگهبان ۲- مال میراثی و در اینجا مقصود عاطل و بی حاصل است ۳- روز بخوار

حکایت ۲۴۴

عاشقی که خوابش برد

عاشقی بوده است در ایام پیش
سالتها در بند وصل ماه خود
گفت روزی یار او کامشب بیا
در فلان حجره نشین تا نیمشب
مرد قربان کرد و فاتها بخش کرد
شب در آن حجره همی کرد انتظار
منتظر بنشست و خوابش درر بود
ساعتی بیدار بد خوابش گرفت
بعد نصف اللیل آمد یار او
عاشق خود را فتاده خفته دید
گردگانی چندش اندر جیب کرد
چون سحر از خواب عاشق برجهید
گفت شاه ما همه صدق و صفاست

پاسبان عهد اندر عهد خویش
شاهمات و مات شاهنشاه خود
که بیختم از پی تو لوبیا
تا بیایم نیمشب من بی طلب
چون پدید آمد مهش از زیر گرد
بر امید وعده آن یار غار
اوقتاد و گشت بیخویش و عنود
عاشق دل داده را خواب ای شکفت
صادق الوعدانه آن دلدار او
اندکی از آستین او درید
که تو طفلی گیر این می باز نرد
آستین و گردگانه را بدید
آنچه بر ما میرسد آن هم زماست

حکایت ۲۴۵

امیر ترك و مطرب

اعجمی ترکی سحر آگاه شد
مطرب آغازید نزد ترك مست
من ندانم که تو ماهی یا وثن^۱
وز خمار خمر مطرب خواه شد
در حجاب نغمه اسرار الست
می ندانم که چه میخواهی ز من^۲

۱ - بیت ۲ - در کتاب مثنوی آمده که مطرب این بیت را خواند :
گلی یا سوسنی یا سرو یا ماهی نمی دانم
وزین آشفته بیدل چه میخواهی نمی دانم

می ندانم تا چه خدمت آرمت
چون زحد شد «می ندانم» از شکفت
بر جهید آن ترك و دبوسی^۱ کشید
گرز را بگرفت سرهنگی بدست
گفت این تکرار بی حد و مرش
قلبتانامی ندانی که مخور
آن بگو ای کیج که میدانش

حکایت ۲۳۶

روز عاشورا در حلب

روز عاشورا همه اهل حلب
کرد آید مرد و زن جمعی عظیم
تا شب نوحه کنند اندر^۲ بکا^۱
بشمرند آن ظلمها و امتحان^۳
از غریو و نعره‌ها در سرگذشت
يك غریبی شاعری از ره رسید
شهر را بگذاشت و آن سوراى کرد
پرس پرسان میشد اندر افتقاد^۴
این رئیس زفت^۵ باشد که بمرد
نام او و القاب او شرحم دهید
چیست نام و پیشه و اوصاف او

۴- جستجو ۵- بزرگ

۱- گرز ۲- گریه ۳- محنت، رنج

مرثیه سازم که مرد شاعرم
 آن یکی گفتش که تو دیوانه ای
 روز عاشورا نمیدانی که هست
 پیش مؤمن ماتم آن پاک روح
 گفت آری لیک کو دور یزید
 چشم کوران آن خسارت را بدید
 خفته بودستید تا اکنون شما
 پس عزا بر خود کنید ای خفتگان
 چونکه ایشان خسرو دین بوده اند
 ورنه ای آ که برو بر خود گری

تا از اینجا برگ و لالنگی^۱ برم
 تو نه ای شیعه عدو خانه ای
 ماتم جانی که از قرنی بهست
 شهره تر باشد ز صد طوفان نوح
 کی بداست آن غم چه دیر اینجارسید!
 گوش کران این حکایت را شنید
 که کنون جامه دریدید از عزا
 زانکه بد مرگی است این خواب کران
 وقت شادی شد چو بشکستند بند
 زانکه در انکار نقل و محشری

تمثیل ۳۳

لرزش مور بردانه

مور بر دانه از آن لرزان شود
 می کشد يك دانه را از حرص و بیم
 صاحب خرمن همی گوید که هی
 توز خرمنهای ما آن دیده ای
 ای بصورت ذره کیوان را ببین
 تو نه ای این جسم تو آن دیده ای

که ز خرمنه‌ء خوش اعمی^۲ بود
 چون نمی بیند چنان چاش^۳ عظیم
 ای ز کوری پیش تو معدوم شیء
 کاندرا آن دانه بجان پیچیده ای
 مور لنگی رو سلیمان را ببین
 وارهی از جسم گر جان دیده ای

۱- نان باره و ته مانده طعام ۲- کور ۳- خرمن

حکایت ۲۴۷

گدا و خانه خالی

آن یکی می‌زد سحوری بر دری
 نیمشب می‌زد سحوری را بجد
 اوّلا وقت سحر زن این سحور
 دیگر آنکه فهم کن ای بوالهوس
 کس در اینجا نیست جز دیو و پری
 بهر گوشی می‌زنی دف، گوش کو؟
 گفت گفتم بشنو از چاکر جواب
 گرچه هست ایندم بر تو نیمشب
 وانچه گفتمی کاندرا این قصر و سرا
 بهر حق این خلق زر ها میدهند
 مال و تن در راه حج دور دست
 هیچ میگویند کان خانه تهی است
 من هم از بهر خداوند غفور

در کهی بود و رواق مهتری
 گفت او را قائلی کای مستمد
 نیمشب نبود گه این شر و شور
 کاندرا این خانه درون خود هست کس
 روز گسار خود چه یاوه می‌بری
 هوش باید تا بداند هوش کو؟
 تا نمائی در تحیر و اضطراب
 نزد من نزدیک شد صبح طرب
 نیست کس چون می‌زنی این طبل را
 صد اساس خیر و مسجد می‌نهند
 خوش همی بازند چون عشاق مست
 بلکه صاحب خانه جان منخبیست
 می‌زنم بر در بامیدش سحور

حکایت ۲۴۸

بلال حبشی

تن فدای خار میکرد آن بلال
 که چرا تو یار احمد میکنی
 میزد اندر آفتابش او بخار

خواجهاش می‌زد برای گوشمال
 بنده بد منکر دین منی
 او احد میگفت بهر افتخار

تا که صدیق^۱ آن طرف بر می گذشت
چشم او پر آب شد دل پر عنا
بعد از آن خلوت بدیدش پند داد
روز دیگر از پگه^۲ صدیق تفت
باز احد بشنید و ضرب زخم خار
باز پندش داد باز او توبه کرد
توبه کردن زین نمط^۳ بسیار شد
فاش کرد اسپرد تن را در بلا
ای تن من وای رک من پر زتو
توبه را زین پس زد دل بیرون کنم
گر هلالم و ر بلاللم میدوم
چونکه صدیق از بلال دم درست
بعد از آن صدیق نزد مصطفی
کان فلک پیمای میمون فال^۴ چست
پندها دادم که پنهان دار دین
عاشق است او را قیامت آمده است
مصطفی زین قصه چون کل بر شکفت
مصطفی فرمود اکنون چاره چیست؟
هر بها که گوید او را میخرم
مصطفی فرمود کای اقبال جو
تو و کیلسم باش نیمی بهر من

آن احد گفتن بگوش او برفت
زان احد می یافت بوی آشنا
کز جهودان خفیه میدار اعتقاد
آن طرف از بهر کاری می برفت
بر فروزید از دلش سوز و شرار
عشق آمد توبه او را بخورد
عاقبت از توبه او بیزار شد
کای محمد ای عدو توبه ها
توبه را کنجا کجا باشد در او
از حیات خلد توبه چون کنم؟
مقتدی آفتابت میشوم
این شنید از توبه او دست شست
گفت حال آن بلال با صفا
این زمان در عشق و اندر دام تست
سر پیوشان از جهودان لعین
تا در توبه بر او بسته شده است
رغبت افزون گشت او را هم بگفت
گفت این بنده مر او را مشتری است
در زیان و حیف ظاهر ننگرم
اندر این من میشوم انباز تو
مشتری شو قبض کن از من ثمن^۴

۱- بها، قیمت

۲- صبح زود ۳- یعنی ابوبکر ۴- گونه

سوی خانه آن جهود بی امان
 رفت بیخود در سرای آن جهود
 از دهانش بس کلام تلخ جست
 این چه حقد است ای عدو روشنی
 زر بده بستانش ای اکرام خو
 بی مؤونت^۱ حلّ نگر در مشکلت
 بنده ای دارم تن اسپید و جهود
 در عوض ده تن سیاه و دل منیر
 بود الحق سخت زیبا آن غلام
 آن دل چون سنگش از جا رفت زود
 که برین افزون بده بی هیچ بد
 تا که راضی گشت حرص آن جهود
 داد گوهر سنگ بستد در عوض
 دادم اسود ، ایضی آورده ام
 یسافت ایجاب و قبول هر دو ان
 از سر افسوس و طنز و غش و غل
 در جواب پرسش او خنده فرود
 در خریداری این اسود غلام
 خود بعشر اینش می بفروختم
 تو گران کردی بهایش را بیانگ
 گوهری دادی بجوزی چون صبی^۵

گفت صد خدمت کنم رفت آن زمان
 تلقه بر در زد چو در را بر گشود
 بخود و سرمست و پر آتش نشست
 این ولی الله را چون می زنی
 گفت رحمت گر همی آری بر او
 ز منش و آخر چو میسوزد دلت
 گفت صد خدمت کنم پانصد سجود
 ن سپید و دل سیاهستش، بگیر
 س فرستاد و بیاورد آن همام^۲
 نچنانکه ماند حیران آن جهود
 ز کرد استیزه و راضی نشد
 ک نصاب نقره هم بر وی فرود
 ع کرد و داد و استد بی غرض
 خیال آنکه سودی کرده ام
 عقد چون گشت بیع اندر میان
 بقره زد آن جهود سنگدل
 نقت صدیقش که این خنده چه بود
 نقت اگر جدت نبودی و عزام
 ن ز استیزه نمی افروختم
 او بنزد من نیرزد نیم دانگ
 ن جوابش داد صدیق ای غبی^۳

کینه - ۲- خرجی ، پول - ۳- بزرگوار، بخشنده - ۴- گول ، نادان - ۵- طفل

او بنزد من همی ارزد دو کون
 زر سرخ است او سیه تاب آمده
 گر مکیسی^۱ کردی در بیع بیش
 سهل دادی زانکه ارزان یافتی
 بعد از آن بگرفت او دست بلال
 آوریدش تا بنزدیک رسول
 چون بدید آن خسته روی مصطفی
 چون بلال این را شنید از مصطفی
 تا بدیری^۲ بیخود و بیهوش ماند
 مصطفی اش در کنار خود کشید
 سید کونین سلطان جهان
 گفت ای صدیق آخر گفتمت
 تو چرا تنها خریدی بهر خویش
 گفت ما دو بندگان کوی تو

من بجانش ناظرستم تو بلون
 از برای رشک این احمق کده
 دادمی من جمله ملک و مال خویش
 در ندیدی حقّه را نشکافتی
 آن زدست زخم محنت چون خلال
 که بجان او کرده بد دینش قبول
 گفت طبتم فادخلوها با بها^۳
 خر مغشیا^۴ فتاد او بر قفا
 چون بهوش آمد ز شادی اشک راند
 کس چه داند بخششی کورا رسید
 در عتاب آمد زمانی بعد از آن
 که مرا انباز کن در مکرمت
 بازگو احوال ای پاکیزه کیش
 کردمش آزاد من بر روی تو

حکایت ۲۲۹

هلال و حضرت رسول

بد هلال استاد دل جان روشنی
 سایش^۵ اسبان و نفس خویش هم
 آن امیر از حال بنده بسی خبر
 از قضا رنجور و ناقص شد هلال

سایس و بنده امیر مؤمنی
 از فراوان کس شده در پیش هم
 که نبودش جز بلیسانه نظر
 مصطفی را وحی شد غماز حال

۱ - چانه زدن ۲ - اشاره بآیه قرآن سوره ۴۰ آیه ۷۲: پاک شد پس از در درآید. ۳ - ازبای
 درافتاد در حال غش ۴ - تامدتی دراز ۵ - رام کننده اسبان

بسد زرنجوریش خواجهش بی خبر
 خفته نه روزاندر آخور^۱ محسنی
 آنکه کس بود و شهنشاه کسان
 وحیش آمد رحم حق غمخوار شد
 مصطفی بهر هلال با شرف
 در پی خورشید وحی آن مه دوان
 میر را گفتند کان سلطان رسید
 بر گمان آن ز شادی زد دودست
 چون فرود آمد ز غرفه آن امیر
 پس زمین بوس و سلام آورد او
 گفت بسم الله مشرف کن وطن
 گفتش از بهر خطاب آن محترم
 گفت روحم آن تو، خود روح چیست
 تا شوم من خاک پای آن کسی
 چون چنین گفت او و نخوت را براند
 ای عجب چون است از سقم^۲ آن هلال
 گفت ازرنجش مرا آگاه نیست
 صحبت او با ستور و استر است
 رفت پیغمبر بر رغبت بهر او
 بود آخر مظلوم و زشت و پلید
 بوی پیغمبر ببرد آن شیر نر

که بر او بد کساد و بی خطر^۱
 هیچکس از حال او آگاه نی
 عقل چون صد قلزمش هر جارسان
 که فلان مشتاق تو بیمار شد
 رفت از بهر عیادت آن طرف
 وان صحابه در پیش چون اختران
 او زشادی بی دل و جان بر جهید
 کان شهنشه بهر آن میر آمده است
 جان همی افشاند پیا مژد بشیر
 کرد رخ را از طرب چون ورد او
 تا که فردوسی شود این انجمن
 از برای دیدن تو نامدم
 هین بفرما کاین تجشم^۲ بهر کیست؟
 که بیباغ لطف تستش مغرسی^۳
 مصطفی ترک عتاب او بخواند
 که هزاران بدر هستش پایمال
 لیک روزی چند بر درگاه نیست
 سایش است و منزل او آخور است
 اندر آخور و آمد اندر جستجو
 وین همه برخاست چون الفت رسید
 همچنانکه بوی یوسف را پیدر

۱- بی ارزش ۲- طویله ۳- بمشقت انداختن ۴- مکان داشتن ۵- بیماری

اندر آمد او ز خواب از بوی او
از میان پای استوران بدید
پس ز کنج آخور آمد غرغزان^۱
پس بیمبر روی بر رویش نهاد
گفت یارا تو چه پنهان گوهری
گفت چون باشد خود آن شوریده خواب
گفت سرگین دان درون زین گونه بو
دامن پاک رسول بی ندید^۲
روی بر پایش نهاد آن پهلوان
بر سر و بر چشم و رویش بوسه داد
ای غریب عرش چونی خوشتری
که در آید در دهانش آفتاب

تمثیل ۳۴

مدح چوپان

هست این نسبت بمن مدح و ثنا
همچو مدح مرد چوپان سلیم
که بجویم اشپشت شیرت دهم
قدح او را حق بمدحی بر گرفت
هست این نسبت بتو قدح و هجا
مر خدا را پیش موسی^۳ کلیم
چارقت دوزم من و پیمشت نهم
گرتو هم رحمت کنی نبود شگفت

تمثیل ۳۵

شخصی که اسبی از امیر در خواست نمود

آن یکی اسبی طلب کرد از امیر
گفت آنرا من نخواهم، گفت چون؟
سخت پس پس میرود او سوی بن
دم^۴ این استور نفس شهوت است
گفت رو آن اسب اشهب^۱ را بگیر
گفت او وا پس رو است و بس حرون^۲
گفت دمش را بسوی خانه کن
زان سبب پس پس رود آن خودپرست

۱- نظیر، مانند ۲- برین و زانو راه رفتن ۳- سفیدبسیاهی آمیخته ۴- سرکش

حکایت ۲۴۰

افزایش یقین

همچو عیسی بر سرش گیرد فرات
گفت احمد گر یقین افزون بُدی
کایمنی از غرقه در آب حیات
خود هوایش مرکب و مأمون بُدی

حکایت ۲۴۱

پیرزن و سرخاب

بود کمپیری^۱ نود ساله کلان
چون سر سفره رخ او توی توی
ریخت دندانهایش و مو چون شیر شد
عشق شوی و شهوت و حرصش تمام
مرغ بی هنگام و راه بی رهی
عاشق میدان و اسب و پای نی
نه مر او را رَأْس مال و پایه ای
نه زبان نه گوش نه عقل و بصر
نه نیاز و نه جمالی بهر نیاز
نه رهی بیریده او نه پای راه
بود در همسایه اش سوری^۲ عجب
چون عروسی خاست رفتن آن خریف

پر تشنّج روی و رنگش زعفران
لیک دروی بود مانده عشق شوی
قد کمان و هر حسش تغییر شد
عشق صید و پاره پاره گشته دام
آتشی پُر در بُن دیگ تهی
عاشق زمر^۳ و لب و سرنای نی
نه پذیرای قبول مایه ای
نه هس و نه بیهشی و نه فکر
تو بتویش گنده مانند پیاز
نه تبش آن قحبه را نه سوز و آه
کرده بودند ای عجب او را طلب
موی ابرو پاک کرد آن مستخیف^۴

۱- پیرزن فرتوت ۲- نای زدن ۳- جشن وشادی ۴- ترسان

پیش رو آینه بگرفت آن عجوز
چند گلگونه بمالید از بطر^۱
عشرهای مصحف از جا میبرید
تا که سفره روی او پنهان شود
عشرها بر روی هر جا مینهاد
باز او آن عشرها با آن خدو^۲
باز چادر راست کردی آن نگین
چون بسی میکرد فن و آن میفتاد
شد مصور در زمان ابلیس زود
من همه عمر این نیندیشیده ام
صد بلیسی تو خمیس^۳ اندر خمیس
چند دزدی عشر از علم کتاب
عاقبت چون چادر مرگت رسد
چونکه آید خیز خیز آن رحیل
چون رخت را نیست در خوبی امید

تا بیاراید رخ و رخسار و پوز
سفره رویش نشد پوشیده تر
می بچسباند بر رو آن پلید
تا نگین حلقه خوبان شود
چونکه بر می بست چادر میقتاد
می بچسباند بر اطراف رو
عشرها افتادی از رو بر زمین
گفت صد لعنت بر آن ابلیس باد
گفت ای قحبه قدید^۴ بی ودود
نه ز جز تو قحبه ای این دیده ام
ترك من گو ای عجزه دردیس^۵
تا شود رویت ملون همچو سیب
از رخت این عشرها اندر فتد
کم شود زان پس فسون و قال وقیل
خواه گلگونه^۶ نه خواهی مدید^۷

حکایت ۲۴۲

درویش و خواجه گیلانی

گفت يك روزی بخواجه گیلی نمان پرستی نرگدا زنبیلی

۱- خود بینی ۲- آب دهان ۳- خشکیده ۴- لشکر، چون مرکب است از مقدمه و
دوجناح و قلب و ساقه ۵- فرتوت ۶- سرخاب ۷- مداد و سیاهی و سرمه

نان همی باید مرا نان ده مرا تا بگویم مر تو را این يك دعا
چون ستد زو نان بگفت ای مستعان خوش بخان و مان خود بازش رسان
گفت خان ار آنست که من دیده ام حق تو را آنجا رساند ای دژم

حکایت ۲۴۳

سائل و صاحبخانه

سائلی آمد بسوی خانه ای خشک نانه خواست یا تر نانه ای
گفت صاحبخانه نان اینجا کجاست خیره ای کی این دکان نانباست
گفت باری اندکی پیهم بیاب گفت اینجا نیست دگان قصاب
گفت مشتی آرد ده ای کدخدایا گفت پنداری که هست این آسیا
گفت باری آب ده از مکرعه^۱ گفت آخر نیست جو یا مشرعه^۲
هرچه او درخواست از نان و سبوس چربکی^۳ میگفت و میکردش فسوس
آن گدا در رفت و دامن بر کشید اندر آن خانه بجست وخواست رید
گفت هی هی گفت تن زن^۴ ای دژم تا در این ویرانه خود فارغ کنم
چون در اینجا نیست وجه زیستن بر چنین خانه بیاید ریستن^۵

حکایت ۲۴۴

طیب و بیمار

آن یکی رنجور شد سوی طیب گفت نبضم را فرو بین ای لیب
تا ز نبض آگه شوی بر حال دل که رگ دست است با دل متصل
نبض او بگرفت و واف شد ز حال که امید صحت او بد محال

۱- مشک ۲- معبر آب و نهر ۳- مسخره ۴- خاموش باش ۵- نجاست کردن

گفت هرچت دل بخواهد آن بکن
 صبر و پرهیز این مرض را دان زیان
 این چنین رنجور را گفت ای عمو
 گفت رو هین خیر بادت جان عم^۱
 بر مراد دل همی رفت او شتاب
 بر لب جو صوفیی بنشسته بود
 او قفایش دید چون تخیلی
 بر قفای صوفی آن حیرت پرست
 کآرزو را گسر نرانم تا رود
 چون زدش سیلی برآمد يك طراق
 خواست صوفی تا دوسه مشتش زند
 ليك او را خسته و رنجور دید
 بساز اندیشید او ضعف و را
 رنج دق^۲ از وی بر آورده دمار
 گفت صوفی در قصاص يك قفا
 بهر این مرده دریغ آید دریغ
 چون نمی تانست کف بر خصم زد
 رفت صوفی سوی آن سیلی زنش
 اندر آوردش بر قاضی کشان

تارود از جسمت این رنج کهن
 هرچه خواهد دل در آرش در میان
 حق تعالی اعملوا ما شئتم^۱
 من تماشای لب جو میروم
 تا که صحت را بیابد فتح باب
 دست و رو می شست و پاکی می فزود
 کرد او را آرزوی سیلی
 راست میکرد از برای صفع^۲ دست
 نی طبیبم گفت کان علت شود
 گفت صوفی هی هی ای قواد عاق^۳
 سببت و ریشش یکایک بر کند
 بس ضعیف و زار و زرد و عور دید
 گفت اگر مشتش زخم گردد فنا
 دید او را سخت رنجور و نزار
 سر نشاید باد دادن از عمی^۴
 که قصاصم افتد اندر زیر تیغ
 عزمش آمد کش سوی قاضی برد
 دست زد چون مدعی بر دامنش
 کاین خر ادبار را بر خر نشان

۳- بیماری سل

۲- سیلی زدن

۱- آیه قرآن، سوره ۴۹ آیه ۴۰: آنچه خواهید بکنید.

۴- کوری

یا بزخمِ دره^۱ ده او را جزا
 کانکه از زخم تو میرد در دمار
 گفت قاضی بَت العرش^۲ ای پسر
 کو زنده کو محلّ انتقام
 شرع بهر زندگان واغنیاست
 این بصورت گر نه در گور است پست
 بس بدیدنی مرده اندر گور تو
 گرد خشم و کینه^۳ مرده مگرد
 بر نشست او نه پشت خر سزد
 ظلم چه بود وضع غیر موضعش
 گفت صوفی پس روا داری که او
 گفت صوفی را چه باک از صفع حیز
 هین چه داری صوفیا از بیش و کم
 گفت قاضی سه درم تو خرج کن
 زار و رنجور است و درویش و ضعیف
 قاضی و صوفی بهم در قیل و قال
 بر قفای قاضی افتادش نظر
 راست میکرد از پی سیلیم دست
 سوی گوش قاضی آمد بهر راز

۱- چوب، چماق ۲- هدر ۳- ضرب المثل عربی است که: نیت الارض ثم انقش؛ در فارسی گویند: اول برادری خود را ثابت کن، بعد ادعای میراث کن.
 ۴- بیماری ۵- صورتهائی که سابقاً بر سه در حمام می کشیدند، مثل صورت رستم و سهراب.
 ۶- وزن چهار جو ۷- قرص نان

گفت هرشش را بگیرد ای دو خصم
گشت قاضی طیره صوفی گفت هی
آنچه نپسندی بخود ای شیخ دین
من حفر بترأ^۱ نخواندی از خیر

من شوم آزاد بی خرخاش^۱ و وصم^۲
حکم تو عدل است لاشک نیست غی^۳
چون پسندی بر برادر ای امین
آنچه خواندی کن عمل جان پدر

حکایت ۲۴۵

سلطان محمود و غلام

آنچه گفتیم از غلطهات ای عزیز
رحمة الله علیه گفته است
کز غزای^۴ هند پیش آن همام
پس خلیفهش کرد و بر کرسی نشاند
حاصل آن کودک بر آن تخت نزار^۵
گریه کردی اشک می راندی بسوز
از چه گریه دولتی شد ناگوار
تو بر این تخت و وزیران و سپاه
گفت گودک گریه ام زانست زار
از توام تهدید کردی هر زمان
پس پدر مر مادرم را در جواب
می نیابی هیچ نفرین دگر
سخت بی رحمی و بس سنگین دلی

هم برین بشنودم از عطار نیز
ذکر شه محمود غازی سفته است
در غنیمت او فتادش يك غلام
بر سپه بگزیدش و فرزند خواند
شسته^۶ پهلوی قباد شهریار
گفت شه او را که ای پیروز روز
فوق افلاکی قرین شهریار
پیش تخت صف زده چون مهر و ماه
که مرا مادر در آن شهر و دیار
بینمت در دست محمود ارسلان
جنگ کردی کاین چه خشم است و عتاب
زین چنین نفرین مهلك سهلتر
که بصد شمشیر او را قاتلی

۱- گفتگو و مشاجره ۲- عیب و ننگ ۳- گمراهی ۴- ضرب المثل عربی : من حفر بترأ لانیه وقع فيه . در فارسی گویند : چاه کن در ته چاه است.
۵- جنگ با کفار ۶- طلا ۷- نشسته

من ز گفت هر دو حیران گشتمی
تاچه دوزخخوست محمود ای عجب
من همی لرزیدمی از بیم تو
مادرم کو تا بیند این زمان
یا پدر کو تا مرا بیند چنین
در دل افتادی مرا بیم و غمی
که مثل گشتست در ویل و کرب
غافل از اکرام و از تعظیم تو
مر مرا بر تخت ای شاه جهان
خوش نشسته پهلووی سلطان دین

حکایت ۲۴۶

ترک و خیاط

تو بنشیندی که آن پُر قند لب؟
خلق را در دزدی آن طایفه
قصه پاره ربایسی در بُرین^۲
در سمر^۳ میخواند درزی^۴ نامه ای
چونکه دزدیهای بیرحمانه گفت
اندر آن هنگامه^۵ ترکی از خطا
بس که غدر درزیانرا ذکر کرد
گفت ای قصاص^۶ در شهر شما
گفت خیاطی است نامش پورشش
گفت من ضامن که با صد اضطراب
پس بگفتندش که از تو چست تر
تو بعقل خود چنین غره مباح
گرمتر گشت او و بست آنجا گرو

غدر^۱ خیاطان همی گفتی بشب
می نمود افسانههای سالفه^۷
می حکایت کرد او با آن و این
کرد او جمع آمده هنگامه ای
که کنند آن درزیان اندر نهفت
سخت طیره گشت از کشف غطا^۸
حیف آمد ترک را و خشم و درد
کیست^۹ استاتر در این مکر و دغا
اندر این دزدی و چستی خلق کش
او نیارد^{۱۰} برد پیشم رشته تاب
مات او گشتند، در دعوی میپر
که شوی یاوه تو در تزویرهاش
که نیارد برد نه کهنه نه نو

۱- خیانت ۲- گذشته ۳- برش ۴- قصه، افسانه ۵- خیاط، جامه دوز
۶- برافزاند برده ۷- قصه گو ۸- تواند ۹- برش ۱۰- تواند

مطمعانش^۱ گرمتر کردند زود
 که گرو این مرکب تازی من
 ورتانند برد اسبی از شما
 ترک را آن شب نبرد از فکر خواب
 بامدادان اطلسی زد در بغل
 پس سلامش کرد گرم و اوستاد
 گرم پرسیدش ز حد ترک بیش
 چون شنید از وی نوای بلبللی
 که بیر این را قبای روز جنگ
 تنگ بالا بهر جسم آرای را
 گفت صد خدمت کنم ای نو داد^۲
 پس بیمود و بدید او روی کار
 از حکایتهای میران دگر
 وز بخیلان و ز تحشیرانشان^۳
 همچو آتش کرد مقراضی برون
 يك مضاحك^۴ گفت آن چست اوستاد
 چونکه خندیدن گرفت از داستان
 پاره ای دزدید و کردش زیران
 ترک را از لذت افسانه اش

او گرو بست و رهان را بر گشود
 بدهم از دزد قماشم او بفر
 واستانم بهر رهن مبتدا
 با خیال دزد میگرد او حراب^۵
 شد بی بازار و دکان آن دغل
 جست از جا لب بترحیش^۶ گشاد
 تا فکند اندر دل او مهر خویش
 پیشش افکند اطلس استنبلی^۷
 زیر دامن واسع^۸ و بالاش تنگ
 زیر واسع تا نگیرد پای را
 دست بر دو چشم و بر سینه نهاد
 بعد از آن بگشاد لب را در فشار
 وز کرمها و عطای آن نفر^۹
 از برای خنده داد او هم نشان
 میباید و لب پر افسانه و فسون
 ترک مست از خنده شد سست و فتاد
 چشم تنگش گشت بسته آن زمان
 غیر چشم حق ز جمله آن نهان
 رفت از دل دعوی پیشانسه اش^{۱۰}

۱- آنها که او را بطمع انداخته بودند. ۲- جنگ وجدال ۳- مرجع گفتن، تعارف و تمجید
 ۴- اسلامبولی ۵- فراخ ۶- با محبت ۷- گروه ۸- تنگ داشتن نفقه بر اهل و فرزندان
 ۹- سخن خنده آور ۱۰- دعوی قلبی

اطلس چه دعوی چه رهن چی
 لابه کردش ترک کنز بهر خدا
 گفت لاغ خندمینی آن دغا
 پیاره‌ای اطلس سبک بر نیفه^۴ زد
 همچنین بار سوم تـسـرک خطا
 گفت لاغی خندمین تر^۵ از دو بار
 چشم بسته عقل بسته موله^۶
 پس سوم بار از قبا دزدید شاخ
 چون چهارم بار آن ترک خطا
 رحم آمد بر وی آن استاد را
 بوسه افشان کرد بر استاد او
 گفت درزی ترک را زین درگذر
 پس قبایت تنگ آید باز پس
 خنده چه رمزی ار دانستی^۷
 ترک خنده کن بیا ای ترک مست
 چونکه بنهاد آن قبا درزی زدست
 مخلص بشنو توئی آن ترک گول^۸
 اطلس عمرت بمقراض شهرور
 ای فسانه گشته و محو از وجود
 خندمین تر از تو هیچ افسانه نیست
 میدرد میدوزد این درزی عام^۹

ترک سرمست است در لاغ^۱ اچی^۲
 لاغ میگو کان مرا شد مغتدا^۳
 که فتاد از قهقهه او بر قفا
 ترک غافل خوش مضاحک می‌مزد
 گفت لاغی گوی از بهر خدا
 کرد او آن ترک را کلسی شکار
 مست ترک مدعی از قهقهه
 که زخندهش یافت میدان فراخ
 لاغ از آن استا همی کرد اقتضا
 کرد در باقی فن و بیداد را
 که مرا بهر خدا افسانه گو
 وای بر تو گر کنم لاغی دگر
 این کند با خویشتن خود هیچکس
 تو بجای گریه خون بگرستی
 زانکه عمرت رفت و خواهی گشت پست
 اسب را بر باد داد آن ترک مست
 عالم غدار خیاط چو غول
 برده پاره پاره خیاط غرور
 چند چند افسانه خواهی آزمود
 بر لب گور خراب خود بایست
 جامه صد سالک و صد طفل خام

۱- شوخی ۲- بترکی برادر بزرگ ۳- غذای روح ۴- بند شلوار و آن جای از شلوار که
 بند را در آن عبور دهند ۵- حیرت زده ۶- خنده آورتر ۷- چرا می‌خندی؟ اگر
 می‌دانستی، خون‌گریه می‌کردی. ۸- کودن ۹- کوردم

حکایت ۲۴۷

مرد و زن

آن یکی میشد بره سوی دکان
پای او میسوخت از تعجیل و ، راه
رو بیک زن کرد و گفت ای مستهان^۱
رو بدو کرد آن زن و گفت ای امین
بین که با بسیاری ما بر بساط
نومبین این واقعات روزگار
تو مبین تحشیر^۲ روزی و معاش
بین که با این جمله تلخیهای او

پیش ره را بسته دید او از زنان
بسته از جوق زنان همچو ماه
هین چه بسیارید ای دختر چگان
هیچ بسیاری^۳ ما منکر مبین
تنک می آید شما را انبساط^۴
کز فلک میگردد اینجا ناگوار
تو مبین این قحط و خوف و ارتعاش
مردۀ او بید و ناپروای او

حکایت ۲۴۸

هاجر ای زن با شوهر

آن یکی زن شوی خود را گفت هی
هیچ تیمارم نمیداری چرا
گفت شو من نفقه چاره میکنم
نفقه و کسوه^۱ است واجب ای صنم
آستین پیرهن بنمـود زن
گفت کز سختی تنم را میخورد
گفت ای زن یک سؤال میکنم
این درشت است و غلیظ و ناپسند
کاین درشت وزشت تر یا خود طلاق

ای مرّوت را بیک ره کرده طی^۲
تا بکی داری در این خواری مرا؟
گرچه عورم دست و پای میزنم
از منت این هر دو هست و نیست کم
بس درشت و پـر و سخ^۳ بد پیرهن
کس کسی را کسوه زینسان آورد
مرد درویشم همین آمد فتم
لیک بندیش ای زن اندیشه مند
این تو را مکروه تر یا خود فراق

۱-خوار شده ۲- خوشوقتی ۳- تنگی

۴- پوشیدنی ، لباس ۵- کثافت ، چرك

تمثیل ۳۶

ریش کشیش

عارفی پرسید از آن پیر کشیش که توی خواجه مسنّ تر یا که ریش
گفت نه من پیش از او زاییده ام بس به بی ریشی جهان را دیده ام
گفت ریشت شد سپید از حال گشت خوی زشت تو نگر دیدست وشت^۱

حکایت ۲۴۹

فقیر روزی طلب

آن یکی بیچارهٔ مفلس ز درد کوز بی چیزی هزاران زخم خورد
لابه کردی در نماز و در دعا کای خداوند نگهبان رعاً
بی ز جهدی آفریدی مرمرا بی فن من روزیم ده زین سرا
پنج گوهر دادیم در درج سر پنج حسّ دیگری هم مستر^۲
چونکه در خلاقیم تنها توی کار رزاقیم تو کن مستوی
سالها زو این دعا بسیار شد عاقبت زاری او بر کار شد
گاه بدظن میشدی اندر دعا از پی تأخیر پاداش و جزا
چون شدی نومید در جهد از کلال از جناب حق شنیدی که تعال^۳
دید در خواب اوشبی و خواب کو واقعهٔ بیخواب صوفی راست خو
هاتفی گفتش که ای دیده تعب رقعته ای در مشق و راقان^۴ طلب
خفیه زان و راق کت^۵ همسایه است سوی کاغذ پاره هاش آور تو دست
رقعه ای شکش چنین رنگش چنین پس بخوان آنرا بخلوت ای حزین

۱- نیکو و پاکیزه ۲- کله گوسفند و اصطلاحاً مردم بطور عموم ۳- مخفی ۴- بیا
۵- کاغذسازان ۶- که ترا

چون بسزدی آن ز وراق ای پسر
 تو بخوان آنرا بخود در خلوتی
 و رشود آن فاش هم غمگین مشو
 و رکشد آن دیر هین زنه‌سار تو
 این بگفت و دست خود آن مژده ور
 چون بخویش آمد زغیت آن جوان
 چون سپاه زنگ پنهان شد ز روم
 جانب دکان وراق آمد او
 پیش چشمش آمد آن مکتوب زود
 در بغل زد گفت خواجه خیر باد
 رفت گنج خلوتی آنرا بخواند
 که بدینسان گنج نامه بی بها
 اندر آن رقعہ نوشته بود این
 آن فلان قبّه که در وی مشهد است
 پشت کن در قبّه رو در قبله آر
 چون فکندی تیر از قوس ای سعادت
 پس کمائی سخت آورد آن فتی^۱
 پس کلند آورد و بیل او شاد شاد
 کند شد هم او وهم بیل و تبر
 همچنین هر روز تیر انداختی

پس برون رو زانبه‌سی و شور و شر
 هین مجو در خواندن او شرکتی
 که نیابد غیر تو زان نیم جو
 ورد خود کن دمبدم لاتقنطوا^۱
 بر دل او زد که روزحمت بپر
 می نکنجید از فرح اندر جهان
 تیغ زد خورشید و پیدا شد علوم
 دست می برد او بمشقی سو بسو
 با علاماتی که هاتف گفته بود
 این زمان و امیرسم ای اوستاد
 وز تحیر واله و حیران بماند
 چون فتاده ماند اندر مشقهها
 که برون شهر گنجی دان دفین^۲
 پشت او در شهر ورو در فد فد^۳ است
 وانگهان از قوس تیری در گذار
 برکن آن موضع که تیرت اوفتاد
 تیر پرائید در صحن فضا
 کند آن موضع که آن تیر اوفتاد
 خود ندید از گنج پنهانی ائر
 لیک جای گنج می نشاختی

۱- آیه قرآن سوره ۲۹ آیه ۵۴ ولاتقنطوا من رحمة الله : از رحمت خدا مأیوس مشوید. ۲- زیر خاک شده
 ۳- صحرا و بیابان ۴- نیکبخت ۵- جوان

چونکه این را پیشه کرد او بر دوام
هر کسی در گفتگوی او قنّاد
هر کسی در گفتگوی فاسدی
پس خبر کردند سلطان را از این
عرضه کردند آن سخن را زیر دست
چون شنید آن شخص کاین باشه^۱ رسید
پیش از آن کاشکنجه بیند زان قباد
گفت تا این رقعہ را یابیده‌ام
خود نشد یک حبّه زان گنج آشکار
رفت ماهی تا چننیم تلخکام
بو که بخت بر کند زین کان غظام
مدّت شش ماه افزون پادشاه
هر کجا سخته کمائی بود چست
چونکه تعویق آمد اندر عرض و طول
دشتهارا گزگز آن شه چاه کند
پس طلب کرد آن فقیر درد مند
گفت گیر این رقعہ کش آثار نیست
نیست این کار کسی کش هست کار
سخت جانی باید این فنّ را چو تو
گر نیابی نبودت هرگز ملال
گشت ایمن او ز خصمان وز نیش

فجفجی^۱ در شهر افتاد و عوام
کاینچنین بازی نباشد در نهاد
هر طرف برخاسته یک حاسدی
آن گروهی که بدند اندر کمین
کان فلانی گنج نامه یافته است
جز که تسلیم و رضا چاره ندید
رقعه را آورد و پیش او نهاد
گنج نه و رنج بی حدّ دیده‌ام
لیک پیچیدم بسی من همچومار
که زیان و سود این بر من حرام
ای شه پیروز جنگ و دزگشا
تیر می انداخت و برمی کند چاه
تیر داد انداخت و هر سو گنج جست
شاه شد ز آن گنج دل سیر و ملول
می ندید از گنج او جز ریشخند
رقعه را از خشم پیش او فکند
تو بدین اولیتری کت کار نیست
که بسوزد گل بگردد گرد خار
تو که جان داری سخت این را بجو
ور بیابی رو تو را کردم حلال
رفت و می پیچید در سودای خویش

گفت آن درویش ای دانای راز
دیو حرص و آرز و مستعجل تکی
من ز دیگی لقمه‌ای نند و ختم
اندر این بود او که الهام آمدش
کو بگفت در کمان تیری بنه
او نگفت که کمان را سخت کش
از فضولی تو کمان افراستی
ترك این سخته کمانی رو بگو
چون بیفتد تیر آنجا میطلب
آنچه حق است اقرب از جبل‌الورید^۱
ای بسا علم و ذکوات و فطن

از پی این گنج کردم یاوه تاز
نی تائی جست و نی آهستگی
کف سیه کردم دهان را سوختم
کشف شد آن مشکلات از ایزدش
کی بگفتند که اندرکش توزه
در کمان نه گفت او نی پُر کنش
صنعت قوآسی^۱ برداشتی
در کمان نه تیر و پُریدن مجو
زور بگذار و بزاری جو زهب
تو فکنده تیر فکرت را بعید
گشته رهرو را چو غول و راه زن

حکایت ۲۵۰

شیخ خرقانی و هرید

رفت درویشی ز شهر طالقان
کوهها بیرید و وادی دراز
آنچه از ره دید و از رنج و ستم
چون بمقصد آمد از ره آن جوان
چون بصد حرمت بزد حلقه درش
که چه میخواهی بگوای بوالکرم؟
بهر صیت بوالحسین خارقان
بهر دید شیخ با صدق و نیاز
گرچه در خورد است کوتاه میکنم
خانه آن شاه را جست او نشان
زن برون کرد از ره روزن سرش
گفت بر قصد زیارت آمدم

۱- کمان کشی ۲- آیه قرآن: نحن اقرب الیه من جبل‌الورید : ما باو از رگه کردن نزدیکتریم . قرآن

خنده‌ها زد او که خه‌خه ریش^۱ بین خود تو را کاری نبود آنجایگاه اشتهای گول‌گردی آمدت یا مگر دیوت دو شاخه بر نهاد گفت نافرجام و فحش و دمدمه^۲ از مثل وز ریشخند بیحساب اشکش از دیده بجست و گفت او گفت آن سالوس^۳ زرقاق^۴ تهی صد هزاران خام ریشان همچو تو گر نبینیش و سلامت و اروی لاف‌کیشی کاسه‌لیسی طبیل‌خوار سبطیند این قوم و گوساله پرست بانگ زد بروی جوان و گفت بس ترهات^۵ چون تو ابلیسی مرا من بیادی نامدم همچون سحاب^۶ هر که بر شمع خدا آرد پفو رو دعا کن که سگ این موطنی بعد از آن پرسیان شد او از هر کسی پس کسی گفتش که آن قطب دیار آن مرید ذوالفقاراندیش تفت

این سفر گیری و این تشویش بین که بیپه‌وده کنی این عزم راه ؟ یا ملولی^۷ وطن غالب شدت بر تو و سواس سفر را در کشاد می‌تتاتم باز گفتن آنهمه آن مرید افتاد در غم واضطراب باهمه آن شاه شیرین نام کو؟ دام گولان و کمند گم‌رهی اوفتاده از وی اندر صد عتو^۸ خیر تو باشد نگردی زو غوی^۹ بانگ طبلس رفته اطراف دیار در چنین گاوی چه می‌مالند دست روز روشن از کجا آمد عس^{۱۰} کی بگرداند زخاک این سرا تا بگردی باز کردم زین جناب شمع کی میرد بسوزد پوز او ورنه اکنون کردمی من کردنی شیخ را می‌جست از هرسو بسی رفت تا هیزم کشد از کوهسار در هوای شیخ سوی بیشه رفت

۴- نیرنگ باز ۵- سرکشی ۶- گمراه

۱- احمق ۲- افسون ۳- ریاکار
۷- شگرد ۸- سخنان یارو ۹- ابر

دیو می آورد پیش هوش مرد
 کاین چنین زن را چرا آن شیخ دین
 ضد را با ضد ایناس^۱ از کجا
 باز او لاحول می گفت آتشین
 باز نفسش حمله می آورد زود
 که چه نسبت دیو را با جبرئیل
 اندر این بود او که شیخ نامدار
 شیر غران هیزمش را می کشید
 تازیانه ش مارنر بود از شرف
 دیدش از دور و بخندید آن خدیو
 خواند بروی یک بیک آن ذوفنون
 بعد از آن در مشکل انکار زن
 گر نه صبرم می کشیدی بارزن
 من نیم در امر و فرمان نیم خام

وسوسه تا خفیه گردد مه زگردد
 دارد اندر خانه یار و همنشین
 با امام الناس، نسناس از کجا
 کاعراض من برو کفر است و کین
 زین تعرض با دلش چون کاه دود
 که بود با او بصحبت هم مقیل
 شد پدید از دور بر شیری سوار
 بر سر هیزم نشسته آن سعید
 مار را بگرفته چون خرزن^۲ بکف
 گفت آنرا مشنوی مقتون زدو
 آنچه در ره رفت بر وی تا کنون
 بر گشاد آن خوش سراینده دهن
 کی کشیدی شیر نر بیگار من
 تا بیندیشم من از تشنیع^۳ عام

حکایت ۲۵۱

معجزه هود

هود گرد مؤمنان خطی کشید
 مؤمنان از دست باد ضایره^۴
 تا ز باد آن قوم اورنجی ندید
 جمله بنشستند اندر دایره

۱- انس گرفتن ۲- تازیانه ۳- بدگفتن ، سرزنش کردن ۴- ضرر رساننده

باد طوفان بود و کشتی لطف هو بس چنین کشتی و طوفان دارد او^۱

حکایت ۲۵۲

مسلم و یهود و ترسا

تا نگردی ممتحن اندر هنر
همرهی کردند باهم در سفر
چون خرد بانفس و با آهرمنی
همره و همسفره پیش همدگر
مشرقی و مغربی قانع بهم
روزها باهم زسرما و ز برف
هدیه شان آورد حلوا مقبلی^۲
محسنی از مطبخ «اثنی قریب»^۳
برد آنکه در ثوابش بود امل^۴
بود صائم روز آن مؤمن مگر
بود مؤمن مانده در جوع شدید
امشبان بنهیم و فردایش خوریم
صبر را بنهیم تا فردا بود
قصد تو آنست تا تنها خوری
چون خلاف افتاد تا قسمت کنیم
هر که خواهد قسم خود پنهان کند
گوش کن قسام^۵ فی النار از خبر

يك حکایت بشنو اینجا ای پسر
آن جهود و مؤمن و ترسا مگر
با دو گمره همره آمد مؤمنی
مرغزی و رازی افتند در سفر
کرده منزل شب بيك موضع بهم
مانده در منزل زره خرد و شگرف
چون رسیدند این سه همره منزلی
برد حلوا نزد آن هر سه غریب
نان گرم و صحن^۴ حلوی عسل
تخمه^۱ بودند آن دویگانه زخور
چون نماز شام آن حلوا رسید
آن دو کس گفتند ما از خور پریم
گفت مؤمن امشب این خورده شود
پس بدو گفتند زین حکمت گری
گفت ای یاران نه که ما سه تنیم
هر که خواهد قسم خود بر جان زند
آن دو گفتندش ز قسمت در گذر

۱- این مطلب را مولانا يك بار در دفتر اول، تمثیل دوم همین کتاب، يك بار هم در دفتر ششم تمثیل ۴۰ کتاب تکرار کرده.
۲- نيك بخت ۲- آیه قرآن سوره البقره، آیه ۱۸۲ ۴- طبق ۵- امیدواری
۶- هیضه، سوء هاضمه بر اثر امتلاء ۷- قسمت کننده در آتش است.

قصدها آن کآن مسلمان غم خورد
 بود مغلوب او بتسلیم و رضا
 پس بختند آن شب و برخاستند
 روی شستند و دهان و هریکی
 یک زمانه هر یکی آورد رو
 مؤمن و ترسا، جهود و گبر و مغ
 این سخن پایان ندارد هر سه یار
 آن یکی گفتا که هر یک خواب خویش
 هر که خوابش بهتر این را او خورد
 آنکه اندر عقل بالاتر رود
 پس جهود آورد آنچه دیده بود
 گفت در ره موسیم آمد پیش
 در پی موسی شدم تا کوه طور
 هم من و هم موسی و هم کوه طور
 باز املاکی^۱ همی دیدم شگرف
 حلقه دیگر ملایک مستعین
 زین نمط میگفت احوال آن جهود
 بعد از آن ترسا درآمد در کلام
 پس شدم با او بچارم آسمان
 خود عجبهای قلاع آسمان
 پس مسلمان گفت کای یاران من

شب بر او در بینوائی بگذرد
 گفت سمعاً طاعة^۲ اصحابنا
 بامدادان خویش را آراستند
 داشت اندر ورود راه و مسلکی
 سوی ورد خویش از حق فضل جو
 جمله رو را سوی آن سلطان الغ
 رو بهم کردند آن دم یاروار
 آنچه دید او دوش گو آور پیش
 قسم هر مفضول را افضل برد
 خوردن او خوردن جمله بود
 تا کجا شب روح او گردیده بود
 گربه بیند دنبه اندر خواب خویش
 هر سه تن گشتیم ناپیدا ز نور
 هر سه گم گشتیم از اشراق نور
 صورت ایشان بد از اجرام برف
 صورت ایشان بجمله آتشین
 بس جهودی کاخرش محمود بود
 که مسیحم رو نمود اندر منام^۳
 مرکز و مشوای^۲ خورشید جهان
 نسبتش نبود بآیات جهان
 پیشم آمد مصطفی سلطان من

۳- جایگاه

۲- خواب

۱- جمع ملك، فرشتگان

پس مرا گفت آن یکی برطور تاخت
 وان دگر را عیسی صاحب قران
 خیز ای پس مانده دیده ضرر
 آن دوفاضل فضل خود دریافتند
 ای سلیم گول^۱ واپس مانده هین
 پس بگفتندش که آنکه تو حریص
 گفت چون فرمود آن شاه مطاع
 پس بگفتندش که والله خواب راست

با کلیم حق و نرد عشق باخت
 برد بر اوج چهارم آسمان
 باری این حلوا و یخنی را بخور
 با ملایک از هنر دریافتند
 بر چه و بر کاسه حلوا نشین
 ای عجب خوردی ز حلوا و خبیص^۲
 من که بودم تا کنم زان امتناع
 تو بدیدی و به از صد خواب ماست

حکایت ۲۵۳

شتر و گاو و قوچ

اشتر و گاو و قوچی در پیش راه
 گفت قوچ بخش ار کنیم این را یقین
 لیک عمر هر که باشد بیشتر
 گفت قوچ با گاو و اشتر ای رفاق
 هر یکی تاریخ عمر ابدا کنید
 گفت قوچ مرج^۳ من اندر آن عهد
 گاو گفتا بوده ام من سال خورد
 جفت آن گاو کش آدم جد خلق
 چون شنید از گاو و قوچ اشتر شکفت
 بر هوا برداشت آن بند قصیل

یافتند اندر روش بندی گیاه
 هیچیک از ما نگردد سیر ازین
 این علف او راست اولی گو بخور
 چون چنین افتاد ما را اتفاق
 پیر تر اولی است باقی تن زیند
 با قوچ قربان اسماعیل بود
 جفت آن گاوی کش آدم جفت کرد
 در زراعت بر زمین میکرد فلق^۴
 سر فرود آورد و آنرا بر گرفت
 اشتر بختی^۵ سبک بی قال و قیل

۳- چمن، مرتع ۴- شکافتن و شخم زدن

۱- کودن و ابله ۲- حلوا، خرما و روغن ۳- مرج ۴- شتر قوی ۵- شتر قوی

که مرا خود حاجت تاریخ نیست کاین چنین جسمی و عالی گردنی است
خود همه کس داند ای جان پدر که نباشم از شما من خردتر

حکایت ۲۴۴

پادشاه و مرد افتاده

سوی جامع می شد آن یک شهریار خلق را میزد نقیب و چو بدار
آن یکی را سر شکستی چوب زن وان دگر را بر دریدی پیرهن
در میانه بیدلی ده چوب خورد بیگناهی که برو از راه برد^۱
خون چکان رو کرد با شاه و بگفت ظلم ظاهر بین چه پرسی از نهفت
خیر تو این است جامع میروی تا چه باشد شر و وزرت ای غوی^۲

حکایت ۲۵۵

ملک قرمد و دلقک

سید ترمد که آنجا شاه بود مسخره او دلقک آگاه بود
داشت کاری در سمرقند او مهم جست الاغی تا شود او مستم^۳
زد منادی هر که اندر پنج روز آردم ز آنجا خبر بدهم کنوز^۴
بخشم او را زر و گنج بیشمار تا شود میر و عزیز اندر دیار
دلقک اندر ده بد و آن را شنید بر نشست و تا بترمد می دويد
مرکبی دو اندر آن ره شد سقط از دو نیدن فرس را زان نمط^۵
پس بدیوان در دويد از گورد راه وقت ناهنگام ره جست او بشاه
فجفجی^۶ در جمله دیوان فتاد شورشی در وهم آن سلطان فتاد
خاص و عام شهر را شد دل ز دست تا چه تشویش و بلا حادث شدست

۱- که از سر راه دور شو ۲- گمراه ۳- انجام دهنده کاری ۴- گنج ها
۵- گونه ۶- پیچ

یا عدوی قاهری در قصد ماست
 که زده دلّک بسیران^۱ درشت
 جمع گشته بر سرای شاه خلق
 از شتاب او وجد و اجتهاد
 آن یکی دودست بر زانو زنان
 از نفیر و فتنه و خوف و نکال^۲
 هر یکی فالی همی زد از قیاس
 راه جست و راه دادش شاه زود
 هر که میپرسید حالی زان ترش
 کرد اشارت دلّک ای شاه کرم
 بوکه^۳ باز آید بمن عقلم دمی
 بعد یک ساعت که شاه از وهم و ظنّ
 کو ندیده بود دلّک را چنین
 دائماً دستان ز لاغ^۴ افراشتی
 آنچنان خندانش کردی در نشست
 هم ز زور خنده خوی^۵ کردی تنش
 باز امروز اینچنین زرد و ترش
 وهم در وهم و خیال اندر خیال
 که دل شه با غم و پرهیز بود
 جای تخت او سمرقند گزین

یا بلای مهلکی از غیب خاست
 چند اسب قیمتی در راه کشت
 تا چرا آمد چنین اشتاب دلّق
 غلغل و تشویش در ترمذ فتاد
 وان دگر از وهم و او بلی کنان
 هر دلی رفته بصد کوی خیال
 تا چه آتش اوفتاد اندر پلاس
 چون زمین بوسید گفتش هی چه بود؟
 دست بر لب می نهاد او که خمش
 یکدمی بگذار تا من دم زنم^۶
 که فتادم در عجایب عالمی
 تلخ گشتش هم گلو و هم دهن
 که از او خوشتر نبودش همنشین
 شاه را بس شاد و خندان داشتی
 که گرفتی شه شکم را با دو دست
 رو در افتادی ز خنده کردنش
 دست بر لب می زند کای شه خمش
 شاه را تا خود چه آید از نکال
 زانکه خوارم شاه بس خونریز بود
 بد وزیری داهی^۷ او را همنشین

۱- سیر کردن ۲- بدعاقبتی ۳- تا نفس تازه کنم ۴- شاید که ۵- افسانه
 ۶- وشوخی ۷- عرق ۸- بسیار زیرک

بس شهان آنطرف را کشته بود
 وین شه ترمذ از او در وهم بود
 گفت زوتر^۱ بازگو تا حال چیست؟
 گفت من درده شنیدم آنکه شاه
 که کسی خواهم که تازد در سه روز
 کنجها بدهم ورا اندر عوض
 من شتابیدم بر تو بهر آن
 اینچنین چستی نیاید از چو من
 گفت لعنت بر چنین زودیت باد
 از برای اینقدر ای خام ریش^۲
 پس وزیرش گفت ای حق را^۳ستن^۴
 دلقک از ده بهر کاری آمدست
 زاب و روغن کهنه را نو میکند
 غمد^۵ را بنمود^۶ و پنهان کرد تیغ
 گفت دلقک با فغان و با خروش
 بس گمان و وهم آید در ضمیر
 شه نگیرد آنکه می رنجاندش
 گفت صاحب پیش شه جا گیر شد
 گفت دلقک را سوی زندان برید
 میزیندش چون دهل اشکم تهی

یا بحیلت یا بسطوت ، آن عنود^۱
 وز فنّ دلقک خود آن و همش فزود
 اینچنین آشوب و شور تو ز کیست؟
 زد منادی بر سر هر شاهراه
 تا سمرقند و دهم او را کنوز
 چون شود حاصل ز پیغامش غرض
 تا بگویم که ندارم آن توان
 باری این او مید را بر من متن
 که دو صد تشویش در شهر اوقتاد
 آتش افکندی در این مرج^۲ و حشیش^۳
 بشنو از بنده^۴ کمینه يك سخن
 رای او گشت و پشیمان زان شدست
 او بمسخرگی برون شو می کند
 باید افشردن مر او را بی دریغ
 صاحبها در خون این مسکین مکوش
 کان نباشد حق و صادق ای امیر
 از چه گیرد آنکه می خندانندش
 کاشف این مکر و این تزویر شد
 چاپلوس و زرق او را کم خرید
 تا دهل وار او دهد تان آگهی

۱- بدخو و دشمن ۲- زودتر ۳- ابله
 ۴- نشان داد ۵- غلاف

۴- چراگاه ۵- گیاه خشک ۶- ستون

گفت دلقک کای ملک آهسته باش
تا بدین حد چیست تعجیل نغم
صدقه نبود سوختن درویش را
گفت شه نیکوست خیر و موقعش
موضع شه رخ نهی ویرانی است
بزم و زندان هست هر بهرام را
گفت دلقک من نمیگویم گذار
مشورت کن با گروه صالحان
روی حلم و مغفرت را کم خراش
می نمی‌پریم بدست تو درم
کور کردن چشم حلم اندیش را
لیک چون خیری کنی در موضعش
موضع شه اسب هم نادانی است
بزم مخلص را و زندان خام را
لیک میگویم تحرّی^۱ پیش آر
بر پیمبر امر شاورهم^۲ بدان

حکایت ۲۵۶

موش و چغز و زاغ

از قضا موشی و چغزی^۱ با وفا
هر دو تن مربوط میقتانی شدند
نرد دل با همدگر میباختند
هر دو را دل از تلاقی متسع^۲
دل که دلبر دید کی ماند ترش
این سخن پایان ندارد گفت موش
وقتها خواهم که گویم با تو راز
براب جو من تو را نعره زنان
من بدین وقت معین ای دلیر
گفت کای یار عزیز مهر کار
بر لب جو گشته بودند آشنا
هر صباحی گوشه‌ای می‌آمدند
از وساوس سینه می‌پرداختند
همدگر را قصه خوان و مستمع
بلبلی گل دید کی ماند خمش
چغز را روزی که ای مصباح هوش
تو درون آب داری ترکتاز
نشنوی در آب از عاشق فغان
می نگردم از محاکات تو سیر
من ندارم بی رخت یک دم قرار

۱- تحقیق، جستجو ۲- اشاره به کلام الهی و شاورهم فی الامر، قرآن سوره آل عمران، آیه ۵۳
۳- وزغ ۴- باز و گشاده

شب قرار و سلوت^۱ و خوابم توی
 وقت و بیوقت از کرم یادم کنی
 با هر استسقا قرین جوع البقر^۲
 لیک شاه رحمت و وهابیسی
 که گه و بیگه بخدمت می رسم
 تا ترا از بانگ من آگه کند
 آخر آن بحث آن آمد قرار
 تا ز جذب رشته گیرد کشف راز
 بسته باشد دیگری بر پای تو
 اندر آمیزیم چون جان با بدن
 زان سر دیگر تو برپا عقده^۳ زن
 مر تو را نک^۴ شد سر رشته پدید
 که مرا در عقده آرد این خمیث
 هست بر لپهای جو بر گوش ما
 بر امید وصل چغز با رشد
 که سر رشته بدست آورده ام
 در شکار موش و پردش زان مکان
 منسحب^۵ شد چغز نیز از قعر آب
 در هوا آویخته پا در رتم^۶
 چغز آبی را چگونه کرد صید

روز نور و مکسب و متابم توی
 از مرّوت باشد ارشادم کنی
 پانصد استسقا^۷ستم اندر جگر
 ای اخی من خاکی ام تو آبی
 آنچنان کن از عطا و از قسم^۸
 یا رسولی یا نشانی کن مدد
 بحث کردند اندر این کار آن دو یار
 که بدست آرند یک رشته دراز
 یک سری بر پای این بنده دو تو
 تا بهم آیم زین فن ما دو تن
 این سر رشته گره بر پای من
 تا توانم من در این خشکی کشید
 تلخ آمد بر دل چغز این حدیث
 این سخن پایان ندارد موش ما
 آن سرشته عشق رشته میکشد
 می تند بر رشته دل دمبدم
 چون غراب^۹ البین آمد ناگهان
 چون بر آمد بر هوا موش از غراب
 موش در منقار زاغ و چغز هم
 خلق میگفتند زاغ از مکر و کید

۱- آرامش ۲- مرضی که بیمار آب بسیار خورد ۳- گرسنگی ۴- بهره و قسمت ۵- گره
 ۶- اینک ۷- کلاغ ۸- جلب شده ۹- ریسمانی که بانگش بلند که چیزی را بخاطر آورد

چون شد اندر آب و چو نوش در ربود
چغز میگفت این سزای آن کسی
ای فغان از یار ناجنس ای فغان
همنشین نیک جوید ای مهان
چغز آبی کسی شکار زاغ بود؟
کو چو بی آبان شود جفت خسی

حکایت ۲۵۷

سیلی نقد

صوفیی را گفت خواجه سیم پاش
یک درم خواهی تو امروز ای شهم
گفت دی نیم درم راضی ترم
سیلی نقد از عطای نسیه به
کای قدمهای تو را جانم فراش
یا که فردا چاشتگاهی سه درم؟
ز آنکه امروز این و فردا صد درم
نک قفا پیشت کشیدم نقد ده

حکایت ۲۵۸

شاه و دزدان شبگرد

شب چو شه محمود بر می گشت فرد
پس بگفتندش کیبی ای بوالوفا
آن یکی گفت ای گروه مکر کیش
تا بگوید با حریفان در سمر^۲
آن یکی گفت ای گروه فن فروش
که بدانم سگ چه میگوید بیانک
آن دگر گفت ای گروه زر پرست
هر که را شب بینم اندر قیروان^۳
گفت یک خاصیتم در بازو است
با گروهی قوم دزدان باز خورد
گفت شه، من هم یکی ام از شما
تا بگوید هر یکی فرهنگ خویش
کو چه دارد در جیب^۴ از هنر
هست خاصیت مرا اندر دو گوش
قوم گفتندش ز دیناری دو دانگ
جمله خاصیت مرا چشم اندر است
روز بشناسم مر او را بی گمان
که ز من نقبها یا زور دست

۱- مردم بی آبرو ۲- پای انداز ۳- افسانه ، حکایت ۴- شهری در شمال افریقا واقع در تونس

کار من در خاکها بو بینی است
 که کمندی افکنم طول علم^۱
 مر تو را خاصیت اندر چه بود؟
 که رهانم مجرمان را از نقم^۲
 چون بجنبد ریش من ایشان رهند
 چون خلاص روز محنتمان توی
 سوی قصر آن شه میمون شدند
 گفت میگوید که سلطان با شماست
 گفت کاین هست از وثاق بیوه‌ای
 تا شدند آن سوی دیوار بلند
 گفت خاک مخزن شاهی است فرد
 هر یکی از مخزن اسبابی کشید
 قوم بردند و نهان کردند تفت
 حلیه و نام و پناه و راهشان
 روز در دیوان بگفت آن سرگذشت
 تا که دزدان را گرفتند و بیست
 وز نهیب جان خود لرزان شدند
 یار شبشان بود آن شاه چو ماه
 روز دیدی بسی شکش بشناختی
 بود با ما دوش شبگرد و قرین
 این گرفت ما هم از تفتیش اوست

گفت يك خاصیت در بینی است
 گفت نك يك خاصیت در پنجه‌ام
 پس پرسیدند از شه کای سند
 گفت در ریشم بود خاصیت
 مجرمان را چون بجلا‌دان دهند
 قوم گفتندش که قطب ما توی
 بعد از آن جمله بهم بیرون شدند
 چون سگی بانگی بزرد از دست راست
 خاک بو کرد آن دگر از ربوه‌ای^۲
 پس کمند انداخت استاد کمند
 جای دیگر خاک را چون بوی کرد
 نقب زن زد نقب و در مخزن رسید
 بس زر و زربفت و گوهرهای زفت
 شه معین دید منزلگاهشان
 خویش را دزدید از ایشان بازگشت
 پس روان گشتند سرهنگان مست
 دست بسته سوی دیوان آمدند
 چونکه استادند پیش تخت شاه
 آن که شب بر هر که چشم انداختی
 شاه را بر تخت دید و گفت این
 آنکه چندین خاصیت در ریش اوست

۳- بسته

۲- جمع اقامت بمعنی انتقام، کینه‌کشی

۱- کوه بلند

رو بشه آورد چون تشنه بابر
گفت ما کشتیم چون جان بند طین^۱
آنکه بود اندر شب قدر آن بدر
آفتاب جان توی در روز دین
وقت آن شد ای شه مکتوم سیر
کز کرم ریشی بجنابانی بخیر

حکایت ۲۵۹

گوهر شبچراغ

گاو آبی گوهر از بحر آورد
می‌چرد در نور گوهر آن بقر
بنهد اندر مرج^۲ و گردش می‌چرد
ناگهان گردد ز گوهر دور تر
تا شود تاریک مرج و سبزه گاه
گاو جویان مرد را با شاخ سخت
تا کند آن خصم را در شاخ درج
آید آنجا که نهاده بد گهر
پس ز طین بگریزد او ابلیس وار
گاو کی داند که در گل گوهر است
کلیس از متن طین کور و کر است

حکایت ۲۶۰

رفتن عبدالغوث نزد پریان

بود عبدالغوث همجنس پری
شد زنش را نسل از شوی دگر
چون پری نه سال در پنهان پری
وان یتیمانش زمرکش در سمر
زو طمع ببرید هم زن هم پسر
مدتی بگذشت و زو نامد خیر

۱- گل و خاک و اینجا مقصود بدن است .
۲- چراگاه
۳- گل و لجن

که مر او را گرگ زد یا رهنی
جمله فرزندان در اشغال مست
بعد نه سال آمد او هم عاریه
یک مهی فرزند و زن را دید باز
برد همجنسی^۱ پریانش چنان
یا فتاد اندر چهی یا مکمنی^۱
خود نگفتندی که بابایی بدست
گشت پیدا باز شد متواریه^۲
گشت پنهان کس ندیدش باز راز
که رباید روح را زخم سنان

حکایت ۲۶۱

مرد مفروض

آن یکی درویش ز اطراف دیار
نه هزارش وام بود از زر مگر
محتسب بود او بدل بحر آمده
حاتم ار بودی گدای او شدی
بر امید او بیامد آن غریب
بر درش بود آن غریب آموخته
هم بیشت آن کریم او وام کرد
لا ابالی گشته بود و وام جو
آن غریب ممتحن از بیم وام
شد سوی تبریز و کوی گلستان
ساربانان بار بگشا ز اشتران
چون وثاق^۳ محتسب جست آن غریب
او پسریر^۴ از دار دنیا نقل کرد

جانب تبریز آمد وام دار
بود در تبریز بدرالدین عمر
هر سر مویش یکی حاتمکده
سر نهادی خاکپای او شدی
کو غریبان را بدی خویش و نیب
وام بیحد از عطایش توخته^۵
چون بیخششهاش واثق بود مرد
بر امید قلزم اکرام خو
در ره آمد سوی آن دارالسلام
خفته اومیدش فراز گلستان^۶
شهر تبریز است و کوی گلستان
خلق گفتندش که بگذشت آن حبیب
مرد و زن از واقعه^۷ او روی زد

۱- کمینگاه ۲- پنهان و متواری ۳- جمع کرده ۴- بر پشت خوابیدن ۵- اطاق ،
حجره ، خانه ۶- پزیروز

نعره‌ای زد مرد و بیهوش اوقناد
 پس کلاب و آب بر رویش زدند
 تا بشب بیهوش بود و بعد از آن
 چون بیهوش آمد بگفت ای کردگار
 گرچه خواجه بس سخاوت کرد وجود
 این سخن پایان ندارد آن غریب
 واقعه آن وام او مشهور شد
 از پی توزیع کرد شهر گشت
 هیچ ناورد از ره کدیه^۲ بدست
 پایمرد آمد بدو دستش گرفت
 گفت چون توفیق یابد بنده‌ای
 مال خود ایشار راه او کند
 شکر میکنم مر خدا را در نعم
 چون بگور آن ولینعمت رسید
 گفت ای پشت و پناه هر نبیل^۴
 پشت ما گرم از تو بود ای آفتاب
 تو نمردی نازو بخت ما بمرد
 بی نهایت آمد آن خوش سرگذشت
 پایمردش سوی خانه خویش برد
 لوتش^۷ آورد و حکایتهاش گفت

گویا او نیز در پی جان بداد
 هم‌رهان بر حالتش گریان شدند
 نیم مرده بازگشت از غیب جان
 مجرمم بودم بخلق امیدوار
 هیچ آن کفو عطای تو نبود
 گریه کرد از درد آن مرد لبیب^۱
 پایمرد^۲ از درد او رنجور شد
 وز طمع میگفت هر جا سرگذشت
 غیر صد دینار آن کدیه پرست
 شد بگور آن کریم بس شگفت
 که کند مهمانی فرخنده‌ای
 جاه خود ایشار جاه او کند
 نیز میکنم شکر و ذکر خواجه هم
 گشت گریان زار و آمد در نشید
 مرتجی^۵ و غوث^۶ ابناء السبیل
 رونق هر قصر و گنج هر خراب
 عیش ما و رزق مستوفی بمرد
 چون غریب از گور خواجه بازگشت
 وجه صد دینار را با او سپرد
 کز امید اندر دلش صد گل شگفت

۱- خردمند ۲- شفیق ، دستگیر ۳- کدانی
 ۴- پناه و اماندگان راه ۵- مایه امید ۶- غدا

۷- بزرگ

نیمشب بگذشت و افسانه کنان
دید پامرد آن همایون خواجه را
خواجه گفت ای پامرد با نمک
لیک پاسخ دادم فرمان نبود
بشنو اکنون راز مهمان جدید
هم شنیده بودم از و امش خبر
که وفای وام او هست آن و بیش
وام دارد از ذهب او نه هزار
فضله^۲ ماندزین بسی گو خرج کن
خواستم تا آن بدست خود دهم
خود اجل مهلت ندادم تا که من
لعل و یساقوت است بهر وام او
در فلان طاقیش مدفون کرده‌ام
و ارنانم را سلام من بگویی
تا ز بسیاری آن زر نشکهند^۱
ور بگوید او نخواهم این فره
زانچه دادم باز نستانم فقیر
بهر او بنهاده‌ام آن از دو سال
بزر جهید از خواب انگشتک زنان
گفت مهمان در چه سوداهاستی
تا چه دیدی خواب دوش ای بوالعلا

خوابشان انداخت تا مرعای^۱ جان
اندر آن شب خواب بر صدر سرا
آنچه میگفتی شنیدم یک یک
بی اشارت لب تنانستم گشود
من همی دیدم که او خواهد رسید
بسته بهر او دو سه پاره گهر
تا که ضیفم^۲ وانگردد سینه ریش
وام را از بعض این گوبر گزار
در دعایی گو مرا هم درج کن
در فلان دفتر نوشته است آن رقم
خفیه بسپارم بسو در^۳ عدن
در خنور^۴ وی نوشته نام او
من غم آن یار پیشین^۵ خورده‌ام
و این وصیت را بیان کن موبموی
بی گرانی پیش آن مهمان نهند
گو بگیر و هر که را خواهی بده
سوی پستان باز ناید هیچ شیر
کرده‌ام من نذرها با ذوالجلال
که غزل خوانان و گه نوحه کنان
پایمردا مست و نخوش برخاستی
که نمیکنجی تو در شهر و فلا^۶

۱- چراگاه
۲- مهمان من
۳- زیادی

۴- کوزه و خم
۵- قبلا
۶- جانخورند

۷- بیابان

که رمیدستی ز حلقهٔ دوستان
در دل خود آفتابی دیده‌ام
آن سپرده جان پی دیدار را
آن سپرده جان براه کبریا
تا که مستی عقل وهوشش را ببرد
خلق انبه^۱ گرد او آمد فراز
ای نهاده هوشها در بیهشی
بسته‌ای در بیدلی دلداربی

خواب دیده پیل تو هندوستان
گفت سوداناک خوابی دیده‌ام
خواب دیدم خواجهٔ بیدار را
خواجه را دیدم بخواب ای بوالعلا
مست و بیخود اینچنین بر می‌شمرد
در میان خانه افتاد او دراز
با خود آمد گفت ای بحر خوشی
خواب در بنهاده ای بیداری

حکایت ۲۵۲

يك سواره

قلعه پیش کام خشکش جرعه‌ای
تا در قلعه بیستند از حذر
اهل کشتی را چه زهره با نهنگ
که چه چاره است اندر این وقت ای مشیر؟
پیش او آئی بشمشیر و کفن
گفت منگر خوار در فردی مرد
همچو سیماب است لرزان پیش او
گویا شرقی و غربی با وی است
خویشان را پیش او انداختند
سر نگونسا اندر اقدام سمند^۲

چونکه جعفر رفت سوی قلعه‌ای
یکسواره تاخت تا قلعه بگر^۱
زهره نی کس را که پیش آید بجنگ
روی آورد آن ملک سوی وزیر
گفت آنکه ترك گوئی کبر و فن
گفت آخر نی که او مردی است فرد
چشم بگشا قلعه را بنگر نکو
بر سر زین آنچنان محکم پی است
چند کس همچون فدائی تاختند
هر یکی را او بگریزی می‌فگند

داده بودش صنع حق جمعیتی که همی زد يك تنه بر امتی
چشم من چون دید روی آن قباد کثرت اعداد از چشمم فتاد

حکایت ۲۶۳

عمر نامی در کاشان

گر عمر نامی^۱ تو اندر شهر کاش چون بيك دكان بگفتی عمرم
او بگوید رو بد آن دیگر دكان او بگفتی نیست دكاني دگر
گر نبودی احوال او اندر نظر پس زدی اشراق این نا احوالی
این از اینجا گوید آن خباز را چون شنید او هم عمر نان در کشید
کاین عمر را نان ده ای انباز من او همت زانسو حوالت میکنند
چون بيك دكان عمر بودی برو و ر بيك دكان علی گفتی بگیر
کس بنفروشد بصد دانگت لواش^۲ این عمر را نان فروشید از کرم
ز آن یکی نان به کزین پنجاه نان او بگفتی نیست دكاني دگر
بر دل کاشی شدی عمر علی این عمر را نان فروش ای نانبا
پس فرستادت بدكان بعید راز یعنی فهم کن ز آواز من
هین عمر آمد که تا بر نان زند در همه کاشان ز نان محروم شو
نان از آنجا بی حواله و بی زحیر^۳ نان از آنجا بی حواله و بی زحیر

حکایت ۲۶۴

گوسفند گریخته

گوسفندی از کلیم الله گریخت پای موسی آبله شد، نعل ریخت

۱- در شهر کاشان که یکی از مراکز تشیم بود، عمر نام ارزشی نداشته است.

۲- نوعی نان

۳- بی رنج

در پی او تا بشب در جستجو
گوسفند از ماندگی^۱ شد سست و ماند
کف همی مالید بر پشت و سرش
نیم ذره تیرگی و خشم نی
گفت گیرم بر منت رحمی نبود
با ملایک گفت یزدان آن زمان
وان رمه غایب شده از چشم او
پس کلیم الله^۲ گرد از وی فشاند
می نوازش کرد همچون مادرش
غیر مهر و رحم و آب چشم نی
طبع تو بر خود چرا استم نمود؟
که نبوت را همی زبید فلان

حکایت ۲۶۵

خوارزمشاه و علاقه مفرط او با سببی

بود امیری را یکی اسبی گزین
او سواره گشت در موکب پگاه^۱
چشم شه را فر و رنگ او ربود
بر هر آن عضوی که افکندی نظر
غیر چستی و گشی^۲ و روحنت^۳
بس تجسس کرد عقل پادشاه
چشم من سیر است و پز است و غنی
جادوئی کرده است جادو آفرین
فاتحه خواند و بسی لاحول کرد
چونکه خوارم شه زسیر^۴ آن^۱ باز گشت
پس بسرهنگان بفرمود آن زمان
همچو آتش در رسیدند آن گروه
در کله سلطان نبودش يك قرین
ناگهان دید اسب را خوارزمشاه
تا بر جعت^۳ چشم شه بر اسب بود
هر یکی خوشتر نمودی زان دگر
حق بر او افکنده بد نادر صفت
کاین چه باشد که زند بر عقل راه
از دو صد خورشید دارد روشنی
جذبه باشد آن نه خاصیات این
فاتحهش در سینه می افزود درد
با خواص ملک خود همراز گشت
تا بیارند اسب را زان خاندان
همچو پشمی گشت امیر همچو کوه

۱- خستگی شدید ۲- صبح زود ۳- بازگشت ۴- خرمی و خوبی
کلمه و بالنتیجه معنای آن روشن نیست و شاید روحانیت باشد .
۵- ریشه ۶- سیروسیاحت

جز عماد الملك زنهاری ندید
 سر برهنه کرد و در پایش فتاد
 تا بگیرد حاصلم را هر مغیرا
 گر برد مردم یقین ای خیر دوست
 من یقین دائم نخواهم زیستن
 این تکلف نیست فی تزویری است
 امتحان کن امتحان گفت و فرم
 پیش سلطان در دوید آشفته حال
 راز گویان با خدا رب العباد
 و اندرون اندیشه اش این می تنید
 کس نشاید ساختن جز تو پناه
 گرچه او خواهد خلاص هر اسیر
 روی خود سوی عماد الملك کرد
 از بهشت است این مگر نه از زمین
 چون فرشته گردد از میل تو دیو
 بس کش و رعناست این مر کب و لیک
 چون سر گاو است گوئی آن سرش
 اسب را در منظر او خوار کرد
 از سه گز کرباس یابی یوسفی

جانش از درد و حزن بر لب رسید
 رفت او پیش عماد الملك راد
 که حرم با هر چه دارم گو بگیر
 آن یکی اسب است جانم رهن اوست
 گر برد این اسب را از دست من
 از زر و زن و ز عقارم صبر هست
 اندر این گرمی نداری باورم
 آن عماد الملك گریان چشم مال
 لب بیست و پیش سلطان ایستاد
 ایستاده راز سلطان می شنید
 کای خدا گر آن جوان کز رفت راه
 تو از آن خود بکن از وی بگیر
 چون دمی حیران شد از وی شاه فرد
 کای اخی بس خوب اسبی هست این
 پس عماد الملك گفتش ای خدیو
 در نظر آنچه آوری گردید نیک
 هست ناقص آن سر اندر پیکرش
 درد دل خوارم شه این دم کار کرد
 چون غرض دلاله گشت و واصفی

* * *

حکایت ۳۶۶

دژ هوشربا

هر سه صاحب فطنت^۱ و صاحب نظر
در سخا و در و غا^۲ و گر^۳ و فر^۴
قیرة العینان^۵ شه همچون سه شمع
سوی املاک^۶ پدر رسم سفر
از پی تدبیر دیوان و معاش
داد اجازتشان چو نیت دید جزم
پس بدیشان گفت آن شاه مطاع
فی امان الله دست افشان روید
تنگ آرد بر کله داران قبا
دور باشید و بترسید از خطر
جمله تمثال و نگار و صورت است
تا کند یوسف بناگاهش نظر
که فتید اندر شقاوت تا ابد
در هوس افتاد و در کوی خیال
که بیاید سر آنرا باز جست
بر سمعنا و اطعناها^۷ تنیم
کفر باشد غفلت از احسان تو
بر گرفتند از پی آن دز^۸ طریق
از طویله^۹ مخلصان بیرون شدند

بود شاهی شاه را^۱ بد سه پسر
هر یکی از دیگری استوده تر^۲
پیش شه شهزادگان استاده جمع
عزم ره کردند آن هر سه پسر
در طواف شهرها و قلعه هاش
خواستند از سه بعزت گاه عزم
دستبوس شاه کردند و وداع
هر کجا دلتان کشد عازم شوید
غیر آن يك قلعه نامش هش ربا
الله الله زان دژ ذات الصور^۳
روی و پشت برجهاش و سقف و پست
همچو آن حجره زلیخا پر صور
هین مبادا که هوستان ره زند
چونکه بکرد آن منع دلشان زان مقال
رغبتی زین منع در دلشان برست
پس بشه گفتند خدمتها کنیم
رو نگردانیم از فرمان تو
این سخن پایان ندارد آن فریق^۴
بر درخت گندم منهی^۵ زدند

۱- حمله و فرار
۲- قلعه ، دژ
۳- قلعه پرنقش
۴- منع شده ، ممنوع

۱- هوش
۲- ستوده
۳- جنگ
۴- گروه
۵- شنیدیم و اطاعت میکنیم

چون شدند از منع و نهیش گرمتر
 آمدند از رغم عقل پند توز^۱
 اندر آن قلعه خوش ذات الصور
 پنج از آن چون حس ظاهر رنگ و بو
 زان هزاران صورت و نقش و نگار
 این سخن پایان ندارد آن گروه
 کرد کار خویش قلعه هشت ربا
 قرنهای صورت سنگین بسوخت
 اشک می بارید هر يك همچو میخ^۲
 ما کنون دیدیم شه ز آغاز دید
 آنچه اندر آینه می بیند جوان
 چشم بینا بهتر از سیصد عصا
 در تفحص آمدند از انده‌هان
 بعد بسیاری تفحص در مسیر
 نز طریق گوش بل از وحی هوش
 گفت نقش رشک پروین است این
 دختری دارد شه چین بی مثال
 همچو جان و چون پری پنهانست او
 سوی او نه مرد ره دارد نه زن
 غیرتی دارد ملک بر نام او

۴- نظیر ۵- سنگ ریزه

۱- نصیحت کننده ۲- خشکی ۳- ابر
 ۶- که بود ۷- مخفی ۸- فتنه‌ها

رو بهم کردند هر سه مقتن^۱
 هر سه در يك فكر و يك سودا ندیم
 يك زمانى اشك ريزان هر سه شان
 يك زمان از آتش دل هر سه كس
 آن بزرگين گفت كای اخوان خير
 از حشم هر كه بما كردى گله
 ما همی گفتيم كم نال از حرج
 آن كليد صبر ما اكنون چه شد
 نوبت ما شد چه خيره سر شدیم
 هر سه شهزاده چه كار افتادشان
 اين بگفتند و روان گشتند زود
 صبر بگزيدند و صديقين شدند
 والدين و ملك را بگذاشتند
 آن بزرگين گفت كای اخوان من
 لا ابالى گشتهام صبرم نمايد
 طاقت من زين صبوری طاق شد
 آن دو گفتندش نصيحت در سمر
 هين منه بر ريشه‌های^۲ ما نمك
 اين همه گفتند و گفت آن ناصبور
 اشترم من تا توانم ميكشم
 من علم اكنون بصحرا ميزنم

هر سه را يك رنج و يك درد و حزن
 هر سه از يك رنج و يك علت سقيم^۲
 بر سر خوان مصيبت خون فشان
 بر زده با سوز چون مجمر نفس
 ما نه نر بودیم اندر نصح غير
 از بلا و خوف و فقر و زلزله
 صبر كن كالصبر مفتاح الفرج
 ای عجب منسوخ شد قانون چه شد
 چون زنان زشت در چادر شدیم
 عشق در خور گوشمالی دادشان
 هر چه بودای يار من آن لحظه بود
 بعد از آن سوی بلاد چين شدند
 راه معشوق نهان برداشتند
 ز انتظار آمد بلب اين جان من
 مر مرا اين صبر در آتش نشاند
 واقعه من عبرت عشاق شد
 كه مكن ز اخطار خود را بی خبر
 هين مخور اين زهر بر جلدی وشك^۳
 كه مرا زين گفتهها آيد نفور^۴
 چون فتادم زار با كشتن خوشم
 يا سراندازی و يا روی صنم

۱- مفتون و دلداده ۲- بیمار ۳- زخمها

۴- رمیدگی

من نگویم زین طریق آید مراد
 آن دو گفتندش که اندر جان ما
 گر نگوییم آن نیاید راست نبرد
 پس برون جست او چو تیری از کمان
 اندر آمد مست پیش شاه چین
 شاه را مکشوف یک یک حالشان
 پس معرفّ پیش شاه منتجب
 گفت شه هر منصبی و ملکتی
 بیست چندان ملک کوشد ز آن بری
 شاهزاده پیش شه حیران این
 حاصل آن شه نیک او را می نواخت
 مدتی بد پیش آن شه زاین نسق
 رفت عمرش چاره را فرصت نیافت
 مدتی دندان کنان این میکشید
 صورت معشوق زو شد در نهفت
 حاصل آن شهزاده از دنیا برفت
 کوچکین رنجور بود و آن وسط
 شاه دیدش گفت قاصد کاین کی است
 پس معرفّ گفت پور آن پدر
 شه نوازیدش که هستی یادگار
 از غبار مرکب آن شاه نر

می‌طیم تا از کجا خواهد گشاد
 هست پاسخها چو نجم اندر سما
 ور بگویم آن دلت آید بدرد
 که مجال گفت کم بود آن زمان
 زود مستانه بیوسید او زمین
 اول و آخر غم و زلزالشان
 در بیان حال او بگشود لب
 کالتماسش هست یابد این فقی
 بخشمش اینجا و ما خود بر سری
 هفت گردون دیده در یک مشت طین
 او از آن خورشید چون مه می گداخت
 دل کباب و جان نهاده بر طبق
 صبر بس سوزان بد و جان بر تافت
 نا رسیده عمر او آخر رسید
 رفت و شد با معنی معشوق جفت
 جانش پر آذر جگر پر سوز و تفت
 بر جنازه آن بزرگ آمد فقط
 که از آن بحراست و این هم ماهی است
 این برادر زان برادر خرد تر
 کرد او را هم بدین پرسش شکار
 یافت از کحل عزیزی در بصر

جزو جزوش نعره زن هل من مزید
دم‌بدم در جان مستش میرسید
گشت طغیانی ز استغنا پدید
چون عنان خود بدین شه داده‌ام
صد هزاران ژاژ خائیدن گرفت
ناسپاسی عطای بکر او
این سزای داد من بود ای عجب
تو شده در حرب من تیر و کمان
از سیه کاری خود گرد و اثر
زان گنه گشته سرش خانه خمار
برد او را بعد سالی سوی گور
خشم مریخیش آن خون کرده بود
دید کم از تر کشش يك چوبه تیر
گفت اندر حلق او آن تیر تو است
آمده بد تیر او بر مقتلی
اوست جمله هم کشنده وهم ولی است
صورت و معنی بکلی او ربه بود
میسزد گر زین نمائی در شگفت^۲

بر چنین گلزار دامن میکشید
راتبه جانی ز شاه بی ندید^۱
اندرون خویش استغنا بدید
که نه من هم شاه و هم شهزاده‌ام
زین منی چون نفس زائیدن گرفت
شاه را دل درد کرد از فکر او
گفت آخر ای خس واهی ادب
من تو را بر چرخ گشته نردبان
چون درون خود بدید آن خوش‌پسر
با خود آمد او ز مستی عقار^۲
قصه کوتاه کن که رای نفس کور
شاه چون از محو شد سوی وجود
چون بتر کش بنگرید آن بی نظیر
گفت کو آن تیر و از حق باز جست
عفو کرد آن شاه دریا دل ولی
کشته شد در نوحه او میگریست
وان سوم کاهلترین هر سه بود
دختر و ملك خلافت او گرفت

۱- مانند ۲- (بضم عین) شراب
صاحب این کتاب مستطاب بهاء‌الدین ولد در اشاره بهمین قصه (سه شاهزاده) در خطاب بیدر بزرگوار خود
چنین آورده است :

« از چهره دیگر نمیگویی سخن
قصه شهزادگان نامد به
از چه بر بستی در علم لندن
ماند نا سفته در سوم پسر »

و این در صورتی است که قصه پسر سوم در چند بیت در مثنوی آمده است .

حکایت ۲۶۷

صدر جهان در بخارا^۱

در بخارا خوی آن صدر اجل^۲ داد بسیار و عطای بیشمار زر بکاغذ پاره ها پیچیده بود مبتلایان را بدی روز عطا روز دیگر بر علویان مقل^۱ روز دیگر بر تهیدستان عام^۲ روز دیگر بر یتیمان صغیر روز دیگر بهر ابناء السبیل شرط او آن بود که کس بازبان لیک خامش بر حوالی رهش هر که کردی ناگهان سهواً سؤال نادراً روزی یکی پیری بگفت منع کرد از پیر و پیرش جد گرفت گفت بس بی شرم پیری ای پدر کاین جهان خوردی و میخواهی بطمع خندهش آمد مال داد آن پیر را غیر آن پیر ایچ^۲ خواهند از او نوبت روز فقیهان ناگهان کرد زاریها بسی چاره نبود

بود با خواهندگان حسن عمل تا شب بودی ز جودش زرنثار تا وجودش بود می افشاند جود روز دیگر بیوگان را آن سخا با فقیهان روز دیگر مشغول روز دیگر بر گرفتاران وام روز دیگر بر ضعیفان اسیر روز دیگر هر مکاتب را کفیل زر نخواهد هیچ نگشاید دهان ایستاده مفلسان دیواروش زو نبردی زمین گنه يك حبه مال ده زکاتم که منم با جوع جفت مانده خلق از جد پیر اندر شکفت پیر گفت از من توی بی شرمتر کان جهان با این جهان گیری بجمع پیر تنها برد آن توفیر را نیم حبه زر ندید و يك تسو يك فقیه از حرص آمد در فغان گفت هر نوعی نبودش هیچ سود

روز دیگر بارگو^۱ پیچید پا
 تختها بر ساق بست از چپ^۲ و راست
 دیدش و بشناختش چیزی نداد
 تا گمان آید که نایبناست او
 پس بدید او و ندادش هیچ چیز
 چون که عاجز شد ز صد گونه مکید^۳
 در میان بیوگان رفت و نشست
 هم شناسید و ندادش صدقه‌ای
 رفت پس پیش کفن خواهی پگاه^۴
 هیچ مگشا لب نشین و می‌نگر
 بو که^۵ بیند مرده بپردازد بظن^۶
 هر چه بدهد نیمه ای بدهم بتو
 در نمد پیچید و در راهش نهاد
 چند زر انداخت بر روی نمد
 تا نگیرد آن کفن خواه آن صله
 مرد از زیر کفن بر کرد دست
 گفت با صدر جهان چون بستدم
 گفت لیکن تا نمردی ای عنود
 سر موتوا قبل موت^۷ این بود

۱- بارچه کتیف ۲- جمع لبد بمعنای نمد ۳- کوران
 ۴- صبح زود ۵- شاید ۶- بمیرد پیش از مردن
 ۷- سوزشی ۸- حيله

حکایت ۲۶۸

پادشاه و فقیه

می گذشت آن يك فقیهی بر درش
وز شراب لعل در خوردش دهید
شست^۱ در مجلس ترش چون زهر مار
از شه و ساقی بگردانید چشم
خوشر آید زین شرابم زهر ناب
تا من از خویش و شما زین وارheid
گشت در مجلس گران چون مرگ و درد
چه خموشی تو بطبعش آر هی
در کشید از بیم سیلی آن زحیر^۲
در ندیمی و مضاحك رفت و لاغ
سوی مبرز^۳ رفت تا میزك^۴ کند
سخت زیبا رخ ز قرناقان^۵ شاه
نی عیفی ماندش ونه زاهدی
انتظار شاه هم از حد گذشت
دید آنجا زلزله القارعه^۶
سوی مجلس جام می بر بود تفت
تشنه خون دو جفت بد فعال
تلخ و خونی گشته همچون جام زهر

پادشاهی مست اندر بزم خوش
کرد اشارت کش در این مجلس کشید
چون کشیدندش بشه بی اختیار
عرضه کردندش نپذیرفت او ز خشم
که بمر خود نخوردستم شراب
هین بجای می مرا زهری دهید
می نخورده عربده آغاز کرد
شاه با ساقی بگفت ای نيك پی
چند سیلی بر سرش زد گفت گیر
مست گشت و شاد و خندان همچو باغ
شیر گیر و خوش شد انگشتك^۲ بزد
يك كنیزك دید در مبرز چو ماه
حاصل آنجا آن فقیه از بیخودی
شد دراز و کو طریق باز گشت
شاه آمد تا بیند واقعه
آن فقیه از جای برجست و بر رفت
شه چو دوزخ پر شرار و پیر نکال^۸
چون فقیهش دید پر از خشم و قهر

۵- بول وشاش

۴- آب خانه

۳- بشکن

۲- زنج و عذاب

۱- نشست

۸- عقوبت

۷- دو سوره از سوره مکیه قرآن

۶- محارم و بستگان

بانگ زد بر ساقیش کای گرم کار
 خنده آمد شاه را گفت ای کیا
 پادشاهم کار من عدل است و داد
 شد فقیه و برد با خود جفت خوب
 چه نشستی خیره هین در طبعش آر
 آمدم با طبع آن دختر تو را
 زان خورم که یار را جودم بداد
 از عطای خاص^۱ کشاف الکروب

حکایت ۳۶۹

امرؤ القیس و زنان عرب

امرؤ القیس از ممالک خشک لب
 بود نازک طبع و هم صاحب جمال
 چونکه زد عشق حقیقی بر دلش
 نیم شب دلقی^۲ پیوشید و برفت
 تا بیاید خشت میزد در تبوک^۳
 امرؤ القیس آمده است اینجا بکد^۴
 آن ملک برخاست شب شد پیش او
 یوسف وقتی دو ملک شد کمال
 گشته مردان بندگان از تیغ تو
 هم من و هم ملک من مملوک تو
 پیش ما باشی تو بخت ما بود
 فلسفه گفتش بسی و او خموش
 تا چه گفتش او بگوش از عشق و درد
 دست او بگرفت و با او یار شد
 هم کشیدش عشق از خطه عرب
 شاعر و صاحب اصول اندر کمال
 سرد شد ملک و عیال و منزلش
 از میان مملکت بگریخت تفت
 با ملک گفتند شاهی از ملوک
 در شکار عشق خستی میزند
 گفت او را ای ملیک خو برو
 مر تو را رام از بلاد و از جمال
 وان زنان ملک مه بی میغ تو
 ای بهمت ملکها متروک تو
 جان ما از وصل تو صد جان شود
 ناگهان وا کرد از سر روی پوش
 همچو خود در حال سرگردانش کرد
 او هم از تاج و کمر بیزار شد

۱- بزک ۲- لباس کهنه ۳- اسم محلی است ۴- رنج ۵- ابر

تا بلاد دور رفتند آن دو شه
عشق يك كرت نكرده است اين گنه
غير اين دو بس ملوك بيشمار
عشقشان بر بود از ملك و تبار
با كنایت رازها با يكدگر
پس بگفتندی بصد خوف و خطر
اصطلاحاتی میان همدگر
داشتند از بهر ایراد خبر
صورت آوازی مرغ است آن کلام
غافل است از حال مرغان مردخام

تمثیل ۳۵

مار و صید

مار استادست بر سینه چو مرگ
در دهانش بهر صید اشکرف برگ
در حشایش چون حشیشی^۱ او بیاست
مرغ پندارد که آن شاخ گیاست
چون نشیند بهر خور بر روی برگ
در فتد اندر دهان مار و مرگ

تمثیل ۳۷

تمساح و مرغگان

کسره تمساحی^۲ دهان خویش باز
کرد دندانهاش کرمان دراز
از بقیه خور که در دندانش ماند
کرماها روید و بر دندان نشاند
مرغان بینند کرم و قوت را
مرج^۳ پندارند آن تابوت را
چون دهان پر شد ز مرغ او ناگهان
در کشدشان و فرو بندد دهان
این جهان پر ز نقل و پر ز نان
چون دهان باز آن تمساح دان

۱- گیاه خشک
۲- از خزندگان عظیم و خطرناک و همان است که در فارسی نهنگ نام دارد .
۳- چراگاه

تمثیل ۳۹

روباه و زاغ

روباه افتد پهن اندر زیر خاك
تا بیاید زاغ غافل سوی آن
صد هزاران مکر در حیوان چو هست
مصحفی^۱ بر کف چو زین العابدین
جمله لذات هوا مکر است و زرق
بر سر خاکش حبوب مکر ناك
پای او گیرد بمکر آن مکر دان
چون بود مکر بشر کو مهتر است؟
خنجری پُر قهر اندر آستین
سور تار یکی است گرد نور برق

حکایت ۲۷۰

گنج در خانه

بود زر میراثی را بیشمار
مال میراثی ندارد خود وفا
گفت یارب بر گدای، رفت بر گد
چون تهی شد یاد حق آغاز کرد
در دعا و لابه در زد هر دو دست
خواجه چون میراث خورد و شد فقیر
خواب دید او هاتفی گفت، او شنید
رو بمصر آنجا شود کار تو راست
در فلان موضع یکی گنجی است زفت
در فلان کوی و فلان موضع دفین
بی درنگی هین ز بغداد ای نژند

جمله را خورد و بماند او عور وزار
چون بنا کام از گذشته شد جدا
یا بسده بر گی و یا بفرست مرگ
یارب و یارب اجر نی^۱ ساز کرد
زر طلب شد بی تعب آن زر پرست
آمد اندر یارب و گریه و نفیر
که غنای تو بمصر آید پدید
کرد گریهت را قبول، او مرتجاست^۲
در پی آن بایدت تا مصر رفت
هست گنجی سخت نادر بس گرین
رو بسوی مصر و منبت گناه^۳ قند

۱- قرآن ۲- پاداش بده مرا ۳- محل امید ۴- جای روئیدن

چون ز بغداد آمد او تا سوی مصر
 بر امید وعده هانف که گنج
 لیک نفقهش بیش و کم چیزی نماند
 لیک شرم و همش دامن گرفت
 باز نفسش از مجاعت بر طپید
 گفت شب بیرون روم من نرم نرم
 همچو شبکو کی^۲ کنم شب ذکر و بانگ
 اندرین اندیشه بیرون شد بکوی
 یک زمان مانع همی شد شرم و جاه
 پای پیش و پای پس تا نلک شب
 ناگهانی خود عسس او را گرفت
 اتفاقا اندر آن شبهای تار
 بود شبهای مخوف و منتحس^۳
 تا خلیفه گفت که بپرید دست
 بر عسس کرده ملک تهدید و بیم
 عشوه هاشان از چه رو باور کنید
 رحم بر دزدان و هر منحوس دست
 اتفاقا اندر آن ایام دزد
 در چنین وقتش بدید و سخت زد
 نعره و فریاد ز آن درویش خاست
 گفت اینک دادمت مهلت بگو

گرم شد پشتش چو دید او روی مصر
 یابد اندر مصر بهر دفع رنج
 خواست دق^۱ بر عوام الناس راند
 خویش را در صبر افشردن گرفت
 ز انتجاع^۲ و خواستن او چاره ندید
 تا ز ظلمت نایدم در کدیه شرم
 تا رسد از بامهام نیم دانگ
 و اندرین فکرت همی شد سو بسوی
 یکزمانی جوع^۳ می گفتش بخواه
 که بخوام یا بخسبم خشک لب
 مش و چوبش زد زصفرا ناشکفت
 دیده بد مردم ز شب دزدان ضرار^۴
 بس بجد میجست دزدان را عسس
 هر که شب گردد و گر خویش من است
 که چرا باشید بر دزدان رحیم
 یا چرا زیشان قبول زر کنید
 بر ضعیقان زحمت و بی رحمی است
 گشته بود انبوه پخته و خام دزد
 چوبها و زخمهای بی عدد
 که مزن تا من بگویم حال راست
 تا بشب چون آمدی بیرون بگو؟

۲- گدایان شبانه ۳- گرسنگی

۱- گدالی ۲- بطلب آب و علف و منفعت رفتن
 ۳- ضرر و زیان ۴- شوم

راستی گو تا بچه مکر اندری
 که چرا دزدان کنون انبه^۱ شدند
 وانما یاران زشتت را نخست
 تا شود ایمن زر هر محشتم
 که نیم من خانه سوز و کیسه بر
 من غریب مصرم و بغدادیم
 پس ز صدق او دل آن کس شکفت
 سوز او پیدا شد و اسپند او
 نی ز گفت خشک بل از بوی دل
 مرد نیکی لیک گول^۲ و احمقی
 نیست عقلت را تسوئی^۳ روشنی
 که بیغدادست گنجی مستتر^۴
 بود آن خود نام کوی این حزین
 نام خانه و نام او گفت آن عدو
 که برو آنجا که یابی گنج را
 تو بیک خوابی بیایی بی ملال
 همچو او بی قیمت است و لاشی است
 پس مرا آنجا چه فقر و شیون است
 زانکه اندر غفلت و در پرده ام
 صد هزار الحمد بی لب او بخواند

تونه ای زینجا غریب و منکری
 اهل دیوان بر عسس طعنه زدند
 انبهی از تست و از امثال تست
 ورنه کین جمله را از تو کشم
 گفت او از بعد سوگندان پر
 من نه مرد دزدی و بیدادیم
 قصه آن خواب و گنج زر بگفت
 بوی صدقش آمد از سوگند او
 چشمه شد چشم عسس ز اشک مبل^۱
 گفت نه دزدی تو و نه فاسقی
 بر خیال و خواب چندین ره کنی
 بارها من خواب دیدم مستمر^۲
 در فلان سوی و فلان کویی دفین
 هست در خانه فلانی رو بجو
 دیده ام این خواب را من بارها
 هیچ من از جا نرفتم زین خیال
 خواب احمق لایق عقل وی است
 گفت با خود گنج در خانه من است
 بر سر گنج از گدایی مرده ام
 زین بشارت مست شد دردش نماند

۵- پنهان

۴- مقدار چهارخانه

۳- ابله

۲- ترکنده

۱- زیاد و فراوان

گفت بُد موقوف این لت^۱ لوت^۲ من
خواه احمق گو و خواهی عاقلم
احمقم گیر احمقم من نیکبخت
بازگشت از مصر تا بغداد او
خانه آمد گنج زر را باز یافت
آب حیوان بود در حانوت^۳ من
یافتم من آنچه میخواهد دلم
بخت بهتر از لجاج و روی سخت
ساجد و راکع ثناگو و شکرگو
کارش از لطف خدایی ساز یافت

تمثیل ۴۰

درویش و مرد نادان

گفت با درویش روزی يك خسی
گفت او گر می نداند عامیم
وای اگر برعکس بودی درد و ریش
که تو را اینجا نمیداند کسی
خویش را من نيك میدانم کیم
او بُدی بینای من، من کورِ خویش

حکایت ۲۷۱

قاضی و زن جوحی

جوحی^۱ هر سالی ز درویشی بفن
چون سلاحت هست رو صیدی بگیر
قوس ابرو، تیر غمزه، دام کید
رو پی مرغ شگرفی دام نه
کام بنما و کن او را تلخ کام
شد زن او نزد قاضی با گله
قصه کوته کن که قاضی شد شکار
گفت اندر محکمه است این غلغله

رو بزن کردی که ای دلخواه من
تا بدوشانیم از صید تو شیر
بهر چه دادت خدا از بهر صید
دانه بنما، لیک در خوردش مده
کی خورد دانه چو شد در حبس دام
که مرا افغان زیار ده دله
از جمال و از مقال آن نگار
من نتانم فهم کردن این گله

۴۰- جوحی همان ججا مسخره معروف است.

۱- ضربه، سیلی ۲- طعام ۳- آسیاب

گر بخلوت آبی ای سرو سهی
فهم آن بهتر کنم، بدهم سزاش
مر مرا معلوم گردد حال تو
گفت خانه تو زهر نیک و بدی
خانه سر جمله پر سودا بود
گفت قاضی کای صنم معمول چیست؟
خصم در ده رفت و حارس نیز نیست
امشب از امکان بود آنجا بیا
جمله جاسوسان ز خمر خواب مست
خواند بر قاضی فسونهای عجب
هر بلا کاندز جهان بینی عیان
مگر زن پایان ندارد، رفت شب
زن دو شمع و نقل مجلس راست کرد
اندر آن دم جوحی آمد در بزد
غیر صندوقی ندید او خلوتی
اندر آمد جوحی و گفت ای حریف
من چه دارم که فدایت نیست آن
بر لب خشکم کشادستی زبان
این دو علت گر بود ای جان مرا
من چه دارم غیر این صندوق کآن
خلق پندارند زر دارم درون

وز ستمکاری شو شرحم دهی
آنچه حق باشد تو زین غمگین مباش
شوهرت را نرم سازم بی عتو^۱
باشد از بهر گله آمد شدی
صدر پروسواس و پر غوغا بود
گفت خانه این کنیزک بس نهی است
بهر خلوت سخت نیکو مسکنی است
کار شب بی سمعه^۲ است و بی ریا
زنگی شب جمله را کردن زدست
آن شکر لب وانگهانی از چه لب
باشد از شومی زن در هر مکان
قاضی زیرک سوی زن بهر دب
گفت مامستیم بی این آب خورد
جست قاضی مهربی^۳ تا درخزد
رفت در صندوق از خوف آن فتی
ای و بالسم در ربیع و در خریف^۴
که ز من فریاد داری هر زمان؟
گاه مفلس خوانیم که قلتبان
آن یکی از تست و دیگر از خدا
هست مایه تهمت و پایه گمان
داد و آگیرند از من زین ظنون

۱- سرکشی و ظلم ۲- دو رویی، ریا، آوازه

۳- فرار گاهی

۴- بهار و پائیز

صورت صندوق بس زیباست لیک
 من برم صندوق را فردا بکو
 تا ببیند مؤمن و گبر و جهود
 گفت زن هی در گذر ای مرد ازین
 با رسن^۱ صندوق را در دم بیست
 از پگه^۲ حمال آورد او چو باد
 اندرونش قاضی از بیم نکال^۳
 کرد آن حمال از هر سو نظر
 هائف است این داعی من ای عجب
 چون پیاپی گشت آن آواز و بیش
 عاقبت دانست کان بانگ و فغان
 این سخن پایان ندارد قاضیش
 از من آگه کن درون محکمه
 تا خرد این را بزر زین بیخرد
 برد القصه^۴ خبر صندوق کش
 نایب آمد گفت صندوقت بچند
 من نمی آیم فرو تر از هزار
 گفت شرمی دار ای کوتاه نم
 گفت بی رویت شری^۵ خود فاسدی است
 بر گشایم گر نمی ارزد مخر
 گفت ای ستار بر مگشای راز

از عروض^۱ وسیم وزر خالیست نیک
 پس بسوزم در میان چارسو
 که درین صندوق جز لعنت نبود
 خورد سوگندان که نکم جز چنین
 خویشتن را کرده بد مانند مست
 زود آن صندوق برپشتش نهاد
 بانگ می زد کای حمال و ای حمال
 کز چه سو در میرسد بانگ و خبر
 یا پریام میکند پنهان طلب
 گفت هائف نیست باز آمد بخویش
 بد ز صندوق و کسی در وی نهان
 گفت ای حمال و ای صندوق کش
 نایبم را زود تر با این همه
 همچنین بسته بخانه ما برد
 نایب قاضی حسن را از غمش
 گفت نهصد بیشتر زر میدهند
 گر خریداری گشا کیسه بیار
 قیمت صندوق خود پیدا بود
 بیع ما زیر گلیم این راست نیست
 تا نباشد بر تو حیفی ای پدر
 سر بیسته میخرم با من بساز

۵- خریداری و معامله

۴- بدی عاقبت

۳- صبح زود

۲- طناب

۱- کالا، مال

بردگر کس آن کن از رنج و گزند
می بکن از نیک و از بد با کسان
داد صد دینار و آن از وی خرید
هر یکی بر تو چو صندوقی است سدّ
کی شوی ای جان زغم دلشاد تو
رو بزن کرد و بگفت ای چست زن
پیش قاضی از گلّه من گو سخن
مرزنی را کرد آن زن ترجمان
یاد ناید از بلای ماضیش
تا دهم کار تو را با او قرار
کوبوقت لقیه^۱ در صندوق بود
در شری و بیع و در نقص و فزون
گفت کز جان شرع را هستم غلام
مفلس این لعیم و شش پنج زن
یاد آورد آن دغل و آن باختش
پار اندر شش درم انداختی
با دگر کس باز و دست از من بدار

آنچه بر تو خواه آن باشد پسند
آنچه تو بر خود روا داری همان
ماجرا بسیار شد در من یزید^۱
بند هرچه کشته‌ای از نیک و بد
تا نگردي زین همه آزاد تو
بعد سالی باز جوچی از محن
آن وظیفه پار را تجدید کن
زن بر قاضی در آمد با زنان
تا بنشناسد ز گفتن قاضیش
گفت قاضی رو تو خصمت را بیار
جوچی آمد قاضیش شناخت زود
زو شنیده بود آواز از برون
گفت نفقه زن چرا ندهی تمام
لیک گر میرم ندارم من کفن
زاین سخن قاضی مگر بشناختش
گفت آن شش پنج با من باختی
نوبت من رفت، امسال آن قمار

حکایت ۲۷۲

فهرود

بر که رحم آمد تو را از هر کئیب^۲
لیک ترسم امر را اهمال کرد

حق بعزرائیل میگفت ای نقیب
گفت بر جمله دلم سوزد بدرد

۱- که بیشتر میدهد ۲- ملاقات ۳- اندوهناک

تا بگویم کاشکی یزدان مرا
گفت بر که بیشتر رحم آمدت؟
گفت روزی کشتی بر موج تیز
پس بگفتی قبض کن جان همه
هر دوان بر تخته‌ای بر ماندند
چون بساحل اوفکند آن تخته باد
باز گفתי جان مادر قبض کن
چون ز مادر بگسلیدم طفل را
پس بدیدم دود ماتمهای زفت
گفت حق آن طفل را از فضل خویش
بیشه‌ای پر سوسن و ریحان و گل
چشمه‌های آب شیرین زلال
بسترش کردم ز برک نسترن
گفته من خورشید را کورا مگر
ابر را گفتم بر او باران مریز
زین چمن ای دی مبر آن اعتدال
حاصل آن روضه چو جان عارفان
یک پلنگی طفلکان نو زاده بود
پس بدادش شیر و خدمتهاش کرد
چون فطامش^۴ شد بگفته باپری

در عوض قربان کند بهر فتی^۱
از که دل پر سوز و بریان تر شدت؟
در شکستم زامر تا شد ریز ریز
جز زنی و طفلکی را ز آن رمه
موجها آن تخته را می‌رانند
از خلاص هر دو ام دل گشت شاد
طفل را بگذار تنها زامر کن^۲
خود تو میدانی چه تلخ آمد مرا
تلخی آن طفل از یادم نرفت
موج را گفتم فکن در بیشه‌ایش
پر درخت میوه دار خوش آنگور^۳
پروریدم طفل را با صد دلای
کردم او را ایمن از صدمه فتن
باد را گفتم بر او آهسته وز
برق را گفتم بر او مگرای تیز
پنجه، ای بهمن، برین روضه ممال
از سموم و صرصر آمد در امان
گفتم او را شیر ده طاعت نمود
تا که بالغ کشت و زفت و شیر مرد
تا در آموزید نطق و داوری

۱- جوان ۲- اشاره بکلام الهی: «کن فیکون». قرآن سوره ۴ آیه ۱۲۱ ۳- خوش خوراک

۴- از شیر باز گرفتن طفل

پرورش دادم مرا و را زان چمن
صد عنایت کردم و صد رابطه
شکر او آن بود ای بنده جلیل
این زمان کافر شد و ره میزند
رفته سوی آسمان با جلال
صد هزاران طفل بی تلویم^۱ را
که منجم گفت اندر حکم سال

که بگفت اندر ننگجد فن من
تا بیند لطف من بی واسطه
که شد او نمرود و سوزنده خلیل
کبر و دعوی^۲ خدای می کند
با سه کر کس تا کند با من قتال
کشته تا یابد وی ابراهیم را
زاد خواهد دشمنی بهر قتال

حکایت ۲۷۳

میراث بیشتر از آن کاهلتر

آن یکی شخصی بوقت مرگ خویش
پسر بودش چو سه سر و روان
نفت هر چه کاله^۱ و سیم و زر ست
گفت با قاضی و بس اندرز کرد
گفته فرزندان بقاضی کای کریم
سمع و طاعه می کنیم او راست دست^۲
ما چو اسمعیل ز ابراهیم خود
گفت قاضی هر یکی با عاقلیش
تا بینم کاهلی^۳ هر یکی
مهمترین را گفت قاضی باز گو

گفته بود اندر وصیت پیش پیش
وقف ایشان کرده او جان و روان
او برد زین هر سه کو کاهلتر ست
بعد از آن جام شراب مرگ خورد
نگذیریم از حکم او ما سه یتیم
آنچه او فرمود بر ما نافذ ست
سر نیچیم ار چه قربان میکند
تا بگوید قصه ای از کاهلیش
تا بدانم حال هر یک بی شکی
قصه ای از کاهلی ای مال جو^۴

۱- گناه، تقصیر ۲- متاع ۳- حکم با اوست ۴- این حکایت ناتمام مانده است و شاید هم تأسف پسر مولانا (بهاء الدین ولد) که در ضمن حکایت ۲۶۶ (درحاشیه) بدان اشاره ای رفته مربوط باین حکایت باشد.

تمثیل ۴۱

وسيلة شناختن مردم

آن یکی پرسید صاحب درد را
گفت دائم مرد را در حین زپوز
وان دگر گفت ار بگوید دانش
گفت اگر این مکر بشنیده بود
گفت میرو گوی در هقتم زمین
حال يك تن گر ندانم چه شود؟

گفت در چندی شناسی مرد را
ور نگوید دانش اندر سه روز
ور نگوید در سخن پیچانمش
لب بیندد در خموشی در رود
تا ابد پوشیده بادم حال این
وندرد آن نقصان دینم چه بود؟

تمثیل ۴۲

مادر و بچه

آنچنانکه گفت مادر بچه را
یا بگورستان و جای سهمگین
دل قوی دار و بکن حمله بر او
گفت کودک آن خیال دیووش
حمله آرد افتد اندر گردنم
تو همی آموزیم که چست ایست

گر خیالی آیدت در شب فرا
تو خیالی زشت بینی پرز کین
او بگرداند ز تو در حال رو
گر بدو این گفته باشد مادرش
ز امر مادر، پس من آنکه چون کنم؟
آن خیال زشت را هم مادری است

COMPLETE STORIES AND EPISODES

of

MATHNAWI of RUMI

SELECTED AND EDITED

by

M. A. DJAMALZADEH

Book Society of Persia

TEHRAN, 1958